

VUK DRAŠKOVIĆ

**CONSULUL
RUS**

- roman -

Timișoara, 2005

VUK DRAŠKOVIĆ

CONSULUL RUS

Roman

Versiunea românească: DUȘAN BAISKI

Editura Uniunii Sârbilor din România

Timișoara – 2005

Umbrelor lui Ivan Stjepanovici Jastrebov, viceconsul și consul al Rusiei la Prizren și Shköder între anii 1870 și 1886. A fost poliglot, geograf, etnolog, scriitor, istoric, dar și haiduc atunci când diplomația și pana nu-i puteau fi de ajutor. Despre lupta lui cu fărădelegile turcești și arnăuțești sârbii au brodat o mulțime de legende.

*Adu-Ți aminte, Doamne, de cele întâmplare, și vezi ocară noastră!
Moștenirea și casele noastre au căzut în mâna celor străini, de alt neam.
Bem apa noastră cu bani, lemnele noastre le primim cu plată.
Pe grumajii noștri stau prigonitorii și, deși n-avem puteri, nu ne dau răgaz.
Flăcării au învățat la râșniță și tinerii s-au poticnit cărând lemne.
Bătrânii nu mai stau la poartă, cei tineri nu mai cântă din alăute.
S-a dus veselia inimii noastre, jocul nostru s-a schimbat în plâns.
Căzut-a cununa de pe capul nostru; vai nouă, că am păcătuit!
Întoarce-Te către noi și ne vom întoarce; înnoiește zilele noastre ca în vremea cea de demult!*

(Plângerile lui Ieremia, capitolul 5, versetele 1, 2, 4, 5, 13, 14, 15, 16 și 21)

ÎN FAȚA LUI DUMNEZEU LUMEA TOATĂ-I UN NIMIC. ÎN FAȚA LUI DUMNEZEU NIMICUL E UN MARE LUCRU

Era o după-amiază înnorată și cețoasă, în cea de a doua zi a Crăciunului pravoslavnic al anului 1894, când, în cimitirul grecesc din Salonic, coborâra cu funiile sicriul de nuc laolaltă cu trupul pe neașteptate neînsuflețit al consulului general al Rusiei în acel oraș, Ivan Stjepanovici Jastrebov.

Pașa Salonicului, de naștere arnăut din Đakovica, care stătea la vreo zece pași de groapa deschisă, aproape că nici nu mai trebuia să-și ascundă satisfacția. Nu din cauză că murise Jastrebov, cu toate că la vestea decesului nu suferise prea mult, ci pentru că - lucru pe care îl și observase - fusese îndeplinită porunca lui tainică prin care stăpânirea turcească împiedicase miile de sârbi din Salonic și de prin împrejurimi să pătrundă în cimitir și să ia parte la înmormântare. Departe de gândul că pașa se temea de cine știe ce tulburări sau răscoale din partea acestei lumi păgâne: ba, dimpotrivă, fusese dorința lui intimă ca sârbii, doar ei, să nu-și poată lua un ultim rămas bun de la Jastrebov.

În discuție fusese ranchiuna și pentru aceasta pașa avusese motive îndeajuns de puternice. Soseau la Istanbul plângeri și reclamații de peste tot pe unde slujise acest rus mare și bărbos: din Ianina și Prizren, din Shköder și Salonic. Cu pistolul în mână, oprea turcii și arnăuții dinaintea caselor și bisericilor sârbești, risipea nunțile mahomedane și răpea sârboaițele răpite, aresta criminali și forța cadiii să judece după lege, ascundea la consulatul rusesc dezertorii și cetnicii pentru ca apoi, pe ascuns, să-i treacă în Serbia! Ajungea până și în Herțegovina și acolo, „în numele țarului rus”, îi conducea pe răsculați în lupte! Nouă hagii herțegovineni se juraseră pe Coran că numai acesta era adevărul, rugându-l pe sultan să-l „ucidă pe tâlhar”. Din nefericire, alte dovezi despre o asemenea implicare a lui Jastrebov la răscoală nu existau, iar sultanul, cu toată bunovăința, nu putea, iar aceasta fiindcă nu îndrăznea, să recunoască jurământul turcesc drept o condamnare la moarte a consulului rus.

Ce e drept, sultanul a protestat de câteva ori la împăratul rus, chiar și foarte energic, din cauza „purtării deloc diplomatice și criminale” a consulului Jastrebov, îndeosebi în Kosovo. Dar, din Petrograd, îi ajungeau răspunsuri precum că Majestatea Sa, țarul Rusiei, nu găsește că „protecția bisericilor pravoslavnice și a popoarelor pravoslavnice în fața barbariei și fărădelegilor” poate fi considerată drept o „purtare criminală”.

Din cauza unei asemenea recente întâmplări, însuși pașa rămăsese cu o amintire extrem de neplăcută despre Jastrebov. Fără a se anunța și în afara oricăror reguli de protocol diplomatic, acest rus robust a dat năvală în casa rezidențială a pașei și a întrerupt convorbirea acestuia cu consulul Austriei. Pașa a reacționat politicos, dar nu fără ironie. „În această casă până și

musafirul nepoftit are un loc alături de gazdă!" - i-a spus, oferindu-i lui Jastrebov un scaun din lemn de mahon. „Pașă, fiindcă tot veni vorba, cu respect și pe de-a-ntregul după protocol trebuie să-ți spun că amândoi suntem oaspeți și amândoi suntem nechemăți" - i-a răspuns Jastrebov pe turcește. „Eu sunt nepoftit în această casă, însă dumneavoastră sunteți nepoftit de acest popor!" - se aplecă el dinaintea colegului său austriac și, cu aceeași cutezanță, repetă și în limba germană cele spuse. Austriacul se ridică și spuse că pleacă. Așa socotise el că era cel mai bine. Pașa știuse că domnul austriac se afla de partea sa, însă el unul nu voia să dea de gol, în fața consulului rus, tainica prietenie dintre Viena și Istanbul. Și doar ce plecă austriacul că Jastrebov scoase cuțitul și-l puse pașei sub gât! Iar cu cealaltă mână scoase din buzunar un creion și o bucată albă de hârtie cu antetul oficial al consulatului rus la Salonic. Apoi șopti: „Te voi scurta de cap dacă nu scrii vorbă cu vorbă și nu semnezi tot ceea ce-ți voi spune!" Luat prin surprindere, în plin șoc, pașa îngăimă: „Ex...Exce...domnule Jastre...ce să scriu, Excelență?" Rusul îi dete capul pe spate, de parcă voia să-l înjunghie. Și-l întrebă: „Unde-i Milica? Unde o ascunzi pe fata târgovețului sârb Dušan Smiljanić?" La care pașa îngăimă: „În harem, în ha...ha...remul meu, voi elibera-o de îndată, Excelență!" Jastrebov îi întinse creionul și bucata de hârtie. Și-i dictă: „Eu, pașa Salonicului, de bunăvoie și după ce mi-am făcut un proces de conștiință și mi-am dat seama ce faptă rușinoasă am înfăptuit, mă angajez solemn, aici, la Consulatul Rusiei la Salonic și în prezența consulului general al Rusiei la Salonic, I. S. Jastrebov, că o voi elibera din haremul meu și o voi preda părinților pe Milica Smiljanić, o fată de 12 ani, pe care, spre rușinea mea și spre rușinea sultanului turc, am răpit-o ieri. Mă oblig, în același timp, în genunchi să-mi exprim regretul în fața părinților fetei și să le plătesc, în aur, atâta cât vor crede că este drept atât ei, cât și Excelența Sa, consulul rus, domnul I. S. Jastrebov...". Și, când se terminară toate acestea, Jastrebov îi spuse pașei să-l însoțească până la poartă și încă vreo sută de pași mai încolo. „De veți face, pașă, un semn cât de mic către soldații dumneavoastră, să știți că pistolul meu e cu piedica trasă și veți fi primul care va pieri de pe fața pământului!" - îl amenință consulul. Pe stradă, când se despărțiră, se plecă amabil dinaintea pașei...

Arborând o mină tristă, ca un om care se școlise la Londra și care-și însușise manierele elegantei guvernări englezești, pașa privea la corul preoților ce cântau veșinica pomenire și la groparii ce adunau grămadă țărâna gălbuie și smocurile de iarbă peste tâlharul care, până mai ieri, adusesese atâtea jigniri și rele și lui și obositei sale împărății. Da, obositei sale împărății întrucât nu avea putere să se elibereze și să-l alunge nici măcar pe răposatul Jastrebov. De altfel, pașa telegrafiasse la Istanbul și întrebase: De ce nu a fost „leșul banditului" dus în Rusia? De aceea - i se răspunse - pentru că în urmă cu șapte ani, Jastrebov a spus, la o cină împreună cu patriarhul sârb, să fie înmormântat de prietenii lui sârbi acolo unde va fi să moară ori să piară.

Și, iată, prietenii îi erau alături, să-i îndeplinească această dorință! Pașa jubila pentru că, după cum i se părea, nu se strecurase nici un sârb pentru a-și lua adio de la Jastrebov. Văduva, cu cei trei copii, slujbașii consulatului rus, câțiva greci și țințari*, o duzină de diplomați și tot atâția spioni de-ai pașei, aceștia erau toți prietenii care veniseră la înmormântare.

Consulul Angliei, care stătuse în tot acest timp alături de pașă, privi la ceas și turcul înțelese gestul. Se îndreptă spre văduvă pentru ca, înainte de plecare, să-i transmită acesteia, cu o mină tristă, condoleanțele de rigoare. Ea, însă, nu luă în seamă ori nu voi să ia în seamă nici pe englezul acela pistruiat, nici pe stăpânul Salonicului. Îngenunchie lângă mormânt pentru a

îndrepta pământul îngrămădit, dar cu asemenea gesturi de parcă îngenunchiase alături de soțul ei viu și de parcă îl mângâia.

- Iartă-mă, porumbelul meu, iubitul meu, iubitul meu...copilașul meu, Vania, Vaniuška...-bolborosea ea mai mult decât ce plângea. - Spune-mi, dragoste, ce să-ți sădesc la primăvară la căpătâi? Un mesteacăn, vrei un mesteacăn din Gromuška ta, să-mi țină de răcoare și să-mi fie ca în patrie? Sau un plop, un plop sârbesc, din Prizren? Dar poate fi... ce zici, un porumbar, să le sădesc pe amândouă: un plop din Kosovo și un mesteacăn din gubernia Tambov?

- Ce tot spune asta? Înțelegeți rusește, Excelență? - se adresă pașa în șoaptă, în engleză, consulului englez.

- Patetică! - răspunse britanicul tot în șoaptă. Tipicul primitivism rus - adăugă și mai încet, și mai discret.

- Vania al meu, odihnește-te în pace! - gângăvea ea lângă mormânt, dar nu la fel de adulator, ci mai serios, mai oficial.. - Fie după cum ai spus, porumbelul meu. Și ceea ce a scris Fiodor al nostru pentru Constantinopol și Aia Sofia. Și ceea ce ai dorit și te-ai rugat lui Hristos în vreme ce, ți-aduci aminte, priveam Metohia și Kosovo de pe Koritnik și de pe muntele Șar. Și acele lucruri de la urmă, de la urmă, toate se vor împlini...

- Doamnă Nina, linișteți-vă, vă rog - i se apropie unul dintre rușii prezenți, ajutând-o să se ridice. Nina, Ninocika, nu, nu faceți asta, pentru copii și pentru... pentru... Ninocika, haideți, vă rog, să mergem!

- Adio! - se sculă ea încet de lângă crucea de lemn. Deodată, se întoarse, de parcă ar fi uitat ceva. - Dar școala, școala sârbească din Salonic...va fi acoperită, în sfârșit, în sfârșit, când dorești tu... pe cuvânt de onoare, înainte de începutul toamnei... Și spitalul pentru sârbi din Shköder... va fi, va fi și școala din Prizren... Iar cărțile, manuscrisele tale... la revedere, iartă-mă, Vania!

Atunci doi ruși o luară de subsuori și o duseră, pe cărare, pe lângă pașă și consulul englez.

Unul dintre oamenii pașei, care vorbea rusește, tocmai traducea vorbele ei de rămas bun către soț, fiindcă atât turcului, cât și englezului li se păru suspect faptul că văduva pomenea Constantinopolul, Prizrenul, Shköderul, Aia Sofia. Pașa asculta încruntat și, când trecu femeia pe lângă el, uită să i se încline.

- Primitiv și scandalos! - zise englezul pornind spre ieșire. - Dragă domnule... cinstite pașă, aceasta este o provocare!

- Excelență! - se opri pașa. - Credeți că Jastrebov a lucrat pe cont propriu ori după ordinele oficiale ale Rusiei?

- După ordinul aceluia vis rusesc ce trăiește încă de pe vremea lui Petru cel Mare, cinstite pașă. Ursul siberian vrea să se scalde într-o mare caldă, drumul cel mai scurt fiindu-i peste Serbia.

- Sârbii ne sunt osul în gât și noi... ei doresc toată Turcia de până la Salonic și încă... nu e nici un secret faptul că sârbii se pregătesc pentru un nou război, Excelență!

- Sârbilor trebuie să li se dea puțin drumul la sânge! - răspunse englezul. Acest lucru l-a proclamat contele Salburry cu douăzeci de ani în urmă.

- A da drumul la sângele sârbesc! Da, da... Minunat spus, și prietenesc, Excelență. Numai că... de-ar împiedica Anglia Rusia să se amestece și atunci când am... am face-o la o scară mai mare - zâmbi pașa - despre asta vom discuta deseară, la reședința mea.

Această convorbire, din păcate, niciodată n-a mai avut loc. Pașa Salonului și-a dat duhul de cum s-a întors de la înmormântare!

- Jastrebov! Va...va...vampir! își dădu pașa duhul, strigând la aghiotantul său.

* * *

Opt decenii după această întâmplare, în noaptea dintre 17 și 18 aprilie 1973, eram medic de gardă la spitalul din Prizren. Nu au fost cazuri urgente și nici nu m-a deranjat careva prea mult la telefon. O noapte liniștită și făcută parcă pentru somn. Un somn grăbit și ploaia, care ore-ntregi nu s-a oprit.

- Doctore, avem un rănit! mă trezi după miezul nopții infirmiera Mirjana.

- Un rănit...cine e rănit? - am căscat eu alene.

- Au adus tovarășii un rănit - își schimbă ea tonalitatea glasului, apoi tuși semnificativ. Eu nu am priceput acest mesaj de atenționare al ei.

- Un accident rutier... ce e? - am pornit eu înspre colțul încăperii pentru a mă spăla pe față.

- Un accident politic! - am auzit în urmă o voce bărbătească.

Când m-am întors, mă întâmpină chipul lățit de zâmbet al unui tânăr în uniformă de milițian. Își duse mâna la frunte salutând cu lejeritate.

- Periculos...ăștia, muntenegreanul, doctore. Un mare șovin și un bandit împotriva socialismului nostru.

Rănitul zăcea pe coridor, pe cimentul spart, imediat lângă intrarea în spital. Mai păzeau două uniforme lângă el.

Era plin de noroi, stropit cu sânge, fără sacou, fără pardesiu și cu cămașa sfâșiată. Duhnea a transpirație stătută și a alcool. De cât de lovit și de umflat îi era ochiul drept nici nu și-l putea deschide.

Mirjana îi șterse crusta de sânge și noroiul de pe față. Am dat dispoziție portarului să trezească doi infirmieri și să aducă targa.

- Asta nu se poate, doctore - spuse milițianul acela care mă vizitase și în camera de gardă. Nu permit așa ceva!

- Ce anume nu permiteți?

- Dumneavoastră, tovarășe doctor, să-i trageți o injecție, să-l pui în simțuri și să vezi de nu cumva din întâmplare..., mă gândesc să nu fie din întâmplare fără ochi și ca noi să facem treaba.

- Care treabă?

- Să recunoască...el terorist, să-l interogăm!

Răsuflea adânc, dar cu intermitențe. Mi-am lepădat halatul pentru a-l acoperi. Am îngenuncheat lângă el. Îl năpădeau deja frigurile, iar inima îi bătea tot mai iute. În timp ce, ținându-l de mână, îi luam pulsul, i-am privit fața tumefiată și brăzdată de cute vineții: mi se păru că îl știu de undeva pe bolnav.

- Cine-i ăsta? - m-am adresat uniformeii.

- Un muntenegrean...mare bandă și șovinist pe frăție și unitate. El terorist și fals...

- Are...are el un nume și prenume?

- I-a rămas buletinul de identitate la șeful meu, la siguranță...vrei să-l aducă? Să telefonez?

Nu trebuia. Recunoscându-l pe cel de la picioarele mele, abia reușeam să-mi stăpânesc nevoia de a izbucni: ridică-te, fiu de cățea, să ne luăm la trântă!

Milițienii, Mirjana, portarul, infirmierii de lângă cărucior - au băgat cu toții de seamă că se întâmpla cu mine ceva neobișnuit și poate mi-au recunoscut în priviri lucirea răutăcioasă care mă cuprindea. Mă holbam la el, așa, nemișcat și neputincios, însă în sinea mea mă aflam într-o altă noapte, într-un alt oraș și într-un alt timp...

Februarie, 23 februarie 1963...n-am uitat nici faptul că fusese într-o sâmbătă și ziua de naștere a lui Ljuba Božović, ziua de naștere a lăudărosului de Ljuba Nikšićanin. În acea noapte, la Sarajevo, într-un cămin studentesc, pe Bjelava, Ljuba a dansat cu Milica, cu Milica mea...îi strângea mijlocul cu mâna, îi șoptea ceva și-i îngâna ceva la ureche...pe urmă s-a năpustit asupra mea, m-a provocat să ne luăm la trântă și să ne omorâm. M-a umilit în fața tuturor, a vrăjit-o pe Milica, a liniștit cumva lucrurile cu ceva...eu am fugit de rușine, Milica a rămas cu el și a devenit a lui. Câteva zile mai târziu, a plecat din Sarajevo. Nu i-am mai văzut niciodată nici pe el, nici pe ea... Care fusese norocul - mă gândeam - care l-a nenorocit pentru ca, după atâția ani, să-l întâlnesc într-un coridor de spital, desfigurat și abia mai răsuflând?

- Cu ce a greșit? - l-am întrebat pe milițianul a cărui vorbire stricată oarecum mă înveselea.

- Mult periculos omul, doctore. Vrea ca în țară la noi să aducă nu știu ce pasăre de pradă*...vrea o pasăre de pradă rusească, doctore!

- Ce vrea?

- Vrea pasărea ăla periculos...răpitorul ăla ce vânează pui... muntenegreanul ăsta vrea răpitor rus!

- Prostii. Vorbiți prostii...Când a fost arestat?

- În seara asta, pe Dumnezeu meu.

- Unde?

- La cafenea...Arestat cu țarul rus și...mare bandă, a înjurat republica noastră și mareșal Tito...a băut cel puțin banda asta un litru de țuică.

- L-ați arestat în Prizren?

- El trăiește la Đakovica.

- Este căsătorit? - am simțit eu un nod în gât.

- Are, zice-se, multe muieri frumoase...nu este așa femeii frumoase în Đakovica.

- Cine l-a bătut în halul ăsta? - am întrebat eu după câteva clipe de tăcere și abia înăbușindu-mi dorința de a-l lovi și eu, măcar o dată.

- Nimeni, pe Dumnezeul meu! Noi trei am fost doar în legitimă apărare, iar el...când a început muntenegreanul ăsta, doctore, să se lovească de unul singur în cap, să-și sfâșie pardesiul...a fost un pardesiu frumos... iată, pentru pardesiul ăsta, uite...aici a început să mă doară!

- Du-te și pregătește röntgenul - i-am zis Mirjanei. Puneți-l pe cărucior, dar cu atenție - le-am spus infirmierilor.

- Numai de nu sunt viu, doctore! ăsta mare bandă trebuie la închisoare...poate se duce mâine la Priština** Tu fă-i ceva numai să nu fie ochiul afară din ochi și o injecție pentru conștiință...dacă va fi ochiul afară din ochi, noi ți-l întoarcem ție!

- Viața lui este în primejdie, este foarte grav rănit!

- Pe Dumnezeul meu, doar se preface - zise celălalt, apoi apucă de cărucior și se propti dinaintea infirmierilor. - Trei zile să-l bați, că el a patra zi sare în picioare...tu fă-i numai ochiul să nu-i fie în afara ochiului, să nu se povestească și să ne eticheteze de șovini!

Burnița timpului și-a adus obolul. S-au amestecat și și-au pierdut prospețimea în amintire imaginile de-atunci. Mie mi se părea că l-am împins pe bolnav de pe cărucior și că, în clipa aceea, unul dintre cei doi milițieni tăcuți m-a înjurat. Ajunsesem să pricep atât de multe cuvinte albaneze încât la înjurătură nu m-am putut abține.

- Ceee? Cine-i porc de sârb? - am lăsat eu căruciorul din mâini și m-am îndreptat spre el.

El dădu din umeri. Nu știa, zise, despre ce anume vorbesc eu. El n-a înjurat. Nimeni nu a înjurat.

- Am auzit...au auzit și...

- N-ai auzit nimic, doctore! - mă întrerupse, la jumătatea gândului, milițianul cu vorba stricată. - Acest vânt înghețat și faptul că e foarte târziu....să dormi, asta e cel mai bine.

- Regepi! Zeciri! - m-am adresat eu infirmierilor. - Repetați ce v-a înjurat acest om pe limba voastră.

- Nimic! - răspunse Regepi fără să clipească.

- N-a scos nici o vorbă! - întări Zeciri.

Lucram deja de doi ani cu aceștia doi. Ne întâlneam aproape zilnic. Mă priveau drept în ochi și depuneau mărturie că milițianul a tăcut și ceea ce am auzit nu am putut să aud. De ce ar minți? Eu știam albaneza cum poate ști un începător și poate am înțeles greșit înjurătura.

- Pentru că înjuri mama albaneză...ai să plătești pentru asta...și pentru că ne ameninți că sârbii ne vor mătura pe toți în Albania!

Nu aveam timp nici să mă mir, nici să judec, nici să-mi revin. Milițianul de a cărui vorbă râdeam mă apucă de mână și mă bătu pe umăr.

- Fără supărări, doctore! Tu să întorci acest bandă muntegreană la simț și ochiul să fie la el în cap...asta să faci și să ne dai pe bandit, iar noi tăcem că tu ai înjurat la om și-l mâni în Albania!

Nu am băgat de seamă când s-a întors Mirjana. Nici nu am auzit când m-a chemat la o convorbire telefonică inventată. Mi-a povestit mai târziu că am tremurat. Și că, luându-mă cu amândouă mâinile de cap, am țipat la cei doi infirmieri: „Oameni buni, auziți ce spun ăștia?!” Nici de asta nu-mi aduc aminte. Dar îmi amintesc de faptul că și Regepi și Zeciri au confirmat că am înjurat! Ceea ce a urmat era acoperit de negura uitării. Nu-mi amintesc nici că m-a ajutat Mirjana să împing căruciorul cu bolnavul sub röntgen...

Preocupat poate cu controlul bolnavului, în sala de radiografie m-am mai liniștit. Fotografiile au dezvăluit trei coaste rupte, iar vânătăile de la loviturile milițienilor, peste tot spatele, mă duceau la concluzia deloc liniștitoare că lui Božović i-au fost afectați și rinichii. L-am trimis în salonul de urgențe, recomandând medicamentele de extremă urgență și am plecat la culcare. Am rugat-o pe Mirjana să-l viziteze pe bolnav la fiecare cincisprezece minute și, de se va ajunge la înrăutățirea situației, să mă trezească imediat. Nu mă temeam numai pentru rinichi, ci și pentru ochiul drept: era tot plin de sânge, iar în noaptea aceea nu se găsea în spital nici un specialist oftalmolog și nici eu nu puteam face pentru Ljuba Božović mai mult decât ceea ce făcusem.

Somnul fugea de mine, iar cu el fugea și efortul de a mă îndepărta de întâlnirea aceea tulbură cu milițienii. La un moment dat, după ce mi-am aruncat pe umeri halatul de spital, am ieșit afară. Trebuiau să treacă mai multe minute până ce se obișnuiau ochii cu întunericul dens care, aidoma unei pelerine călugărești, învăluia Prizrenul și Metohija. Mă plimbam prin curtea pustie a spitalului și fumam. Ploaia se oprise, dar deasupra munților Paštrik, Šar și Koritnik încă mai

fulgera și tuna. Ascultam geamătul torentelor de primăvară ce coborau din acești munți, la fel ca și clocotul încă nenumăratelor pârâiașe de peste tot în jur. Nu-mi venea a crede că există oriunde altundeva atâtea izvoare câte există în Prizren. În primăvara timpurie și la începutul toamnei, țășnea apa aproape de sub fiecare stâncă, din miile de crăpături în jurul Prizrenului. Într-un singur loc doar, denumit Krk-bunar, există vreo patruzeci de asemenea izvoare... Ciudat poate, însă pe mine, care iubesc șuvoaiele de munte și care am crescut la marginea lor și scăldându-mă în ele, în noaptea aceea murmurul apei m-a tulburat deosebit de mult. Mi-ascultam parcă propria copilărie și parcă aceste puhoaipe o duceau cu ele și pe Milica, pasul ei, surâsul ei, stricatul ei accent de Sarajevo, minunații ei genunchi.

Am recunoscut atunci, probabil și cu voce tare, că, aidoma copilăriei, nu o pot uita nici pe Milica. Nu pot, numai că viața m-a silit să le dau la o parte și să le uit pe amândouă. M-am hotărât ca, de cum se va face ziuă, să pornesc spre Đakovica. Să o anunț că soțul ei este făcut zob și că se află la mine la vindecare. Doar atât îi voi spune, oficial, cu o reținere politicoasă. Ea nu trebuie să bănuiască nimic altceva în afara grijii medicale față de bolnav. Dar ce se va întâmpla dacă se va ajunge la hemoragie internă iar Ljubo va fi răpus de lovituri?! Nu știu dacă m-am speriat de la un asemenea gând ori m-am bucurat. Am stins repede țigara și m-am întors în spital, să-l vizitez.

Dormea. Am luat un scaun și m-am așezat la căpătâiul lui. În ciuda faptului că-i era fața desfigurată și tumefiată și cu toate bandajele de pe trup, că avea o crustă de sânge și bale în jurul buzelor, mi se păru că plesnește de puterea ca de bivol și necunoscută era doar clipa în care își va recăpăta conștiința și, la fel ca în noaptea aceea de demult, de la Sarajevo, va sări asupra mea! Nu-l priveam cu ochi de medic, ci cu ochii răzbunării, ai invidiei și a unei gelozii fierbinți.

Și-atunci se trezi în mine o boală pe care o știu de când mă știu pe mine însumi, despre care n-am spus vreodată nimănui nimic și de care, când trecea, mă rușinam în mod regulat. Această boală m-a lovit prima dată încă înainte de a începe școala. Am privit, și-mi aduc aminte de asta, la un schilod: se târa în patru labe de la o casă la alta și cerșea. Mi-am închipuit că schilodul gândea cam așa: *Mă pot îndrepta, însă nu vreau, așa-mi place mai mult, de ce m-aș îndrepta!* De nenumărate ori după aceea, dar și după ce am crescut, mă surprindeam în rușinosu-mi obicei de a pune pe seama altor oameni, cel mai adesea bolnavi și nenorociți, gândurile mele denaturate. Se întâmpla, astfel, să-i spun condoleanțe mamei mele pentru moartea copilului, iar geamătul ei să-l strecor, de undeva, în gândul ei: *Trebuie să plâng, dar nu-mi vine a plânge, eu doar mă prefac, mă prefac!* Ba odată mi s-a părut că până și mortul, la a cărui față mă uitam, gândea: *Nu am murit, eu sunt viu, viu, văd și aud totul în jurul meu!* Am sperat că, în timpul studiilor, voi găsi în vreuna din cărți numele și cauza acestei bizarerii. Dar nu am citit despre nimic asemănător, iar a căuta explicații de la profesorii mei nu îndrăzneau din pricina rușinii. Trăiesc cu acest cusur, conștient de el și fără puterea de a-l învinge. Această boală, fiindcă este fără îndoială o boală, nu a cedat în fața studiilor mele medicale, nici nu slăbea cu trecerea anilor. Poate cu numai două zile înainte ca milițienii să-l fi adus la spital pe Ljubo Božović, drumul m-a dus lângă un cimitir sârbesc, la o oră și ceva de mers de Prizren. Am nimerit, îmi amintesc, peste o mulțime de oameni. Adunau, în vaietele bătrânilor și ale femeilor îmbrobodite în negru, osemintele răposaților din gropile deschise, le băgau în saci pe care-i încărcau apoi, pe spinarea unor mârțoage, de cealaltă parte a gardului cimitirului. Am întrebat: „Ce faceți acolo?” Unul dintre bărbați trecu peste gard și, cu lopata în mâini, porni spre mine: „Cine ești tu, de ce întreb?” Înfricoșat în fața privirii lui, nu am știut ce anume să răspund. „De unde ești, amice?” - se opri el.

Am răspuns: „Lucrez aici, la spitalul din Prizren și sunt de loc din Herțegovina.” Chipul lui se schimbă dintr-o dată. În ochi îi fulgeră suferința unei umilințe omenești de nedescris. Chemă pe careva pe nume și ceru o sticlă cu rachiu. Am ciocnit și el ură. „Nici morții nu mai pot rămâne în Kosovo și Metohia!” A mai povestit ceva și încă multă vreme, dar parcă se adresa unei pietre. Nu eram îndeobște impresionat de această scenă. Mi se părea că niciunul dintre acești oameni nu era nefericit și se prefac cu toții. Iar când ei își terminară treaba, când își încărcară morții, când își luară de la mine rămas bun și când, cu vaiete și gemete, cortegiul funebru porni în josul muntelui, mi-am închipuit că osemintele răposaiților, lovindu-se unul de altul și de scărițele sarmarelor, strigau vesele: „*Noi călătorim, călătorim, călătorim!*”

Aceeași rușine, fiindcă această boală a mea o trăiesc și ca pe o rușine, puse stăpânire pe subconștientul meu, ori poate și pe conștiința mea, în timp ce stăteam în camera de urgență, la căpătâiul lui Božović. În mintea mea întunecată răsuna un gând de-al lui: *Minunați ăștia care m-au bătut, măcar acum mă voi sătura de somn, mă voi sătura de somn!* Niște gânduri urâte, ce o priveau pe Milica, mi-e rușine și să le amintesc...Bolnavul se holba la bolnav, chiar știa că judecă așa, ca un bolnav, însă nu reușea să oprească acest ciudat curs al gândurilor.

Din delir, fiindcă era și această stare o formă de delir, m-a trezit infirmiera Mirjana. Îmi spuse că infirmierii Regepi și Zeciri au părăsit cu de la sine putere garda și că, înainte de asta, au dat cuiva un telefon. I se părea că Zeciri i-ar fi spus celui căruia i-a telefonat: „Dacă moare acest câine ori rămâne fără ochi, noi vom depune mărturie că miliția nu a fost la spital și că nu știm cine la adus pe porcul ăsta de sârb la spital!”

- Toate acestea să i le spui și directorului Murici. Mă vor ține minte gunoaiele astea! - i-am zis eu în șoaptă, în vreme ce-i luam bolnavului pulsul și tensiunea. Am îmbiat-o cu o țigară.

- Pentru Dumnezeu, asta este camera de urgențe - nu scăpă ea ocazia de a-mi atrage atenția.

Am fost tentat să o îmbrățișez, dar mâneca mi se agăță în acul ei de păr și acesta căzu. L-am căutat împreună și l-am găsit, după câte mi-aduc aminte, într-o crăpătură din parchetul uscat, de sub patul bolnavului.

- Ești deosebit de frumoasă în această noapte - i-am spus spălându-mi mâinile de praf.

După surâsul și roșeața din obraji ei am dedus că o bucuraseră aceste cuvinte și că se așteptase la o asemenea revărsare a tandreții mele. Poate mi-ar fi răspuns ceva și poate nici eu nu m-aș fi limitat doar la nevinovata îmbrățișare de adineaori dacă nu și-ar fi venit bolnavul în simțiri. Ne-am dat seama, de fapt, abia în clipa aceea că își revenise și că ne privea cu ochiul sănătos, larg deschis.

Surprinzător, însă, în privirea lui nu era nici urmă de tulburare. Fără îndoială, își revenise cu două-trei secunde mai înainte, se reculesese și-și dăduse seama unde anume se afla.

- Ljubo! - am strigat. Mă cunoști?

Își ridică mâna cu greutate și-și șterse saliva din jurul buzelor. Zise:

- Eu sunt Ivan. Mă confundați, doctore!

- Te-am confundat, Ljubo, cu un anume Božović, un tip din Nikšić, care a studiat cu mine la Sarajevo.

- Eu sunt Ivan, doctore.

Eram mai mult dezorientat decât șovăielnic. Mă gândeam: el m-a recunoscut, dar ceva îl determină să se prefacă. Am strigat:

- Ooo Milutineee!

Bolnavul trecu și peste această verificare. Ba și tresări, de parcă s-ar fi speriat.

- Eu sunt Ivan, și nu Milutin, domnule!
- Ce-ați pățit, doctore? - se miră Mirijana. - Ljubo, Ivan, Milutin...cu care dintre aceștia trei ați fost coleg de facultate?

M-am grăbit să-i explic, dar cuprins deja de îndoială că dinaintea mea nu se află Ljuba Božović, ci cu totul altcineva care-i seamănă, și această explicație i-am dat-o și lui. Am avut la facultate, i-am spus, un coleg care, în fiecare noapte, la miezul nopții, nici un minut mai devreme, nici un minut mai târziu, striga: „Ooo Milutineee!” Ne lua peste picior îmbrățișând fetele, ne trezea din somn, ne întrerupea din învățat. La început l-am înjurat, dar mai apoi l-am acceptat ca pe o pată de culoare în viața noastră, iar în cele din urmă abia așteptând chemarea lui nocturnă, pentru a-i întoarce cu o altă chemare și pentru a ne mai relaxa.

- Semănați, incredibil cât semănați cu acest prieten al meu - m-am întors eu spre bolnav. - Am crezut...scuzați-mă, eu și pe mai departe cred că dumneavoastră sunteți Ljuba Božović.

- Puteți crede tot ceea ce vreți, dar...dar...- dădu el din mână, de parcă-i era lene să continue.

- Știți - l-am întrebat eu - că astă-noapte ați fost arestat? - Adresându-mă cu dumneavoastră, îmi recunoșteam parcă mie însumi că el era într-adevăr un oarecare Ivan și că eu nu-l cunosc.

- Sunt eu oare aici, baciuşca, pentru interogatoriu ori pentru vindecare? - mă întrebă el cu ironie. - Sunteți dumneavoastră doctor ori Sigurimi*? - mă descumpăni el și mai mult cu accentul său ekavian. - Dacă și spitalele au devenit...dacă și spitalele...- tăcu și se uită cu teamă peste umărul meu.

Același milițian, a cărui vorbire îmi provoca râsul, stătea în cadrul ușii larg deschise. M-am gândit: a venit să-l ducă pe bolnavul Ivan! S-a sfătuit cu stăpânii lui și a hotărât arestarea. M-am întrebat în sinea mea: pot și îndrăznesc să mă împotrivesc?

- Doctore, tu fumezi să moară bolnavul! - dădu el din cap. - În camera ta doar telefonul...sună, sună...tu nu ești la slujbă când sună. Tu stai și fumezi, iar unul mult bolnav...mă rog, prietenește mă rog să ajuți!

- Unde...care om?

- L-a găsit patrula noastră pe drum...doctore, cu oasele frânte!

M-am luat grăbit după el, iar Mirjanei i-am zis să pregătească sala de operație și să găsească numerele de telefon de acasă ale anesteziștilor și căruiva dintre chirurghi.

La parter, lângă biroul de internări, am dat și peste ceilalți doi milițieni. Fără halate albe, în uniformele lor, cu ei se găseau și infirmierii Regepi și Zeciri.

- Unde-i bolnavul? - am întrebat gâfâind.

- Poftim? - mi se postă dinainte o uniformă. - La doi metri de om, iar tu nu vezi...geme de durere și tu nu vrei să-l ajuți!

- Dar unde este...unde este? - am început eu să țip.

- Să nu strigi, tovarășe doctor. Rog ajutor, omul moare.

M-am frecat la ochi și am privit din nou în jur. Nimeni în afară de cei trei milițieni, de Regepi și Zeciri. Doamne, ce se întâmplă cu mine?!

- Căruciorul...vă rog, căruciorul! - mă prostea uniforma. - Iată, îmi dau și sângele pentru om...nici unul dintre noi cinci nu regretă după sânge, numai să nu moară omul!

- Care om, pentru Dumnezeu?!

- Eu...eu acest om! - spuse una dintre uniforme. - Pe mine m-a călcat trenul în curtea mea...te rog să mă ajuți!

- Afară! - Curios, am spus asta foarte liniștit.

- Poftim?

- Sârbește vorbesc.
- Dar omul bolnav? Și el afară?
- Și el, afară cu toții. A-fa-ră!
- Cum spui dumneavoastră, tovarășe doctor. Mă rog, mă rog - făcea el pe învinsul.
- De eram sârbi și de era acest bolnav sârb, nu ne-ați fi scos afară - spuse infirmierul Zeciri.
- Haideți. Există în Prizren și doctori de-ai noștri! - trase el una din uniforme de mână și, când ieșiră cu toții, trânti ușa.

Înjurând și fumând, m-am plimbat multă vreme prin coridorul pustiu ce dădea la ușa de intrare în spital: încolo-încăce, cu mințile rătăcite, nebun de furie. Portarul nu era, dispăruse pe undeva. I-am telefonat Mirjanei. Totul e-n regulă, i-am spus, nu trebuia să pregătească sala de operație și nici să trezească pe careva dintre chirurghi. M-am trântit pe scaun și am încercat, muțește, să stau de vorbă cu mine însumi. Ce se întâmplă? Ce să fac?

Apăru de undeva portarul și eu, furios, m-am năpustit asupra lui.

- Unde-ai fost? Să știi că dimineața vei fi dat afară!
- Tovarășe doctor, eu om cinstit... nouă copii - începu el să se dezvinovățească. - Mare sărac... nouă copii... iartă-mă, tovarășe doctor, dar eu a trebuit... eu am fost la closet - se apropie el precaut de mine .

- De ce le-ai descuiat?

- Vă rog, tovarășe doctor, tu ești șef în spital, dar miliția stăpân peste stăpân... eu sunt pentru tine, însă eu nimic auzit și nimic văzut. Tu pe mine doar chemi și eu îți fac curățenie, îți spăl... și pantofii, și pe acasă... nouă copii, dar plata mică... eu om cinstit.

Continuă să vorbească, insista să se dezvinovățească și să se pună bine pe lângă mine. Își exprima, în felul său, bunăvoința față de mine, dar îmi dădea de înțeles că va depune mărturie așa cum trebuie și așa cum i se va cere. Stătu cu mine până în clipa în care am întâlnit-o pe Mirjana, dându-mi impresia că seamănă cu un câine învățat să-și arate colții și să dea din coadă în același timp.

Pe coridor, în fața sălii de urgență, am nimerit peste bolnavul Ivan. Cu o mână își ținea pansamentul în jurul coastelor, iar cu cealaltă se sprijinea de perete: se îndreptă când mă văzu și doar un mușchi tresărind pe fața lui arătă că această mișcare bruscă îl duru foarte tare.

L-am ajutat să se întoarcă la pat și i-am spus, supărat, că trebuie să se odihnească.

- De cum se luminează de ziuă, Înălțimea Sa Împărătească va trebui anunțată despre toate acestea! - strigă el și mă ținu să nu ies din încăpere. - Acesta, baciuşca, este un atac la suveranitatea și demnitatea Rusiei!

- Ce tot spuneți? Dumneavoastră delirați! - mi-am trecut eu palma peste fruntea și obrazul lui. - Mirjana, adu termometrul.

- Nu-i nevoie, doctore. Știu cine sunt, unde mă aflu, ce și cui vorbesc.

- Ljuba Božović... Ivane... Satano! - am ridicat eu vocea, învins de proasta dispoziție. - Destul, pentru Dumnezeu. Se pare că în noaptea aceasta am numai halucinații. Aceasta este noaptea nălucilor.

- Depinde cum o iei, doctore - replică el. - Nu sunt Ljuba Božović, dar sunt cineva care l-a cunoscut bine. Aveți unele închipuiri, dar ceva ați nimerit... Da, aveți dreptate, semăn cu el!

- Dar el... unde este el?

- El, doctore, este demult printre cei drepti.

De parcă m-ar fi lovit cu ceva în moalele capului. Chiar și stând, m-am prins cu mâna de pat, să nu cad.

- Ce-aveți, doctore? Regrețați ori vă bucurați?
 - Dar copiii, femeia... a fost căsătorit?
 - Au avut cu toții un accident! Tot ceea ce a fost al lui... - spuse cu o voce tremurândă, apoi se opri. - Aș fuma, pot să aprind o țigară?

Tăceam și fumam. Milica, Ljubo, un oarecare Miralem, unul Saša Nevesinjac, gramofonul în colțul camerei, o melodie din vremurile acelea, clubul de șah de pe Bjelava. Cartierul nemusulman, o bătaie nocturnă la barul Hamam din Sarajevo, toate acestea roiau sub calota craniului meu. Se nășteau parcă în ceață și fără legătură între ele închipuirii ale unor vremuri apuse și repede trecute.

- Îi sunteți frate... poate geamăn ? - întrerupse Mirjana tăcerea.
 - Frate? Nu, nu suntem frați deși semănăm leit. "Scapă, frate Ivane!" - zicea el mereu, atunci când ajungea să se plângă de fărădelegile și actele lor de violență.
 - Ale cui fărădelegi? - clipi Mirjana.
 - Vă rog, doctore, aduceți-mi un creion și o hârtie. Trebuie anunțat la Moscova și Petrograd de cum se luminează de ziuă... va ține minte canalia că nu se poate comporta după cum îi este cheful cu un consul rus, împărătesc!
 - Abia acum nu mai înțeleg nimic. Cine sunteți de fapt, pentru numele lui Dumnezeu?
 - Ivan Stjepanovici Jastrebov! Trag nădejde că ați auzit de mine.
 - Nu, din păcate.
 - Veți auzi, mai este timp. Deși...deși, credeți-mă, este rușinos pentru un om cu pregătirea dumneavoastră să nu știe cine apără aici interesele lui bacișca țarul.
 - Scuzați, l-am căinat eu. - Asta nu se va mai întâmpla, domnule consul. Compătimirea față de bolnavul mintal se prefăcu, în aceeași clipă, în ideea fixă de a lua în derâdere nenorocirea altuia. - Spuneți-mi, vă rog, cine v-a aranjat astă-noapte în halul ăsta? Cine v-a acostat, dacă știți acest lucru?
 - Baba Kristina - răspunse el pregătit. Toate acestea - zise, arătând spre ochi și spre pansamente - de la baba Kristina, doctore!
 - O babă periculoasă, pesemne... o babă trăsnet - glumi Mirjana.
 - Mai mult ca sigur, domnule doctor, dumneavoastră, din anumite motive, nu vă place Njegoš. Aș recita, totuși, cu voia dumneavoastră, câteva din versurile sale.
 - Pofțiți, domnule consul.
 - Într-un anume loc... poate *Sćepan cel Mic*, zice vlădica:

*Pentru Dumnezeu clipa-i cât un veac
 Pentru Dumnezeu, veacul e cât o clipă
 În fața lui lumea e nimic
 În fața lui nimicul este mare lucru!*

Recită asta cu patos, strălucind. Tipic, mă gândeam, pentru un schizofrenic: s-a identificat pe de-a-ntregul cu poetul, l-a invocat și doar ochiul, de fapt strălucirea din acel singur ochi și schimbarea bruscă a direcției și temei discuției trădau că era boala în discuție.

- În fața lui Dumnezeu nimicul este mare lucru... care Einstein, care teorie a relativității... toate acestea le-a spus Njegoš, și mai frumos și înaintea lui - continuă el cu entuziasm. - Dinaintea lui Dumnezeu, bacișca, lumea toată parcă nici nu există. El nici nu ne ia în seamă -

începu să explice bănuind poate că nici nu am înțeles prea bine unele versuri. - Dinaintea aceluiași Dumnezeu, însă, și cel mai mic mărunțiș este în stare să capete forme cosmice. Dinaintea lui nimicul e... nimic... dinaintea lui până și ceaiul babei Kristina este un lucru mare.

- Ceaiul babei Kristina - nu m-am putut eu abține să nu surâd.

- Cu siguranță că dumneavoastră, baciuşca, știți că o oarecare doamnă Hitler, care a rămas fără bărbat și fără urmaș, a adoptat la bătrânețe un copil. Acesta a crescut, s-a căsătorit, a avut un fiu. Și acestui fiu i s-a dat numele de Adolf..., dar, să scurtez, poate vă obosesc.

- Dar de unde, Excelență!

- La vreo trei ani de viață, mucosul ăsta s-a îmbolnăvit de dezinterie. Într-un târziu l-au dus la doctori, însă aceștia și-au luat mâinile de pe el. Părinții, deznădăjduiți, văzură că nu mai există nici o salvare și pregătiră sicriul. Atunci, careva pomeni de baba Kristina și de ceaiurile ei. A salvat, se zicea, un băiat de prin vecini, care, la fel ca și Adolf, a suferit de dezinterie. O căutară pe baba Kristina și ea începu să-i descânte micuțului Adolf și să-i pregătească ceaiuri. Într-a cincea zi copilul deschise ochii și se însănătoși repede și pe deplin.... Iată, doctore, nădăjduiesc că acum l-ați înțeles pe Njegoș!

- Înseamnă, Excelență, că Njegoș a cunoscut-o pe baba Kristina?

- Njegoș a cunoscut miracolele dumnezeiești și legile! În fața lui Dumnezeu nimicul este mare lucru... asta a putut spune doar un semizeu, doar cel mai mare geniu!

- Dar, domnule consul, ce legătură are baba Kristina și ierburile ei cu bătaia pe care ați încasat-o și cu arestarea dumneavoastră de astă-noapte?

- În fața lui Dumnezeu nimicul este mare lucru - repetă el. De nu ar fi existat baba Kristina și descântecele ei, mucosul acela nu ar fi supraviețuit. N-ar fi ajuns conducătorul Reich-ului, nu s-ar fi năpustit asupra întregii lumi, nu ar fi îmbucătățit, în patruzeci și unu, Iugoslavia... nu ar fi existat nici eliberatorii noștri, eroii... nu ar fi..., iar ruda mea, doctore, de nu ar fi fost ceaiurile babei Kristina, încă ar fi cărat cu măgarul lemne la târg și niciodată nu ar fi ajuns colonel!

Am zâmbit cu tristețe. Gândeam că medicina este o minciună. Niciodată nu va reuși să pătrundă cu privirea în nebunie, în haosul mental și sufletesc al unor astfel de nefericiți.

- Sunteți obosit, domnule consul. Dormiți, iar eu voi anunța despre toate acestea la Petrograd - am vrut eu să-l scutesc de continuarea discuției.

- Baba Kristina - se precipită el - a făcut din Vukota un colonel, iar dintr-un cioban slinos pe nume Đuka a descântat și a scos cu ceaiul acela un ambasador! De ce mă priviți astfel, doctore? Nebun, scrieți că sunt nebun... nu veți fi primul, nici ultimul... Mulțumită babei Kristina, atâția fierari, ucenici, lăcătuși, elevi codași și studenți ratați... aceștia au devenit unica inteligență, unica lege, unicul adevăr, istorie, viitor, totul și toate. Baba Kristina, baciuşca, a predat Kosovo și Metohia Albaniei! Baba Kristina a stins vatra bărbătească și a făcut ceea ce nu au putut turcii și arnăuții în cinci sute de ani! Baba Kristina, ea... ea l-a arestat azi-noapte pe consulul rus Ivan Stjepanovici Jastrebov, l-a bătut ca pe un animal și... ea, pentru a mă îmbăta, mi-a turnat cu de-a sila pe gât un litru de țuică! Dar baba Kristina a aranjat până și faptul ca fiii ei să mă predea în mâinile dumneavoastră... scuzați, pentru asta este vinovat altcineva, unul Jugović!

- Jugović! - am sărit eu de pe scaun în clipa când mi-a pronunțat numele.

- El, domnule doctor. Fiul lui Bogdan, Boško Jugović...

Ne duse prin bătălia de la Kosovo, pe departe și pe îndelete, de parcă nici Mirjana, nici eu nu știam nimic despre acel eveniment. Cântărea cuvintele și se străduia, dintr-o anume pricină, să le insuflă un înțeles sarcastic. În acest timp, nu și-a coborât privirea de pe fața mea, obligându-mă să ascult și să înving cu greu somnolența ce mă cuprinsese... Spuse, într-un târziu, că el,

citind niște cronicari turci din vechime, dar și pe conaționalul său, Aleksandar Fiodorovici Ghiliferding, a dat peste un amănunt pe care-l prevăd toți istoricii și care a influențat soarta Balcanilor și poate și a Europei cu nimic mai puțin decât baba Kristina și farmecele ei. Îmi amintesc de faptul că, în clipa aceea, Mirjana a izbucnit în râs. Chicotul femeiesc parcă l-a înfuriat pe consulul Jastrebov. I-am spus:

- Grăbiți-vă cu povestea, de îndată se va lumina de ziuă, domnule consul.

- Vă grăbiți, vă plictisește ceva și vă plictisiți să ascultați despre bătălia de la Kosovo! - se înfurie el dintr-o dată și începu să strige. - Vă înțepă ceva, dar nu între coaste și ochi, ca pe mine, ci acolo unde nu există leac și unde nu ajută medicamentele!

Nu mai încăpea nici o fărâmbă de îndoială: această voce, această ură destinată mie, aceste provocări și tachinări nu puteau fi ale nimănui altcuiva decât ale lui Ljuba Božović! Dacă până la acel moment, și cel mai mult din cauza pronunției sale ekaviene, am gândit că întâmplarea a aranjat o asemenea asemănare între bolnavul meu și, cândva, întâi prietenul și apoi dușmanul meu, atunci înseamnă că a căzut și cea din urmă nedumerire, iar eu, atins de ura lui și atins la rana încă neînchisă pe care mi-a pricinuit-o demult, eram pregătit și pentru o nebunie, pentru o acțiune prin care să mă folosesc de puterea mea și sănătatea mea asupra unui Ljubo Božović atât de bătut și aproape în imposibilitatea de a se mișca. Ura a întunecat și acea din urmă frână și anume că eu sunt medic, iar el, bolnav, care trebuia să mă readucă la rațiune și să mă oprească. Din fericire, m-a reținut Mirjana, deși nici nu bănuia ce se întâmpla în mintea mea. Se apropie de Božović, îi puse o picătură de medicament în ochi și-i șterse transpirația de pe frunte și obraji. El încercă să se îndrepte în pat, să se ridice. Făcu asta cu imprudență și gemu de durere.

- Încet, fără mișcări bruște! - zise Mirjana. - Ceaiul babei Kristina. Chiar că m-ați distrat astă-noapte, cu toate chinurile.

- Nu aceasta mi-a fost intenția, măi, fată.

- Dar ce anume ați început cu câteva clipe mai înainte? Drag îi va fi și doctorului să audă... nu trebuie să vă grăbiți, el doar a glumit.

- Mă voi grăbi, dar bine nu va fi pentru că mă grăbesc. Și Boško Jugović s-a grăbit și... și - amuți el de parcă și-a uitat gândul. - Așadar, un vechi cronicar turc, martor vizual al bătăliei de la Kosovo, împreună cu multstimatul și iubitul meu conațional Aleksandar Fiodorovici Ghiliferding, depun mărturie că, întrucât Miloš l-a ucis pe Murat, iar Baiazid a preluat comanda, Boško Jugović s-a grăbit ca să-l despartă de viață și pe noul sultan. Trei cai au ucis turcii sub el, însă el a zorit spre cortul lui Baiazid. Și ar fi ajuns, zice-se, la o depărtare de o suliță de sultan... din păcate, mai departe n-a ajuns - oftă și iar se holbă la mine. - Iată, domnule doctor, ce poate să însemne un mic și, s-ar putea spune, un cu totul neînsemnat amănunt în istorie. De ar fi mers Boško încă zece pași, doar încă zece pași... n-ar fi reușit turcii atunci să-l ia cu ei în Asia pe Baiazid străpuns de sulița lui Boško... n-ar fi, i-ar fi măcelărit cuirasierii sârbi. Și niciodată nu s-ar mai fi văzut pe meleagurile noastre semiluna și cuțitul acestui fiu de cățea. Niciodată nu ar fi văzut beduinii lui Muhamed nici Viena, nici Buda, niciodată nu ar fi cotropit arnăuții Kosovo, n-ar fi..., dar și dumneavoastră, domnule doctor..., dar și tu ai fi purtat astăzi un alt nume și un alt prenume, doctore Alija Osmanović.

Doar cu o clipă mai înainte nu aș fi suportat asta. Cu toate acestea, a țâșnit ura din mine și el a simțit asta. Dar, în același moment a izbucnit și ceva care a mai calmat furia, dacă nu chiar a înlăturat-o. De fapt, m-a cuprins mirarea când am auzit că sunt pentru el Alija Osmanović, acela și același ca și în ziua când ne-am despărțit, la Sarajevo, eu și Ljubo Božović. Și am înțeles: el

m-a recunoscut de cum și-a venit în simțire și m-a văzut. A interpretat cu abilitate rolul unui bolnav de minte, m-a ademenit cu ceaiul babei Kristina și funcția de consul: el s-a jucat cu mine! M-am hotărât să i-o întorc cu aceeași măsură, în așa fel încât vom continua jocul pe care el l-a început și l-a impus. Avantajul a trecut de partea mea: nu știa că există în mine doi oameni și că el îl cunoștea doar pe unul din cei doi.

- Săturați-vă de somn, Excelență - i-am strâns eu mâna și am ieșit din încăpere.

SKENDER-BEI ȘI RAJKO UŽIČANIN

Spectrul nopții din Prizren s-a întins și peste dimineața de 18 aprilie, când a răsărit soarele și au sosit la lucru medicii și salariații spitalului. M-am grăbit să-l înștiințez pe directorul spitalului, medicul primar Sefcet Murici, despre purtarea patrulei de miliție și a celor doi infirmieri.

Directorul mă primi mai mult decât cordial. Nici nu am închis bine ușa în urma mea că el se și ridică de pe scaun, îmi porni în întâmpinare și mă salută ca pe unul a cărui vizită îl bucura foarte mult.

- Frumos din partea dumneavoastră că ați venit, colega Jugović - zâmbi el. - Pofțiți - arată cu mâna spre un fotoliu și, doar ce m-am așezat, că el aduse două pahare și o sticlă de rachiu.

Asta m-a tulburat. Parcă pentru o clipă s-a diminuat furia din mine și parcă am uitat pentru ce anume am venit aici. Am acceptat băutura pentru a nu-i răni bunăvoința și solitudinea.

- V-ați acomodat cu Kosovo? - mă bătu el pe umăr, dar nu-mi așteptă răspunsul. - E greu - continuă el imediat - să dezrădăcinezi analfabetismul, bolile, sărăcia, unele prejudecăți. Dar aici trăiesc oameni buni și harnici..., credeți-mă, albanezii sunt o lume harnică și cinstită, colega Jugović.

- Bineînțeles, bineînțeles că sunt cinstiți și...și... - limba mi-era pregătită pentru laude, însă nu o susținu și gândul.

- Numai că, tovarășe director, eu trebuie să vă aduc la cunoștință ceva prin ce am trecut astă-noapte, ca medic de gardă și pentru că, mi se pare, nu s-a petrecut întâmplător. Este posibil și să exagerez, fiindcă sunt personal atins și umilit, însă cred că... de fapt ... față de... - m-am poticnit eu și m-am oprit nu din cauza tulburării, ci din teama de a nu spune lucrul pe care am intenționat să-l spun și pentru care am venit la directorul Murici.

Amintirile mele, care ajung până la cel de al patrulea, dar poate și la al treilea an de viață, sunt legate de poveștile că toate relele, toate murdăriile și dușmăniile încep de la "câinii de valahi*", de sârbi. Am crescut în blestemele mamei mele adoptive Rabija și ale mătușii Hikmeta, potrivit cărora trebuia ca "Allah să smulgă și ultimul vlăstar al acestui neam de câine și de sămânță de criminali". Mai târziu, la școală și la studii, la fel au vorbit învățătorii și profesorii mei, doar că știința și-o exprimau prin cuvinte mai rafinate, selectate. În noi toți, în toată generația noastră de elevi de după război** a fost insuflată în oase teama de *șovinismul sârb și hegemonia velikosârbă*. Copil fiind, aceste cuvinte înspăimântătoare mi se păreau niște balauri cu șapte capete și niște vârcolaci din basmele mătușii, mă trezeau din somn, mă făceau să țip și să delirez. Evident, cum creșteam și înaintam în ani, aceste și asemenea coșmaruri au dispărut. Stafia *hegemoniei velikosârbe* mă pândeau însă și pe mai departe de după fiecare colț și din fiecare por al vieții. De neprins și nevăzută, însă pretutindeni prezentă, mereu și cu încrâncenare bătută și căzută la pământ, dar niciodată ucisă ori învinsă, îmi semăna cu o umbră uriașă și întunecată ce scăpa de amenințări și urmăriri. Mă mira faptul că în toată prigoana și zarva în jurul acestui bau-bau se aflau în frunte profesorii, veteranii de război, judecătorii, ofițerii sau ziaristii cu nume sârbești. Dinaintea acestor recunoașteri în cor și pe nerăsuflăte ale nenumăratelor păcate ale părinților, moșilor și strămoșilor lor se topea până și ultima mea bănuială și posibilitate că,

totuși, măcar ceva este exagerat în prezentarea răului... Terminam gimnaziul când poliția sud-africană ucidea copii la Sharpville. Chiar și cu această ocazie, adunarea de protest de la școală a răsunat de strigăte împotriva *hegemoniei velikosârbe*. Îmi amintesc, ne povestise profesorul de istorie, cum, probabil la începutul acestui secol, în Serbia „burgheză și nepopulară” de atunci, un ofițer strângea voluntari care să meargă în Africa de Sud să-i apere pe buri în războiul lor împotriva englezilor. La care noi am strigat, ca o haită: „Moarte hegemoniei velikosârbe!”. Mai mult ca sigur, ne-au furat reflexele însușite și impulsurile exersate...

Dar la ce bun toată această poveste și cui îi este ea adresată? Poate îi va fi bună doar conștiinței mele, ca pretext și încercare de dezvinovățire pentru abaterea și teama ce m-a înhățat de gât dinaintea directorului Murici. Mă linișteam cu gândul că nu mă blocase lașitatea, ci stăpânirea de sine și prejudecățile câștigate.

- Am venit, tovarășe director, pentru a mă plânge de comportamentul milițienilor... de fapt, de comportamentul celor doi infirmieri și... l-au snopit în bătaie pe un om ...nu l-au, vreau să spun, nu infirmierii l-au snopit, ci milițienii - abia am adunat eu acest gând nenorocit și confuz.

În tăcere, dar extrem de amabil, medicul primar Murici îmi umplu paharul. Acest lucru mă răni. De parcă mi-ar fi spus: „Adună-te puțin, omule, și învață să vorbești!”

- Milițienii și-au făcut de cap în spital, iar infirmierii... - mi se împletici iar limba. - Dumneavoastră sunteți oftalmolog specialist, tovarășe director, cel mai bine ar fi să-l consultați pe bolnav și abia după asta să continuăm discuția.

- Unde v-ați terminat studiile? - mă întrebă pe neașteptate.

- La Sarajevo.

- Nu mă mai tratați, vă rog, atât de oficial și de distant. Eu sunt colegul dumneavoastră, iar faptul că sunt director este trecător și lipsit de importanță. Vedeți, această predispoziție spre a fi direct și înclinat spre un fel de comportament familiar eu am luat-o cu mine de la Belgrad.

- Vorbiți sârba de parcă vă este limba maternă - am replicat fără să mă gândesc și de îndată am regretat și m-am speriat să nu caute în această laudă spontană ceva care să-l fi jignit.

El dădu din mână și spuse că, din păcate, sârba îi și era limba maternă. Albaneza o vorbea foarte rău. Pe când în sârbă a terminat și școala elementară, și gimnaziul, și studiile. Zicea că așa au vrut, în acele timpuri, părinții lui. Pe-atunci, la Priština, nici nu exista o facultate de medicină. Aproape toată inteligența albaneză de după război s-a maturizat și s-a educat într-o limbă străină, în general la Belgrad. Acum - zicea - este altcumva. Pentru alții, pentru cei mai tineri și nu pentru el, era altfel. Iată, el este un străin în propria-i casă și în propriul popor. S-a căsătorit cu o fată din Bosnia, din Doboj. Copiii îi învață la școală în albaneză, însă cu tatăl și în special cu mama lor trebuie să se înțeleagă în limba poporului care niciodată n-a avut o atitudine prietenească față de poporul lor. El, zice, este un „ienicer”, și încă din cel mai curat soi de „ieniceri”!

- Nu este chiar așa - m-am grăbit eu să-l consolez și să-l binedispun. - Și în casa lui Vuk Karadžić s-a vorbit doar germana, iar aristocrația rusă se folosea de limba maternă doar pentru a porunci slugilor ori când erau beți.

Am spus asta mânat de cea mai bună intenție, însă Murici înțelese așa cum a vrut să înțeleagă. Pe drumul până la creierul lui, strecurate printr-o mușime de filtre subconștiente îndreptate spre nesiguranță și suspiciune, cuvintele mele primiră un înțeles ironic.

- Albaneza și este o limbă de slugă... da, da, ați găsit adevărata comparație! Să taie lemne, să fie mercenari, să măture praful și gunoiul de pe caldarâmurile din orașe, doar pentru asta sunt

capabili albanezii... și sunt doar... noi suntem slugi, argați, semioameni, animale de povară... știți foarte bine ce se gândește și se vorbește despre noi!

- Dumneavoastră vă închipuiți, dumneavoastră... - dintr-o dată am tăcut, deoarece mi s-a părut că orice altceva, în afară să tac, ar fi fost lipsit de respect.

Tăcu și el. În privire îi încolți teama că prin confesiunea sa depășise limitele mândriei și se umilise. Dar teama aceasta poate nici nu răzbătuse la suprafață din lamentarea sa, ci din ochii mei, în care recunoscuse ceva asemănător compasiunii. Asta îl și oprise și-l făcuse să se rușineze. Din fericire, sub sprâncenele și dincolo de fața mea el nu putea totuși să pătrundă până la originea acestei compasiunii și unde m-a dus gândul ascultându-l...

În gimnaziu, la Gacko, am cunoscut primii albanezi. Fuseseră doi, veniseră în oraș pe la jumătatea toamnei, încărcăți cu două ferăstraie mari, slabi, cu hainele rupte și murdare, tăcuți și speriați. Locuiau vizavi de școală, într-o pivniță. Tăiau lemne, descărcău cărbune, cărau saci de făină pe la case. După ce-și terminau treaba, nu-i chema nimeni în casă, la masă ori la o cafea. Îi plăteau afară, și-atunci de la distanță, de parcă erau leproși. Iar când treceau pe la prăvălie să cumpere pâine și câte o căpățână de ceapă, vânzătorii luau banii din mâna lor de departe, cu atenție. Nu-i întreba nimeni nici de unde sunt, nici de nume, nici de prenume. Pentru opinia publică ei erau arnăuții, șiftarii, arbanasii, șiptarii* - și asta era tot, asta era îndeajuns. Într-o bună zi, noi câțiva, un grupuleț de elevi de gimnaziu, am trecut pe la pivnița lor. I-am găsit dormind pe paie. Am strigat, i-am trezit din somn și, văzând cât erau de speriați, i-am îmbiat cu țigări, am încercat să însăilăm o discuție, dar în zadar. Veni careva dintre noi cu ideea de a le plăti pentru fiecare cuvânt câte cinci parale*, pentru cinci cuvinte câte un kilogram de pâine, pentru zece - un bilet la cinematograful. Acceptară. La început pronunția lor caraghioasă și încurcarea cazurilor de vorbire ne-au distrat. În curând, însă, ne-am plictisit și am hotărât să plecăm. Unul dintre ei porni să ne petreacă și atunci, prin șlițul descheiat, îi alunecă... mi se păruse - un morcov gros, dar că nu era legumă mi-am dat seama când el l-a acoperit cu palmele sale aspre și murdare. Ne-am întors, nu voiam să ieșim. „Arată-ne, arată-ne!” - strigam la el, însă el doar ne privea tâmp, rușinat. „O să plățiți!” - spuse celălalt și începu să se descheie. „Dă o mie și să arătăm!” Am adunat cumva paralele, ne-am scuturat buzunarele. „Și să iei în mână numa plătește!” - spuse unul din ei, numai că noi nu mai aveam nici un dinar. În zilele următoare, am luat pe ascuns de pe la casele noastre ouă fierte, unt, roșii, miere de stup, duceam toate astea la pivniță și plăteam spectacolele lor de onanie... Au plecat din oraș înainte de cea dintâi zăpadă, fără a-și lua rămas bun, fără a fi petrecuți, în tăcere îmbrățișați de ferăstraiele lor.

Mai mult ca sigur, medicul primar Murici se văzuse pe sine în privirea mea compătitoare în clipa în care cei doi argați nevoiași reînviaseră în amintirile mele. De fapt, aceasta nici nu fusese doar amintire adevărată, ci și un avertisment, o recunoaștere pe jumătate reprimată că nu mă lecuisem de aversiunea față de albanezi și că Murici spunea adevărul. Dacă - m-am gândit eu atunci - ar face rost spitalul de vreo aparatură care să dea la iveală ceea ce este la om cel mai ascuns, eu ar trebui să fug de o asemenea verificare. Altfel s-ar demonstra că, undeva în subconștient, eu îi împart și pe doctori, și pe infirmieri, și pe bolnavi în „noi” și „ei”, în civilizați și albanezi. S-ar dovedi că mă îndoiesc de școlile și diplomele „lor” și că, la modul real, îi accept doar ca hamali, ciobani, săpători, bișnițari mărunți, vânzători stradali de semințe și înghețată. Dar s-ar dovedi și faptul că - m-am și rușinat de acest gând - cu totul altfel aș fi primit mitocăniile celor doi infirmieri și ale celor trei milițieni dacă asta s-ar fi întâmplat la Kragujevac ori Belgrad. Furia îmi creștea de la faptul că știam că sunt umilit de cei cărora li se cuvenea - potrivit unui

curs firesc al lucrurilor - doar să fie umiliți!. Și cât pe-aci să-i recunosc lui Murici totul. Dar el se ridică de pe scaun, deschise dulapul și aduse o fotografie deja îngălbenită.

- Iată, priviți, cum am fost eu ca student în primul an la Belgrad. Ne-am fotografiat Skender și cu mine dinaintea cantinei, în orașelul studențesc... scuzați, nu știu de ce vă povestesc și vă arăt toate acestea.

- Ați fost - am spus - foarte slab. Dar pe acest viteaz, pe acest prieten al dumneavoastră parcă îl cunosc.

- Imposibil - luă el fotografia din mâna mea. - Skender a fugit de mult timp peste graniță, în Albania.

Începu să-mi povestească despre el. Nu credea - zise cu o undă de mândrie - că a fost în întreaga Serbie vreun tânăr mai puternic decât Skender. Putea să ridice în spinare o căruță încărcată cu fân. Când trăgea el înapoi, doi boi puternici nu erau în stare nici să miște sania din loc. Cu ușurință îndoia cu dinții furculițe, bani de metal și cuie, de parcă erau din gumă. Pe 5 octombrie 1958 s-au înscris împreună la medicină. Și, în curând, se născu povestea că în orașelul studențesc nu era un băiat mai puternic decât „un albanez”. Dar trebuia recunoscut faptul că, în felul său, Skender se străduia să și demonstreze acest lucru. În fiecare dimineață, în compania conașionalilor săi din Kosovo, se ducea la cantină, bea doi litri de lapte, făcea gimnastică, spărgea cărămizi cu palmele, întindea arcuri, răsuca metale cu dinții, iar aceasta întotdeauna gol până la brâu, în aer liber, între pavilioanele studențești. Este posibil - spuse Murici - ca Skender să fi provocat prin asta. Numai că el era o fire blândă și un suflet moale, în esență taman invers decât ceea ce arăta corpul său uriaș și mușchiulos. Se supăra pe companionii săi, pe studenții albanezi, care participau la încăierări: aproape în fiecare zi băteau pe careva, îi luau banii, atacau fetele, întotdeauna în gașcă și apărați de numele lui Skender. Asta a durat cu lunile. Orașelul studențesc fu poreclit, în batjocură, Tirana. Iar pe Skender - îmi arătă el din nou fotografia - l-au numit Skender-bei. La dans, la etajul de deasupra cantinei, orchestra cânta numai ceea ce comanda Skender-bei. Înconjurat de gașcă, alcătuită în general din lingăi, se schimbă singur. Știa, astfel, să dea buzna în cantină, în timpul prânzului, și, cu un glas căruia nu îndrăznea nimeni să i se împotrivescă, striga: „În picioare, păgânilor, când vă intră beiful!” Și ei ascultau, se ridicau. Dar, prin luna mai 1959, fusese într-o duminică, se întâmplă ceva neașteptat: un tânăr refuză să se ridice de la masă și să i se închine lui Skender! El lua în furculiță fasolea din farfurie cu niște mișcări încete și se prefăcea că nu bagă în seamă pe nici unul dintre ei, nici pe uriașul cel musculos, nici suita lui. Skender se apropie de masa tânărului și-i spuse din nou să se ridice. Dar acesta, după ce înghiți dumaticatul, îi răspunse: „Ori mi te dai la o parte din lumină, ori te dau eu!” Murici spuse că, în primul moment, Skender nici nu putu să-și creadă urechilor. Dădea roată mesei, îl privea pe tânăr și doar râdea. Era în mod vizibil tulburat și neobișnuit că i se împotriveau cineva. Și, de fapt, nici nu se așteptase ca asta să i-o facă un tânăr care nu se distingea nici prin statură, nici prin forță și care avea cumva o față și o statură de fată. Sub această impresie, că este mai puternic decât zece ca tânărul cu pricina, Skender uită pentru o clipă de mușchii săi și se hotărî să glumească puțin. Luă de pe o masă vecină o farfurie cu fasole și o deșărtă în creștetul tânărului. Și începu să râdă: „Și acum, frumos, la baie!” Tânărul se ridică, dar fără grabă, își șterse cămașa și obrajii cu fața de masă... - și aici, dintr-o dată, Murici tăcu și rămase cu privirea fixată la fotografia de dinaintea sa. Ori, de fapt, din cauza unui anume lucru nu voia să continue povestea sau, cu șiretenie, aștepta curiozitatea mea. Îi telefonă secretarei și ceru cafele și răcoritoare. După care privi la ceas de parcă se grăbea undeva.

- Spuneți, colega Jugović, ce anume vi s-a întâmplat azi-noapte.

Mă surprinse și mă găsi nepregătit. Așteptasem continuarea poveștii despre Skender și-mi închipuiam rezultatul bătăii care, fără îndoială, urmasse. În clipa aceea cel mai important lucru a fost să află ce s-a întâmplat în continuare.

- De ce - am întrebat eu - a fugit Skender peste graniță, în Albania? Nu cumva l-a ucis pe tânărul acela?

- Aveți un suflet bun, reacționați ca un copil - în mod spontan, nealterat. Numai că, nu uitați, un fel de a fi atât de deschis vă poate aduce și necazuri - aduse el țuică pentru amândoi. - Iar Skender... dacă tot insistați atât, vă voi spune ce a fost cu Skender.

Asemenea unei pisici - reluă el - tânărul zbură pe masă, însă în așa fel că-i zburară înainte nu mâinile, ci picioarele. Lovea în bărbia și în dinții lui Skender cu pantofii: șuvoiul de sânge era semnul că nu dăduse pe alături. Abia atunci se dezlănțui uriașul. Se avântă cu toată puterea să-l înșface pe îndrăzneț, să-l strivească cu palmele sale noduroase. Tânărul așteptă să pornească și să se avânte Goliat și atunci, fulgerător, sări la o parte: uriașul trup al lui Skender se izbi de perete, risipind și sfărâmând mesele în drum. Se ridică, se avântă din nou și iar se repetă totul. David îl bătea pe Goliat cu puterea lui Goliat, numai că asta întărâtatul și buimăcitul de Skender nu pricepea. În final, când era deja plin de sânge și fără conștiință, tânărul îi turnă pe cap o farfurie de fasole și, fără emoție, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, porni spre ieșire. Încurajați, studenții îl aplaudară. El se întoarse pe neașteptate, porni printre tinerii înmărmuriți din suita lui Skender și spuse: „Afară cu toții, dar ca animalele, în patru labe, în coate și în genunchi!” De neînțeles și rușinos - spuse Murici - dar îl ascultară cu toții. Și el făcuse asta, fără a scoate vreun cuvânt, recunosc.

- Ne-a mânat banditul, pe dinaintea lui, ca pe niște animale. De-atâta batjocură, nu am ieșit cu zilele din camerele noastre, iar Skender... el a fost dus la spital și, de îndată ce a ieșit, a fugit în Albania. I-a ucis Rajko, banditul acela ... mai târziu am aflat că era din Užice... i-a ucis și ultima fărâmă de mândrie, astfel că nu a avut de ales. S-a povestit, cu toate că nu s-a verificat, că acolo s-ar fi spânzurat - oftă Murici, ascunzându-și privirea de mine.

- Cu siguranță că acest Rajko a devenit noua putere, noul șef în orașul studențesc - mă îmboldi iar curiozitatea.

- Nu. Nemernicul a fost arestat imediat a doua zi și de urgență condamnat la trei ani de închisoare.

- Pentru ce? - nu mi-am ascuns eu mirarea.

- Din cauza șovinismului velikosârb, pentru spargerea frăției și unității, colega Jugović!

- După cum mi-ați povestit, asta nu este adevărat. A fost atacat, provocat.

- Atunci nu ați ascultat cu atenție această poveste ori ați înțeles-o greșit... Spuneți-mi, ce vi s-a întâmplat astă-noapte? Mă scuzați, într-o jumătate de oră trebuie să merg la Comitet, la o întâlnire.

- A mai fost... mă scuzați, tovarășe director, în afară de Rajko a mai fost careva judecat?

- Cine anume să fie judecat? - mă șfichiui el atunci pentru prima dată cu o privire rea.

- Skender și ceilalți ai lui. Ei, deoarece ei au și iscat totul.

- Doctore Jugović, dumneavoastră sunteți membru de partid? - se ridică el și înțepeni privindu-mă de sus.

- Sunt, și încă din anul trei de gimnaziu. Poate m-ați observat pe la ședințele de partid.

- Ciudat, de-a dreptul ciudat că un comunist vorbește așa ceva!

- Eu, tovarășe director, am spus doar că... - nu mi-am terminat eu ideea, fiindcă el mă întrerupse într-un mod brutal.

- Ați spus taman ceea ce, în o mie nouă sute doisprezece și apoi în o mie nouă sute optsprezece, ne-a fost transmis din Belgrad: dobitoacelor arnăuțești, voi ați pus totul la cale și meritați toate nenorocirile care v-au lovit!

Mă năpădiseră atunci, mi-aduc bine aminte, broboane de sudoare, asta atât din pricina zarvei lui Murici, cât și din neputința de a porni pe urmele unei asemenea schimbări subite.

De ce pomenea anii o mie nouă sute doisprezece și o mie nouă sute optsprezece? Ce s-a întâmplat atunci? Și de leagă de mine aceste evenimente? Nu puteam să tac, dar nici nu știam ce anume să spun.

- Dumneavoastră, colega Jugović, oricum știți că în o mie nouă sute doisprezece și în o mie nouă sute optsprezece, armata sârbă a comis asupra poporului nostru, asupra poporului meu, nenumărate fărâdelegi - se așeză el din nou și zâmbetul dezveli dinții lui albi. - Pentru armata sârbă și pentru jandarmii sârbi albanezii au fost sălbăticiuni, sălbăticiuni neocrotite și nu oameni. Au omorât, au ars, au incendiat, ne-au prădat casele, ne-au alungat în Turcia și Albania, iar pe pământurile strămoșești au adus sârbi din Lika, din Muntenegru, din Šumadija, din Herțegovina ta. Și la toate protestele noastre, la toate rugămintile și plângerile noastre primeam același răspuns: să culegem ceea ce am semănat și să mâncăm terciul pe care l-am frământat! Veacuri de-a rândul noi i-am tiranizat pe sârbii din Metohija și Kosovo, așa că sârbii doar își plăteau vechile datorii și răspundeau la crimele de până atunci ale albanezilor!

- N-am știut, îmi cer scuze - m-am plecat eu în fața lui.

- Vă cred, ați studiat medicina și nu istoria. Totuși, nu uitați că sunteți comunist și comportați-vă ca atare, judecați ca atare dacă doriți să trăiți alături de acest popor. Aveți înțelegere și pentru ura lui, dar ură nu există, de asta vă încredințez. Albanezii sunt mândri, au inimă bună, veșnic recunoscători și pentru cel mai mic bine care li se face. Își pun și capul la bătaie pentru un prieten, însă pentru un dușman... mă lungesc, dar mă grăbesc, v-am spus deja, la Comitet, la întâlnire. Să aud, colega, ce anume s-a întâmplat... dar scurt, cât mai scurt, vă rog.

Și-a dat jos ceasul de pe mână și a început să-l întoarcă. Aștepta plângerea mea, numai că eu tăceam. Sub proaspăta impresie a acuzației lui păleau toate cele pe care le trăisem cu o noapte înainte, primeau cu totul o altă culoare și un întru totul alt înțeles. Totul se întoarse în oftatul meu înnăbușit: Sărmanii albanezi! La o asemenea răsturnare a contribuit, fără îndoială, și amintirea mea proaspăt răscolită despre pivnița aceea igrasioasă de vizavi de gimnaziu. Când se înlănțuiră toate, eu nu am mai avut curajul să acuz: mă simțeam eu însumi acuzat. Am devenit, într-o clipă, armata sârbă, jandarmii sârbi, hegemonia velikosârbă! Și deja în momentul următor, porni să se zvârcolească în mine toate blestemele copilăriei: mi-am dat seama, cu groază, că zadarnic le-am îngropat în uitare și, ca pe un gând de moarte, le-am îndepărtat de mine. "Valahii, valahii, piei-le-ar sămânța!" - parcă spuse mama mea vitregă, Rabija. Și parcă...

- Colega Jugović, ce e cu dumneavoastră? - Glasul lui Murici mă trezi. - Veniți mâine, dacă nu vă simțiți bine... știți, ați devenit deodată palid.

- Nimic, totul e-n regulă... nu am dormit întreaga noapte, dar și fumez mult... nu e cazul să amân până mâine, mai bine să vă povestesc totul acum, nu vă voi reține mult.

Îmi alegeam cuvintele de parcă eram desculț și călcam printr-o livadă plină cu spini. Mă feream de orice ton ridicat, de generalizări, de orice aluzie nedorită. Am redus totul la un singur lucru și anume că niște milițieni au adus la spital un om fără conștiință și că, după părerea mea, spitalul nu poate trece în tăcere peste faptul că milițienii l-au bătut pe acest om și că i-au cerut medicului de gardă să le aducă victima în simțire, iar apoi să li-l dea să-l bată în continuare. Cântăream pe furiș cum reacționa Murici. „Oh, oh, oh” - dădea el din cap, cu mirare și repeta

asta din nou. Ceea ce mi-a dat curaj, astfel că am renunțat de la intenția de a trece sub tăcere cum i-au susținut infirmierii Zeciri și Regepi pe milițieni și, în cele din urmă, fără acceptul medicului de gardă, și-au părăsit locul de muncă.

- Au părăsit locul de muncă? se încrunțară sprâncele înguste ale lui Murici. - Când l-au părăsit?

- Imediat după miezul nopții, tovarășe director.

- Ciudat, eu i-am găsit azi-dimineață la spital. Lucrau ceva și făceau rânduială prin laborator!

Neîncrederea de pe chipul lui se mută pe chipul meu, dar nu pentru multă vreme. Îmi năvăli sângele în obraji de parcă m-ar fi palmuit Murici: mi-am dat seama că sunt prins la colț. Au părăsit locul de muncă în intenția de a mă face să-i reclam pentru asta, iar dimineața, pe ascuns, s-au întors la spital, cu intenția de a mă împinge la minciună și de a mă face de rușine în fața directorului. Atunci m-am gândit că fetei lor nu-i va dăuna nici mărturia Mirjanei. Directorul a dat peste ei la spital și acestui fapt nu putea nimeni să nu-i creadă. În afară de asta, depoziției Mirjanei i s-ar fi putut adăuga și intenții naționaliste. Ieșirea era una singură: să-mi recunosc minciuna și să mă căiesc.

- E posibil, e posibil... - să mă fi înșelat - am mormăit. I-am văzut cum ies din spital în halatele albe ... cu siguranță că au răspuns vreunui apel urgent, dar poate că, poate că...important e că s-au întors și că, și că...am mormăit eu din nou, fiindcă l-am întrezărit în ușă pe infirmierul Zeciri.

Dacă nu cumva se prefăcea, prezența mea parcă l-a surprins puțin. Zile, luni, dar și ani după aceea, mi-am tot pus o întrebare: să fi nimerit acolo întâmplător? Nu știu răspunsul nici acum, când invoc acel moment și amintirile despre el în albul pătrățelelor caietului din fața mea. De aceea nu știu nici dacă medicul primar Murici a fost doar atras în farsă ori, de la bun început, a participat la ea.

- Bate, amice, când mai intri altădată pe-aici! - îl dojeni el pe infirmierul Zeciri. - Și de ce nu mi-ai spus azi-dimineață nimic despre scandalul de azi-noapte cu unul din pacienți și cu miliția?

- Nu a fost nici un fel de scandal, tovarășe director!

- Colegul Jugović spune că milițienii au bătut un om și că Regepi și cu tine ați fost împotriva primirii acestui nenorocit la spital? Și pe unde ați hoinărit voi doi astă-noapte?

- Bătut om... miliția... care om și care miliție, tovarășe doctor? - se holbă el la Murici. - Eu nu știu, nimeni nu e bătut și nu a fost miliția.

- Să vă fie rușine, Zeciri - am strigat la el. - Mă priviți în ochi și mințiți, de parcă acest pacient ar fi un băț de chibrit, de parcă ar fi un nasture, de parcă ar fi... - mă liniști gândul cum că minciuna infirmierului Zeciri se poate ușor dovedi - să mergem, tovarășe director, până la acel bolnav, să nu pierdem timpul și... luați, vă rog, cu dumneavoastră, și ceva instrumentar, să-i controlați ochiul.

Pe drum, Zeciri repeta cu încăpățănare că nu-și aduce aminte nici de omul bătut, nici de năvala miliției și că, din câte știa el, cu o noapte înainte la spital nu a fost primit nici un pacient. Eu râdeam. Iar când am ajuns la sala de urgențe, am deschis ușa cu o vizibilă satisfacție.

- Ljubo! - am strigat eu de cum l-am văzut. - Acest om pretinde că nu ești tu, că nici nu exiști! - am privit eu victorios la Zeciri. - Spune-i, te rog, tovarășului director, cine te-a arestat, cine te-a îmbătat cu forța și te-a bătut - am pășit eu spre patul în care zăcea.- Și spune, spune... - am amuțit eu când am văzut că patul e gol, iar bolnavul dispăruse!

Și acum, după atâta timp, iată, povestesc și scriu cum mi s-a năzărit că Božović nu era nici în pat, nici în încăpere. Nu m-a crezut nimeni niciodată și niciodată nu mă va crede nimeni, dar eu l-am văzut! Stătea, retras spre capătul patului, cu o pernă la spate. Când am deschis ușa, Ljubo Božović chiar mi-a zâmbit, și-a stins țigara și a pus scrumiera pe dulăpiorul de spital de lângă pat. Țin minte atât de clar aceste detalii încât, în ciuda tuturor faptelor, nu pot să le numesc închipuiri. Uneori, sub presiunea puternică a celor văzute și trăite, într-atâta deviez în încăpățănarea mea de a apăra ceva ce n-a existat, încât încep să mă îndoiesc de tot ceea ce a urmat mai târziu.

- Colega Jugović! - strigă doctorul primar Murici. - Salonul este gol, nu există înăuntru nici un fel de bolnav!

- Dar acum a fost aici - am replicat eu cuprins de panică. - Ljubo! Ljubo, unde te-ai ascuns? - Am privit sub pătură, sub pat, am alergat pe coridor, l-am căutat prin saloanele vecine.

- Spun eu la dumneavoastră, tovarășe doctor, că nu există om bolnav, nici miliția - spuse Zeciri.

- Sunteți bolnav, colega Jugović - mă luă Murici de braț și mă luă cu el spre secția de neuropsihiatrie. - Dumneavoastră halucinați! -adăugă el compătimitor.

Neuropsihiatrul Bogdan Krstić mă examinează imediat, de față cu Murici. Îmi spuse că, mai mult ca sigur, asta mi se trage de la nesomn și de la încordarea nervoasă a cărei cauză trebuie stabilită. Îmi prescrie o injecție de calmare pe care o infirmieră imediat mi-o și făcu și mă rugă să mă prezint a doua zi de dimineață la un „examen detaliat”

- Voi veni - am șoptit eu rușinat. - Dar miliția a fost aici, s-a aflat în salonul de urgențe și Ljubo Božović... pentru toate astea, doctore Bogdan, infirmiera Mirjana va depune mărturie.

Spre bucuria mea, directorul Murici dispuse să fie de îndată găsită Mirjana. I se anunță că, în urmă cu două ore, plecase acasă și, de va fi nevoie, lăsase un număr de telefon de la care o puteau chema de la spital.

- Aici Murici - spuse el când îi întinse doctorul Krstić receptorul. - Ce anume s-a întâmplat azi-noapte, tovarășă Mirjana?

- O gardă ca oricare altă gardă... nimic deosebit, tovarășe director!

Auzind ce spune am încremenit.

- Doctorul Jugović pomenește miliția, de o bătaie, de un om la sala de urgențe... știți ceva despre aceasta?

- Aud asta pentru prima dată, tovarășe director! - i se strecură glasul în urechea mea, aidoma unui șarpe, deoarece am luat, chiar am smuls receptorul de la Murici.

- Să-ți fie rușine, Mirjana! - am replicat eu isteric. - Tu ai fost aceea care l-ai bandajat... tu ai... alo, mă auzi, Mirjana?!

- Nu sunt, mă scuzați... nu sunt vinovată... o să vă explic, doctore! - mi se păru că izbucni ea în plâns.

- Mâine vom discuta despre tot, colega Ilija - mă bătu pe umăr doctorul Krstić. - Du-te, satură-te de somn, acesta este acum pentru tine cel mai bun lucru .

- Dar îl cunosc pe om, Bogdane! - m-am apucat eu de cap cu amândouă mâinile. - Nu sunt halucinații, nu este nebunie! Îl cunosc, am studiat împreună la Sarajevo.

- Aici e Prizren... Dumneavoastră sunteți la Prizren și nu la Sarajevo - îmi explică Murici și, pentru a mă consola, se așeză lângă mine.

- Vă înșelați, directore - am încercat eu să fiu ironic. - Aceasta este Moscova, poate și Tirana... Asta este o casă de nebuni! - am țipat eu, însă rațiunea îmi atrase atenția că sunt deja

suspectat de nebunie și că sunt nevoit să mă abțin de la ironie și orice cuvânt care ar putea susține teama lui Murici și a lui Krstić că am sărit de pe fix. - Mă scuzați - i-am privit eu speriat. Ljubo Božović trăiește la Đakovica și este profesor de istorie.

- La Đakovica? - repetă Murici bănuitor. - Aveți, colega Krstić, o carte de telefon a provinciei Kosovo?

Acele câteva minute cât a răsfoit Murici cărțoiul acela gros s-au lungit cât o jumătate de veac. Mi se pare că îmi înăbușisem până și răsuflarea.

- La Đakovica există cu adevărat un Ljubo Božović - spuse el surprins, fără a-i veni să creadă.

- Telefonați-i, tovarășe director - am pășit spre el. - Întrebați-l dacă l-au primit azi-noapte în spital, la Prizren. Și dacă...

- Dacă a fost primit, atunci ar fi fost la spital - nu mă lăsă el să termin. - Telefonați-i dumneavoastră, eu nu-l cunosc pe acest om - îmi întinse el cartea de telefoane deschisă, îmi arată numărul pe care l-am și încercuit cu creionul.

- Cine-i? - mă întâmpină o întrebare, de cum fu ridicat receptorul de mâna nevăzută. - Cine-i acolo? - am recunoscut eu glasul cuiva.

- Este cumva locuința lui Ljubo Božović?

- Mama, cineva îl caută pe tata - răspunse copilul.

- Alo! - răsună în receptor glasul Milicei.

- Este locuința lui Ljubo Božović?

- Da, poftiți.

- Este cumva Ljubo acasă? - abia am scos eu din gâtul uscat această întrebare stupidă.

- Cine sunteți dumneavoastră? - mă întâmpină ea cu o îngrijorare pe care atunci nu am înțeles-o.

Chiar așa: cine sunt eu? - îmi fulgeră prin cap. Eu, Milica, sunt acela care, pe Trebinje, în luna mai, pe ploaia cea mai mare, am îngenuncheat în fața ta. Care s-a rugat să nu te adăpostești sub norul acela spart și care, stând în genunchi, cu gura deschisă, așteptam șuvoaiele limpezi ce se scurgeau în josul părului tău, în josul nasului tău, în josul bărbiei tale, în josul unghiilor de la mâinile tale. Îți mai ronțai unghiile ori te-ai dezvățat de obicei? Eu, Milica, sunt acela care te-a rugat să smulgi cu buzele căpșunile de iunie din degetele mele pentru ca mai apoi cu buzele mele să le smulg dintre buzele tale. Îți mai plac căpșunile? Eu, Milica, sunt acela care, la izvorul Bosnei...

- Cine sunteți dumneavoastră? - repetă ea și nu mă lăsă să retrăiesc acel moment de la izvorul Bosnei când, rușinat și încurcat, am cerut-o în căsătorie.

- Eu sunt doctorul Ilija Jugović - am spus cu răsuflarea tăiată.

- Poftiți, doctore! Dar nu cumva i s-a întâmplat ceva soțului meu?

- Milica! - m-am scăpat eu. - Tu nu-ți aduci aminte, tu ai uitat?

- Vă rog, doctore, i s-a întâmplat ceva soțului meu? - trecu ea peste amintirile mele despre mine.

Întrebase asta tulburată, pe un ton mai ridicat. Au auzit-o și Krstić și Murici, mirându-se de stinghereala și de apropierea mele.

- Milica, eu sunt Ilija Jugović, eu sunt... și abia atunci mi-am adus aminte că ea pe Ilija Jugović nici nu-l cunoaște. - Eu sunt... eu sunt... - am vrut să-i spun cine sunt, însă nu m-am încumetat să fac asta de față cu martori. - Unde vă este soțul? - abia mi-am scurtat eu băguiala.

- A plecat ieri într-un sat în apropiere de Prizren... Vă rog, doctore, i s-a întâmplat ceva?

- Nu, nu... este totul în regulă - n-am știut eu ce altceva să-i răspund.
- Dar de unde telefonați, doctore?
- De aici... chiar din Sarajevo - îmi scăpă mie, probabil din dorința-mi ascunsă de a o întoarce acolo unde, măcar printre amintiri, să mă găsească și pe mine.
- Du-te și dormi, trebuie să dormi - îmi spuse, speriat, doctorul Krstić când am terminat convorbirea. - Se întâmplă... ești la Prizren și nu la Sarajevo... nu-ți fă probleme... sper că nu e nimic serios - mă însoți el pe coridor.

DIN NOU ÎL VA OMORÎ DANTE PE PUŞKIN

Despărţindu-mă de doctorul Krstić şi de directorul Murici am fugit afară ca beat. Nu simţeam nici oboseală şi nici răcoarea dimineţii. Mă grăbeam să merg la Đakovica să o găsesc pe Milica. Răsufând, parcă horcăiam şi transpiram în valuri. Să fi înnebunit? Tulburat, mi-am căutat în parcare maşina. Uitasem să mă schimb, eram în halatul alb şi căram după mine trusa medicală. Măinile îmi tremurau şi am scăpat jos cheile. Vocea Milicei se fixase în gândurile mele. „Doctore, i s-a întâmplat ceva soţului meu?” Era speriată, era... dar dacă, mă trecură fiorii, dacă ea nu se afla la Đakovica şi dacă şi această convorbire telefonică se derulase în închipuirea-mi bolnavă?! Poate nici nu-mi petrecusem noaptea în spital, poate nici nu descuiam portiera maşinii, ci eram în pat şi visam, visam... îmi apăsam dinadins degetul în portieră şi durerea mă atenţionează că eram aici unde eram şi că, din nefericire, nu mi se păruse nimic.

Dar pe unde, când şi cum l-au ascuns pe Ljubo, dacă nici nu am visat şi nici nu am înnebunit?! - am strigat eu în maşină. Conduceam absent, dădeam în gropile din drum, speriam cu claxonul pietonii şi-i făceam să se dea la o parte, ei mă înjurau, iar pe mine mă încolţea teama că până şi această călătorie era un coşmar, o închipuire.

Stăteam în faţa uşii de la parter a unei căsuţe de pe strada Sârbească numărul 4 fără să mă încumet să sun. Ce va spune Milica când mă va vedea? Mă gândeam doar la ea. Pe Ljubo îl uitasem.

În timp ce mă îndemnam, uşa se deschise şi am văzut un băieţel ieşind din casă. S-a holbat la halatul meu alb şi după un pas-doi s-a retras în hol.

- Intraţi, nene doctore - se reculese băiatul şi o zbugi afară pe lângă mine.

- Boško... cu cine vorbeşti, Boško? - am recunoscut eu glasul ei şi, clătînându-mă pe picioare, m-am îndreptat către el.

Nu puteam să cred. Gol până la brâu şi înfăşurat peste coaste şi frunte cu bandaje, în pat zăcea Ljubo Božović, iar ea, întoarsă cu spatele, îi acoperea vânătăile şi rănilor cu comprese reci!

Nu mă observase. Stătea îngenunchată la căpătâiul soţului. Alături de ea, un lighean cu apă, iar pe măsută, ceaiul abia fiert, din care ieşeau aburi. El îi mângâia părul şi din când în când gemea. Îi voi speria de tuşesc sau vorbesc. Să ies neauzit afară şi să sun?

- Ninocika, ne-a venit cineva - mă observă el şi, după vocea lui, mi-am dat seama că nu eram dorit.

Milica îşi întoarse capul şi pentru o clipă privirile noastre se întâlneau. Deschise gura, să spună ceva, dar se poticni, se îmbujoră şi se ridică. Se învârtea pe loc, îşi dădea la o parte cu degetele părul de pe ochi, îşi verifică de-i sunt încheiaţi toţi nasturii la bluză.

- Mă scuzaţi că vă dau astfel buzna în casă şi pentru că... pentru că - am început eu să tuşesc deoarece gâtul mi se uscăse. - Mi-a deschis fiul vostru şi eu am...

- Care va să zică dumneavoastră sunteţi aici nechemat! - mă întrerupse el fără menajamente.

- Luaţi loc... poftiţi, doctore - parcă îşi dojeni ea soţul, apoi îmi aduse un scaun şi începu să adune de pe masă vasele murdare.

- Acesta, domnule Sigurimi, este consulatul Rusiei - rânji el. - Acesta nu este un grajd în care să dea buzna cine vrea și când i se năzare.

- Glumește... nu i-o luați în nume de rău, vă rog!

Ardeam de bucurie că ea-mi lua apărarea.

- Pune de-o cafea, Ninocika, și adu-ți aminte de... adu-ți aminte de ceva - își miji el cu răutate ochii.

Milica dădu din umeri, mormăi ceva și se duse la bucătărie. Pe neașteptate, el întinse mâna înspre mine, mă prinse de halat și începu să-l pipăie și să-l privească.

- Descoseți tighelul și veți înțelege totul! Domnule Sigurimi, numai desfaceți dumneavoastră această cusătură.

- De ce să o descos?

- De aceea pentru că la cusături se adună cea mai multă murdărie.

- Te rog, Ljubo, dacă ai putea fără aluziile pe care doar tu le înțelegi. Nu suntem la Sarajevo! - am spus eu tăios. - Am venit să-mi spui cum ai dispărut și cine...

- Fără intimități, domnule Sigurimi! Noi doar ce ne cunoaștem. Iar în ceea ce privește Sarajevo și viața de atunci... se poate, totuși, să fi studiat probabil, dar nu împreună cu mine, ci împreună cu trupul meu. Da, da..., baciuşca, omul este în stele și în afara trupului său. Omul este..., dar de ce, v-aș ruga, ați găsit de cuvîntă să mă spionați? De cine vi s-a făcut atât de mult: de consulul Jastrebov ori de soția lui?

- Eu, Ljubo, am venit și ca medic, și ca prieten - am spus cu voce tare, să se audă și în bucătărie. - Mă îngrijorează sănătatea ta, iar în afară de asta...

- Vă îngrijorează... știu eu bine ce vă îngrijorează, doctore - nu mă lăsă el din nou să termin.

- Dumneavoastră doriți să se repete Sarajevo. Omenește și de înțeles, numai că asta nu se poate, baciuşca. Trebuie ca stelele, sus, chiar sus, departe de această dorință a dumneavoastră și independent de ea, trebuie să se găsească în conjuncție, să fie la aceeași distanță și în aceeași poziție cum au fost și atunci, la Sarajevo. Până atunci, însă, domnule Sigurimi, ea va fi soția mea. Luați aminte, la timp, să vă între în cap și să știți...

- Ce e cu tine? Ești în toate mințile? - strigă ea din bucătărie.

- Pitagoreicii au spus adevărul, credeți-mă - continuă Božović mai calm. - Față de o poziție dată și de configurația stelelor trebuie ca totul aici, pe pământ, să se repete. În iulie 1879 și în mai 1970, a fost aceeași distanță între Pleiade și Steaua Polară, de la Carul Mare până la Marte și Jupiter. De aceea, în mai 1970, Ivan Stjepanovici Jastrebov, adică eu, am fost din nou numit consul al țarului la Prizren. Nu chiar la Prizren, ci aici, la Đakovica, însă distanța este mică și fără însemnătate... Moartea este o aparență, ea nu există. Viitorul se află în trecut și trecutul în viitor: totul se învâрте într-un cerc pe care mai multe forțe îl rostogolesc pe boltă. Și-atunci când, în această rostogolire a timpului, se repetă circumstanțele de cândva, din nou se va lega stoicul cu epicurianul și-l vor ucide pe Cezar, din nou va trage aventurierul acela în Pușkin, iar va fi Rusia Rusia pravoslavnică, iar vor... iar vor elibera sârbii Kosovo!

Cu privirea fixată la vârfurile pantofilor săi și parcă vrăjit, grăbeam în gândurile mele schimbarea ordinii cerești care va aranja ca eu și soția acestui vampir să ne plimbăm îmbrățișați prin Sarajevo. Mă cuprinse o neliniște dulce, însă el începu să vorbească zgomotos, intuind parcă ce anume visez.

- Cu ce drept, domnule Sigurimi, năvăliți în rezidența consulului rus fără acceptul meu și fără permisiunea țarului meu?

- Am permisiunea - m-am hotărât eu să intru în jocul pe care îl începuse el la spital. - Și eu nu sunt Sigurimi, de aceea roagă-l pe domnul consul să nu mi se mai adreseze astfel.

- Dar de unde aveți permisiunea? - se miră el.

- Pentru a vă găsi și pentru a vedea în ce stare vă aflați, asta m-au rugat azi-dimineață, telegrafic, din Leningrad.

- V-au telegrafiat din Leningrad... În numele lui Hristos, dar dumneavoastră delirați, bacișca. Poate din Piter, din Petrograd... dar s-a semnat țarul pe telegramă?

În încăpere intră gâfâind băiețușul cu care m-am întâlnit la ușă când am venit. Declamă, din câte îmi amintesc, cum că în strada lor se găseau trei camioane: îi mutau pe Rašovicii, Simicii și Petrovicii. Dar și vecinii Kostić și Lazović au pus table cu anunțuri precum că-și vând posesiunile și casele... Spuse toate acestea dintr-o suflare, confuz, după care se trânti pe patul tatălui său.

- Tati dragă, du-ne în Serbia! - se înecă micuțul în plâns.

- Asta este Serbia... și asta este Serbia, futu-le mama lor! - își îmbrățișă el fiul și scrâșni din dinți. - Se află la cusătura tuturor religiilor și a tuturor lumilor, la cusătura tuturor cusăturilor... iată, doctore, de ce fug sârbii din Serbia! - mă fixă el și nu-mi era limpede dacă din ochiul său înlăcrimat mă țintea ura sau deznădejdea.

Aducând pe o tavă cafea și rachiu, în cameră intră și Milica. Am observat că plânge și că mâinile-i tremurau.

- Mă scuzați, mă duc până la Rašović, să-mi iau rămas bun - șopti ea și dispăru ca o umbră.

De ce plângea? Unde i-ar fi fericirii mele capătul - mă gândeam - dacă, în hora cerească a sorții, lacrimile i-ar izvorî din dorința ca ei și mie să ni se repete Sarajevo cât mai repede! Dar nu pentru asta plângea Milica mea și Ninocika lui. Se întristase din pricina nebuniei soțului. Pe mine poate nici nu m-a recunoscut. Îmi venea să mă duc în fața oglinzii! Să alung ori să mă conving de neașteptata bănuială că am un cap alungit, ca la un cal, buze de cinic, un nas uriaș și că, după plecarea din Sarajevo, m-am urâțit până la a nu fi recunoscut. Iar ea? La fel ca altădată, doar că ei căsnicia și maternitatea ori o durere adâncă i-au înfășurat în maturitate frumusețea și acea aproape sfântă tristețe a ei, care nu se poate descrie în cuvinte și care se poate întâlni doar pe icoane și fresce.

- Nu vă spargeți capul cu tâmpenii, ea v-a recunoscut! - pătrunse consulul Jastrebov în gândurile mele. - Boško, fiule - se adresă el copilului - acest nene și mama ta au fost... asta este, au fost colegi de școală la Sarajevo. Numai că mama a trebuit să te nască pe tine, și pe Vojin, și pe Komnen, astfel că nu a avut timp să se facă doctoriță.

- Boško, Vojin, Komnen. Nume frumoase, dar nu sunt rusești, domnule consul - am vrut eu să glumesc.

- Și îi va mai naște mama pe Andrija, Ognjen, Damjan, Jovan, Milutin... îi va naște pe toți cei zece fii ai bătrânului Jug Bogdanović - îi spunea el copilului, de parcă pe mine nici nu mă observa.

L-am rugat să-și dea jos pijamaua, să-l examinez. El doar dădu din mână și spuse că orice tandrețe și în special cea bărbătească îl obosește și-l umilește. Adăugă, după aceea, că ar fi mai bine să mă controlez pe mine însumi. M-a devorat, spuse, impulsul răzbunării, eu urăsc multă vreme și cu perseverență. Asta, zise, mi se citește în voce, în ochi, în mișcări, dar și culoarea îmi este rea și nesănătoasă. A fost dat afară din spital, dar de ce îl urmăresc și în casa lui? Toate aceste malițiozități mărunte parcă le strecura printre dinții săi mari.

- Răzbunător și fumezi! - strigă pe neașteptate. - Parcă te hârâi cu țigara, de parcă l-ai apucat pe dușman cu dinții.

- Iar ție - nu i-am rămas eu dator - cearta cu mine îți este mai trebuincioasă decât medicamentele. De ce mă urăști atât de mult și mă numești Sigurimi? O umilești și pe Milica și pe tine însuși dacă... dacă... - am tăcut, fiindcă apăruse ea.

- Și așa v-am spus eu lui bacișca țarul, domnule doctor! - zise vesel.

- Dar ce anume i-ați spus? - am râs de neputința lui de a se preface, într-o clipită, în consul, și de a restabili urgent, prin vorbă și purtare, distanța între noi.

- Cum ce.. păi, dumneavoastră, bacișca, nici nu mă ascultați. I-am spus că sârbii sunt un popor care crede că a fi lângă Domnul este la fel ca și când te-ai jertfi pentru Domnul.

- Asta i-ați spus nu demult?

- Nu demult? Bacișca, se și poate spune că nu a fost demult. Am spus că... da, chiar îmi amintesc, i-am spus asta în iarna lui 1883. Știți, m-a primit imperatorul nostru să-i povestesc despre situația din Turcia, dar în special îl interesau sârbii și Serbia. Eu îi povesteam, iar secretarii Înălțimii Sale notau totul... mai târziu asta a și fost pecetluit în *Slova rusească*. Zice țarul. „Dumneavoastră, excelență Jastrebov, nu sunteți un consul obișnuit, ci sunteți și arheolog, etnograf, istoric. De aceea am ținut atât de mult să-mi spuneți ce credeți despre sârbi...”

- Nu-l obose pe om, - spuse Milica râzând - ci întreabă-l dacă-i este foame, să prânzim.

- Nina! - strigă el. - Este pentru ultima dată când mă întrerupi... Da, bacișca, exact cu aceste cuvinte mi s-a adresat țarul - mă împinse el cu mâna pentru a-mi atrage atenția și mă îmbie și cu o țigară. - Eu i-am răspuns că sârbii trăiesc la cusătura dintre Răsărit și Apus, între islam și Vatican și e ciudat până și faptul că ei mai și există. Când am spus toate acestea, sprâncenele țarului se arcuiră a neîncredere și tulburare. Înălțimea Voastră Împărătească, am reluat eu, este tristă soarta acestui popor înrudit cu noi și după sânge, și după credință, și după limbă. Turciiucid și turcesc acest popor deja de cinci veacuri, iar Vaticanul... - credeți-mă - m-am aplecat eu dinaintea împăratului - sârbii apără și astăzi Rusia de ciuma romană!

- Nu cumva ați exagerat? - am întrebat fără a bănui că îl înfurii.

- Ceea ce-i scapă sabiei - tună el furios - nu scapă de islamizare, de greco-catolicizare, de catolicizare. Aproape în întreg Balcanul cresc astăzi din rădăcini sârbești trunchiuri trădătoare care, prin ura față de originea lor, își lecuiesc rușinea și-și ascund trădarea! - dădu el cu pumnul în masă și, aproape ciudat, își fulgeră soția cu acel singur ochi. Poate se speriască ea-l va dojeni pentru această inutilă revărsare de mânie. Apoi se liniști, dar nu pentru multă vreme.

- Ne aflăm la cusătura a două fanatisme religioase ucigătoare și uzurpatoare, iar în lume nici nu există un al treilea. Cum să ne punem chiar noi în calea lor? Veacuri de-a rândul am apărat Austria cu piepturile noastre pentru a nu-i trece granița iapa lui Mohamed. Dar și acum suntem cel dintâi și de netrecut stăvilari în fața mării romane care ar dori ca pe valuri să aducă la Kiev și Kremlin greco-catolicismul și pe Marele Inchizitor! - spuse cu mândria omului care crede în înțelepciunea sa și care prin ea și trăiește. - Dar numai de nu ar fi aceste secături sârbești! - se prinse el cu mâinile de cap, cu o îngrijorare accentuată și aproape teatrală. - De n-ar fi leprele și murdăria noastră, de n-ar fi... - își întrerupse el fără chef ideea. - Iată, bacișca, toate acestea, pe care vi le-am povestit acum, le-am povestit și țarului meu.

Ea se duse în camera alăturată, de unde o chemase un plâns de copil, astfel că rămăserăm din nou singuri, el și cu mine. Mă așteptam să se folosească de ocazie și să se întoarcă la ceea ce începuse mai devreme și ce ne era amândurora nelămurit încă de la plecarea lui din Sarajevo.

Numai că el începu să răsfoiască ziarele. Astfel, îmi aduc aminte că a citit cum și-au legat albanezii din Kosovo soarta de frăție și unitate, de revoluția socialistă și de Iugoslavia lui Tito. Titlul aceluia articol era lung și greu pentru ureche, dar poate nici nu am reținut fiecare cuvânt. Însă am reținut hlizeala lui și ceea ce mi-a spus.

- Albanezii din Kosovo! - strigă el surâzând. - Sunt periculoși, dragă doctore - pentru întâia oară mi se adresează astfel, cu intimitate. - Lor, albanezilor, nu trebuie niciodată să le întinzi mâna, ci doar laba, dar și atunci nu înainte de a verifica dacă nu au gheare! Ei și frăția! Ei și revoluția! Toate astea mi se trag de la frăția și revoluția lor! - îmi arată el spre fața-i tumefiată și spre bandaje.

- Dar - îmi scăpă mie - nu vi se trage asta de la baba Kristina, domnule consul?

A râde în astfel de împrejurări ar fi fost urât și jignitor, iar eu nu doream asta. Am vrut numai să-i amintesc de noaptea trecută, de la spitalul din Prizren, când a vorbit altfel.

- De ce anume vă bateți jog, domnule Sigurimi? - se zbârli el. - Credeți că aiurez și că... baba Kristina... asta este ... Albanezii și Kristina... asta este - se poticni el, dar cum se întoarse Milica în încăperea parcă se topi și tulburarea lui. - Eu am citit în *Gândirea rusă*, undeva prin toamna lui 1911, despre viața de mucenic a lui Uspenski, un poet foarte talentat, însă foarte sărac, pe care, întâmplător, l-am cunoscut și personal. O bătrână...

- Scuzați, domnule consul - nu m-am putut abține să nu-l întrerup. - Dumneavoastră... când ați murit dumneavoastră?

- De Crăciunul nostru, la Salonic, în 1894 - răspunse el, pregătit. - Dar de ce vă interesează?

- Spuneți mai adineaori că ați reînviat doar acum trei ani, când stelele au aranjat ca... cum ați putut citi în 1911 *Gândirea rusă*?

- Din cauză că, doctore, eu am participat și la propria-mi înmormântare. Cum altfel l-aș fi putut ucide pe pașa Salonului? Dar despre asta ați citit ori ați auzit?

- Despre ce, domnule consul?

- Despre cum l-am îndreptat eu, la un ceas după înmormântarea mea, pe acel sârb albanizat, apoi pe acel albanez turcit... vreau să spun cum l-am îndreptat eu pe pașă... Dar în iarna următoare i-am venit de cap și acelui englez pistruiat și slăbănog, acelui... acelui... auzi tu la el, să dea drumul la sânge Serbiei!

- Scuzați, eu nu pricep nimic.

- Altădată... cu un alt prilej, vă voi povesti pe îndelete. Iar acum să vă spun despre Uspenski și despre blestemata aceea de cămătăreasă... Eu, bacișca, nu-i cunosc numele, dar știu că a fost o și mai mare... și mai mare... decât baba aceea pe care, cu deplină dreptate, a ucis-o Raskolnikov. Pentru o mie și ceva de ruble datorie l-a urmărit pe Uspenski prin toată Rusia. Uspenski a fost prieten foarte apropiat cu Mihailovski și Nekrasov. Ei nu au știut ce să facă cu rublele, iată, atâția bani au avut, dar n-au mișcat un deget pentru a stinge datoria lui Uspenski și pentru a-l scăpa de potera acelei babe. Nu mă exclud nici pe mine, fiindcă și eu aș fi putut ajuta, dar nu am făcut-o. De ce? De unde să știu de ce, trebuie că există anumite motive tainice și mai înalte. Dar când, în 1918, le-am atras atenția bolșevicilor asupra acestor motive, puțin a lipsit să măucidă!

- Explicați-mi asta, vă rog. După câte înțeleg, bolșevicii au intenționat să văucidă pentru faptul că nu ați stins datoria lui Uspenski?

- Doctore! Dragul meu doctor! - întinse el brațele și mă privi cumva compătimitor. - Eu, bacișca, le-am spus lui Troțki și Stalin cuvânt cu cuvânt: De ce să văcedeze fabricanții, vouă și proletarilor dumneavoastră, bogăția lor, când nici Mihailovski, nici Nekrasov, nici eu, nu i-am

cedat nimic lui Uspenski? Și, la urma urmei, nici bogatul Herțen nu i-a cedat nici o copeică sărmanului său prieten, Bielinski? Asta... exact asta i-am întrebat, baciuşca. Și vă voi arăta cu vreun prilej și ce anume am scris zilele acelea, în intenția de a-i trimite scrisoarea țarului Nicolae. Această scrisoare o păstrez în arhivă, dar și din amintire pot, totuși, să vă fac cunoscut conținutul ei.

Am surprins pe fața Milicei un amestec de rușine, frică și compătimire. De parcă se rușina de delirul soțului ei, se temea de năravurile lui violente și, cumva ca o soră, ca o rudă și nu ca soție, îl compătimea și suferea.

- Cei flămânzi ușor vor fi flămânzi și de aceea revoluția va avea ușor dreptate - striga. - Numai că - bătea el în măsută - nu trebuie să ne scoatem din minte faptul că revoluția nu are dreptate din punct de vedere al rațiunii, ci al asaltului, al disperării. Toate teoriile socialiste încep și se termină cu lozinca: Eu sunt flămând! Exact! Și acestei filosofii a stomacului gol nu i se mai poate spune nimic. Vizionarul se dă totuși la o parte, deoarece lui mai mult decât cartofii îi plac propriile vise - vorbea parcă exaltat și eu îl ascultam tot mai atent. Spunea că el, încă în 1918, într-o scrisoare către țarul Nikolai, a prorocit că raiul bolșevic se va prăbuși înainte de toate din cauză că în el nu există ceva la care se poate visa. Rusia cea nouă nu va fi niciodată construită. Să construiască poate doar acela care poate liber să viseze. Revoluția îi va reteza pe toți visătorii și fiecare floare se va ofili pe trunchiul sterp al unicului ei adevăr.

- Acesta, baciuşca, este un rai cu însușiri măgărești. În el se întunecă și se prăbușește tot ceea ce nu este pe placul..., da, pe gustul nepoților și fiilor babei Kristina - se văzu că durerea de sub coaste îi retează elanul și pentru moment el se opri. - Dar știți ce? - bătu el din palme. - Când vor distruge totul, se vor prăbuși și ei. În scrisoarea către țarul Nikolai eu am prevăzut că edificiul lor se va năruia la a cincea generație.

Jastrebov se înflăcărase, însă îl perturbă apariția unui nou ascultător, la care nu se așteptase. L-am observat abia când se apropie de patul bolnavului și aici se opri.

- Aceasta este casa lui Halit Berișa? - întreabă necunoscutul, privind fix la o hârtiuță pe care o ținea în mâini.

- Ați greșit - îi răspunse Milica.

- Cum, vă rog? Strada Sârbească nr. 4 - se zgâi el la hârtie.

- Da - spuse ea - aici este această stradă și acest număr, dar dumneavoastră ați greșit.

- Nu poate fi greșeală când aici scrie frumos: Halit Berișa, strada...

- Marș afară! - strânse Jastrebov din dinți și se ridică cu greutate. - A-fa-ră! - i se puse el în față și atunci am observat țeava unui pistol lipită de pieptul musafirului.

- Vă rog... doar întreab... vă rog, eu nimic rău... - bolborosea celălalt dând înapoi.

- Bate, animalule, și în patru labe, în genunchi, când mai intri altădată în consulatul Rusiei! - amenința. - Și să intri, animalule, abia atunci când îți dau drumul și când îți deschide servitorul ușa - zise și, ținându-se cu mâna stângă de piept, îl împinse afară. Se întoarse șchiopătând și aruncă pistolul pe masa din fața mea. Își îmbrățișă soția. Și pentru o unghie de a ta, Ninocika, toate animalele astea... Nina, draga mea Ninocika... nu-ți fă tu nici un fel de probleme!

Deranjam această izbucnire de tandrețe și orice om cu bună cuviință, dacă ar fi fost în locul meu, s-ar fi ridicat și ar fi plecat. De fapt, asta îmi și dete el de înțeles din priviri.

- Trebuie să mă duc - am privit eu la ceas - și de aceea, Ljubo, te rog să-mi spui ce s-a întâmplat azi-noapte. Pe mine numai ce nu m-au declarat nebun... ei susțin că tu nu ți-ai petrecut noaptea la spital. Spune-mi, când te-au dat afară din sala de urgențe și cine...

- Ce sală de urgențe? Ce tot spuneți? - întrebă Milica uluită. - Soțul meu a înoptat la Prizren, la prietenii noștri!

- Asta înseamnă că... vă rog... nu se poate... - mă bâlbâiam eu speriat că, totuși, am înnebunit. - Spune-mi Milica, te implor, că azi-dimineață cu tine am vorbit la telefon?

- Dumneavoastră ați discutat cu mine la telefon? Doamne ferește! Sunteți inconștient... sunteți... - se lipea tot mai mult de soțul ei și se uita la mine ca la o sperietoare. - Ne vor ucide copiii! Gata, e gata... să fugim în Serbia.

- Ninocika, Ninocika suflete - o sărută el. - Am înoptat la spital și el... Alija m-a primit. Nu minte, eu am mințit... Liniștește-te, îți voi explica mai târziu.

- Explică-mi acum! - m-am mutat pe pat, lângă el. - Unde ai fost arestat, cine te-a bătut... îi cunoști pe acei milițieni... cine te-a dat afară din sala de urgențe, cu ce și cum ai ajuns aici de la Prizren?

- Dă-te la o parte din patul meu - mă repezi el. Nu-mi ești nevastă! Și-n afară de asta... mulțumesc pentru îngrijire, doctore Alija. Iată, m-ai văzut, am stat de vorbă, am băut o cafea... spune-le alor tăi că sunt sănătos și că...

- La care ai mei? - am strigat la el.

- Alora, Alija Osmanović, care azi-dimineață te-au și trimis aici! Întâi mă dați afară din spital, iar apoi... mulțumesc pentru îngrijire, dar noi doi nu avem despre ce să discutăm.

- Intențiile mele sunt cele mai sincere și eu nu... voi nici nu știți cine sunt eu, de aceea vă e și teamă de mine - m-am ridicat eu furios. Tu și Milica credeți că... voi mă țineți minte din Sarajevo și credeți că eu... eu sunt... eu nu sunt... - și mai departe nu am mai putut, fiindcă mi s-a părut că, aidoma unei prostituate, mă dezgoleam dinaintea lor.

- Noi - interveni Milica - avem suferințe mai mari... ce vă împiedicați atât de mult de acel Sarajevo, doctore?

- De ce mă împiedic? Adevărat, de ce mă împiedic? - insensibilitatea ei parcă mă făcu să-mi revin. - De aceea, Milica, fiindcă tu... fiindcă dumneavoastră, doamnă Nina, l-ați îndemnat și l-ați determinat pe Alija Osmanović să-și caute părinții. De ce dumneavoastră...

- A fost demult, cine mai ține minte, doctore! - asprimea cuvintelor ei se înmuie în ochii mei, deoarece am observat că roșise.

- Tu, Milica, m-ai împins în iad și nu m-ai ajutat... nu ai așteptat să ies din el. Tu... tu... - am amuțit eu din nou - ai schimbat țara, vorbirea aceea stricată, de Sarajevo... acum vorbești cu accentul ekavian și doar că îți mai scapă câte un accent jekavian din ținutul tău natal. Ți-ai schimbat numele, prenumele. Ți-ai schimbat... Dar eu? Poate am schimbat și eu ceva. Ce știți, mă rog, tu și cu Ljubo despre mine? Pentru voi eu sunt Alija Osmanović, turcitul, un nenorocit de țaran musulman, dușmanul vostru. Pentru voi eu sunt Sigurimi! Sunt un ciumat din pricina numelui, doar din pricina numelui... Voi vă temeți de ceva ce nu există, nu există, nu există! - am strigat eu cu toată puterea, apoi am scos din buzunar și am aruncat pe masa din fața lor cartea de identitate, niște adeverințe, permisul de conducere...

Se uitau ba la hârtii, ba la mine ca la niște ciudățenii: verificau, probabil, dacă seamăn cu cel din fotografie. Niciodată nu m-am rușinat atât de mult ca atunci. Nu din cauza recunoașterii, întrucât eu nu am ascuns nimic pentru a recunoaște. Eu doar le-am arătat numele și prenumele pe care le purtam deja de atâția ani. A reieșit, totuși, că mă rușinez și mă lepăd nu de numele pe care l-am purtat cândva, ci și de mine sub acest nume și încă mă mai rugam de Ljubo și de Milica să mă ierte!

- Nu am știut, efectiv nu am știut, dacă mă crezi - mă mângâie același drag și de cândva glas din Sarajevo al prietenei mele Milica .

- Singur ai încurcat lucrurile - mă bătu el pe umăr. - De obicei doctorii își afișează numele pe buzunarul de la halat... de unde să știu eu că teai sârbit... De ce ți-ai schimbat numele și prenumele - zâmbi el?

- Ascultă, Božović! - m-am încruntat eu gata de ceartă. - Am întrebat-o eu pe Milica de ce e Nina și te-am întrebat eu pe tine de ce ești Jastrebov?

- Nu ai întrebat, dar și de-ai fi întrebat, eu ți-aș fi spus. De aceea, frățioare, pentru că ea este Nina și pentru că eu sunt Ivan Stjepanovici Jastrebov.

- În regulă, așa să și rămână!

- Da, da... acum mi-am adus aminte - spuse Milica cu acea bucurie tipic feminină atunci când se descoperă o taină. - Tu, Alija, scuză-mă, m-a luat gura pe dinainte... tu ai aflat totuși din ziare cine ești și de unde ești!

- Am aflat. Am aflat, Milica, chiar și mai mult decât am îndrăznit și cât a trebuit!

Mi-am adunat puterile și am început să mă dezvinovățesc. Cred că exact acesta este cuvântul și cu greu se poate găsi o altă denumire pentru rușinea-mi neascunsă și arzătoare.... Am crescut povestindu-mi-se că pe părinții mei i-au ucis cetnicii și, de nu m-ar fi găsit salvatorii, ustașii din Osmanovicii, cetnicii m-ar fi ucis și pe mine. M-au adus în Osmanovicii în copaie, m-au adus de undeva dintr-un sat de lângă Foča ori Goražde... Eu am văzut în sârbi pe aceia care m-au lăsat fără părinți și această boală, această ură nu am putut-o ascunde. Atunci... atunci m-a convins Milica să dau un mic anunț în ziarele din Sarajevo, un fel de poteră pentru a-mi găsi rădăcinile.

- Îmi aduc bine aminte de asta - spuse ea. Primeai grămezi de scrisori.

- După ziua de naștere a lui Ljubo am plecat la Gacko, până la Sikter Efendija..., dar de asta, Milica, tu și cu Ljubo nu vă aduceți aminte.

- Parcă a fost ieri - spuse Božović. - Eu am citit ceva despre mândria sârbească, dar tu...

- Nu despre asta vom discuta acum, Ljubo - nu l-am lăsat eu nici să-și termine amintirea. - Vă spun că tu și cu Milica nu vă amintiți de Sikter Efendija, fiindcă niciodată nu v-am povestit de el. S-a întâmplat înainte de război și în primele zile a ocupației localității Gacko de către hogi, iar adevăratul lui nume este Halil Barbarić. De la el am aflat adevărul. El mi-a destăinuit cine sunt și de unde sunt, dar tu, Milica... tu și cu Ljuba nu ați așteptat să mă întorc din Gacko... Chiar, de ce ați părăsit Sarajevo atât de brusc?

- Lui - roși ea - i-au trimis o scrisoare anunțându-l că aici, la Đakovica, îl aștepta un loc de muncă și eu... eu am fugit după el! Mi-au interzis părinții să mă mărit până nu-mi termin studiile.

- Lasă, asta nu are importanță - dădu el din mână. - Să auzim ce ți-a spus acest... acest hogo Sikter Efendija.

M-am gândit atunci că în viață totul este dur și necinstit. Ceea ce m-a ars pe mine timp de zece ani, iată, pentru el nu avea nici o importanță. Îl ațâța taina noului meu nume și nu era răbdător și rezonabil nici atât de cât să-mi revin de la taina pe care și eu am aflat-o.

De aceea m-am și grăbit cu povestea, pentru a mă disculpa și a le satisface cât mai repede curiozitatea. Totul, am spus, e-atât de ireal de parcă ar fi inventat. La un ceas de mers de satul Osmanovicii, unde am crescut, a existat, până la Crăciunul pravoslavnic din 1942, și satul Jugovicii... acesta este un sat la chiar izvorul Neretvei... Copil fiind, treceam Neretva prin vaduri și pescuiam păstrăvi... iar sus, pe munte, era... era cimitirul, cimitirul, cimitirul! - mă trădă vocea și mă podidiră lacrimile.

- Alija! - strigă Milica. - Ilija, ce e cu tine?

- Asta e - am răspuns eu după o tăcere mai lungă - pentru că m-am născut în acel sat... pentru că acel sat... eu m-am născut chiar în Ajunul Crăciunului, iar salvatorii mei au sosit în dimineața de Crăciun, au ucis întreg satul... pe unii în biserică, iar pe alții... pe mama mea, Ljubica, pe tatăl meu Bratomir, pe străbunicul Ničifor... pe cei din casa noastră i-au ucis la masa de Crăciun! Și asta - vorbeam eu tot mai încet și cu noduri - pentru că salvatorii mei... puțin m-am tulburat, pentru că pe bunicul Ničifor l-au ars în biserică, iar pe mama... salvatorii mei Osmanovici mi-au dat numele lor de familie, i-au spus Rabijeii că sunt un musulman din Foča... Iar Husein... acesta a fost soțul Rabijeii și tatăl meu vitreg... Husein, da, Milica, a și... silu... el a necinstit-o, iar ea l-a ucis!

Mă fixau cu ochi mari și gurile deschise. Mă apucară regretele. Mi se păru că m-am înjosit. Nu din cauza celor pe care le-am povestit, ci pentru că mi-am deschis inima în fața lor atât de confuz și plângător. Imediat după aceea, dar poate și în același timp, mi se strecură în creier acea veche boală a mea de a pune în seama altuia propriile mele gânduri. *Minte, mincinosule, în zadar spui baliverne și te smiorcăi, turcule!* - gândeam eu că gândește Ljubo Božović. Dar Milica... ea, gândeam, ea acum gândea astfel: *Mă doare-n cot de mama ta, tu ești... m-am culcat cu tine și știu că ești...*

Ei se holbau la mine, iar eu la ei, fiecare cu necazul lui și cu motivul lui. Nu știu cât a durat asta.

- Ai pe cineva dintre neamurile apropiate? - mă întrebă Božović.

- La Jugoviciei, în afară de acel cimitir nu am pe nimeni. Dar am în satul Ljeskovina - le-am povestit că în satul acela, pe linia feminină a Jugovicilor, am un bunic și un unchi. Nepoata de frate a protopopului Ničifor Jugović, Borika, s-a măritat la Ljeskovina după Lazar Vukotić și cu el a născut patru unchi ai mei. Pe Borika și pe unchiul Uroš i-au ucis ustașii în același an când m-am născut eu. În același an, cetnicii l-au omorât pe Grgur, iar partizanii, pe Jovan. Au supraviețuit războiului doar moș Lazar și unchiul Danilo.

- Iar ei? - întrebă Božović. - Osmanoviciei sunt cu siguranță, cu toții la număr?

- Presupun. Pe câțiva i-au omorât cetnicii, pe câțiva partizanii, pe câțiva rușii... știi, Ljubo, oase de-ale lor au rămas și în fața Stalingradului!

- Exact așa mă și gândeam - se adresă el soției sale. - Jugoviciei nu mai există, dar vinovații, doar cu jumătate mai puțini! Și după cum se înmulțesc... Câți păduchioși - se întoarse el înspre mine - există astăzi în casa aceea a Osmanovicilor, în care ai crescut?

Parcă în clipa aceea m-ar fi plesnit cu o gheară nu peste piele, ci pe sub piele. S-a înfășurat biciul în jurul copilăriei și a tot ceea ce am învățat și am memorat în Osmanoviciei. Păduchi! Cum de a găsit chiar acest cuvânt? De ce și de unde și până unde mama mea vitregă și fratele meu Fahrudin erau păduchi? Opt ani nici măcar nu am pășit afară din Osmanoviciei și opt ani m-am forțat pe mine însumi să-mi urăsc mama vitregă și tot ceea ce am trăit la Osmanoviciei să distrug și să uit. Nu am reușit. Iar când în decembrie 1971 m-a determinat Sikter Efendija să o vizitez pe Rabija și când m-a rugat moș Lazar Vukotić să-i duc și daruri... despre cum mi-a fost și ce am simțit atunci atunci aș putea zile-ntregi să le povestesc lui Ljubo și Milicei, dinainte convins că nici unul dintre ei nu va putea să prindă, să pună totul laolaltă și să înțeleagă. Opt ani am visat răzbunarea și opt ani mi-am imaginat ce voi face. Aruncam, în visele mele, dinamită în geamia pe care au construit-o Osmanoviciei, după război, în satul meu mort, Jugoviciei, și asta pe temelia bisericii pe care au incendiat-o și în care a ars protopopul Ničifor. Cumpăram butoaie cu benzină, să o torn pe casa Rabijeii și pe casele tuturor celorlalți Osmanovici, dar să aprind un băț

de chibrit nu am putut nici în imaginația mea. Și să trag în ei, să-i sugrum de Bairam, și la asta m-am gândit. Ba, odată, chiar m-am hotărât să fac rost de cianură de potasiu, să otrăvesc toate izvoarele de la care beau Osmanoviciei apă! Toate astea am vrut să le fac, am dorit să le fac. Dar întotdeauna mă oprea ceva mai tare decât dorințele mele de a mă răzbuna. Îi urăsc, îi urăsc! - îi spuneam și în decembrie 1971 lui Sikter Efendija, pe când coboram pe o cărăruie de pe Ćemerno spre Osmanoviciei. Iar când am ajuns? M-am sărutat cu toții: nu doar cu Rabija și cu Fahrudin, ci și cu vecinii! La întoarcere, Sikter Efendija mi-a spus: „Tu doar ai dorit să urăști, dar nu ai urât niciodată!” Cum să le explic eu asta lui Ljubo și Milicei? Ce vor spune dacă le voi recunoaște că, în august, mă voi duce din nou în Osmanoviciei, să o duc pe Rabija la Sarajevo, la operație? Fahrudin mi-a scris că Rabija aproape că nici nu mai vede, cataracta atacându-i și ochiul stâng...

- Câți sunt? - repetă Božović. - Cât s-au puiat păduchii ăștia?

- Patru... de fapt doar unul s-a pu... trei adulți și unul care s-a născut nu demult - am răspuns eu rușinat.

- Unul... unul câte unul și, cât ai bate din palme, iată-i zece! Aici, concetățene, nu există albaneză care să nu puie... iată, înainte cu două-trei zile, televiziunea din Priština a filmat-o pe una care a puiat șaptesprezece! Noi, unul sau nici unul, iar ei, șaptesprezece! Calcă viitorul, vor să... scuză-mă, Ninocika... vor, prietene, vor albanezii să ne învingă cu p...a!

Am răs auzind asta, iar el, cu o cafea în față, continuă să împletească la povești, diferite povești, care nu se legau una de cealaltă. Ba a fost la Sarajevo, ba la Đakovica și Prizren. Începea cu zilele studenției, apoi rătăcea prin Egipt și Libia, arătând cum că degetele muftiilor și fanaticilor religioși de acolo sunt amestecate și în crimele albaneze din Metohia și Kosovo. În aceeași clipă, sărea la Vatican și, imediat, în felul său, înjurând suculent, insulta soarta care s-a abătut asupra pravoslavniciei Rusii. Voia poate să-și verse necazurile, să reverse din el tot ceea ce l-a apăsât și ce, până acum câteva clipe, până am fost eu Alija, n-a putut să povestească din dezgust față de mine.

- Macin, macin, de ce nu mă oprești? - mă bătu el pe umăr. - E ciudat, de cum sunt Ljubo Božović eu...nu mai pot, nu mai știu să povestesc nimic omenește. Înjur, bat câmpii... nu am încotro decât să fiu ceea ce sunt: consulul rus Jastrebov!

- Se pare că - i-am spus Milicei - Ljubo nici nu e departe de adevăr. Ca și consul, povestește mult mai interesant. Cât de mult a repetat pentru a se confunda cu rolul?

- Eu să repet! - se miră el. - Dar ce anume să repet? Cum să repet și să aranjez pentru ca astăzi în Metohia și Kosovo să-și facă de cap tirania albaneză mai rău ca acum o sută de ani când, aici, violențelor turcilor și albanezilor li s-a opus consulul rus Jastrebov? Nu, dragă doctore. Eu nu am repetat nimic.

- Despre asta vom discuta cu altă ocazie, când vom avea mai mult timp. Mă grăbesc, dar sunt și foarte obosit. De aceea te rog să-mi spui, Ljubo, cum ai dispărut din spital? Ai fugit?

- Nu am fugit, dar cum am... nu știu, dacă mă crezi!

- Cum să te cred? Cum de nu știi... tu glumești cu mine!

- Nu te înfură, Ilija - oftă el. - Pe mine m-au răpit. Dar, crede-mă, nu știu cine a făcut-o.

Oamenii care l-au scos din spital pe mâini - reluă el, fuseseră mascați. Înainte de asta, i-au astupat gura cu o cârpă și au strâns-o cu tifon, dar în așa fel încât să-i acopere și ochiul sănătos. S-au grăbit tare mult. În mașină, în fața spitalului, i-au legat mâinile la spate. A crezut că-l duc pe drumul spre satul Vrbica, înspre granița cu Albania. Iar acolo îl vor sugruma în pădure, vor

aștepta întunericul și-i vor duce leșul în Albania, prin oamenii lor de legătură. La asta s-a gândit, spuse, și de asta s-a temut pe parcursul călătoriei.

- Așa fac ei, Ilija. Te omoară, ascund cadavrul în Albania, iar apoi declară că ai dispărut. Alarmează poliția și în căutarea celui dispărut cheamă cetățenii, armata, pescarii, pădurarii, câinii... te caută și cu ajutorul ziarelor... Au câștigat experiență în așa ceva. În curând se vor împlini cinci ani de când vecinii mei, Rašovicii, își caută fiul: nu-l găsesc niciunde, de parcă l-ar fi înghițit pământul, parcă s-a evaporat și s-a amestecat cu norii ori l-a supt vreun râu! Criminalii se află în libertate, iar cei care îi bănuie ajung la închisoare, sunt bătuți la tălpi. Nu există dovezi, însă aceasta este - vocea îi deveni zeflemitoare - o țară socialistă, este țara lui Tito! Cu asta îți închid gura pentru ca deja a doua zi, undeva pe Paštrik, Šar sau Prokletije, aceiași indivizi să o siluie pe fiica văduvei Marija Lukić și apoi, sugrumată, s-o ascundă dincolo de piatra de hotar. Nu există dovezi! Aceasta este, stimați tovarăși, țara autoadministrată a lui Tito! Aceasta nu este Iugoslavia nepopulară, velikosârbă! Lor le pare rău, lor le pare tare rău pentru că tovarășul Mitar Rašović nu-și poate găsi fiul. Puterea populară face totul, încă-l mai caută și poate-l va și găsi. Poate și tovarășa Marija își va vedea fiica revenind. O fetișcană tânără și frumoasă, cine știe unde este, cu cine și de ce a fugit... Trebuie răbdare și fără bănuieli, fără revărsări ale naționalismului velikosârb, trebuie așteptat să se termine cercetările. Iar până atunci: nu există dovezi! Rašovicii își vând averea, se mută în Serbia. Fie-le drumul ușor, dar că din cauza pălăvrăgelilor lor șovine cutare și cutare le-a ucis fiul și i-a dus acestuia leșul în Albania, pentru asta nu există dovezi! Acestea sunt acuzații periculoase și pentru ele poți fi tras la răspundere. Și Simiciei și Petroviciei n-au decît să se mute, să se mute cu toții. Să le fie cu noroc, dar asta asta nu este o țară velikosârbă, ci una populară și socialistă!

Povesti asta dintr-o suflare, aprins. Încă din Sarajevo îmi aminteam de înclinația lui spre exagerare și cunoșteam cuvintele lui Božović, cu cât erau mai mari, cu atât trebuia să fi mai atent a le lua în considerare. Indiferent de propria-mi experiență din noaptea trecută, toată această poveste am umbrit-o și am întunecat-o cu bănuiala că multe erau exagerate.

- Inventez? Asta vrei să spui, doctore? - probabil că prinsese el această bănuială în ochii mei. - Ai nevoie de dovezi? Vrei dovezi?

- De unde știi tu, Ljubo, că pe fata aceea și pe tânărul acela i-au... că leșurile lor au fost făcute dispărute în Albania?

- Eu îți sunt dovada, naivule - spuse cu reproș, dar fără intenția de a minimaliza și de a jigni. De m-ar fi ucis pe mine și de m-ar fi ascuns în Albania, dar au putut și poate au vrut să facă așa ceva, cui și cum ai fi dovedit tu atunci că am fost la spital și că m-au răpit de acolo? Tu ai fi înnebunit, omule. Ei și-ar fi bătut joc de tine și doar ar fi repetat: Dovedește, doctore, unde sunt, mă rog, dovezile!

- E-adevărat - spuse Milica. - Așa, legat, orb și mut l-am găsit în fața ușii. Mi-a spus că a înnoptat la avocatul Hajduković... la un prieten de-al nostru din Prizren și că, la întoarcere, înainte de Đakovica, l-au atacat niște hoți.

- De ce ai ascuns de ea ceea ce ți s-a întâmplat - m-am mirat eu?

- Să o apăr, să nu cerceteze. Cine m-a adus? Nu știu. Cine m-a legat? Nu știu. A fost o mașină de salvare? Nu știu. Eu nu știu nimic, iar ei, mă rog, caută dovezi. Acesta este, mă rog, statul popular, care nu acceptă bănuielile, ci caută dovezile!

- M-ai fi putut invoca pe mine. Știai numele doctorului care te-a internat în spital.

- Până mai înainte acest martor pentru mine nu a existat. Ai fost Alija... ai fost unul dintre ei... scuză-mă, dar așa este.

- Voi depune mărturie pentru tine. Acum știi că nu sunt Sigurimi.
 - Acum știu și acum... dar eu îți datorez viața! - strigă el deodată. - Ei m-ar fi... m-ar fi omorât, omule, dacă tu, dacă doctorul Ilija Jugović nu m-ar fi internat!
 - Dar cum i-am putut eu opri?
 - Prin faptul că nu ești nici Murici, nici Berișa, nici Dautai. Prin faptul că tu, Ilija, ai fi fost dovada, numai că în urma lor nu rămân dovezi. De m-ar fi ucis pe mine, ar fi trebuit să te ucidă și pe tine și asta chiar astăzi, pentru a raporta în Albania! Atunci ar fi trebuit și pe infirmiera Mirjana... să meargă atât de departe n-au îndrăznit. Sigur, sigur... tu și Mirjana mi-ați salvat viața...

Povesti în continuare, iar eu am simțit cum mă ia cu friguri. Doamne Dumnezeule, ce pot să aflu și unde mă găsesc?! Sunt la Prizren de aproape un an de zile și nimic din toate acestea... nimic până aseară... de unde să curgă atâta puroi în aceeași noapte și-n această zi și asta pe neașteptate! Pe neașteptate? *Pe cine vrei tu să amăgești?* - vorbi în mine un altul. *Oare după tine, în cea de a treia zi de la venirea ta la Prizren, nu au aruncat copiii albanezi cu pietre?* Copiii sunt copii și asta mi s-ar fi putut întâmpla și la Sarajevo - i-am răspuns acestui al doilea Ilija. *Dar călugărița aceea? Trei luni de zile a stat în spital, tu ai îngrijit-o. Cine i-a zdrobit mâna, mâna dreaptă, că de atunci trebuie să-și facă cruce cu mâna stângă?!* Eu sunt medic, nu este sarcina mea să cercetez cine anume bate călugărițele! Sarcina mea este să-i îngrijesc și pe acești maniaci, când sunt prinși - am continuat eu să mă acuz și să mă apăr. *Dar vlădica? Adu-ți aminte; totul se întâmpla în fața casei tale și ai urmărit totul din geam. La ce ai râs?* Vlădica a... eu atunci nu am știut că el este vlădică, am crezut că este un preot obișnuit. Pășea încet în susul caldarâmului sprijinindu-se de baston. O mulțime de copii îl urma și urla cuvinte de batjocură. De mantia lungă a bătrânului, la spate, acești copii au legat trei cutii de conserve goale. Această coadă sărea și se bălângănea în urma lui, dar el nu se întorcea. Mergea încet, pas cu pas, sprijinindu-se de baston. Trecătorii se opreau și doar câte unul, am auzit, striga: „Mașala”! Locuința mea... de fapt nici nu e locuință: doar o cameră cu bucătărie și baie. Nu mă plâng, la Sarajevo nici atât n-am avut. Am vrut să spun că locuința îmi este în vârful colinei, în trecătoare. Aici strada se frânge brusc și coboară înspre Bogoslovije. Și cum porni vlădica în josul pantei și grăbi pasul, conservele acelea începură să se izbească de caldarâmul turcesc, inegal, lovindu-l pe bătrân la picioare. Atunci am râs. Și eu, copil fiind, m-am bucurat de năzbâții asemănătoare. Și eu i-am legat pisicii lui Dedaga, de coadă, niște conserve asemănătoare. Motanul sforăia de furie, sărea peste șanțuri și în mod ciudat se învârtea în cerc, pentru a-și ajunge coada. O asemenea satisfacție cum mi-a oferit mie motanul lui Dedaga bătrânul episcop de Prizren și Raška nu le putea oferi copiilor pe care îi priveam de pe geam. De aceea am și râs... *Dar opinia publică? Povestește-mi de opinia publică din Prizren* - mă îmboldi iar cel ce se mutase în mine. Prizren este un oraș tipic turcesc, făcut pentru dorință și suflet, iar turcul, și asta trebuie să i se recunoască, a știut să trăiască. Nu știu ce a dărmat turcul și cum a arătat înainte ceea ce a fost dărmat. Judecând după vechile clădiri și biserici din partea sârbească a orașului, în Prizrenul Nemanjicilor exista ceva mai mult din duhul solemn și din noblețea Bizanțului, însă mai puțină... *Ilija Jugović, tu iarăși te amăgești!* - mă opri propriul meu gând. Prizren nu este nici baie turcească, nici o culă albaneză cu fante pentru tras cu pușca, nici biserica Maicii Domnului Ljeviša, nici geamia lui Sinan Pașa. Prizren nu se regăsește nici în locuința pe care am primit-o, nici în creșterea salariului, nici în mașina pe care de curând am cumpărat-o. Nu este acesta orașul nici de praznice când, de sărbătorile de stat, se adoarme în jurăminte de frăție și unitate, când îl

împodobesc cu steaguri, când taie panglica unei noi victorii muncitorești în fața vreunei școli sau grădinițe pentru ca apoi să fugă pe Šar ori Paštrik, să se îmbete și să se umfle de mâncare, să vâneze capre sălbatice și urși. Da, de câteva ori m-au dus și pe mine la aceste chiolhanuri. Le-am servit ca accesoriu de vânatoare, ca trusă medicală vie când vreunul din acești tovarăși își bulbuca ochii și se topea de poftă. *Frumos e Prizrenul și e frumos în Kosovo!* - spuneau novicii din Herțegovina. E tare frumos! - le răspundeam eu cu umilință, fericit că mă aflu în compania unor atât de importanți tovarăși care, după fiecare partidă de vânatoare, mă recompensau cu băuturi și țigări străine... Însă este frumos cu-adevărat. Dar, când mă întorceam la Prizren nu aveam cu cine să beau sticla de coniac franțuzesc ori albanez. Amândouă locuințele, cea mai mică de lângă a mea și cea mai mare, sub aceasta, erau în permanență încuiate. Pe o ușă scria: Tatjana Borojević. Iar pe cealaltă: Rade Vuković. Niciodată nu m-am întrebat unde sunt acești oameni. Niciodată nu am încercat să calc în indispoziția vecinului Azimi, care întotdeauna trecea pe lângă mine tăcut și ai cărui copii au și aruncat în mine cu pietre de cum m-am mutat la Prizren. Am trecut însă peste asta și m-am mulțumit cu scuzele mamei lor: „Copiii ca și copiii, doctor muntenegrean.” Nu știi de ce, dar pentru destui albanezi din Prizren încă eram: doctor muntenegrean. Credeau probabil că eram din Muntenegru și exprimau acest cuvânt numai pe jumătate, însă și această jumătate, cu ironie. Abia începând din noaptea trecută noaptea trecută, abia acum, am recunoscut ironia, dar patrusprezece luni am crezut că este în discuție doar o glumă ori o naivă greșală de pronunție. Pentru mine albanezii erau niște oameni săraci și cu sufletul deschis, nicidecum în stare de răutăți grosolane ori feste. Adică așa cum au fost acei săraci tăietori de lemne pe care i-am cunoscut la Gacko, în pivnița aceea. Și pe corsoul din Prizren, unde sârbii se plimbau pe o parte, iar ei, pe cealaltă parte a străzii, vina pentru separare și împărțire o căutam în mine. În raportul de superioritate și subapreciere, oamenii de care aparțineam prin nume și cultură, prin tradiție și simț al majorității... Pe lângă mine, pe ulițele pline de hârtoape ale Prizrenului, zdrăngăneau camioane încărcate cu mobilă veche: aproape în fiecare zi se muta careva din Prizren. Unii dintre acești călători spre nord mi se și destăinuiau: „Tirania lor, doctore, a devenit insuportabilă!” Nu le credeam. Fugeam, gândeam eu, din cauza aroganței lor și a neacceptării umilirii de a fi egali cu un simplu arnăut. Nu puteam accepta, gândeam eu, ca fiii tăietorilor de lemne să fie directori, ca vânzătorii de semințe de floarea-soarelui să fie parlamentari și să le fie copiii îngrijiți de doctori albanezi. Ce e drept, ceva din această aversiune mocnea și în mine, însă educația școlară, dar îndeosebi educația Partidului al cărui membru eram repede mă determinau să mă rușinez și toate aceste mutări, toată această bejenie din Prizren, fără cap și fără motiv, să le pun pe seama acelora care fugeau... Este natural faptul ca, în cele din urmă, omul să înțeleagă un chin abia atunci când cel lovit este el însuși. Cel sănătos niciodată nu-i va crede celui bolnav: întotdeauna este prezentă bănuiala că bolnavul exagerează. Fiecare om știe că timpul îi este limitat iar moartea, inevitabilă, însă atât flăcăului de nouăsprezece ani, cât și bătrânului de nouăzeci de ierni li se pare că această cupă, printr-o minune, pe el îl va ocoli. De n-ar fi așa - m-am gândit - atunci astăzi aș fi avut o mamă, aș fi avut satul meu Jogovicii și niciodată nu aș fi fost Alija Osmanović. De cum au ucis ustașii primul om și de cum au incendiat prima casă, prima biserică sârbească, în luna mai, o mie nouă sute patruzeci și unu, ar fi trebuit... a fost clar ce anume va urma. Cu toate acestea, cei rămași în viață se consolau și se amăgeau că acest măcel, că acel măcel, că toate măcelurile s-au petrecut doar altora și doar întâmplător, că se scornește și se exagerează. Ustașii umpleau gropile comune, dispăreau sate întregi, iar Jugovicii mei încă nu-și dădeau seama că se aflau și ei în rând, la ucis, și-l întrebau pe Ničifor: "Pentru Dumnezeu, părinte, să fie adevărat?" Iar când au ajuns cuțitele

Osmanovicilor prin casele Jugovicilor... atunci a fost prea târziu a fugi de adevăr! Atunci... dar acum ce e? Repet eu, la Prizren, greșeala părinților mei? Și se repetă...

- Dar ție... tu tremuri tot! - mă întoarse Milica din meditația care a durat puțin, dar care, de ar fi și exprimată, ar necesita timp mai mult.

- Ninocika, împinge puțin fereastra aceea și dă-i paltonul meu să și-l pună pe umeri - spuse Božović.

- Nu trebuie, nu mi-e frig, ci am... m-a cuprins oboseala, n-am dormit.

- De ce nu spui, omule. Dormi, odihnește-te... imediat îți va așterne Ninocika patul.

- Îți mulțumesc, dar s-a făcut târziu, trebuie să mă întorc la Prizren.

- Asta nicidecum. În starea asta nu o să conduci mașina prin Albania! În afară de asta... în afară de asta - râse el - ai răni cinstea consulului rus Jastrebov.

GAPO, BAS MURI

Când m-am trezit, soarele tocmai apunea. M-am spălat pe față și m-am pregătit în grabă pentru a ajunge la Prizren pe lumină. Ljubo și Milica insistară să rămân și peste noapte. M-am opus taman atât cât mi-a permis buna-cuviință: am acceptat ceva mai devreme de ce-au renunțat ei de la ofertă.

L-am examinat pe Božović și i-am schimbat pansamentul. Singurul lucru de care se plângea era durerea de la coaste, dar mi-a respins propunerea de a-l duce a doua zi la spital. Va aștepta, mi-a spus, o zi-două, iar dacă vânătăile nu dispar, se va duce la Skopje ori Niș. El în vilaietul Kosovo nu se va mai da pe mâna lor. Aceasta a fost ultima dată când l-au arestat pe consulul Jastrebov!

L-am întrebat: arestat unde și când? Aseară, spuse el, în satul Dušanovac, lângă Prizren. Primăvara trecută, frații Dautai au tăiat livada lui Miloš Pantić, i-au otrăvit doi câini-lup, au aruncat o căruță de gunoi în fântâna cu apă de băut și după toate acestea, au atârnat pe casa lui Miloš steagul albanez. Miloš n-a fost prezent, dar a fost nevasta acestuia, care i-a rugat și implorat săraca pe frații Dautai: i-a rugat până a putut și a îndrăznit, până n-au amenințat că, de nu tace, îi vor aprinde casa și-i vor omorî copilul! Miloš a chemat miliția din Prizren. Miliția i-a chemat pe frații Dautai. Frații Dautai i-au chemat pe frații Alieti din satul Vrbnica, care s-au jurat că în ziua respectivă frații Dautai i-au ajutat să ia în zeflema și să consoleze niște trunchiuri de copaci! Miliția, așa cum e regula într-o țară care nu dorește și nu îndrăznește nimic fără dovezi, i-a iertat pe frații Dautai și l-a amenințat pe Miloš să nu mai apeleze la minciuni. S-a plâns Miloš la Priština, a scris la Belgrad. De la Belgrad i-au trimis plângerea la Priština, cu rugămintea ca tovarășii din Priština să raporteze tovarășilor de la Belgrad de îndată ce vor verifica totul. Din Priština jalba a călătorit la Prizren, din Prizren la Dušanovac, din Dušanovac în casa fraților Dautai. Frații Dautai i-au chemat iar pe frații Alieti și pe încă douăzeci și șapte de noi martori care să dea declarații în fața miliției. Cu aceste dovezi, plângerea s-a întors la Prizren, din Prizren au dus-o la Priština. Tovarășii din Priština i-au anunțat pe tovarășii din Belgrad că, potrivit celor de mai sus, toate argumentele lui Miloš sunt lipsite de fundament! De altfel, respectivul Pantić este predispus la a provoca dușmănia interetnică! - n-au uitat tovarășii din Priština să-i atenționeze pe tovarășii din Belgrad...

- Precum vezi, totul a fost verificat corect și după lege - spuse Božović ironic... - Doare și fulgeră, fir-ar să fie, de parcă cineva smulge ceva de-aici - arată el spre coaste și-și schimbă poziția în pat. - În cât timp se cicatrizează asta, Ilija?

- Depinde de faptul dacă este ruptură sau fisură... radiografia a fost nesatisfăcătoare și de aceea nu sunt sigur.

- Să spunem că este ruptură.

- În acest caz... cel puțin două până la trei săptămâni.

- Mai lasă de la tine... poate pentru consulul rus există protecție.

- În regulă - am acceptat eu gluma - dar să aud pentru ce ai fost arestat.

- Din cauza fotografiilor și a steagului... Am plecat ieri după-amiază la Dušanovac, la frații Dautai... Știi și singur, obiceiul la arnăuți este că nici în curte nu poți intra neinvitat. M-am oprit la treizeci de pași de gard și am început să-i strig. N-a trecut multă vreme...

Nu a trecut multă vreme că a scrâșnit încuietorea și unul din frați se arată dinaintea porții. Cine este el și ce anume dorește? - l-a întrebat pe Božović. La care el a răspuns că-i sunt intențiile cinstate și că vine pe linie de serviciu. Neîncrăzătorul arătat a tăcut o bună bucată de timp. Dar - începu acesta în cele din urmă să vorbească - de unde vine tovarășul? Din Prizren sau Priština?

Božović i-a spus că vine de departe. Taman din Rusia! Arnăutul, tropăind și tăcând, și-a dat jos clopul mic și alb de pe cap și l-a mototolit. Din Rusia cea adevărată? - a întrebat în cele din urmă. Rusia este Rusia. Nu există două, trei sau zece Rusii - i-a spus Božović. Este, atunci, un rus adevărat? - a tatonat Izet Dautai, în continuare, în felul său. Ivan Stiepanovici Jastrebov - s-a înclinat Božović. Dar de ce vorbește rusul sârbește? - nu s-a lăsat tulburat arăutul. De aceea pentru că el, consulul rus în Serbia, poate vorbi sârbește! - i-a răspuns Božović, pregătit. Și fără a-i da lui Izet Dautai timp să se reculeagă, l-a întrebat: Pot să intru în casă? Izet s-a gândit ceva mai mult. Cine putea ști ce anume s-a depănat ori s-a încălțit prin capul lui înainte de a spune: Intră!

Izet Dautai își introduse oaspetele într-o încăpere spațioasă, la etaj, unde se purtau discuțiile între bărbați și unde, când se afla acolo vreun străin, nu călca picior de femeie. Ljubo nimeri înăuntru peste fratele mai tânăr al lui Izet și de încă trei bărbați, cu siguranță rude ori vecini. Întrucât Izet le explică alor lui că *omul este de viță rusească* și spuse ceva și în albaneză, ceea ce Ljubo nu înțelese cel mai bine, ceilalți se înclinară în fața musafirului și-l îmbiară cu țigări: fusese semnul că *omul de viță rusească* era binevenit... El, Božović, spunea, s-a trudit să vorbească stricat sârbește, iar în anumite momente „uita” câte un cuvânt și-i ruga să-l scuze că nu știe să se exprime în cel mai bun mod.

Înseamnă, harașo... trăiți bine și mari probleme niet? - a întrebat consulul Jastrebov.

Bine, chiar bine, tovarăș domnule - a răspuns cel mai vârstnic dintre frații Dautai, însă eu nu-mi mai aduc aminte numele lui.

Înseamna ca voi satisfăcut?

Frumos, așa să-mi ajute Dumnezeu și să fie în cinstea lui Allah - spuse Izet Dautai.

Și să fie și în cinstea și în slava sultanului vostru - a adăugat Jastrebov.

Poftim?

La noi, în Rusia, întâi îi mulțumim lui Dumnezeu și apoi... - se cruci consulul - apoi și țarului nostru.

Cinste și pe sultanul nostru... cum să spun... cinste lui până în cer! - strigă cel mai bătrân dintre frații Dautai și privi spre perete, la o fotografie. Tot ce, tovarăș domnule, are acest casa și acest popor... pământ, tractor, televizor și color, pe Dumnezeul meu... și școală, și libertate... să știi tovarăș domnule rus, toate astea mareșalul Tito a dăruit. Copiii mei, bivoliț mele... toate astea ale lui! El ne-a dăruit nouă și ceea ce este și ceea ce nu este... da, pe Dumnezeul meu!

Consulul se ridică și privi fotografia. Sub ea scria, cu cirilice: *Mareșalul R.S.F.I., Iosip Broz Tito*. El citi asta cu voce tare, iar cel mai în vârstă dintre frați, acompaniindu-l, repetă: *Da, pe Dumnezeul meu!* Pe perete mai atârnavă un ciubuc, o guslă, lângă ușă două puști, iar pe celălalt perete... acolo Jastrebov zări încă o fotografie, ceva mai mare. Sub ea nu scria nimic, însă el îl recunoscă pe Enver Hoge, sultanul Albaniei vecine.

Kto acesta? - întreabă Jastrebov.

Mareșalul Tito... la fel, mareșalul Tito... copiii mei, bivoliț ale mele, toate astea ale lui, pe Dumnezeu meu! - mormăi speriat mai vârstnicul Dautai, trudindu-se ca în minciuna lui să-l convingă pe consul.

Da, am înțeles totul - spuse Jastrebov.

Dar de ce venit tu, tovarăș rus? - întrebă Izet Dautai.

Eu, domnule, nu uitat de ce venit - răspunse Jastrebov serios. *În fine, dumneavoastră îl cunoașteți pe Miloș Pantić, iar eu... eu din cauza lui am venit* - încercă el să liniștească printr-un surâs privirile lor stupefiate. *El scris la țarul meu că voi tăiat lui pomii fructiferi și ați otrăvit fântâna și cai...cum se spune asta în sârbește?*

Te gândești la câine, la doi câini-lup? - îi scâpă lui Izet.

În fine, bineînțeles, câine, scuzați, am uitat... Miloș a scris țarului meu că sultanul vostru niet ajutat pe el și că...

Nu este adevărat! - strigă Izet Dautai.

Cum așa? Inseamnă că el ajutat pe Miloș și voi aț platit lui toată paguba?

Așteapta puțin, tovarăș domnule Jastrebov! - se amestecă mai vârstnicul frate Dautai. *La noi martori, om viu și om cinstit, stai să continui... toți acești martori au spus că Miloș minte... tare necinstit acest om... da, pe Dumnezeu meu! Eu și fratele meu Izet am fost în ziua aceea...*

Unde ați fost - îl întrerupse consulul - *noi știm asta, dar unde spuneți că ați fost... asta tot i-a scris Miloș țarului meu! Și eu am venit...*

Noi fost acolo unde scrie..., pe cuvânt de onoare, tovarăș rus - spuse Izet și-și acoperi mijlocul pieptului cu mâna dreaptă.

Aveți televizor... spuneți că aveți televizor - își aminti Jastrebov.

Și color pe deasupra... da, pe Dumnezeu meu.

Și puteți vedea voi în aceasta camera pe mareșal Tito când el ține cuvântare la Belgrad ori când călătorește prin Africa, când merge pe drumurile libertății și păcii. Puteți să-l vedeți?

De parcă ar fi viu și... omul crede că a venit la noi în casă.

Dar știți cum e posibil ca el... în Africa, iar voi vedeți pe el?

Nu știu... aceasta este o minune, asta mașinăriile și un magnet..., o minune, tovarăș domnule Jastreb - spuse Izet Dautai.

Da, tehnica. Dar voi știți de sateliți? - se folosi Iastrebov de tulburarea lor.

Aia ce zboară și ce... știm și de asta... și că omul pe Lună... văzut la televizor... da, pe Dumnezeu meu.

Dar știți ce este un ac? Acul este mare... ceva mai mic decât acul... un fir de păr, un fir de păr în nisip pot fotografia sateliții rusești... Știți, oricum, că sateliții noștri zburaiut zi și noapte și noi fotografiem totul pe Pământ! Țarul meu a... v-am fotografiat în livada lui Miloș și țarul meu are fotografiile. În culori, în culori... se vede frumos și cum ați fost îmbrăcați... totul a văzut țarul meu, la fel și eu am văzut!

Mai întâi, frații Dautai se priviră între ei, apoi și la cei trei bărbați care până atunci doar au fumat, au băut cafea și au tăcut. Discutau în albaneză și-și dădeau ghionturi cu genunchii. Jastrebov scoase din buzunar o foaie de hârtie pe care fusese înscris dinainte faptul că frații Dautai recunoșteau paguba pe care i-au pricinuit-o lui Miloș Pantić și că, fără nici un fel de judecată, vor plăti totul. Asta le citi el celorlalți, când terminară cu ghionturile și șoaptele.

De Dumnezeu și de țarul rus nuimic nu se poate ascunde - spuse Jastrebov. *De aceea cel mai bun lucru e să semnați această hârtie!*

Ce se întâmplă dacă nu scriu? - întrebă Izet. *Țarul tău nu este putere și țar în statul meu.*

Atunci țarul meu îi va arăta sultanului vostru toate fotografiile. Și atunci... toate aceste fotografii vor fi și în ziar, și va fi rușine pentru voi și țarul vostru... dar va fi și... și pentru voi și pentru frații Alieti și ceilalți martori care au mințit... pentru voi toți va fi și închisoare! - îi amenință consulul Rusiei.

Începură iar să șoptească ceva între ei. Unul din cei trei taciturni se înclină în tăcere dinaintea lui Jastrebov și-și luă rămas bun de la gazde... Consulul intuia o păcăleală, însă nu voia să renunțe la ceea ce-și propusese.

Să semnați! Se lasă întunericul, vremea niet așteaptă - îi întins el lui Izet bucata de hârtie.

Cafea... încă un rând de cafea, tovarăș domnule... asta de îndată... și rahat va fi..., da, pe Dumnezeuul meu.

Spasiba... timp niet... dar voi de ce ați pus pe casa lui Miloș steagul Albaniei?

Asta, tovarăș domnule... asta steagul nostru. Țarul nostru... cum să zic... nouă mareșal Tito ne-a dăruit și ne-a dat voie. Bivoliiț ale mele, color, copii... lui toată cinstea, totul al lui... da, pe Dumnezeuul meu!

Acesta, domnul meu, este steagul Albaniei. Iar Miloș este sârb și satul este... este acesta un sat din Serbia sau din Albania?

Pe cuvânt de onoare, eu și fratele meu Izet toți albanezi, iar satul... nu există în Dușanovac, tovarăș domnule, mai mult de zece case sârbești... toate celelalte Albania...da, pe Dumnezeuul meu.

Adică voi nu trăiți în Serbia?

Ioc, pe Dumnezeuul meu! Noi trăim în Kosovo... toți pentru frăție și pe mareșalul Tito... nouă ne place mult socialismul și revoluția... și pe el, și pe Serbia noi iubim, dar ei pe noi nu ne iubesc... da, pe Dumnezeuul meu!

Dar de ce ați atacat casa lui Miloș și de ce livada, și... și câinele lui Miloș și fântâna... de ce, când voi îi iubiți pe sârbi?

Glumă, o mică glumă... noi pentru frăție și noi plătim tot...da, pe Dumnezeuul meu.

Semnați!

Acuș, doar cafeaua și... rahat am cumpărat...

Semnează! - strigă Jastrebov.

Au semnat. La plecare l-au condus amândoi până la poartă. Dar, în fața porții...

- În fața porții - oftă Ljubo - m-a întâmpinat miliția. Cu siguranță că i-a adus arnăutul acela care a plecat mai devreme... Mi-au cerut cartea de identitate și... totul ar fi reușit, crede-mă, dacă acolo nu ar fi scris că sunt consulul Ivan Stiepanovici Jastrebov! Așa însă... au sărit pe mine ca niște câini, m-au doborât în noroi... nu știu cine a dat în mine și dacă m-au bătut și frații Dautai. Ultimul lucru pe care-l rețin este că... mi-au băgat pe gât gâtul unei sticle cu rachiu și eu am crezut că vor să mă asfixieze!

- Asta, Ilija, i se întâmplă pentru a treia oară în această lună - spuse Milica încet. - Dar, de trei ani de când a început să fie acel nefericit de Jastrebov... l-au bătut nici nu știu de câte ori...altceva nimic nici nu-i fac!

- Asta nu se va mai întâmpla niciodată, Ninocika, îți promit. Le voi pune eu pistolul ori cuțitul la gât! Așa cum pașei din Salonic... și cum a ieșit Jastrebov la capăt cu încă multe alte gunoaie turcești și arnăuțești sălbătice!

- Sfătuieste-l, Ilija, te rog, să renunțe la aceste prostii. Trei copii...

- Nina! - strigă el. - Eu nu sunt Boško, eu nu am opt ani... știu ce fac și ce... Păcat de foaia aceea cu recunoașterea, fir-ar mama lor a dracului de bandiți! Mi-au smuls-o, au făcut-o bucățele... iar eu, ca un prost, nu am luat cu mine pistolul!

- Trebuie să mă duc după Vojin, la școală - spuse Milica.

- Ia-l și pe doctor - propuse Božović. - Să vadă Đakovica, iar tu... e târziu, tu și Vojin veți fi mai în siguranță.

Ia-l și pe doctor! Pe cine ațâță el și-l pune la încercare: pe ea, pe mine sau pe amândoi? Nu m-a rugat să o însoțesc, mie nu mi-a spus efectiv nimic, ci i-a spus ei să mă -ia! Să mă ia, probabil, de mână, ca pe un copil, ca pe un orb ori o jucărie de-a ei alături de care îi va fi mai la îndemână în drumul până la școală.

- Nu pot astfel - am spus - în halat... mi-au rămas hainele la spital.

- Ia-le pe ale mele, îți vin bine - zise el.

- Dacă trebuie, atunci mă schimb și mergem.

- Nu trebuie - răspunse ea. - Eu pot și singură, rămâi aici.

- Arată-i Đakovica. Ia-l cu tine! - repetă Božović.

De la această casă despărțită de stradă de un mic gazon și care nu semăna nici prin cele dinăuntru, nici prin cele de afară cu un consulat rus și până la școala cu două etaje din centrul Đakovice se ajungea pe jos în poate ceva mai mult de douăzeci de minute. Pentru mine minutele acestea s-au scurs ca o clipă, ca un vis în care eram cu ea, în care eram noi doi singuri. Pășea alături de mine îndeajuns de îndepărtată pentru a nu ne atinge și totuși atât de aproape încât, de aș fi îndrăznit, aș fi putut să o îmbrățișez. Ne despărțea geanta ei aruncată peste umărul stâng, o geantă neagră din piele moale, prea plină cu mărunțișuri care, din când în când, în mers, zdrăngăneau. Am rugat-o, în gând, să-și mute această geantă urâtă pe umărul celălalt. Să mă țină de sub braț măcar doi-trei pași, așa cum a știut să o facă la Sarajevo, cândva. Mi-am adus aminte: îi plăcea cu precădere ca, în timpul plimbării, să șoptească niște cuvinte răsfățate și în acest timp să se lipească de mine, evitând să se lase îmbrățișată, astfel încât arătam ca doi bețivi care se împing mereu unul pe celălalt. Odată, lângă stadion, ea a alunecat și...

Ea a alunecat și și-a însângerat genunchiul. Prin ruptura ciorapului de nailon atârna o bucată de piele julită, iar în josul piciorului se prelingea un șuvoi roșietic. Cu batista am înlăturat din rană sângele și firele de nisip, am oprit un taxi și am dus-o... am dus-o până la primul spital, dar în mintea mea era deja tramvaiul. Stăteam amândoi în tramvaiul din Sarajevo. Ea-și sprijinise obrazul de pieptul meu, de parcă-mi număra bătăile inimii. Am căzut în ziua aceea la fizică, iar ei i-am mințit că examenul mi-a fost amânat până în decembrie. Indispus, desenam niște litere pe geamul înghețat. Sticla a scârțâit sub deget și a făcut-o să-și ridice capul de pe pieptul meu: *Ai picat, Alija, nu tromboni!* Nu am picat, m-am eschivat eu și am vrut să o sărut. Ba da, ai picat, te cunosc după sprâncene! și-a îndepărtat ea fața... Îmi amintesc, iată și de faptul că vâtmănița mânca pâine și cârnați și că...printre înghițituri, spunea: *Avansați înainte!* Când am ieșit din tramvai, ne-au întâmpinat ploaia și vântul. Ne-am adăpostit sub o streășină... ea purta o fustă în carouri... în fusta aceea și în noaptea aceea a plecat cu mine pe Bjelava, spre camera mea de student. Eram deja împreună de un an și două luni (țin minte nu doar luna, ci și zilele și orele petrecute cu ea) și până atunci, în noaptea aceea, nu m-am încumetat să o invit în camera mea. Iar în noaptea aceea... mult s-a mai sfiit și a șovăit, o făcea pentru prima dată... multă vreme mi-a tremurat în brațe și mi-a cerut să-i jur că o iubesc. *Mai mult decât pe oricine, mai mult decât pe mine însumi!* - am șoptit. *Mai mult decât pe mama, pe Rabija?* - mă ademenea ea alintător să repet jurământul. A aflat repede... chiar dimineața, s-a trezit înaintea mea și a început să sape

prin cărțile mele. Acolo a dat de scrisoarea de la Rabija și de dojana, de blestemul mamei mele vitrege... *Dragul meu fiu Alija!* - îmi scria mama mea vitregă. - *Mai bine mi-aș fi rupt o mână și aș fi rămas fără amândoi ochii decât să aud că te-ai încurcat serios cu desfrânata și curviștina aia de valahă, cu Milica aia, dar-ar Allah milostivul să-i bea șerpilor ochii.* De la blestemata aceea de scrisoare a izbucnit între noi cearta, iar Ljubo Božović s-a nimerit acolo ca și la comandă... nu, ea l-a cunoscut pe Ljubo mai devreme. Pe Trebević, în luna mai, într-o vale, o grupă de băieți de la căminele studențești se întreceau la trântă, sărituri în lungime și altele. Eu, după câte-mi amintesc, am sărit cel mai departe, iar Milica împletise o cunună din ierburi și flori... atunci Ljubo și-a aruncat farmecele asupra ei și atunci... Dar și acel mic anunț... de ce am ascultat-o și am dat un mic anunț în ziarele din Sarajevo cum că-mi caut părinții? Îmi soseau maldăre de scrisori și Milica își petrecea toată ziua la mine în cameră și citea corespondența sosită. La început, Ljubo dădea pe la mine seara și ne invita pe amândoi la cinematograful, la plimbare, la barul Haram, la teatru. Atunci a început să apară pe neașteptate de trei, de cinci, de zece ori pe zi... îl interesa, zicea el, ce anume-mi scriau oamenii și dacă voi afla... Na, să văd, există vești despre cine te-a făcut! - își vărsa încă din ușă acea glumă a lui sărată cu ironie. A inventat că-și sărbătorește ziua de naștere numai pentru a... *Să dansez cu această floare?* - îmi amintesc cum s-a apropiat de mine și mi-a cerut permisiunea. Întreab-o pe ea, că nu este legată de mine! - i-am răspuns eu insolent. Ziceam, săracul de tine, că așa-i obiceiul, îți este prietenă, dar văd că nu-i legată, că nu sunt orb! - mi-a replicat el, i-a întins Miliceii mâna, a plecat dansând spre colțul camerei și acolo, în întuneric, a cuprins-o de mijloc, și-a apropiat-o și i-a tot șoptit ceva, i-a tot șoptit. Eu mi-am pierdut atunci rațiunea... dansul s-a terminat, iar Ljubo a năvălit cu povestea lui cum că popoarele Europei se trag din sârbi și despre... întotdeauna a suferit de dorința de a ieși în relief. Am izbucnit. Voiam să-l persiflez, să-l cobor în ochii celorlalți... între noi s-a interpus Saša Nevesinjac, să nu ne luăm la bătaie. Am fugit din cameră, iar Milica, după mine... *Așteaptă, ești în toate mințile?* - alerga ea pe coridor să mă ajungă din urmă. *Iată ți-l pe Ljubo Božović, eu sunt Alija, eu sunt Osmanović* - muream eu de gelozie. *Tu chiar ești o desfrânată și o curvă... bine a spus Rabija, fiecare cuvânt al ei e sfânt!* - am înjurat eu și am luat-o la fugă în josul scării. *Iartă-mă, Milica! Milica...* - răsuflam încet, pe strada aceea din Đakovica, să nu mă audă. Nu îndrăzneau să-i recunosc și nici să arăt prin ceva că nu m-am resemnat. Doream, dar nu îndrăzneau. De ce anume mă rușinez și ce mă reține? S-ar simți măgulită în vanitatea ei când ar auzi cum, în fantezia mea, ea este împodobită cu cele mai frumoase însușiri care există și pe care Dumnezeu și natura arareori le unesc numai într-o singură femeie. S-ar bucura însă dacă i-aș spune că acela alături care a fugit din Sarajevo nu merită o asemenea posesiune? Cuvântul „posesiune” nu corespundea, dar exact acesta mi-a venit atunci în minte. Poate și din cauza închipuirii că doar eu o iubesc, pe când Ljubo o posedă. În orice caz, doream să-i spun că în viața se întâmplă adeseori ca un cocoș să dea peste o mărgică, cu toate că un bob de ovăz ori nisip i-ar prii mai mult! Doream, însă nu aveam curajul să pun pe buze această malițiozitate înecată în gelozie.

- Alija! - îmi spuse ea pe fostul meu nume. - Ce-ai căzut așa pe gânduri?

- Mă gândeam la... la... mă gândeam cum ar fi să... despre - m-am încurcat eu în neputința de a găsi măcar o minciună. - Mă gândeam la... uită-te cât de nespălați și de mucoși sunt acești copii - îmi scăpă mie această stupidenie, numai și numai pentru a ieși la liman din frământările mele.

- Acești nespălați și mucoși ne-au smuls Kosovo! - replică ea. Noi tot că sunt nenorociți și nespălați, iar ei... au atâția bani că pot cumpăra întreaga Serbie. O jumătate o cumpără, o jumătate o smulg... peste câțiva ani acești mucoși, ca niște lăcuste, ca ciuma, se vor năpusti asupra orașelor Niș, Vranje, Leskovac, Kraljevo.

- De unde au bani? Ei sunt sărăcimea.

- Le dau cei din Egipt, Libia, Arabia. Numai să se puie și să înmulțească familia islamică. Să-i prigonească pe sârbi, să se întindă, să cucerească... Femeile lor nasc prin spitalele din afara Kosovoului și Metohiei, la Kraljevo, Raška, Milanovac, după plan și după dispoziția hogilor și muftiilor... Iar mâine vor porni să ia orașele lor și nu orașele sârbești... pentru Dumnezeu, vor spune că ei acolo sunt născuți! - își revărsa ea ura și privea cu ură la copiii alături de care treceam. - Și nimeni - se opri ea și mă trase de mânecă - nu-i ajută în intențiile lor cât Serbia. Țăranul sârb geme sub povara impozitelor, la fel și muncitorul sârb... naiva Serbie rupe de la gura alor săi și trimite daruri arnăuților... au rămas în urmă, Serbia trebuie să-i ajute. Astfel, cu aceste chinuri sârbești se răsplătesc albanezele să nască soldați care, în curând, sub steagul islamului, vor intra călare și în Šumadija. Fiecare dinar dat arnăuților este dat pentru nefericirea noastră, pentru...

- Încetează, te rog! Dar ce-ai vrea: să moară copiii albanezilor de foame?

- Să moară! - se răsti ea la mine. - Vor naște mai puțini.

- Milica! - m-am oprit eu stupefiat. Tu ești femeie, tu ești mamă... ce tot spui?

- Și eu aș fi născut zece. Dar cu ce să-i hrănim, cu ce să-i îmbrăcăm?

- Cu ceea ce o fac și albanezii. Naște și atunci și pe copiii tăi îi vor hrăni...

- Cine: Serbia? - mă întrerupse ea isterică. - Urât te mai înșeli, Alija. Eu trebuie din sârmanul meu salariu... dacă nu aș plăti curentul, apa, telefonul, încălzirea, taxa de drum, taxa de trecere peste pod... dacă aș călători pe gratis cu autobuzele și trenurile statului, dacă aș fura de prin autoserviri, dacă aș fura pădurea, dacă aș lua cu forța posesiunile altora, casele altora, recolta altora, animalele altora... iată, asta nu ne permite statul mie și lui Ljubo. Acesta este privilegiul doar al albanezilor. Dreptul la hoție și dreptul la fărădelegi este ceva calculat în înmulțirea lor. Ei sunt... ei sunt singurii în Europa excluși de la pedepse și de la orice lege civilizată! Ei sunt...

Nu, aceasta nu era Milica! Frumuseții ei, staturii ei, ochilor ei, degetelor ei subțiri dar lungi, sânilor ei ca niște pere...când, odată, atingeam cu buzele acești sâni, sfârcurile se întăreau și primeau culoarea căpșunilor... genunchilor ei, nărilor ei care știau să tremure... nu li se potrivea nimic din toate cele ce le spunea ea acum. Astea erau cuvintele lui Ljubo, o prostie străină în gura ei. Să moară de foame copiii albanezi! Nici nu am visat că ar spune ea vreodată așa ceva.

Am privit la acești copii, care stăteau în grupuri lângă drum și chiar în drum. Erau îmbrăcați sărăcăcios, iar mulți erau prost hrăniți. Mi-a părut rău că nu am la mine bomboane, să le împart. Se holbau curioși la trecători, vorbeau ceva pe limba lor și rânjeau la șoferii care-i claxonau să se dea la o parte din drum. Nu doar copiii, ci și cei maturi se plimbau ori stăteau în mijlocul carosabilului și se fereau indispuși și plictisiți de automobile și mașini cu remorci. - L-ai văzut și l-ai auzit - spuse Milica - pe ticălosul acela care l-a căutat astăzi în casa noastră pe Halit Berișa.

- L-am văzut.

- El este frate bun cu Halim și e pentru a cincea ori a șasea oară când vine astfel. Mereu măsoară din priviri când nu este Ljubo acasă, iar astăzi... a aflat căinele că Ljubo a fost bătut măr și că... e gata, e gata! - se lipi ea de mine. - Convinge-l pe Ljubo să fugim în Serbia.

- Fratele lui Halit Berișa îl caută pe Halit Berișa în casa voastră. De ce anume o face?

- Vrea, tâlharul, să spună că noi locuim nu în casa noastră, ci într-a lor. Așa încep ei... Când a venit prima dată, a oferit un preț corect, pentru acei bani am fi putut cumpăra o casă mai bună în Smederevo, ba mai mult, să ne și rămână. Acum oferă... nici cât pentru un șopron, prețurile scad, Alija, așa cum pleacă sârbii. Ei trebuie să fugă ultimii, să lase totul... să-și salveze pielea!

- Dar puterea? De ce nu-i denunți pe Berișa și pe fratele său autorităților?

- Păi frații Berișa sunt puterea, Ilija - îmi spuse ea, în cele din urmă, pe noul nume. Unchiul lor este Čakmak-pașa... așa îi spune Ljubo, și e primul până la... e primul alături de primul pașă...

- Care primul pașă? Despre cine anume vorbești? - mă străpuse această urâtă aluzie a ei. Urâtă și de neiertat, dacă se gândea la cel la care m-am gândit eu că se gândește.

- De care prim pașă vorbești? - răs ea deschis. Se știe despre cine. Despre pașa Salonicului, despre... iartă-mă, ești cumva membru de partid? Din câte-mi amintesc, asta erai la Sarajevo.

- Am fost și încă mai sunt. Dar și tu ai fost, Milica. Și Ljubo a fost...

- Încă le mai crezi? Atunci am fost copii, înapoiată mintal.

- Acum ești înapoiată mintal. Ceea ce vorbești acum este o dovadă că ești înapoiată mintal!

- Vom pierde, vom păți-o - oftă ea - până nu-i vine mintea la cap și ultimului sârb. Până când... știi tu câți sârbi au fost alungați din Kosovo și Metohia de la sfârșitul războiului și până acum?

- Nu știi - am răspuns eu înțepat. - Și nici nu mă interesează.

- Colonelul spune că cel puțin patru sute de mii.

- Care colonel?

- Nu-l cunosc nici eu și nici Ljubo. Doar corespondăm cu el... este membru de partid încă dinainte de război, luptător în linia întâi, trăiește la Belgrad. Și el a părăsit Partidul. Nu vrea, zice, să aparțină partidului care conduce prin genocid poporul și istoria cărora le aparține - mă fulgeră ea pe sub sprâncene pentru a se convinge de ceva anume. - Să ne grăbim... vai de mine, peste cinci minute Vojin termină orele.

Am ajuns la școală mai mult tăcând. Am dat pe trepte de un grupuleț de bărbați și exact când îmi făcea cunoștință cu ei sună și clopoțelul. Câteva clipe după aceea, într-o gălăgie insuportabilă, pe lângă noi năvăliră copiii. Elevi albanezi, îmi șopti Milica. Țâșneau în grămezi, ca furinicile. Iar când ieșiră toți și când se înstăpâni tăcerea, se iviră și ultimii șapte, însoțiți de învățător. Fiecare dintre părinți își luă odrasla de mână și porni fără întârziere, către casă.

- De asta avem parte în fiecare zi - spuse Milica. - Îi însoțim până la școală și de la școală. De cum văd copiii lor că este unul de-ai noștri fără apărare, de îndată încep să-l scuipe, să-l lovească ori să dea în el cu pietre!

- Groaznic! - am spus eu. - Omului nici nu-i vine să creadă așa ceva.

- Nene, un copil... prietenul meu Mustafa... el nu e prietenul meu, ci doar mergem la aceeași școală... acest copil spune că tatăl lui... tatăl lui... tata acestui Mustafa, zice Mustafa că pe tăticul meu, pe mama, pe Boško și pe Komnen și pe mine... pe toți ne va omorî tatăl lui cu automatul!

- Nu te teme, dragă, tatăl tău e mai tare decât tatăl lui - m-am aplecat eu și l-am sărutat pe copil pe obraji.

- Iar eu - continuă Vojin - i-am spus că armata noastră... noi avem o armată de partizani și... i-am spus acelui copil că Tito are un automat... un automat mai bun, și avioane, și tancuri.

- Bravo, viteazule! Până îl avem pe Tito ei nu-ți pot face nimic - l-am sărutat eu din nou.

- Mustafa spune că Tito nu este al meu și că... acest copil spune că Tito îi va trimite lui totul. Iar eu i-am spus... că tatăl meu... știi tu, nene, unde locuiește Tito?

- Știu, dragă, noi suntem chiar buni prieteni.
- Mă duci și pe mine la el?
- Da, la vară, dacă vei lua numai note de zece. Batem palma?
- Batem! - dădu el mâna cu mine cu seriozitatea unui om adult.
- Auzi tu - dădu Milica din cap - pe cine se jură acest mic rățoi al meu. Asta nu l-am învățat eu. Pe Boško însă da...atunci am fost oarbă.

- Nu-mi place, Milica, că spui așa ceva. Eu sunt comunist... de fapt, eu sunt străin... eu îți sunt nimeni și nimic, nu am dreptul să-ți atrag atenția.

- Cum, străin... cum nimeni și nimic, Alija? Eu te-am... tu știi foarte bine... eu te-am... eu te-am iubit! - spuse ea cu obrazii în flăcări, încet, să nu o audă copilul.

Șoapta i-am înțeles-o abia în clipa când inima porni să-mi bată mai tare. Întâi în piept, apoi în gât. Până ieri, până astăzi, mie până și în vis mi-ar fi fost prea mult ceea ce am auzit. Și cum a spus aceste cuvinte! Cu o rușine înăbușită, cu teamă, ca pe un regret, ca pe o rugămintă pentru a i se ierta. Milica, prostuțo! Da, așa-i bolboroseam la Sarajevo. Și-i plăcea! Acest cel mai scump și cel mai drag cuvânt al meu mi l-ai șoptit pe neașteptate, fără să fiu pregătit, la plimbare cu fiul care nu este al nostru. Ce să-ți răspund? Am putut avea și noi un fiu, un Boško ori Vojin al nostru. Pot oare să te întreb dacă ai regretat vreodată acest lucru? Și de ce nu mi-ai spus mai înainte că mă iubești, până am fost singuri în drum spre școala lui Vojin? Să te îmbrățișez, să te... Dar tu nu mi-ai spus că mă iubești, ci că m-ai iubit! Pentru ce anume mă bucur? Tu nu mă mai iubești! - asta mi-ai spus.

- A fost demult... și în afară de asta... totul pălește odată cu timpul - mă cotropi ofensa ei. - Tu-mi ești dragă și... știi, prietenii din studenție niciodată nu se uită.

Ea zâmbi, dar nu răspunse nimic. Am tăcut vreme îndelungată și am evitat să ne privim. Nu am întrebat-o niciodată și nici nu voi întreba-o la ce anume s-a gândit atunci. Eu însă pocneam de furie și-mi reproșam pentru că, de fapt, nu am cerut și nu am așteptat nimic de la această femeie, de la această femeie străină. Niciodată, Ilija, nebunule, nu aștepta nimic nici de la femeie, nici de la viață, nici de la prieteni - îmi spunea gândul. Acela care nu speră la nimic ori speră la foarte puțin arareori este dezamăgit și arareori îi spulberă ceva anume visele.

- Mamă! - se precipită Vojin. - A mers acest nene cu tine la școală?

- Da, suflețelule - zâmbi Milica.

- În aceeași clasă?

- Mama ta mergea la școală înainte de masă, iar eu după-masă - l-am mângâiat eu pe Vojin pe păr. Dar împreună am învățat și împreună ne-am jucat.

- Dar tăticul meu?

- Tata și cu mine am stat în aceeași bancă și ne-am ținut de mână, sufletul lui mama - spuse ea și mă privi cumva răzbunător. De parcă așteptase această întrebare, pentru a-mi da o replică la cuvintele de mai înainte.

Am întins mâna după o țigară, însă rațiunea mă atenționează să-mi ascund nervozitatea și să mă comport cât mai dezinteresat, cât mai relaxat.

- Arată-mi - îmi scăpă fără prea multă gândire - unde locuiește Halit Berișa?

- De ce? - se miră ea.

- Așa, doar așa - i-am răspuns de sus, de parcă voiam și puteam să ajut.

- Nu te amesteca în asta, te rog. Tu nu-i cunoști, tu abia te obișnuiești cu această Albanie.

- Asta nu poate doar așa... el vă șantajează pe tine și pe Ljubo. Eu pe acest idiot o să-l...

- Sunt o proastă că ți-am și spus cele ce ți le-am spus - mă dojeni ea și-mă făcu semn să vorbesc mai încet. Trebuia să-mi ascund glasul de Vojin, dar îndeosebi de trecătorii albanezi. - Tu mă vei ajuta cel mai mult dacă-l convingi pe Ljubo să fugim - continuă ea cu voce joasă.

- Nici o fugă... asta este o lașitate! - am făcut eu pe viteazul, pentru a o cucerii prin bărbăție.

Halit Berișa - a spus ea - a stabilit termenul de trei luni pentru ca ei să se mute. Să-i predea cheile cel mai târziu la începutul lui iulie. Va plăti atât cât va crede el de cuviință că valorează casa. Astfel i-a transmis Berișa săptămâna trecută, prin fratele său. Îi era teamă să-i spună asta lui Ljubo, a zis ea în șoptă. Este impulsiv și nehibzuit și-n stare să facă vreo gafă, iar ei ar găsi vreo modalitate de a-l ucide. Viața îi atârna de-un fir de păr - spuse. Din pricina acestui consul Jastrebov se va duce cu el în mormânt și pe sine și întreaga familie! În urmă cu optsprezece luni l-au dat afară de la serviciu și de atunci a fost de două ori la închisoare, prima dată pentru cincisprezece, iar a doua oară pentru treizeci de zile. Trăiesc din micul ei salariu și din ajutorul pe care li-l trimit părinții lui Ljubo. Tatăl său. Mijat, îl ruga să meargă la Nikšić și-i va aranja să primească vreo slujbă la gimnaziul de acolo. El, nici să audă. Și-a băgat în cap că este Jastrebov și că el nu îndrăznește să fugă de aceste canalii. Am întrebat-o când au cumpărat casa din Đakovica? N-au cumpărat-o. A moștenit-o Ljubo de la unchiul său, de cum și-a terminat studiile. De aceea a și venit la Đakovica. De n-ar fi fost această moștenire, el ar fi predat istoria la Plevlje. La Đakovica nu au fost elevi sârbi de gimnaziu, astfel că și-a luat o slujbă de arhivar la consiliul local. Ea lucra la bancă, la casierie. Serviciul, grija pentru copii, grija pentru soț, grija pentru casă, iată, astfel îi trecea viața. Și în teama că, de nu vor fugi în Muntenegru ori Serbia, își va pierde și copiii, și soțul, și casa! Casa le era deja luată. Halit Berișa nu-și încălca cuvântul. Soțului ei i-au pus ștreangul la gât, iar pe Boško, fiul cel mare, luna trecută, un copil albanez de prin vecini l-a stropit cu benzină, în joacă, și a scăpat un chibrit, noroc că Boško a scăpat iar ea a fost nevoită să ascundă de Ljubo această întâmplare. S-a dus la tatăl aceluia copil, dar acesta i-a spus: „A vazut de la televizor sârbesc și de la filme sârbești a învățat!” Boško mergea pe a treia, iar Vojin pe a-ntâia, zise. Trist dar adevărat: Doar patru copii învață cu Boško, iar cu doi mai mult cu Vojin. Pe strada Sârbească din Đakovica au mai rămas de tot cincisprezece case, iar el i-a primit deunăzi pe Čakmak-pașa albanezul și pe hogii și beii din Đakovica, Prizren și Priština, a prânzit cu ei, s-a pozat cu clopul albanez pe cap și a lăudat lupta lor împotriva hegemoniei velikosârbe!

- Iar exagerezi! - am strigat eu. - Au fost și sârbi din Kosovo printre acești hogi și bei, cum îi numești tu. Mă uit și eu la televizor, Milica, și citesc și ziarele... S-a aflat acolo și tizul meu, Ilija... eroul popular și un om foarte bun, un comunist cinstit, de la vânătoare îl cunosc.

- E bun acest pământ din Kosovo care-i rabdă și pe el și pe toți vlăstarii autohtoni care-i seamănă! - răbufni ea. - Tu îl cunoști de la vânătoare, dar eu, de la Priština, din biroul lui. De cinci ori am fost să caut protecție de la tovarășul Ilija... Acest trădător, acest slugoi nu știe o boabă albaneza, dar se duce în fiecare dimineață la chioșcul de ziare din centrul Prištinei și cumpără *Rilindia*. Îl bagă în buzunar și, mândru, să-l vadă cu toții, se duce pe jos până la biroul său de la Comitetul de Partid... Îi știu eu bine și pe tovarășul Ilija, și pe tovarășul Svetislav, și pe tovarășul Vojislav... dar i-am reținut și pe tovarășul Milija, și pe tovarășul Obren, și pe tovarășul Pavle, și pe tovarășul Dušan... De ce nu se albanizează acești mercenari? Nu mă gândesc numai la ei, ci și la renegații și degenerații de la Belgrad. Bine că mai suntem vii când vedem cine anume ne sunt conducători și-n labele cui a picat Serbia. Citește ce scrie colonelul despre acest Ilija. Roagă-l pe Ljubo să-ți arate scrisoarea...

Tăcu abia aproape de casă. Se întristă și se indispușe. De parcă întoarcerea la soțul bolnav ar fi doborât-o. Dinaintea fricii și nenorocirii o părăsi până și puterea de a se văita.

Am dat peste Ljubo jucând șah cu cel mare dintre fii. Repede ne-am întors, spuse el. Și întrebă cum mi s-a părut Đakovica? Nicicum, i-am răspuns eu morocănos.

- Știi - spuse el - cum am găsit eu această stradă în urmă cu un veac? Đakovica de acum și Đakovica de acum o sută de ani: ce crezi că s-a schimbat?

- Nu știu, dragă domnule consul - am surâș eu îngreșoșat.

- Nimic ori aproape nimic, crede-mă. Eu am fost primul creștin care, neînarmat și încă pe cal, am trecut călare prin cartierul arnăușesc. I-a tulburat barba mea, au crezut că sunt un popă sârbesc ori vreun călugăr. Stupefiați, se holbau la mine și înjurau: *A, biri fiut*, adică: *A, fiu de porc!* Îmi mângâiam pistolul cu cremene și îngânam un cântecel. La care ei au pornit să vocifereze: *Škau pop, me sindgir e me konop!* Acea înjurătură preferată a lor, alcătuită din cuvinte sârbești, arnăușești și turcești se poate înțelege și fără a fi tălmăcită. Pe popa sârbesc, în lanțuri și la ștreang! Le-am răspuns: *Kur gial moskovša!* Pe limba noastră, asta înseamnă, de pildă: De există vreun viteaz, să încerce! S-ar fi întâmplat orice, dar au apărut soldații turci care mă însoțeau. Le-au explicat acestor pui de lele că nu eram nici șkau, nici popă, ci consulul rus Jastrebov. Poate mârâind în continuare, ei au dat înapoi, cu coada între picioare... La fel sunt și astăzi, la soiul ăsta nu există schimbări. S-a schimbat doar faptul că eu, în urmă cu o sută de ani, am dat în micuța Đakovica peste șaptezeci și șase de case sârbești și atunci Rusia a fost Rusia.

- Dar barba ta, domnule consul?

- Da, și asta s-a schimbat. Am purtat pe-atunci o barbă până la brâu.

- Să povestim despre altceva - se amestecă Milica. L-am înnebunit pe omul ăsta... vă e foame, să pregătesc cina?

- Doar o cană cu lapte - i-am spus. - Mi-a povestit Milica - am reluat eu de îndată discuția cu el - că tu corespunzi cu un anume colonel.

- Dar de ce te interesează asta - replică el, neîncrezător.

- Nu mă interesează... doar așa... nu m-am gândit la nimic rău. La drept vorbind, Milica mi-a spus că acest colonel cunoaște bine pe un om pe care îl cunosc și eu.

- Pe cine anume? - întrebă el, la fel de suspicios.

- Doctorul nostru - se băgă ea - merge la vânătoare cu tovarășul Ilija. L-a fermecat tizul lui, aproape că s-a îndrăgostit de el.

- Ciudat, iar eu care credeam că doctorul Ilija este îndrăgostit de tine! - trânti el, încercând să acopere cu un chicot această împunsătură adresată atât ei, cât și mie.

- Bravo ție, vei mai trăi o sută de ani - spuse ea și fugi în bucătărie.

Iar eu? Unde să mă ascund și ce să răspund? Să mă revolt, să-i arăt că am fost jignit? De ce? El doar a spus ceea ce eu, la plimbare alături de ea, nu am avut curajul.

- Adevăr grăiești, domnule consul Jastrebov. Eu sunt fără putință de leuire îndrăgostit de Nina ta - am parat eu în glumă, însă în așa fel încât atât el, cât și ea să creadă că nu am glumit.

- Perfect, perfect... așa și trebuie - se tulbură și el acum. - Dar ce anume am început... scleroza, doctore... Da, da, pe tine te interesează tovarășul Ilija. Tovarășul nostru Gapo, Gapica... *Gapo, bas muri!* - mă lovi el peste genunchi. - Eu pe tovarășul Ilija, pe tovarășul Gapo - reluă el cu ironie - l-am cunoscut încă prin anul 1879. Giuvaergiu de meserie, vreme de treizeci și cinci de ani a fost „aza”, membru al judecătoriei turcești la cadiul turc. A jupuit o plată împărătească

grasă, se tovărășea cu pașale și era copleșit cu laude și medalii. Mie mi-a spus atunci Čakmak pașa de Priština: „Excelență Jastrebov, Gapo Minić este sârb și cadiul nu ia nici o hotărâre până ce nu e de acord și Gapo!” Și acesta era adevărul. Dinaintea lumii, dar îndeosebi în fața diplomaților străini. Gapo era mărturia vie că sârbii din Kosovo nu sunt neîndreptățiți. Ce e drept, pașa a trecut peste faptul că, vreme de treizeci și cinci de ani cât a fost el judecător, acest Gapo Minić nu a apărat nici un sârb și doar a spus amin la ceea ce-i ordonau turcul ori arnăutul. Tăcea ca turnat la toate judecățile și aștepta să-i strige cadiul: *Gapo, bas muri!*, ceea ce înseamnă: Gapo, pune-ți pecetea pe sentință! Da, dragă Ilija, încă de pe-atunci i-am cunoscut eu pe tovarășul Ilija, și pe tovarășul Dušan, și pe tovarășul Pavle, și pe tovarășul Petar... pe toți. Gapo, bas muri! Dušan, bas muri! Ilija, bas muri!, Petre, bas muri! Nimic, nu s-a schimbat nimic...

Am cinat, am băut cafeaua și... în zadar îmi forțez memoria, nu știu cum am ajuns, discutând, până la momentul când Milica a întrebat de ce nu sunt căsătorit?

- Nu știu - i-am răspuns. - Așa s-a întâmplat.

- Știi tu de ce, știi tu de ce - replică Božović în glumă. Tu, amice, aștepti ca ea să divorțeze ori să mă bage arnăuții-n pământ!

- Frumos, pe Dumnezeul meu de nu! - strigă Milica. - Ce se întâmplă cu tine în seara asta? Ai înnebunit?

- Înnebunit ori nu, eu însă te iubesc, dar te iubește și el - continuă el, liniștit. - Așa ești tu, Ninocika - o îmbrățișă el - că efectiv este o crimă să nu te iubească omul. Te iubesc pentru că ești... pentru că ești... spune, doctore - se întoarce el spre mine - de ce o iubesc eu?

- Probabil de aceea pentru că, pentru că... - am simțit că transpir - pentru că e frumoasă, Ljubo, pentru că e tandră și cuminte. De aceea pentru că nu cunosc pe nimeni care să o merite!

În clipa aceea parcă i-am atins fața cu jăratec: se aprinse dintr-o dată. Bolborosi să încetăm. Pentru ea este neplăcut, zise, chiar dacă noi glumim.

-Și ce dacă boala sluțește frumusețea - continuă Ljubo - iar vreo nenorocire ori anii o fac gălcevitore? Și ce dacă, atunci când trece exaltarea iubirii, mie o să mi se pară că nu este nici mai deșteaptă decât celelalte?

- Eu aș iubi-o și pe mai departe - abia am așteptat să spun asta.

- Nu cred. Tu nu o iubești pe ea, ci doar imaginea pe care ți-ai creat-o despre ea și anume că este frumoasă, dragă, inteligentă... că doar așa ai spus, nu? Dacă în această seară, printr-o întâmplare, și-ar fi slujit fața în timp ce ce pregătea cina, de i-ar fi ars uleiul încins obrazii, și-ar fi ars până la temelie dragostea... de fapt, ideea de dragoste, dragă doctore. Dar eu? Ei, vezi, eu aș iubi-o și atunci. Iubirea mea se bazează pe faptul că eu știu că ea-mi este soție și mamă a fiilor mei și ai ei. Cătuși de puțin romantic, însă trainic, cert.

- Asta înseamnă că, până nu ți-a devenit soție și până nu a născut copiii, tu pe Milica nici nu ai iubit-o?

- Da, însă altfel. Fii sigur că nu în felul acesta. Am iubit-o... bine, bine, m-a fermecat chiar cu frumusețea ei, de ce să neg.

- Nici chiar să vrei și nu poți nega. Altfel, Ljubo, te-ai ridica împotriva naturii legilor femeiești.

- Aud pentru prima dată că există legi femeiești și bărbătești - zise Milica, veselă. - Nu cumva tu, doctore, ești... probabil că ești un șovin masculin?

- Poate asta mi-a scăpat din exprimare. Însă esența constă în faptul că și mintea feminină, și șarmul, și aplecarea spre dezmiardare... toate aceste însușiri sunt subordonate frumuseții și sunt luate în seamă ca o umbră a frumuseții.

- Atunci - spuse Ljubo - vei fi de acord și cu ideea că noblețea este o însușire a sexului masculin. Niciodată nu-i va permite soțul soției să facă ori să desfacă problemele care pot dăuna frumuseții, maternității ori orgoliului ei. El trebuie să ascundă de ea orice taină care ar putea-o arunca pradă tristeții și deznădejdi. Chiar și atunci când nu mai există nici o ieșire, datoria bărbatului este să o caute și să jertfească.

- De la un bărbat nobil - am spus - se cere să nu spună niciodată că este nobil.

- Și să nu refuze nimănui, deci nici femeii, dreptul la a se jertfi și de a fi nobil - adăugă Milica cu un reproș amabil.

- Nu-mi reproșa, Nina dragă - o trase el spre sine și o sărută. - Am vrut doar să spun că, totuși, există între mine și tine anumite deosebiri. Să zicem că eu susțin că frații Dautai sunt lași și că drojdia asta ascultă doar de bătă. Tu, însă, mergi pe calea feminină, ocolitoare. Că, zici tu, ar trebui îndepărtați de hogi și muftii și ar trebui să li se explice cu răbdare, cu inima și sufletul, sedimentele primitivismului, obiceiurile seculare de a jefui ceea ce aparține altuia. Sunt de acord, dragă, însă asta se poate, repet, doar prin bătă. Tu ai plâns astăzi de câteva ori. Ni s-au mutat vecinii, iar tu dai în plâns. Măgarul acela se interesează de casa lui Halit Berișa, iar tu dai în plâns... Unde am ajunge de-aș plânge și eu? Doar generozitatea și norocul pot provoca lacrimile în ochii unui bărbat. Sunt foarte umilitoare lacrimile bărbătești, vărsate la durere ori necaz. Ceea ce nu mă ucide mă face și mai puternic. Mă oțelește să... să... răul care nu mă ucide doar mă va fortifica și mă va pregăti săucid! Da, exact așa... iată, doctorul se află aici, să răspundă - își lăsă el deodată mâinile pe umerii mei. - Spune, doctore, ce este și cine este criminalul?

- Criminalul este... - am început eu, luat pe nepregătite - la drept vorbind - acesta este un om care omoară din pasiune și care... poate sunt ridicol, dar ar trebui întrebați juriștii și psihologii.

- Criminalul este, doctore, omul... criminalul care doresc eu să devin este un om puternic printre oamenii răi și-n condiții neomeneste!

- Ljubo, ce tot spui... liniștește-te, te rog! - se înspăimântă Milica.

- Ninocika! - o întâmpină el tăios. - Nu mă ruga nimic, ci ordonă-mi, dacă vrei să te ascult. Bărbații sunt soldați și le place să li se comande. Iar tu... tu, dragă, nu suportă ordinele, însă suportă constrângerea amabilă și tandră. Te rog nu te încărca pe tine însăși cu ceea ce trebuie eu să fac și cu ceea ce nu e treaba ta. Femeilor care-și sparg căpșoarele lor frumoase cu bătălii bărbătești ar trebui să le crească barbă și mustăți. Lasă-l pe Diogene, Ninocika, să-și rostogolească butoaiele, iar pe Descartes să-și învârtă vârtejurile, iar pe mine, Jastrebov, consul al pravoslavniciei Rusii în înrobital, pravoslavnicul Kosovo, lasă-mă... nu mă opri, Ninocika, chiar de-ți seamănă cu un prostănac ce-și ascunde plugul pentru a ara în mare!

MOȘ LAZAR A MURIT FĂRĂ LÂNĂ DE OAIE PE EL

În zori, la plecarea din Đakovica m-au petrecut Milica și cocoșii. Nu am lăsat-o să-și trezească soțul, ba am refuzat și micul dejun pe care mi-l pregătise. Am băut doar cafeaua, stând în picioare, în bucătărie. Ea m-a condus până la mașină. Nu i-am spus nimic, n-a spus nici ea nimic, nu ne-am întins nici mâna unul altuia. Am stat față în față, în ulița pustie, și eu, la un moment dat, mi-am ridicat puțin mâinile, furat de dorința de a o trage spre mine și a o săruta. Însă atunci, din păcate, se trânti poarta cuiva din vecinătate și porni să cânte un cocoș. Ea tresări și privi spre casă. Cu siguranță se gândise la faptul că s-a trezit Ljubo. Iar când nu-l observă nici în ușă, nici la fereastră, deschise gura să spună ceva. Numai că se tulbură, își plecă privirea și-și încrucișă brațele pe piept. Am intrat în mașină, eu însumi încurcat și rușinat.

Ea mi-a făcut cu mâna: și cu tristețe, și cu bucurie, și speriată în același timp. Cu tristețe pentru că plecam, cu bucurie în speranța că voi mai veni, speriată că ea rămânea în iad. Așa am înțeles eu zâmbetul ei. Și doar ce am pierdut-o din vedere că am și început să plâng. „O iubesc, o iubesc, o iubesc!” - strigam eu. Atunci am început să cânt aiurea, fără nici un Dumnezeu. Și m-am gândit să mă întorc și m-am înjurat pe mine însumi că nu am uitat nimic în casa aceea. Iar el? Ce-i cu el? Asta mă trezea. Îl vor ucide albanezii! Mă voi muta la Đakovica imediat după înmormântarea lui. Nu, pe ea și pe copiii îi voi duce la Prizren... mă trezeam eu din nou. Mă forțam să mă rușinez și să mă căiesc, dar acel groaznic și dulce gând despre moartea lui nu reușeam să-l alung din minte. Și, ceea ce era mai ciudat, îmi era drag și-mi părea rău de el, puteam să plâng după el în vreme ce-i chemam moartea. Așa a fost. Și mă roade rușinea acuma când scriu. Dar aș putea să trec peste această urâtă recunoaștere, să tai peste litere ori să rup în bucăți această foaie de hârtie. Ce s-ar schimba atunci?

Insist totuși să spun această poveste a mea, să salvez bucățile și bucățelele vieții mele de la scurta și înșelătoarea ținere de minte. Mi-e teamă că întârziile și că multe au fost roase ori mâncate de timp. Aflu acest lucru abia acum, în vreme ce scriu și cu încordare smulg din mine cele trăite, ca pe o apă tulbure dintr-o fântână puțin adâncă ori ca pe niște cărămizi sparte și prăfuite dintr-o ruină. Vin momente când mă trădează răbdarea și mă cuprinde lipsa de curaj îndemnându-mă să renunț. Cui îi folosește această destăinuire, mă întreb eu atunci. Cu ce drept să-i încarc pe alți oameni cu viața și soarta altuia? Sunt prea individualist: scriu numai despre mine însumi, numai despre cele trăite de mine, despre cele văzute și auzite de mine. Mă gândesc: poate în pana mea ar fi mai puțină fiere dacă aș putea să mă uit pe mine însumi. Într-o asemenea poveste eu aș avea un alt nume, o altfel de viață și nimic nu s-ar petrece în Kosovo. Soarta mea răscroită ar fi mutată

unde va în Africa, în visul cuiva, într-un alt timp, sau poate povestea nici nu ar avea conținut. Citesc că acum este la modă ca scriitorul să înșire la cuvinte, indiferent care, fără puncte, fără virgule, cititorul fiind acela în sarcina căruia cade să aranjeze cuvintele și să caute un sens. Un asemenea stil se apreciază foarte mult. Eu, din păcate, trebuie să scriu cum a fost și cum am ținut minte. Fără a înfrumuseța și fără a urâți nimic sau pe nimeni...

La ora șase am fost deja la Prizren. Am dat pe acasă pentru a mă schimba și pentru a face un duș. În cutia poștală am dat peste o scrisoare de la unchiul Danilo, din Ljeskovina.

Dragă Ilija, noi suntem bine și sănătoși ceea ce-ți dorim și ție. Am semănat grâul și am curățat terenul defrișat. Copiii învață bine și ascultă și îți trimit multe salutări. Avem doisprezece miei și doi viței. E bine, mulțumim lui Dumnezeu. Ieri l-am înmormântat pe Krsta Maletić, odihnească-se în pace. Să știi că te-a pomenit des înainte de moarte. Moș Lazar te roagă să vii, de poți cumva, să-l examinezi. Zace de mai mult de zece zile, are în permanență febră și nu poate nici să se scoale. Eu am foarte mult de lucru, nu am timp nici să-mi fac cruce. Să nu te necăjești pentru cele ce-ți scriu. Tu știi și știu toți de prin partea noastră că eu am fost în blestematul acela de război de partea voievodului Mitar Žeravica. M-au judecat și mi-am executat pedeapsa. Într-o zi, au venit să mă interogheze câțiva în civil, probabil că sunt de la Udba* din Mostar ori Sarajevo. Nu m-au dus la închisoare, ci le-au dat de lucru la toți din casă. M-au întrebat aceleași lucruri ca și atunci, la judecată. A fost demult, astfel că jumătate s-a zvântat. Noroc că păstrez sentința. Le-am arătat-o, dar ei nici nu s-au uitat la ea. Au zis că au și ei una la fel, voiau să-mi aduc aminte de tot și să povestesc ceea ce mă întreabă. Au stat o jumătate de zi. Asta nu-mi miroase a bine, întrucât au spus că vor veni din nou. Îți voi povesti mai amănunțit când ne vom vedea. Te iubim mult cu toții, îndeosebi moș Lazar.

M-am dus la serviciu îngrijorat și indispus. Din nefericire, în parcare din fața spitalului am dat peste Mirjana. Cu mintea de acum, i-aș fi dat zâmbind bună dimineața. Atunci, însă, am mărșit pasul și m-am oprit abia atunci când nu am putut să-mi continui drumul de pantofii și sânii ei.

- Așa, care va să zică, neisprăvito - îmi scăpă otrava printre dinții încleștați. - Nu a fost nimeni... nici un bolnav, nici miliția, nici... eu înseamnă că am înnebunit!

- Rușine... mie mi-e groaznic de rușine... nu mi-o pot ierta, doctore! - își mușca ea degetele de la o mână. - M-au silit... am trebuit... Nu mai îndrăznesc nimic să vă spun... plecați, plecați, vă rog, să nu ne vadă împreună!

- Pfu! - m-am întors eu să n-o mai văd.

Mintea ascuțită a răzbnătorului mă duse la doctorul Krstić și la medicul primar Murici. Dădeam pe afară de satisfacția că-i voi face de rușine, că-i voi umili. Însă de cum am pășit în sectorul de neuropsihiatrie, mă fulgeră un altfel de gând. Îi voi face necazuri lui Ljubo dacă dezvălui unde am fost și ce am aflat. Vor inventa și vor aranja ei ceva pentru a mă împinge din nou în minciună. Colegul meu Bogdan Krstić n-are decât să mă examineze, așa cum s-a stabilit ieri. Cu siguranță că-mi va da și concediu medical: tocmai bine, să merg până la Ljeskovina! Iar mai târziu, când se însănătoșește Ljubo, voi veni cu el la spital și mă voi bucura de neputința lor de a contesta ori a mă păcăli.

- Cum te simți în dimineața asta, viteazule? - strigă doctorul Krstić de cum mă zări. - Ai dormit?

- Mă ia uneori cu amețeli, Bogdane!

- Surmenaj, nimic altceva... nu-ți fă probleme - mă consolă el și imediat dete dispoziție să se grăbească cu analizele urinei și sângelui și să înregistreze cum îmi funcționează creierul.

Iar când toate astea fură terminate și mă mai examinează și el cu atenție, notă că se afla în discuție extenuarea nervoasă și iritarea. Se întâmplă, dar nu e nimic serios. De trei ori pe zi, după mâncare, să iau anumite medicamente și, până joia viitoare, să nu vin la serviciu. Îmi recomandă să mă duc undeva la munte, să mă plimb și să mă odihnesc. Pot să citesc doar lecturi ușoare, care nu oboresc și nicidecum să nu mă pun la volan până iau medicamentele.

Toate astea i le spuse la telefon și doctorului Murici. Îmi spuse din partea interlocutorului că medicului primar i-ar face plăcere să trec pe la el. Celălalt dorea, îmi spuse, să mă salute personal.

- A, arătați mai bine decât ieri, mult mai bine - grăi Șefcet Murici. - Credeți-mă, am bănuț o stare de preepilepsie, la... Dar să lăsam asta, colegul Krstić chiar că mi-a făcut o bucurie.

- Oare halucinațiile preced atacurile de epilepsie, tovarășe director?

- Se întâmplă, se întâmplă și asta, colega Jugović. Răposatul meu unchi a suferit de așa ceva. Cu trei-patru zile înainte de atac devenea logoreic... știa să discute ore-ntregi în contradictoriu cu unul sau altul și să țină cuvântări. Urmărea prin casa și prin curtea noastră niște bandiți pe care doar el îi vedea și li se adresa pe nume și prenume... Așa este asta, ce să-i facem... a murit, săracul, anul trecut.

- Voi pleca în Herțegovina, bunicul mi s-a îmbolnăvit rău de tot... Să vă aduc... ați gustat vreodată smântână și brânză de burduf?

- Mulțumesc, mulțumesc mult, dar nu trebuia. Am auzit că este o specialitate de clasa întâi?

- Nu știu, fiecărui a ceea ce este al lui este cel mai frumos și cel mai gustos.

- Da, asta e-adevărat... Dar, dacă pot să știu, unde anume veți călători?

- Acesta, tovarășe director, este un sat. Un sat fără curent electric, fără apă în casă, fără drum pe care să meargă mașinile. Acolo se trăiește la lumina lămpii și a lumânării, ca pe vremea turcilor, ba chiar mai rău decât în urmă cu o sută ori două sute de ani.

- Au, pe Dumnezeuul meu! - se încruntă el. - Nici nu mi-am putut închipui că mai există așa ceva în Herțegovina... Păi acolo vă veți plictisi...

- Nu, eu am crescut într-un astfel de sat.

- Ce să-i facem... așa este - privi el la ceas. - Dar eu ce să vă ofer drept cadou? - se ridică el de la masă și se duse până la raftul plin de cărți. - Ați citit... stați să o găsec... l-ați citit pe Tucović?

- N-am citit, din păcate, nimic scris de el.

- Atunci vă recomand... a, da, iată, *Serbia și Albania*, o carte frumoasă, importantă și corect scrisă - mi-o întinse el, aplecându-se. - Citiți-o și după aceea vom sta de vorbă pe marginea ei. Și... - privi iar la ceas - salutați-l pe bătrân și pe părinți.

- Nu am părinți...

- Au, chiar că-mi pare rău. Scuzăți-mă!... Dar când au murit?

- Au fost uciși, tovarășe doctor!

- Au, au! - se apucă el cu mâinile de cap. - Cetnicii din Herțegovina... da, da, am ascultat și am citit despre ei.

- Musulmani... ustașii musulmani, tovarășe director!

- Cetnici ori ustași... asta e același lucru, aceleași lepădături, colega Jugović... Chiar că îmi pare rău, mă scuzați - îmi întinse el mâna. - Și drum bun - strigă după mine.

Am trecut pe la farmacia spitalului să iau ceva antibiotice, sirop de tuse, tablete cu fier, ceva vitamine, ceaiuri. În autoservirea de peste drum de locuința mea am cumpărat o grămadă de ciocolate, bomboane, portocale, lămâi, cafea și încă ceva mărunțișuri, să le duc pe toate la Ljeskovina. Mă gândeam să plec de îndată ce-mi fac bagajele și-mi iau micul dejun. M-a apucat însă somnul și am decis să mă odihnesc.

Am visat-o pe Milica: toată în alb, cu un buchet de flori în mână, stând în fața bisericii Ljeviška din Prizren, cu hramul Maicii Domnului. Purta o barbă până la brâu, ca un călugăr. La spatele ei, de voal, erau legate trei cutii goale de conserve, aidoma celor pe care copiii albanezi le-au agățat de sutana vlădicăi. Eu voiam să fug, să-i tai barba și să-i desfac conservele, dar picioarele-mi erau ca de plumb, nu puteam nici să mă mișc... Un somn greu și chiar urât. M-am trezit lac de sudoare.

Am amânat plecarea pentru a doua zi. Am ieșit afară, m-am plimbat pe străzi, ba chiar m-am dus până la biserica Ljeviška, am prânzit la un restaurant și am citit ziarele. Am trecut de câteva ori și pe la poștă, să le telefonez Milicei și lui Ljubo. Dar ce să le spun la telefon? Să întreb cum se simte Ljubo? Să le spun că voi călători? Ar fi fost ridicol. Însă ceea ce aș fi vrut să spun nu îndrăzneam. De aceea m-am întors în micuța mea locuință, în celula mea, să răsfoiesc măcar cartea pe care mi-a dăruit-o medicul primar Șefcet Murici.

A doua zi, de dimineață... există într-adevăr goluri mari în memoria mea. Îmi amintesc doar de faptul că în jurul prânzului am fost la Vișegrad. De la Prizren până la Vișegrad nu există nici o localitate. Priština, Mitrovica, Rožaje, Berane, Bijelo Polje, Priboj: aceasta a fost ruta pe care am călătorit, dar totul, totul este acuma șters. De parcă aș fi dormit. Când și de ce au murit aceste ore din viața mea? Câte astfel de ore mai există? Acestea nici nu sunt ore moarte, ci luni, ani morți. Murim și nici nu știm că murim, iar cortina morții nu cade dintr-o dată, ci încet, gradat.

De la Vișegrad la Gacko am luat niște străini, ei doi, autostopiști. Erau, dacă nu mă înșel, din Canada. Curioși și foarte vorbăreți. Mă apucau imediat să le povestesc despre podul de la Vișegrad și m-am bucurat de neașteptatul și gratuitul curs de engleză. Despre acest pod - povesteam eu pe îndelete - a fost scris și un roman pentru care autorul a primit premiul Nobel. *Beautiful!*¹ - strigară ei în cor. Le-am spus și numele acestui scriitor, iar ei exclamă din nou: *Beautiful!* Le-am povestit despre marele vizir Bajo - despre Mehmed Sokolović... Pe la mijlocul poveștii, când am crezut că i-am entuziasmat, unul din ei întrebă: *Is true that Yugoslavia Soviet Oriented?*² M-am gândit mai multă vreme ce să le răspund. Le-am spus: "Podul peste Drina l-au construit rușii, iar Stalin personal l-a proiectat!" Am privit apoi în oglinda retrovizoare: erau stupefiați. *Stalin! Stalin himself?*³ Am râs: *Yes, Honey!*⁴ *When he did it!*⁵ - întrebă ea. „Păi, nu chiar așa de demult", am răspuns. *Four centuries ago!*⁶ Ea căscă gura: *Is it possible?*⁷ Eu abia mă abțineam să nu râd: *It is, Honey. Russians can everything!*⁸ Cel mai ciudat dintre toate a fost faptul că ei au crezut. Până la Foča s-au tot contrazis cât anume a trăit Stalin. Au tras cu înțelepciune concluzia că proiectantul podului a fost un strămoș de-al lui Stalin. După care au continuat să-mi pună tot felul de întrebări. Orice, numai să nu tacă, să se întâmple ceva. Trăiesc turci în Iugoslavia? Este minunat Dubrovnikul? Ce sunt de profesie? Și, deodată: *Marshal Tito is a very wise and great leader, is he?*⁹ Le-am răspuns: „El este cel mai mare, cel mai înțelept."

M-am simțit mai ușurat la Gacko, atunci când am scăpat de ei. După obicei, am dat pe la Sikter Efendija. M-a observat când îmi parcam mașina și nu-mi dete ocazia să-i fac o surpriză. Pregăti de îndată o cafea și aduse ceva rachiu.

- Tu - zise - ai venit la înmormântarea lui Lazar!

- La înmormântare! Păi m-au anunțat... eu am adus medicamente... când a murit, unchiule Halil?

- Ieri, să-ți fie cu noroc... Îmbucă ceva, o să mergem împreună.

- Păi când a...?

- Trebuie să ne grăbim, poate l-au și îngropat.

Mașina am lăsat-o la Fojnica și am luat-o spre Ljeskovina pe jos. Mi se păru că Sikter Efendija îmbătrânise dintr-o dată. Rămânea în urmă la urcușurile mai mari, răsufla greu și se odihnea vreme îndelungată. Nu se arăta deosebit de vorbăreț, dar pe mine mă asculta cu atenție. I-am povestit despre ură, despre divizările și migrațiile din Kosovo, neștiind că repetam multe din cuvintele Milicei, cuvinte împotriva cărora, în urmă cu două zile, m-am revoltat. „Da!” - răspundea el tranșant și enigmatic. Acest „Da!” al lui însemna cel mai des că lucrul pe care-l auzea nu-l interesa, dar, câteodată, în felul acesta își reducea el la tăcere interlocutorul plictisitor și vorbăreț. Mă surprinse când spuse: „Ferește-te de arnăuți, pute a rău până ajung!” Dându-mi singur seama cât de mirat eram, m-am grăbit să-mi explic. „Mă interesez, fiule, de la toți aceia care vin din Kosovo, iar eu îi cunosc, cum trăiești și cu cine te tovărășești. Și știi pentru ce mă bucur cel mai mult? Mă bucur, fiule, de faptul că toți cei pe care-i întreb despre tine nu te cunosc. E bine că ești retras și însingurat și pentru că nu te amesteci cu lumea care merge spre țeluri de-a-ndoaselea. Nu mă tem că ei îți vor suci capul și te vor atrage în horă, dar mă tem că te vor ataca de cum vei începe să-i deranjezi. De aceea: Ține-te departe de ei și de toate cele ale lor... Ferește-te de arnăuți, eu îi cunosc mai bine decât tine!”

Când am aflat că nu sunt un musulman din Osmanovicii și că, de fapt, Osmanovicii erau cei care (mi-au dat numele, mi-au dat prenumele și în casa cărora am crescut) mi-au ucis toată familia și întreg satul Jugovicii, în aceste cele mai cumplite zile de deznădejde Sikter Efendija m-a luat de mână ca pe un copil și m-a purtat prin curățătorie. Acest fost creștin și rubedenie a fostei familii sârbești de domni Barbarić, acest vlăstar al foștilor turciți și islamizați bei Barbarić, acest fost hogo de Gatačka, Halil Barbarić, nu permitea să pier în crimă, în răzbunare ori nebunie. „Nu diviza lumea, fiule” - îmi spunea - „nici după steaguri, nici după lăcașuri de rugăciune și căciuli, nici după nume. Popoarele, credințele, ideologiile, nimic din toate acestea nu există în fața lui Allah. Există numai - oameni și neoameni!” Despre sine zicea: numele-i era turcesc, iar prenumele, sârbesc, un pantof islamic, iar celălalt, creștin, strămoșii i-au fost sârbi, strămoșii au vrut să fie turci, chiar dacă vorbeau sârbește! „Haide” - glumea el - „împarte-mă, când toate astea sunt în același suflet, în aceeași minte și-n același trup.” Același Halil Barbarić, care-i sictirea și pe ustași, și pe partizani, și pe cetnici, refuzând să se pună sub oricare steag al urii și divizării, și pe care din această pricină l-au poreclit Sikter Efendija - astăzi mi-a spus: „Ferește-te de arnăuți, pute a rău până unde ajung!” Ce i s-a întâmplat? Nu cumva mă încercă? Ori l-a măcinat indispoziția bătrânească? L-am întrebat: Rabija cum se simte? „Da!” - răspunse el cu asprime și, lucru pe care l-am simțit, m-a înjurat în sine. De parcă mi-ar fi spus: „Du-te și întreab-o! Ea nu e mama mea vitregă, ci a ta, și nu pe mine m-a înfășurat în scutece și m-a alăptat, ci pe tine!”

Am zărit Ljeskovina și, pe culmea de deasupra lui, cimitirul: lumea deja se împrăștia. Nu mai era vreme să dăm întâi pe la casa răposatului, astfel că am luat-o în grabă spre deal, cu acele daruri în mână și-n plase. Ne-au observat, de acolo de sus, și pe noi.

- Nu-ți voi uita asta niciodată! - mă întâmpină unchiul. - Pentru Dumnezeu, de ce nu vine Ilija! - acestea au fost ultimele cuvinte ale răposatului - mă îmbrățișă el cu putere. Se sărută și cu Efendija.

Doar mărinimia sau norocul îndrăznesc să stârnească lacrimile în ochii unui bărbat! Mi-am amintit de aceste cuvinte ale lui Ljubo, că altfel aș fi început să plâng lângă mormântul bunicului. Încovoiat, am dat roată gropii astupate, așezam pe mormânt bulgării de pământ și mă gândeam: Care este dreptatea cerească, de există, și de ce a aranjat astfel totul? A avut răposatul, în patruzeci și unu, patru fii, nevastă, două surori și patru nepoți. I i-au ucis pe toți, a pierdut totul în afară de Danilo! I-au ucis și pe toți cei din partea nevestei, mai puțin pe mine! Dar și noi doi, unchiul Danilo și cu mine, am scăpat întâmplător. Cum așa, Efendija, că în fața lui Allah nu există nici popoare, nici stindardele lor? Ei au fost uciși doar fiindcă au purtat numele unui popor... Există, zici, doar frați și frați răi, oameni și neoameni. Cum, înțeleptule Efendija, cine este cine înainte de a veni să neucidă? Sau poate știi tu, bunicule Lazar? De două ori în acest veac ne-a tăiat aceeași mână: îți mai amintești când îmi spuneai asta? Și când ai spus că, de va fi să ne taie această mână pentru a treia oară, te vei băga în lâna aceea de oaie pe care o țineai pe perete, la căpătâi, în loc de icoană! Iar luna trecută, în fața bisericii din Prizren, o femeie, nu-i știu numele, se lovea cu pumnii în piept și se tânguia: „Dacă răbdăm toate acestea, noi nu suntem nici popor, nici oameni, ci oi de tăiat!” Au băgat-o la casa de nebuni... ferice de tine, ai murit la timp, fără lâna de oaie pe tine, bunicule Lazar!

- Pentru odihna bunului tău suflet - am vărsat eu un pahar de rachiu. Am îngenunchat și am sărutat crucea de lemn. La fel făcu și Efendija.

Și tocmai pe când plecam, din pădure se iviră niște oameni: pe umerii lor am observat o nășălie! A murit careva, m-am gândit.

- Cei din Slivlje... îl duc pe Vasilije!... alergă Danilo în întâmpinarea lor.

Lăsară nășălia la pământ, lângă mormântul lui moș Lazar. Iar din nășălie, ajutat de forța și mâinile altora, se ridică un bătrân în haine muntenege, împodobite cu medalii. L-au sprijinit să nu cadă. Danilo îmi șopti: Prietenul lui Lazar din primul război mondial. Împreună au trecut peste Albania! A trăit în America, s-a întors nu demult, să moară aici.

Bătrânul se opri liniștit și-și ridică mâna tremurândă, pentru a saluta militărește. Raportă:

- Domnule plutonier, la apel soldatul Vasilije Srdić, din plutonul trei, compania a doua, batalionul doi din Divizia Drina! Bandele arnăuțești, care ne-au ucis răniții și bolnavii, au fost lichidate! Cu credința în Dumnezeu, Rege și Patrie! - Tăcu, apoi continuă: - Pe dușmani i-a risipit focul din inimile și tunurile sârbești... Eliberat Skoplje al lui Dušan! Eliberat sfântul Kosovo! Eliberat Nișul! Eliberat Belgradul! Sfântul Cetinje, eliberat! Banatul, Bačka, Bosnia, Slavonia, Herțegovina noastră, toate au fost eliberate. Permiteți-mi să plec, domnule plutonier!

Își lăsă mâna în jos. Rugă să i se dea de pe mormânt un bulgăre de pământ. El sărută acest bulgăre. Și se cruci. Și zise:

- Odihnește-te în pace. Ușoară ți-a fost această țărână, dragul meu Lazar!

Îl puseră din nou pe targă și pornirăm cu toții spre casa răposatului, să prânzim. Bătrânul Vasilije ținu acolo un toast, mai stătu puțin după care plecă. Și el, spuse la despărțire, va fi cât de repede alături de Lazar. În fiecare noapte, în somn, îl mângâie arhanghelul morții cu aripile sale. I-ar face plăcere ca la înmormântarea lui Danilo să spună ceva în locul lui Lazar.

Aici ar trebui să mă opresc și să-l inițiez pe cititor în discuțiile purtate la masă, în rugăciuni și obiceiuri. Ar trebui spus că mortul fusese un om credincios și explicat de ce a fost înmormântat în lipsa preotului. Cititorul ar afla că în afară de preotul pravoslavnic din Gacko nu

mai exista niciunul prin apropiere. Au fost uciși în război, de ustași, iar după război părinții nu s-au încumetat să-și trimită odraslele la școlile teologice, deoarece pentru noua putere „purtătorii de sutane” erau simbolul orânduirii burgheze, a hegemoniei velikosârbe, a înapoierii și a tot ce era mai întunecat. N-ar trebui ascuns nici faptul că aceeași putere a grăbit pregătirea hogilor și construirea de noi geamii, în timp ce în această parte a Herțegovinei romano-catolici și biserici ale acestora nici nu existau. Cititorul rămâne văduvit de multe alte amănunte pe care eu nu doresc nici din întâmplare să le amintesc. Despre oamenii din jurul sofralei din casa bunicului*, despre cum erau îmbrăcați, ce fel de încălțări aveau, ce pâine mâncau, despre ce anume povesteau și de ce înainte de a începe discuția mereu privesc în jur, de parcă îi ascultă cineva pe ascuns, despre toate acestea ar scrie mai bine cineva care îi cunoaște pe acești oameni. Pentru el totul va fi nou și se va mira de multe lucruri pe care eu, crescut cu ele, nici nu le iau în seamă. În vreme ce prânzeam, am auzit că unchiul Danilo l-a chemat pe preot. Un străin s-ar fi mirat: de ce nu a venit acest preot? O astfel de întrebare, însă, nu punea nimeni din Ljeskovina. Ei știau că răposatul „a uneltit împreună cu dușmanul poporului și criminalul voievod cetnic Mitar Žeravica...”, știau dinainte și pe de rost ce anume i-a spus puterea populară preotului, să nu vină, ori i-ar fi spus, de ar fi venit. Și acceptau asta cu resemnare, ca pe o furtună de zăpadă ori inundație, ca pe ceva ce nu le este chiar pe plac, dar este inevitabil și se află în afara puterii lor... În încăpere încă se mai bea și se mânca atunci când intră alergând cel mai tânăr fiu al lui Danilo și strigă:

- Tata, vine miliția!

Oamenii lăsară paharele și lingurile în aceeași clipă, de parcă le-ar fi comandat careva. Ștergându-se pe mâini ei își întoarseră privirile spre ușă.

Intrară ei trei. Doi tineri și unul mai în vârstă, încărunțit și cu mustățile gălbioare.

- Bună ziua și poftă bună, tovarăși! - salută cel mai în vârstă.

- Bună ziua! - răspunseră într-un glas cei din Ljeskovac. - Ce vânt v-aduce pe la noi?...

Poftiți la o cafea - îi îmbie Danilo.

- Mulțumim frumos, noi am prânzit.

- A murit tatăl meu... poate că... potrivit obiceiului se bea câte un pahar de rachiu.

- Mulțumim frumos, nu avem timp.

- Pentru atâta doar trebuie să aveți timp - se amestecă în vorbă Sikter Efendija. - Nu se vor prăbuși nici slujbele, nici lumea.

- Tovarășe, noi ne facem treaba - zise din nou cel mai în vârstă. Colegii lui mai tineri tăceau, vorbea doar el. - Cine de-aici este tovarășul Danilo Vukotić?

- Eu sunt - răspunse unchiul.

- Pregătește-te, tovarășe și vino cu noi!

În tăcerea care se instală se auzeau doar tic-tac-urile ceasului de perete, de deasupra patului pe care, până ieri, zăcuse moș Lazar. Năucit și nemișcat, unchiul se uita ba la milițieni, ba la cei din Ljeskovina, așezați în jurul meselor. Ținea în mână un pahar cu rachiu pe care-l oferi neașteptaților musafiri.

- Ce mai aștepți? Pregătește-te! - repetă conducătorul patrulei, dar acum cu un ton puternic, de forță.

- Vă rog... cel mai bine aș... - murmură unchiul Danilo. - O să vin mâine, când și unde spuneți... nu astăzi... vă rog... doar acum un ceas ce l-am îngropat pe tata!

- Tu nu auzi, banditule, ce ți se spune?! strigă cel încărunțit.

- Cu ce a greșit? - am întrebat eu încet, cu teamă. Știam de ce-l duc, dar mă prefăceam că nu știu. Dar, pe moment m-am și speriat la gândul că ei sau stăpânii lor au citit scrisoarea pe care mi-o trimisese unchiul.

- Tu, tovarășe, să taci și să-ți vezi de treburile tale? - se încruntă mustăciosul.

- Siktir! - sări Efendija. - De la înmormântare... asta nici ustașii... Siktir, când vă zic!

Gata cu Efendija, m-am gândit eu. Îl vor desfigura de-l vor prinde și-l vor arunca pe jos, sub picioarele lor. Până și unchiul Danilo se uita cu înfrigurare la Halil, zdrobit că nu putea să-l apere și uitând că veniseră după el însuși. Conducătorul patrulei, însă, se trase un pas înapoi și făcu un schimb de priviri cu tinerii de lângă el. Încercă să spună ceva, dar, deodată, își pierdu și stăpânirea de sine, și puterea, și cuvintele. Se comporta ca un râu când dă de-o stâncă și se desface pentru o clipă, ca un câine puternic ce bate în retragere când pisica fugărită se zbârlește și se stropșește la el, ca orice forță când dă de ceva ce i se opune. Dar asta nu dură mult.

- Tovarășe, eu vă atenționez... nu mă jigniți... a împiedica organele de ordine să-și facă datoria se pedepsește potrivit legii! - se reculese în cele din urmă cel mai în vârstă.

- Eu garantez pentru acest om bun - spuse și Efendija mai calm.

- Dar cine ești tu, amice?

- Am spus ce am avut de spus. Astăzi nu-l veți duce, eu garantez pentru el!

- Arătați actele de identitate!

- Siktir! - răspunse Efendija.

- Cartea de identitate, banditul! - spuse celălalt, ducându-și mâna la armă.

- Lăsați omul în pace, asta este casa mea... iată, voi fi gata de îndată - spuse unchiul Danilo.

- Nu... stai jos, liniștește-te, te rog, Halil!

- Poate..., Mujice... - tremura glasul lui Efendija. - Termină tu ceea ce a intenționat tatăl tău să facă de Crăciunul din patruzeci și doi!

- Ce spui... poftim? - parcă se sperie milițianul de ceva.

- Îți spun, Mujice, că tatăl tău Behbija a vrut să mă omoare! A fost beat de dorință când a auzit că tovarășii lui i-au ucis pe Jugovici la masa de Crăciun! Și... iată, Mujice, am văzut că tu ești puterea, că și tu vânezi aceeași bandă, pe fiul lui Lazar și pe mine... banda, chiar că suntem o bandă, și tatăl tău ne-a numit și ne-a vânat astfel!

- Tovarășe, eu vă atrag atenția... vă atrag atenția pentru ultima oară! - desfăcu el tocul și scoate pe jumătate pistolul. - Eu îmi fac treaba și ei... ce ustași... eu n-am nimic cu asta... eu sunt - arată el spre boneta lui - cu stea și... mareșalului Tito, lui i-am jurat!

- Da! - oftă Efendija, stând la masă. - Da! Rele vremuri, oameni buni!

- Iată, luați-mă și pe mine! - se întoarse unchiul Danilo din cealaltă încăpere. Se apropie de conducătorul patrulei și-și întinse mâinile. - Poftim, legați-mă!

- Trebuie, așa am primit ordin - scoase celălalt din buzunar o pereche de cătușe lucitoare și niște chei.

- Te rog, Ilija, rămâi câteva zile... odihnește-te, să nu lucrezi nimic.. vor face totul Jovan, Vidosava, Borika... rămâi, le va fi mai ușor - îmi spuse el în timp ce-i puneau cătușele. - Frați și vecini... prieteni... iertați pentru asta. Stați... vă rog, și prânziți, ca și cum nu s-a întâmplat nimic... Iar tu, Jovane, fiule, câmpul acela cu trifoi...

- Ia-o din loc! veni comanda și el nu termină ceea ce avusese de spus.

VINDECÂNDU-NE CU ADEVĂRUL DE MINCIUNĂ NE VINDECĂM PE NOI DE NOI ÎNȘINE

De unde să continui această mărturie? Mi-a scăpat din pană exact acest cuvânt, deși probabil că ar trebui să-l schimb. Nu sunt nici martor, nici acuzator, nici judecător, nici acuzat. Spun că așa ceva nu mai sunt, chiar dacă am fost. Eu doar mă strădui să așez amintirile în negrul și-n arabescurile literelor. Mă strădui pe cât pot să storc din mine orice urmă de mânie, de vanitate și ranchiună. Știu că asta nu-mi reușește. Încă nu m-am îndepărtat atât de mult de foc încât să suflu în jar fără a fi nevoit să-mi închid ochii.

După întoarcerea mea din Ljeskovina și la recomandarea directorului Murici, doctorul Krstić mi-a prelungit concediul medical. Fără vreo preocupare, mergeam des la Đakovica și înnoptam acolo și tot mai mult, fără să vreau, deveneam dacă nu membru atunci un fel de neam de departe ori prieten de familie. Am scris: „fără să vreau”. Nu este o greșală, nici regret, nu este nici măcar dezvinovățire. Milica era magnetul care mă atrăgea și eu, mergând la ea, doream și căutam mult mai mult decât ceea ce primeam. Satisfăcut de faptul că puteam din nou să vin, veneam tot mai des, rămâneam tot mai mult, începând să mă preocup de copiii lor, să le sădesc flori în grădină și chiar să merg la magazinul cu autoservire. Îmi petreceam timpul povestind cu Ljubo, jucând șah sau cărți, însă mereu așteptând-o pe ea să se întoarcă de la lucru și să-mi în-

velească această pierdere de timp într-un fel de speranță, să-i dea un fel de sens. El știa ce anume caut și de ce vin și-mi reproșa asta doar în glumă. În dragostea ei pentru el era foarte convins, așa cum credea că vizitele și înnoptările mele în această casă vor trezi acel fel de simțăminte care se numesc prietenie și care, în oamenii cinstiți, atenuază și sting efectiv dorințele. Măcar așa cred eu că Ljubo, la rândul lui, gândea. Poate greșesc și pun în seama lui ceea ce aș fi gândit eu de ne-ar fi fost inversate rolurile. Presupun, doar presupun, iar această coală albă, încă nescrisă, îmi atrage atenția nu că mă grăbesc, ci să nu bat câmpii și să nu mă îndepărtez de ceea ce a fost.

Am cumpărat în dimineața aceea ziarele. Ljubo făcuse o cafea și pregătea micul dejun. Ca de obicei, citeam de la paginile din urmă, de la anunțurile despre decese și știrile sportive despre cine pe cine a învins. Pe pagina a opta m-a întâmpinat un titlu lung: A FOST DESCOPERIT ȘEFUL DE STAT-MAJOR AL RĂU-FAMATULUI VOIEVOD AL CETNICILOR!

Nu vreau să încarc nimănui memoria cum, citind asta, parcă am rămas fără aer în încăpere, cum au început să danseze literele în fața mea și cum mi-au tremurat mâinile. Transcriu, iată, cuvânt cu cuvânt, ceea ce am citit întâi în minte, iar apoi cu voce tare, să audă și Ljubo:

" Organele Serviciului securității de stat au descoperit și arestat pe agricultorul Danilo Vukotić, din satul Ljeskovina din Herțegovina, care, în timpul războiului de eliberare populară și al revoluției socialiste, a colaborat cu forțele de ocupație și, în calitate de șef al statului-major al cunoscutului criminal și trădător al poporului, voievodul de cetnici Mitar Žeravica, a înfăptuit multe fărădelegi! - a fost declarat la Sarajevo, la o conferință de presă.

După cele descoperite până acum în cercetările efectuate, trădătorul arestat a fost, înainte de război, ofițer activ, cu grad de colonel, în armata Iugoslaviei nepopulare, a acelei Iugoslavii velikosârbe, născute prin Tratatul de la Versailles. Războiul l-a prins la Valjevo, însă el nu s-a grăbit spre graniță, să-și apere țara de agresor. Imediat după capitularea nepopularei Iugoslavii velikosârbe, acest trădător a plecat pe Ravna Gora și a intrat sub comanda colonelului Mihajlović. Aici a rămas până în decembrie 1941, luptând în Serbia de Vest împotriva detașamentelor de partizani și luând parte la nenumăratele fărădelegi ale cetnicilor.

Criminalul Mihajlović l-a trimis, în decembrie 1941, în Herțegovina, cu misiunea de a sabota insurecția partizanilor, de a crea formațiuni de luptă și de a le pune în slujba ocupatorului. Procedând ca atare, trădătorul Danilo Vukotić devine membru al statului-major, iar după aceea șef al statului-major al rău-famatului voievod de cetnici Mitar Žeravica, din satul Vilograd din Herțegovina.

Sub comanda lui Žeravica și a lui Vukotić, tâlharii cetnici, acești cei mai renegați fii ai poporului sârb și cei mai mari trădători ai popoarelor și naționalităților noastre frățești, au incendiat satele musulmane Mrđenovicii, Kula lui Fazlagić, Ravna, Bahori, Osmanovicii, au ucis și jefuit nevinovații cetățeni musulmani. Au înfăptuit acest sângeos șir de fărădelegi având drept cuvânt de ordine răzbunarea pentru crimele ustașilor asupra sârbilor. De fapt, călăii cetnici s-au străduit ca, atâta timp cât va dura războiul și cu sprijinul ocupatorilor, să-i nimicească pe musulmani, croați și albanezi, ca de altfel și pe toți sârbii cinstiți, și îndeosebi pe comuniștii sârbi, pentru a bătători calea creării Serbiei Mari curată etnic, lucru care, de demult, încă de pe vremea lui Ilija Garašanin, a fost visul burgheziei și al hegemonilor velikosârbi!

Printre altele, Voievodul Žeravica și șeful statului-major al său, Danilo Vukotić, l-au predat fasciștilor italieni pe eroul poporului Vido Stupić, pe care aceștia l-au executat. Această adunătură de tâlhari cetnici, pe care-i comanda Danilo Vukotić, i-a ucis în vara anului 1942 și pe eroul poporului Stojan Vujović și pe cunoscutul luptător și revoluționar Grgur Vukotić care, nu trebuie uitat, a fost fratele bun al trădătorului Danilo Vukotić!

Cercetările continuă. La conferința de presă s-a mai spus și faptul că Vukotić s-a opus arestării sale de către organele de securitate!

Se poate așa ceva? M-am uitat la Ljubo: el surâdea, pentru el era distractiv... am reînceput să citesc.

Un strat de minciună, apoi un strat de adevăr și de jumătate de adevăr, și totul întocmit așa cum le pica lor bine. Nici că nefericitul de unchiul meu a refuzat să meargă la graniță, în calea nemților, nici că l-a vândut italienilor pe Vido Stupić, pentru făină, nici că i-a comandat pe cetnicii care l-au ucis pe Stojan Bujović și pe unchiul Grgur. Eu știam că nu, fiindcă opt ani am cercetat și m-am transpus în acele vremuri de răstribite. Dar adevărul care era? Că unchiul Danilo a fost colonel, că a intrat sub comanda generalului Mihajlović și, în decembrie 1941, în acea neroadă rostogolire pe aria lui moș Lazar, la Ljeskovina, a ales steagul de dinaintea lui Mitar Žeravica... Trădător! A fost el un trădător dacă, din cauza crimei lui Vido Stupić și a comandantului Munja, i s-a alăturat voievodului Mitar și alor lui? Și dacă, în luna mai patruzeci și ceva, l-a căutat și l-a găsit pe colonel prin pădurile din Šumadija, despre care auzise că pregătește lupta de gherilă și că a refuzat să-i recunoască Iugoslaviei capitularea?! Ești din această cauză un renegat, unchiule? Iată, te-au arestat după douăzeci și cinci de ani după prima arestare: de fapt, după ce te-a convins Žeravica, li te-ai predat singur. Vor să te judece pentru ceva deja judecat. Fac pe proștii, trec sub tăcere că te-au judecat și că ți-ai ispășit pedeapsa până la ultima oră. Reiese după cele scrise în ziar că doar îți plătești vinul pe care l-ai băut cu voievodul Žeravica și că până acum doar li te-ai ascuns! Puțin ai plătit atunci și nu ți-ai stins datoriile. Și de te-ar fi omorât, te-ar omorî acum din nou!

Toate acestea i le-am spus și lui Ljubo, pentru a-mi împărți cu el chinul. Iar el... lui i-au dat lacrimile de răs, el se schimonosea de răs, mă irita.

- Un geniu! - bătu el din palme. - Este un a-de-vă-rat ge-niu!

- Cine? - m-am holbat eu mirat.

- El, prietene! Un a-de-vă-rat ge-niu!

- Care el? - mi-am adus eu aminte de instigările Milicei și-mi năvăli sângele în cap.

- El... cel care, și asta de aici, și ceea de acolo, a tulburat și a inventat... Îl condamnă pe om, îl vârlă la închisoare, îl lasă să zacă... trece un timp, și-atunci îl apucă iarăși de gât, pentru același lucru... geniu, un adevărat geniu! Iată, el poate ceea ce...

- Dar care el? - am strigat eu enervat. - Ai grijă ce vorbești, fir-ai tu să fii!

De nu ar fi fost rănit și de ar fi fost Milica prezentă, eu l-aș fi lovit. Aș fi făcut-o pentru a-i arăta că-mi apăr credința și iubirea, care nu suferă nici chiar bănuiala, darămite altceva!

Ljubo se zbârli și dădu din umeri. Tușea, răsufla cu întreruperi și învârtea scrumiera. Se preschimba, în ochii mei, în colericul Ljubo Božović de altădată, cel mai tare din orașelul studentesc de pe Bjelava și cel mai nebunatic luptător la trântă din întregul Sarajevo... Am început să mă gândesc dacă și cum să mă scuz în fața lui? Din fericire pentru mine, furia lui, iar apoi și puterea se opriră pentru a-și trage sufletul. Mă șfichiui cu o privire cinică. După care luă o țigară și începu să o învârtă cu degetele în fața mea.

- El este el! - aprinse țigara și aruncă bățul de chibrit. A-ka-ki-ie!

- Ce spui?

- Akakie Akakievici. L-ai citit, probabil, pe Gogol al nostru?

- L-am citit, și ce? - am izbucnit eu în râs. Ljubo devenea iarăși consulul rus Jastrebov.

- Gogol este de vină... Ah, Nikolai Vasilievici, de ce l-ai inventat? Și de ce nu i-ai dat un nume mai frumos... În vreme ce el, în vreme ce Nikolai Vasilievici nu-i descântă pe atâția Gapo, nu am auzit că există vreun muntegrecan care să nu fie sârb... nu a existat de când mă știu, dar mă știu de dinainte de Kosovo - începu consulul Jastrebov să se plimbe prin încăpere. - Iar acum... acum, iată, Akakie ne-a adus aminte că sârbii nu sunt sârbi, dar ia te uită ciudățenia, ia te uite nenorocirea, se întrec muntegrecanii Gapo și Gapica să spună amin. Așa ceva nu ar accepta nici acel Gapo Minić pe care l-am întâlnit eu acum o sută de ani la Priština. Dar nu cred că i-ar fi poruncit așa ceva nici cadiul, nici pașa, nici sultanul. Turcul nu trecea totuși peste o anumită linie a lui, peste o graniță și o măsură peste care să jefuiască, să turcească ori să umilească... În vremurile acelea turcești, fiecare arnăut din Metohia și Kosovo știa să fure ceea ce aparținea altuia, să se întindă peste ceea ce era al altuia și să țină cont că, de vor pleca turcii, va trebui să fugă și el împreună cu ei de nu vrea să plătească pentru crimele comise și să înapoiese ceea ce a fost pradat și furat. Iar astăzi? Gapo, bas muri! Și iată-l pe acest tiz al tău, pe Ilija, iată-i pe acești noi eroi... știi tu ce anume a făcut prin Prizren, în patruzeci și cinci, acest legendar tovarăș Ilija? - îmi aruncă el în față și se așeză pup în fața mea.

- Cine mă întreabă una ca asta? - mi-am pus eu mâinile pe umerii lui. - Colegul meu de școală Ljubo Božović ori consulul Jastrebov?

- La dracu să te ia! - îi scăpă lui. - Comunist, erou, revoluționar. legendă... toate astea împreună a fost tovarășul Ilija atunci când a prigonit prin Prizren sărăcimea din Herțegovina și Muntenegru care se întorcea pe la casele și pământurile de pe care au izgonit-o arnăuții în patruzeci și unu. Cu o mantie de piele și-n cizme de piele, el ieșea în fața oamenilor și-i amenința: „Înapoi, asta nu este Iugoslavia velikosârbă, asta este a lor!” Îi lua pe oameni de piept, de gât, îi aresta, îi alunga înapoi, peste Čakor, ori, noaptea, îi expedia în vagoane pentru vite înspre îndepărtata câmpie, în Voivodina, pe pământurile șvabilor alungați. Iar pe sârboaițele, pe fetele din Kosovo, membre ale Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia, prostitute de credința acestor noi apostoli, Gapo Dušan, Gapo Ilija și Gapo Pavle... toți acești Gapo Gapić și încă mulți alții le-au determinat, în numele frăției și unității, să se căsătorească după albanezi! Iar pe albaneze să devină sârboaițele... eh, așa ceva n-au mai îndrăznit, pentru că i-ar fi lovit pe arnăuți în onoare și obiceiuri! Și acum tu mă întrebi cine este el, cine este Akakie Akakievici? Un geniu! Și totul s-a întâmplat așa cum și-a propus. Prima dată, amice... prima dată...

Prima dată, zise, pe timpul Nemanjicilor și a Sfântului Sava, sârbii au ajuns la ideea că nu pot îndrăzni să fie sârbi în țara în care s-a născut Nemanjić, ci să fie minoritate în Bosnia și

Hertegovina, să li se răpească bisericile și să li se stingă numele de botez și prenumele prin Macedonia. Cine anume, devenind tot mai violent, a ordonat ca urmele abatorului de sârbi din lagărul de la Jasenovac să fie șterse? Cine anume și de ce înăbușă astăzi și se împotrivește la a se da la iveală adevărul despre această cumplită crimă? Kosovo nu este doar în Kosovo. Đakovica nu este doar la Đakovica, nici Prizren doar la Prizren. Priština - strigă - este și la Belgrad, și la Novi Sad, și la Sarajevo, și-n natalul său Nikšić, și-n Jugovicii mei care nu mai există, și-n Ljeskovina mea!

- Din cauza Constituției l-au arestat pe unchiul tău, Danilo - spuse el pe neașteptate.

- Din cauza Constituției!

- Da, din cauza Constituției a cărei adoptare triumfală o anunță pentru la anul, pe vremea asta - se opri el din mototolitul ziarului. Vor, dragă Ilija, să termine și acest colț de Serbie! Să fie Kosovo țară albaneză. Să fie Voievodatul Sârb o țară aparte, nesârbească, țara Voivodina. Bosniei și Hertegovinei tale să li se restituie pecețile lui Čengić, Hrnjica și Rizvanbegović. Iar Gabo - continuă el, cu sângele năvălindu-i în obraji și sudoarea picurându-i de pe frunte - bas muri! Dar ce dacă un oarecare Gapo se dezmeticește? Dacă-l mușcă, probabil, conștiința, dacă-l fulgeră vreo scânteie de curaj și demnitate, dacă se îmbolnăvește de cancer și nu i s-a făcut în mod deosebit de marșul funebru al lui Lenin ori de Aleea celebrităților, dacă, printr-o minune, începe să creadă în Dumnezeu, dacă deschide ochii? Ori dacă studenții, dacă Biserica, dacă se răzvrătește cineva care se crede sârb? Ți-au arestat unchiul pentru a a băga și mai mult lumea în sperieți, pentru a câștiga. Vor să fie siguri. Gapo, bas muri! Oricum, este măreț! În caz contrar... nu întâmplător fac ei legătură între unchiul tău și Ilija Garašanin. Și pe Garašanin, și pe Njegoš, și pe Sfântul Sava, și pe Skerlić, și pe Nemanja, și pe Vuk, și pe Filip Višnjić, și pe Karadorđe... pe toți aceștia i-au proclamat ei drept hegemoni velikosârbi, drept reacțiune, drept trădători, și...și... poate și drept cetnici, de va fi nevoie! Gapo, bas muri! De îndată, cinstite pașă! Gapo, bas muri! De îndată, preasfinte sultan! Prin decrete desființează și proclamă națiuni. Prin decrete...

- Încetează, te rog! - mi se făcu mie greață la stomac și în gât și am fugit la baie.

Mă simțeam ca și-n primăvara aceea pustie când Sikter Efendija mi-a poruncit să-mi lepăd cămașa și a văzut sub subsioara mea două alunițe negre. Două peceți negre, moștenite de la tatăl meu în același loc. Două dovezi crude că nu eram nici Osmanović, nici Alija. Două blesteme, două mine care mi-au risipit credința de până atunci, dragostea, ura, neamurile, obiceiurile. Două seminte pentru a mă naște la douăzeci de ani, de aici să-mi înceapă o viață nouă, să lepăd tot ce am avut, să iubesc ceea ce am urât, să storc din mine și să îndepărtez de mine tot și pe toți cei pe care i-am iubit. A trebuit să treacă lunile pentru a mă obișnui, pentru a accepta și pentru a crede. Dar, totuși, bănuiala că sunt un copilăș musulman de prin împrejurimile localităților Foča și Goražde, așa cum mi-a vorbit mama mea vitregă în copilărie, a mocnit încă mulți ani. Chiar și acum, chiar și acum, când întâlnesc pe câte unul cu fes pe cap ori trec pe lângă vreo geamie, începe să pâlpaie și să mă înțepe ceva prin suflet... Îndurare, Ljubo Božović! - doar ce n-am strigat eu din baie. Nu-mi distruge iarăși viața, și visele, și credința, și pe Dumnezeu, și lăcașurile mele de rugăciune, domnule consul Jastrebov! Sikter Efendija a făcut asta încet, cu grijă. M-a pregătit îndelung, înainte de ce mi-am dat jos cămașa, și mi-a dat, pentru a mă convinge cine sunt și cine nu sunt, și notițele protopopului Ničifor. Iar tu... tu vrei totul într-o oră, într-o zi... tu

omori cu tunul și tai cu securea. Tu prefaci în ruine, cosești, să nu rămână nici un firicel de iarbă, nici o piatră... Nu se poate, Božović! Nicidecum, excelență! De e totul așa, eu nu cred. Dar și este așa, însă eu nu cred. Nu cred!

- Eu nu sunt Alija, ci Ilija, nu nu ești Ljubo, ci Jastrebov, Milica a devenit Nina... ce se întâmplă cu noi, excelență? - m-am întors eu în cameră și am încercat să întorc totul spre glumă.

- Nu este important când se schimbă numele, ci când se schimbă esența. - nu acceptă el gluma și rămase serios. - Răul, amice, se află în faptul că adevărurile sunt declarate a fi minciuni, iar minciunile, adevăruri... Neplăcut de tainică este viața omului: o oarecare baba Kristina, un oarecare Akakie, un farsor obișnuit poate fi fatal.

- Dar ce ne facem, Ljubo, cu minciunile care sunt necesare și a căror dezvelire...?

- La picioare! - nu-mi dete el să-mi termin întrebarea.

- Așteaptă puțin, un diplomat ar trebui să gândească mai rezonabil. Ar fi inteligent, să zicem, să se aprindă ori să se schimbe conținutul poeziilor populare în care se spune că Vuk Branković a fost un trădător?

- Nu se știe că nu a fost. Izvoarele istorice nu confirmă, dar nici nu contestă trădarea lui Vuk.

- Să ne închipuim, totuși, că nu a trădat. Ce ne facem în acest caz?

- Oricum nu să aprindem ori să schimbăm conținutul poeziilor, dar să tipărim, obligatoriu, note prin care să atragem atenția că se spun niște neadevăruri.

- Nu am ales cel mai bun exemplu. Nu am ales... dar, Ljubo, ce dacă în ziarele și cărțile noastre se publică toate cele ce mi le-ai spus tu astăzi? Ori să fie publicate scrisorile pe care ți le trimite colonelul? Iată, să spunem că totul este adevărat. Cum ar primi poporul acest adevăr?

- Eu personal cre că... există, de fapt, două răspunsuri, amândouă înțelepte, dar contrare unul altuia. Vezi tu, Platon a fost pentru faptul ca primele generații din noua societate a „patriei ideale” să fie crescute și educate pentru minciuni, pentru minciunile necesare, cum le spunea el. Astfel, el recomanda să li se mintă copiilor cum că, înainte de naștere, ei au stat nu în pânțele mamei, ci sub pământ, unde un mare mag și girant al vieții i-a frământat și le-a dat formă... Înțeleg temerea ta întrucât știu că majoritatea sârbilor cred în tot felul de minciuni și că ar trăi dispariția acestora ca pe o înfrângere, ca pe o tragedie. Totuși, mai apropiat mi-este Nietzsche decât Platon și eu îmi învăț fiii despre adevărurile de frunte, despre adevărurile necesare.

- Îți vei distruge copiii... omule, tu ești monstru sau părinte? - am rămas eu stupefiat de la chiar gândul că Vojin sau Boško, la școală, pe stradă, oriunde și indiferent față de cine, trebuiau să înăbușe până și frânturile a ceea ce aveau de la tatăl ori de la mama lor.

- Credința în statul lui Platon se prăbușește și trebuie să se prăbușească dacă minciunii necesare i se opune adevărul necesar. Dar cineva trebuie să înceapă primul, cineva trebuie să încaseze bătaia! - spuse el, oftând că nu era deosebit de fericit dacă aceștia vor fi fiii lui. - Trebuie să ne creștem viitoarele generații în adevărul necesar, îndeosebi generația care se maturizează acum. Ție, lui Milica, mie... nouă ne este cel mai greu. A te trata de minciună prin adevăr... noi ne tratăm pe noi de noi înșine: așa arată la o primă privire. Și mulți, în disperarea

lor, se vor văita: Salvează-mă, Doamne, de mine însumi! - Trebuie - mă îmbrățișă el - să ne luăm adevărul ca pe un balsam amar și puternic, picătură cu picătură. Înainte de toate, pentru a suporta mai ușor judecata publică în legătură cu Gapicii și aceste vremuri grele, trebuie să învingem minciuna din noi!

Tăceam și fumam. Mi se ivi dinaintea ochilor casa bunicului din Ljeskovina... Dinaintea casei, Vidosava, privind cu atenție la drumul spre pădure, de unde, speră ea, o să apară din clipă în clipă soțul ei. Singur și fără cătușe la mâini. Ea încă nu a citit ziarele de astăzi. Le va citi mâine ori poimâine, când i le va aduce poștașul Špiro din Fojnica. Iar până atunci.. până atunci va spera, va mulge vacile și oile, va lega caii, va trece pe la viței, să nu se spânzure-n funii, își va aștepta fiica, pe Borika, să aducă animalele de la pășune, își va ajuta fiul, pe Jovan, să care pământ pe contrafortul de sub nuc... sub același nuc de care Smajo Delalić a spânzurat-o atunci pe deja moarta mătușă Jelena! Curva de viață! Dușmana de viață!

- La ce te gândești - l-am întrebat pe Ljubo - la cât îl vor condamna pe unchiul?

- Plutonul de execuție! - răspuse el. Îl pot executa, îl pot condamna la zece, la douăzeci de ani de închisoare. Dar pot... pot să-i și dea drumul. Legea nu le leagă mâinile... de li le-ar lega, nu l-ar fi arestat. Ei pot tot ceea ce vor, tot ceea ce li se pofteste...

Fă-ți, puiule, de trei ori cruce și spune: „Piei diavole din fața mea!” - parcă îmi spuse de undeva, mie cel de altădată, nana Hikmeta. Diavolul, puiule, fuge doar de cruce, la asta nu ajută nici Coranul și nici mătăniile noastre. Și ține minte... ține minte... De unde în mine și-n care ungher al creierului s-a încurcat nana Hikmeta la Đakovica, intervenind nechemată și-n momentul nepotrivit! Sunt bolnav, doctore Krstić! Foarte bolnav. Când m-ai examinat, eu mă gândeam că tu gândești că eu gândesc că Murici s-a gândit... cum ți-a scăpat ție, dragă Bogdane, că bolii acesteia nu-i vor ajuta medicamentele? Am stat totuși întins pe măsuta aceea lunguiață, ce seamăna cu o scândură pentru călcat, și când mi-au pus firele, să verifice mașina cum îmi pulsează creierul... atunci, Bogdane, la fel ca acum, mi-a apărut nana Hikmeta, scuză-mă, așa cum a făcut-o mă-sa. Și în vreme ce mașina își făcea treaba, eu, închipuie-ți, mă făceam tot mai mic, tot mai mic... iar cabinetul de EEG se mărea, se mărea și exploda, se lărgea în Osmanoviciei mei. Eu, la patru ani, noapte, clar de lună, îl caut în pădure pe Puša, vițeluşul Rabijei, pe care l-am pierdut peste zi, când a fugit de tăuni.

Își mișca pădurea crengile, fiecare trunchi seamăna cu un uriaș, foșneau frunzele în coroanele copacilor, țârâiau greierii, zburau licuricii, țipau bufnițele. Mă treceau fiorii, iar mașina lucra, Bogdane. „Puša, dragul meu!” - am strigat eu fără să deschid gura. „Puša, fratele meu!” Dispăreau frisoanele iar uriașii deveneau copaci, trunchiuri obișnuite de fag, numai și numai pentru a-l găsi pe vițeluş. Și, uite! Acea amplitudine înaltă, care te obligă prima să concluzionezi că sunt inegal predispus... în clipa aceea l-am zărit pe Puša și mașina mi-a semnalat fericirea. Puša stătea în aluniș, dădea din coadă și păștea frunze. Am fugit să-l îmbrățișez. Dar el nu era. Am îmbrățișat un banal alun și atunci mașina mi-a semnalat uimirea. Puša se dusese vreo doi pași mai încolo și păștea dintr-un alt tufiș. M-am năpustit... dar el îmi scăpă din nou. Deodată... dragă Bogdane, să-ți destăinui de unde cele mai lungi și frecvente curbe. Peste tot în jur, lângă fiecare trunchi se aflau tauri! Vii, uriași, cu flăcări în ochi și-n nări. Iar eu înconjurat, în noapte, în clarul de lună, în mijlocul uriașilor, al licuricilor și bufnițelor... Din fericire, Bogdane, am ținut minte cea povăță a nanei, potrivit căreia nălucile și diavolii fug doar de cruce. Am închis ochii: „Blestemat să fii, șeitane, piei din fața mea!” Dispărură taurii, uriașii, umbrele care căscau

amenințătoare. Crucindu-mă amăgitor și repetând aceleași cuvinte, am început să alerg spre Osmanovicii. ... Verifică, Bogdane, mașina a consemnat totul. Și spune: de există vreun leac, este acesta chiar medicamentul pe care mi l-ai descris? Consulul rus, Jastrebov, propune un altul, tare amar. Să-l beau, zice el, picătură cu picătură, dar zice să-l bei și tu, și Mirjana, și Milica, să-l bem cu toții. Nu Murici, nu Zeciri, nicidecum frați Dautai. Nu, nici mama mea vitregă Rabija, dacă începe să slăbească. Excelența sa consulul Rusiei împărătești la Prizren și Đakovica, Ivan Stjepanovici Jastrebov, este de părere că leacul acesta îi vindecă doar pe sârbi, în vreme ce pe ceilalți îi otrăvește. Este posibil așa ceva din punct de vedere anatomic, Bogdane? Da, îl voi bea, și asta picătură cu picătură, așa cum prescriu Jastrebov și Nietzsche, dar numai dacă este acesta balsamul pentru toate bolile, dacă îi va ajuta și Rabiiei mele, lui Fahrudin, lui Sikter Efendija. Dacă le va ajuta și fraților Dautai, și milițienilor care l-au bătut pe Jastrebov, și milițienilor care l-au arestat pe unchiul Danilo, și... să încerce Jastrebov și Nietzsche mai întâi acest balsam amar pe nemți și pe ruși!

- De ce nu spui nimic despre Gapicii ruși, excelență? - mi-am revenit eu din delir. Rusia este deosebit de schilodită, iar pentru Europa, pierdută. Nu-i așa, domnule consul?

- Și Rusiei, bacișca, îi stau Gapicii la gât - se înveseli el fiindcă l-am provocat să vorbească despre asta. - Ți-am spus eu deja ce anume i-am spus atunci, lui Stalin, în față. Atunci, Gapicii... mi-este greu să găsesc un cuvânt potrivit... asta este, bacișca, ne beau sângele și ne gâtuie deja mai mult de jumătate de veac, însă Rusia încă nu este gâtuită și nici pentru Europa pierdută. Iar noi, adică rușii, noi... bacișca, suntem pedepsiți pe drept. Da, slavă Domnului, noi ni i-am meritat pe Gapicii noștri - își făcu el cruce. - Dostoievski... scuză-mă, tu ești medic... adică un profesionist care în aceste domenii sufletești nici nu trebuie să se priceapă. Ai răbdare, doar să-ți apropii la repezeală blestemul Rusiei - se așeză el lângă mine și, punându-mi-se în față-mi, începu să mă lămurească.

Rusia, zise, au luat-o în stăpânire Gapicii, fiindcă această țară a transformat în realitate două vise de veacuri ale Europei: visul despre un imperiu puternic și visul despre o libertate nelimitată a individului în același timp. Nemții au încercat de două ori să realizeze cel mai mare și cel mai puternic stat al lumii și de două ori au terminat învinși. Englezii și francezii cu tristețe își amintesc de slava lor trecută, pe când rușii chiar și sub Gapici au un imperiu. Aceasta este și astăzi unicul imperiu mondial - strigă el cu mândrie. Dar ce este cu libertatea, cu celălalt vis? - am vrut să-l întreb, dar el se ridică și, ca unui elev neștiutor, îmi arată pe harta lumii, care atârna agățată de perete, de unde și până unde se întindea Rusia.

- Privește, bacișca! - porni el cu palma de la Japonia și se opri abia pe la jumătatea Germaniei. - Dar și asta a fost al nostru și va fi... trebuie să redobândim asta - luă el și Finlanda, și Mongolia, apoi trecu peste strâmtoarea Behring și recuperează și Alaska. Totul este Rusia, bacișca. Iar Anglia... la ce s-a redus acest colos de cândva - își îndreptă el degetul cu aroganță și dispreț spre insula britanică. - Ca un bob de fasole, ca... dar un bob uscat și veștejit, care, slavă Domnului, niciodată nu se va mai mări. Nu se va mai umfla, bacișca, deoarece... - își întrerupse gândul și se prinse cu mâinile de cap. - Iartă-mă, porumbelul meu, eu am și uitat de tine - mângâie el pe hartă locul unde era marcat Istanbulul. - Constantinopol, Noua Romă, A Doua Romă... până ce acest oraș nu va fi al nostru și până nu îndepărtăm semiluna de pe Aia Sofia...

da, baciuşca, până atunci hogii vor tot urla prin Kosovo - oftă el și porni să se plimbe prin încăpere. - Bătrânul Zosima și Hristos... da, asta-i asta. Marele Inchizitor și Internaționala a treia... da, baciuşca, păcatul a fost săvârșit - discuta el cu cineva, oprindu-se mereu, dădea din cap și înjura.

- Nu revoluția bolșevică a dus la toate acestea unde a dus din cauza tradiției despotice a Asiei - strigă el deodată. Soarta rusească de astăzi înseamnă ispășirea păcatelor, deoarece rușii au dus acel vis despre libertatea individului până la... până la lipsa de sens, până la absurd!

Am zâmbit auzind asta și el mă dojeni. Rușii, spuse el, au fost primii pentru a fi înlăturați intermediarii între om și Dumnezeu și au fost primii care au atras atenția asupra tiraniei și deșertăciunii sufletești a socialismului. Ideea socialistă și comunistă nu a prins în Rusia. Aceasta a ieșit din satanicele ouă ale Occidentului. Minunea, taina, autoritatea! Acestea sunt temelile credinței și lumii Marelui Inchizitor. Când a scris Dostoievski *Frații Karamazov*, Koba Djugașvili încă nici nu se născuse. Atunci nu era zămislit nici acela pe care se jură frații Dautai. Nu putem scăpa totuși de impresia că, descriindu-l pe Marele Inchizitor, Dostoievski s-a gândit exact la Koba și alții asemenea lui. Și nu doar Dostoievski. Asupra seminței diavolului, care și-a închipuit să transforme pietrele în pâine și să țină omul prin magie și forță în noroi și în genunchi, și-au îndreptat degetele și Lav Șestov și Vasili Rozanov și Nikolai Berdiaev, cei mai învățați ruși ai aceluși timp. Omul, invocă ei, este născut cu scopul de a se cunoaște și a se întâlni cu Dumnezeu pe calea infinitei libertăți.

- Și ce s-a întâmplat? - mă lovi el în umăr. S-a întâmplat, baciuşca, faptul că Marele Inchizitor al Vaticanului s-a mutat chiar în pravoslavnicul Kremlin și l-a înmormântat nu doar pe Sfântul Individ, ci și amintirea despre libertate! Da, baciuşca. Hristosul nostru rus ne-a învățat că ortodoxia doar îl botează pe om și că el tocmai prin botez devine absolut liber. Liber, iată, și să-l hulească pe Hristos, liber să nu creadă... Am vrut, iată, o asemenea libertate și am început s-o dobândim, dar am ajuns... cei mai mulți dintre ruși, baciuşca, astăzi nici nu se știe... cred că astăzi, în Rusia, și cuvântul libertate este periculos. A căuta libertatea nu este indicat, ea este prescrisă și cântărită pentru fiecare în parte, ca o rețetă medicală. Libertatea nu mai este nici vrerea Cerului, ci a Domnitorului și a Gopicilor Domnitorului, membri, vezi Doamne, ai nu știu cărui partid. Libertatea este... Gapo, bas muri! Imediat, prealuminate sultan! Aceasta este, baciuşca, libertatea noastră... aceasta este, ne ispășim pedeapsa pentru păcatul pe care l-am săvârșit. Am vrut un Hrist rus, însă am primit un Mare Inchizitor de la Vatican. Am vrut o a Treia Romă, dar am primit Internaționala a treia! O libertate fără limite nu a putut sfârși decât într-o tiranie fără limite. Limitele, baciuşca, se ating. Fiecare om, fie el botezat ori nu, este prea slab și cu mersul împleticit pentru ca, fără supraveghetor, să bea dintr-o asemenea cupă... se va îmbăta și va înnebuni de libertate ori va păta, va murdări, va sparge acest ulcior! Să mă ierte Dostoievski și Hristos, dar omului îi este, totuși, veșnic trebuincios și de folos un Mare Inchizitor, un Domnitor, un Învățător... Iată, iată... asta este, ai fost turc, ai crescut în Islam și ai fost educat... tu, baciuşca, mă înțelegeți - se apropie el și mă îmbrățișă. - Vezi, tu, baciuşca, hogii și muftiii... eu merg adeseori la geamii. Nici un fel de libertate, nici un fel de dragoste, ba nici un fel de credință nu se pomenește acolo. Hogeze doar atâta face: poruncește. Amenință și poruncește. Vai și amar din partea lui Allah pentru acel arnăut musulman care nu are măcar zece copii! Asta li se vorbește în fiecare zi. Vai și amar din partea lui Allah pentru acel arnăut care nu

face totul pentru a curăța pământurile arnăuțești de necredincioși și, îndeosebi, vai și-amar de acela care se sperie și se căiește! Sunt astăzi în lume miliarde de musulmani

Sunt astăzi în lume miliarde de musulmani - m-am pomenit eu spunându-mi-se în geamia din Osmanoviciei. Până la sfârșitul acestui veac, trebuie să fim încă o dată pe atâția - a comunicat hoglele, din partea lui Allah, răsfoind Coranul. Necredincioșii își vor pierde singuri sămânța. La ei, doi fac unul ori nici unul, rar și tot mai rar mai mult decât atât. La ei familia se descompune, la ei femeile fumează, beau, joacă la cărți, se curvesc, se ocupă de treburi de stat, se tăvălesc cu câini, cu pisici, între ei, fac treaba aceea cu păpuși, cu guma, cu bastoanele, cu lumânările. Toate cele ce nu vin de la Allah, ci de la șeytan, pe ei îi cuprind. Și atât bărbații, cât și femeile au năvălit asupra unor plante și ierburi ce se fumează asemenea tutunului, se prizează pe nas ori se primesc aidoma injecțiilor, și înnebunesc, rămân fără de minte, copii nu mai pot să nască ori îi nasc schilozi. Plantele acelea, care-i distrug mai tare decât ciurma, cel mai mult cresc în țările islamului. Poate gândul lui Allah a poruncit să creștem noi otrava pentru necredincioși, iar pe deasupra să ne și îmbogățim. Își vând, frate, și femeile, și copiii, și tot ce au, numai să ajungă la opium, la heroină, la... acestea sunt, care va să zică, numele acestor otrăvuri - ridică hoglele tonul, extaziat, și caută o sură din Coran, să o citească în limba arabă. Nici unul dintre noi, credincioșii, nu înțelege nimic. Nici nu e necesar. Femeile noastre trebuie să fie femei și fiecare două persoane trebuie să dea naștere la măcar șase copii! - spune hoglele pe sârbește și noi primim aceasta ca pe o poruncă a lui Allah. Ca pe ceva scris în Coran de chiar mâna lui Allah.

Femeia care nu poate să nască ori se îmbolnăvește după ce naște doi ori trei copii trebuie să-i caute soțului o alta, mai tânără și roditoare. Astfel va dobândi mila soțului, care nu o va alunga din casa sa. Învățați aceasta, credincioșilor, de la învățătorul nostru Muhamed, care a avut patru femei. Să aveți câte cinci, câte șase, nu vă speriați că legile necredincioșilor interzic poligamia. Faceți cu toate copiii, iar numai una să vă fie nevastă în fața legii. Cât mai mulți copii, noi musulmani, voi îi sunteți cei mai dragi lui Allah. Nu vă temeți, dreptcredincioșilor, nici de sărăcie, nici de lipsuri în casă, nici de război, nici de boli. Allah știe cum să-l hrănească pe fiecare musulman, cum să-l îmbrace, cum să-l încălze, cum să-i dea de băut! - ne bagă hoglele frica în oase și, în vreme ce noi ne înclinăm, citește ceva într-o limbă străină. Musulmanii sunt cei aleși, ei singurii ce propovăduiesc adevărul. Allah le va dărui musulmanilor întreaga lume. Mânia lui Allah se va abate asupra necredincioșilor, care se roagă și i se închină unui Hristos, ca fiului lui Allah. Allah este unul singur. Allah nu are și nu a avut niciodată un fiu, dreptcredincioșilor! - strigă hoglele și-l trezi din somn pe Dedaga, care se închina alături de mine. Niciodată să nu uitați ce ne-a lăsat ca amanet învățătorul Muhamed, pe patul de moarte! Chinuiți-i, dreptcredincioșilor, pe necredincioși, oriunde vă veți afla și ori de câte ori vi se dă prilejul. Chinuiți-i și prigoniți-i pentru ca să nu vă chinuie și să vă prigonească ei. Căutați-i în bisericile și casele lor, fiindcă e mai bine așa decât să vă caute ei prin case și geamii! - dădu el din mână, de parcă ar fi avut o sabie. Rugați-vă și închinați-vă de câte cinci ori pe zi pentru sufletele tuturor care s-au luptat cu necredincioșii ori care se luptă astăzi cu necredincioșii. Veți fi cu toții părtașii acelei sfinte socoteli! Este războiul sfânt, este războiul sfânt...

- Tu nici nu mă ascultă, tu te-ai plictisit - mă făcu să tresar consulul Jastrebov.

- Eu... eu ascult, cum să nu ascult... mă gândeam la ceva.

- Nu te supăra pentru faptul că mai înainte te-am numit turc... am vrut să zic fost turc... Hai, după prânz, la geamie.

- La geamie! - parcă mi-ar fi turnat el apă înghețată pe după gât.

- Vom merge într-unul din satele arnăuțești, unde nu sunt cunoscut. Să auzim...

- Ce să auzim? - m-am răstit eu la el.

- Pe hoga, baciuşca, ce anume le vorbește. Cum le spune să se puie, să nu bea, să răpească, să nu se sperie și să nu se căiască... să ascultăm cum le poruncește așa ceva. Iar mâine... mâine vom merge la biserica noastră, să comparăm.

- Le știi și pe unele și pe altele, nu am ce să compar.

- Probabil, baciuşca, hogii arnăuțești propovăduiesc altfel. În Osmanovicii tăi... da, în Osmanovicii tăi, cu siguranță că nu poruncesc cel mai puțin șase copii, și cinci neveste, și ca femeia stearpă să caute una roditoare...

- La fel, nu există deosebiri - am bolborosit eu răutăcios.

- Dar despre Isus, Moise și cămile?

- La fel, totul la fel. Să nu vorbim despre asta - mă deranja și mă durea tot mai mult această vorbărie a lui. - Doar câteva minute, să ațipesc... mi s-a făcut somn - m-am întins eu și mi-am acoperit fața cu ziare.

Mi-am acoperit fața cu ziare nu pentru a adormi, ci pentru ca el să nu bage de seamă că mie nu mi-era somn. Și că necesitatea de a mă întoarce în geamia din Osmanovicii era mai puternică decât mine. M-a atras pentru moment o dulce amintire, așa cum pe un fost fumător îl ațâță și-l excită mirosul de tutun, același tutun pe care l-a fumat cândva, cu poftă.

Mi s-a trezit copilăria, o iarnă îndepărtată, când, timp de o lună și mai mult, nu s-a putut nici intra, nici ieși din Osmanovicii. Fusese într-o vineri, după a treia rugăciune de după-amiază. Noi, partea bărbătească, cu toții la geamie. Eu m-am dus cu Dedaga. Eram pe atunci în clasa a treia de școală elementară. La sfârșitul rugăciunii, potrivit obiceiului, hoga Derviş întrebă dacă dorește careva să-i fie explicat ceva ce nu știe ori pune la îndoială. Se anunță Hasan, nepotul de frate al lui Dedaga... odihnească-se în pace, s-a înecat în vara aceea în Neretva: a sărit înfierbântat în apă, imediat după coasă. S-a anunțat și a întreat: *Are vreo legătură învățătorul Muhamed cu Moise, în care cred evreii, și cu Isus Hristos, în care cred ghiaurii?*

Hasan, frate, unde ai mai găsit și asta... eu, pe credința mea, știu puțin despre Musa și Isa, care va să zică despre Moise și despre acest Isus al lor - își trecu hoga Derviş degetele prin barba-i rară și cărunță. Ce este, este, am citit ceva în niște cărți vechi, cum că Musa a fost fratele mai mare al lui Isa, iar Isa... Isa a fost fratele mai mare al lui Muhamed. Isa rullulah Muhamed resullah, așa era scris.

Ce înseamnă asta pe limba noastră - interveni Bajrica Osmanović. Noi, frate, nu pricepem turcește.

Asta, Bajrica, nu este în turcește, ci în arăbește, iar limba este colosală fiindcă nu învățăm și turcește și arăbește - îl dojeni hoglele. Isa rulullah, Muhamed resulullah! Asta înseamnă: Isus este de la duhul lui Allah, iar Muhamed este trimisul lui Allah. Așa scrie în niște cărți vechi, însă eu... cine poate ști, frate, cine și de ce a scris așa ceva... Este așa: apele mării s-au despărțit dinaintea lui Musa, Isa îi scula pe morți din morminte, iar în locul unde se închina învățătorul nostru, Muhamed, stâncile crăpau și se ridicau la cer. Muhamed este ultimul proroc și nimeni nu-l poate întrece în fața lui Allah.

Ghiaurii povestesc și cred că Isus a reînviat. Este posibil așa ceva? - întrebă Dedaga, cu pocăință.

Iok! - răspunse hoglele. - Evreii l-au căutat pe Isa pentru a-l ucide. Isa le-a fugit sus, în cer, unde l-a ridicat Allah, și-atunci jidanii au găsit un ins care semăna cu Isa și l-au răstignit pe cruce, între doi tâlhari. Ghiaurii nu au observat nimic din toate astea, ba, mai mult, l-au proclamat drept Dumnezeu lor pe acel individ pe care li l-au băgat în față evreii.

Și unde-i Isus acum? - am întrebat eu, mirat că Dedaga mă privi surprins și pentru că mă trase de ureche de parcă aș fi furat ori aș fi înjurat.

Sus, chiar sus, ferice de mine - arată hoglele în sus, iar eu m-am gândit că Isus s-a ascuns undeva pe minaret. După ce a fugit de evrei, el s-a plimbat multă vreme prin cerurile lui Allah. Într-o zi s-a hotărât să se întoarcă aici, însă și-a uitat încălțările chiar la poarta Cerului. S-a întors să le ia și a rămas sus, încă-și mai caută opincile și le va căuta până în ziua judecății de apoi. Iar când va veni ziua aceea, Isa își va găsi încălțările și va veni încoace.

Să ne omoare?! - am strigat eu, speriat.

Isa va veni, ferice de mine, să-i pedepsească pe jidani și pe ghiauri. Îi va trimite pe toți în iad, să-i fiarbă șeitani în smoală fierbinte. Pe jidani îi va căzni, pentru că au vrut să-l ucidă, iar pe ghiauri... pe ei îi va nimici, fiindcă au mințit că Isa este fiul lui Allah și pentru că au crezut în haimanaua aceea pe care, la Ierusalim, pe muntele Golgota, li l-au băgat în față jidanii.

Dar unde este acum învățătorul nostru? - am întrebat eu și din nou mă trase Dedaga de ureche.

Muhamed a încălecat pe vânt, pe un viitor, și s-a dus acolo sus, alături de Allah unde, ferice de mine, nu a rămas multă vreme. El s-a jurat că nu ne va părăsi și și-a ținut jurământul. S-a întors la noi și a murit. Învățătorul se va afla în mormânt până în ziua judecății de apoi și atunci ... atunci, ferice de mine, Allah le va porunci îngerilor să țină bine capetele tuturor cerurilor și ei... îngerii lui, în clipa aceea, vor muri, de parcă ar fi adormit. În aceeași clipă vor și reînvia, proslăvindu-l pe Allah și credința noastră. În aceeași clipă, învățătorul Muhamed se va trezi din somn și-și va scutura praful de pe barbă. Și va spune: Ellemdu lillahi rabbi l'alamin! Adică asta înseamnă, pe limba noastră, pe sârbește: Îi mulțumesc lui Allah, creatorul meu, amin! Atunci, ferice de mine, Allah îi va spune lui Muhamed: Tu singur mi-ai slujit corect și de aceea pornește în raiul veșnic, cu musulmanii tăi!

Poate să-i scape lui Allah și să pătrundă în rai vreun jidan ori ghiaur? - întrebă Dedaga.

Jok! Nicidecum! - sări hogle. Când i s-a anunțat Allah lui Muhamed, de îndată a trimis pe pământ șase sute din cămilele sale, care sunt ca duhurile nevăzute și care, noaptea, trec pe la cimitirele jidanilor și ghiaurilor. Pe fiecare bun evreu ori creștin aceste duhuri îi trec la Islam și-l conduc în cimitirele unde se odihnesc musulmanii. Astfel, în ziua judecării de apoi, toți cei din cimitirele musulmane vor merge în rai, iar toți cei din cimitirele necredincioșilor, direct în iad!

Ljubo credea că moțai, că dorm, însă eu îmi aduceam aminte și meditam. De ce mă ajungea ceea ce de ce fugeam și de ce amintirea despre ceea ce am fost, după toate cele și-n ciuda a toate, stârnea căldură și-n gânduri și-n piept? Cu ce fel de mirosuri și-a stropit hoglele Derviș rugăciunile și propovăduirile sale și miros și astăzi, de nu pot, deși doresc, să uit? În biserică pentru mine este gol, plictisitor. Icoane, fresce, liniște, piatră sub picioare: toate astea priesc, trezesc un fel de exaltare, potolesc frica. Dar numai până este biserica goală, până nu se află înăuntru credincioșii și până nu apare preotul. Credincioșii tulbură pacea, iar preotul tulbură întreaga taină și neaccesibilitate a credinței și învățaturii acesteia. Nu există minuni, nu există taine, nu există autoritate, nu există nimic în rugăciune, în cuvântul pe care-l pricepe credinciosul! Cu trei luni înainte, l-am ascultat pe un vlădică grec când, pe limba sa, a săvârșit o slujbă la mănăstirea Visoki Dečani. Atunci am și presimțit ceva, atunci am și crezut câte ceva, deoarece nu am priceput nimic! Mistica credinței în limbă este prioritară. Araba m-a ținut pe mine și pe toți cei din Osmanovicii într-un permanent delir. Până la conștiință ajungea doar taina, o taină de temut, care se aude, care se cântă, căruia i ne închinăm și de care ne este frică, deoarece nu-i aflăm semnificația și fiindcă acest cuvânt străin și îndepărtat era o taină pentru mine! Coranul a fost demult tradus pe limba noastră, însă hoglele Derviș nu a scăpat niciodată ocazia de a citi în arabă vreo sură. Prin asta învăluia în magie, într-un fel de sens tainic și ceea ce era înțeles. Din această cauză mă îmbată și astăzi rugăciunea lui sau, poate, se află la mijloc ceva mai tainic și mai de neînțeles?

- Să pornim radioul, imediat vin știrile - am dat eu la o parte ziarele de pe față.

- Dar știi de ce, în ciuda Gagicilor, Rusia nu este pierdută? - abia așteptă consulul rus să reluăm discuția.

- Din cauza întinderii, a bogăției, din cauza... aveți, excelență, cea mai puternică armată din lume - eram eu încă în stăpânirea hogelui și nu-mi veni altceva nimic în minte.

- Prostii... vorbești prostii. Rusia nu este pierdută întrucât se umflă de libertate... , ceea ce înseamnă că nu există astăzi vreo țară unde să trăiască atâția oameni liberi câți trăiesc în Rusia!

- Dar oare n-ai spus cu o clipă mai înainte că acolo nu există libertate și că...

- În asta și constă natura și, după cum ar fi spus tovarășul Marx, unitatea dialectică a contrariilor - își împinse el pieptul înainte, cumva semnificativ. - Dumnezeu se anunță și vorbește îndeosebi în vremuri fără de Dumnezeu și a marilor crime. Susțin că fiecare sârb ucis la Jasenovac a trebuit, personal, să-l simtă și să-l cunoască pe Dumnezeu, măcar cu o clipă înainte de a-l ucide! Jugovicii tăi, mama ta, tatăl, preotul tău Ničifor... toți acești mucenici l-au văzut pe Hristos și el i-a alinat, el i-a îmbărbătat să îndure chinurile. Vreau să spun că exact atunci când se

pare că nu există Dumnezeu, există numai el sau cel mai mult el! Așa este, baciuşca, și cu libertatea în Rusia. Pe cei mai liberi oameni se merită să-i cauți unde troienele răului sunt cele mai mari: în inima tiraniei și-n plămâni ai însăși robiei! Pustiindu-ne libertatea și credința noastră ortodoxă, uscând fiecare fir al dorințelor personale ale oamenilor ascultători și docili, totalitarismul se usucă și se pustiește pe sine însuși. Făcând rău, Marele Inchizitor face un nebănuț bine, deoarece își descoperă satanica sa esență și ne îmbogățește, ne înobilează cu experiența scursă din durerea noastră! Da, baciuşca! Ciudate sunt căile Domnului.

- Interesant, excelență. Dar ce fel de foloase au cei uciși din faptul că, înainte de a fi uciși, li s-a arătat Dumnezeu? De ce, dacă li s-a arătat, nu a făcut astfel încât cuțitul gădelui să nu le treacă peste grumazuri?

- Ar fi trebuit, baciuşca, să fiu Dumnezeu și așa să-ți răspund. Astfel... - am observat în ochii lui că nici el singur nu și-a limpezit acele bănuieli care mă chinuiau pe mine. - Omul în fața lui Dumnezeu este ceva asemănător unei furnici în fața omului. Poftim, baciuşca, întreab-o pe furnică orice despre om și ea..., chiar de înțelege întrebarea, ea nu vrea să înțeleagă nimic... În fine, singură viața lui Hristos este o nenorocire. A propovăduit iubirea, însă a fost neînțeleș și neiubit de majoritatea. A flămânzit în deșert, a fost lăsat pradă morții, a fost străpuns de cuie și sulițe. De ce? Cu siguranță că a avut puterea de a se izbăvi pe sine de chinuri.

- Tu crezi în toate acestea?

- Cred, baciuşca, că Dumnezeu, de există într-adevăr, nu este de partea fraților Dautai. El trebuie să fie de partea acelor care, la fel ca pe el, îi chinuie și-i prigonesc. El, dacă există, este de partea acelor pe care-i biciuiesc. Dar, de nu există.. de nu există - se arată frica în privirea lui.

- De la facerea lumii există numai două filosofii: filosofia omului care dorește să bată pe cineva și filosofia celui de al doilea, cel bătut. De la Manfred și până la Nietzsche și de la Muhamed până la..... până la ... islamul nici nu are vreun înțelept... gânditorii catolici și protestanți, dar și prietenii lor islamici, de veacuri bolesc efectiv de neliniște: cine anume trebuie biciuit! Pentru o astfel de învățătură o lume întreagă îi acordă respect lui Nietzsche. Dacă vreun rus ori sârb ar începe să vorbească pe aceeași limbă, aceiași care-i proslăvesc pe Muhamed, pe papa de la Roma ori pe Nietzsche de îndată l-ar cataloga drept un nimeni, un bandit! De parcă nouă, ortodocșilor, ne este dat să fim umiliți, să fim veșnic bătuți și veșnic să îndurăm! Singurii răzvrățiți sunt nihilistii ruși și singuri ei... doar ei... - tăcu și, pe neașteptate, se cufundă într-un fel de tristețe. - Trebuie să merg până la Salonic... nu e departe, să plecăm cu mașina ta - se uită el la mine.

- Cu ceva treabă... mergi să faci cumpărături? Să bișnițarești vreo jachetă de piele, o pereche de pantofi, o pereche de blugi...

- Mă duc, baciuşca, să trec pe la mormântul meu! Nu am fost pe-acolo de la înmormântarea mea. De când cu turcul ăla pe care l-am...

- De când ai devenit vampir! - am glumit eu și imediat am înțeles că l-am jignit.

Se întunecă și oftă. Apucă nervos o țigară, aproape să rupă pachetul. Se sculă pentru a se plimba, dar se răzgândi și rămase pe loc. După care se așeză și începu să bată cu degetele darabana în masă, fără a-și dezlipi privirea de la mine. Ce era cu el? Îmi reproșa? Era tare sensibil: mușca totul și pe toți, însă își ridică nasul de îndată ce-l mușcă cineva pe el! Spune ceva, Ljubo Božović! Nu te holba așa, tăcut, la mine. Așa săgetai și atunci, pe Bjelava, în camera ta, când o jumătate de ceas ai trâmbițat despre mândria înăscută a sârbilor, iar eu, țărănoi din Osmanovicii, am denumit această mândrie, acest simțământ închipuit de măreție care nu are nici o bază, drept puloșenie! Îți aduci aminte? Tu ai rămas perplex, iar eu am repetat și încă despărțind pe silabe: pu-lo-șe-ni-e! Se pare că răul te-a schimbat. Nu te mai lauzi cu forța ta și nu

mai îmbraci tricouri sau cămăși strâmte pentru a-ți arăta mușchii. Ți-a dispărut, Ljubo, și vorbirea provocatoare și urâtă de Podgorica. Ai dispărut în Kosovo, Ljubo. Întreg. Acum ești un altul: un mort ce-și închipuie că mai este viu consulul Jastrebov! În afară de privirea ta s-a schimbat totul. Mai puțin scânteia care caută ceartă și care, răposatule, arde în pupilele tale. Iartă-mă, excelență, dacă te-am jignit! Și eu sunt răposat. Și eu sunt un altul... nu mă voi supăra dacă-mi vei spune că am devenit și eu un vampir. Acel Alija și acel Ljubo care se luau la trântă, săreau în lungime, aruncau pietre pe Trebević și Bjelava... acel Alija și acel Ljubo demult au fost îngropați. Acum suntem destine noi și oameni noi, în alte locuri și cu alți oameni. Ne-au rămas doar fostele trupuri, burdufuri vechi pentru vinul nou, câte o fostă dorință și... scuză-mă, excelență, eu pe Milica, pe Ninocika ta... recunoaște că mă urăști puțin din cauza asta. Iar în ceea ce privește Salonicul... voi pleca și eu cu tine. Voi culege și-ți voi pune pe mormânt un mănunchi de bujori de Kosovo. Dar mormântul meu... unde se află mormântul lui Alija, domnule consul Jastrebov? Și pe cine vor îngropa de va muri? Pe mine, fostul, pe mine cel de acum ori pe amândoi la un loc? Tu măcar știi că ești...

- M-am prefăcut în vampir! Zici că m-am prefăcut în vampir! - mișcă el masa și doborî scrumiera. Chiștoacele și scrumul căzură pe podea. - Vampirii sunt... vampirul este... știi, de fapt, ce ai spus?

- O glumă, nu m-am gândit...

- Pe viitor gândește-te! Suflete rele... când dispare o putere, o țară... crezi că singură ea, ideea, poate să se prefacă în vampir?

- Cum vine asta? Nu înțeleg.

- S-au prăbușit, vezi bine, atât împărăția turcească, cât și cea austriacă. Și Cominternul... da, și Cominternul. Acest dezastru este veșnic, nechemat. Dar, vezi tu... asta este, oare pe noi imperiul islamic, care nu există, nu ne sugrumă și astăzi prin Kosovo, prin Sandak, prin Bosnia și Herțegovina? Oare destinul nostru, peste tot și în toate, nu ni-l croiesc aparițiile vii, vampirii și spiritele rele ale decedatului Comintern și ale decedatei monarhii K.u.K? Meditează oleacă la asta, amice.

- Nu știi, Ljubo. Nu te supăra pe mine.

- Ție ți-au ucis mama... cine sunt ustașii, Ilija? Doar ideea materializată și prefăcută în cuțit a două imperii moarte. Cel habsburgic și cel otoman, ale căror spirite rele duc la sfârșit treaba acestor leșuri descompuse! Iar frații Dautai... frații Dautai sunt copii născuți în căsătoria fericită a doi schilozii: tradiția de hoți a arnăuților și hoția fiilor Cominternului! Perfidia, nestatornicia, minciuna, orice rău... una să spună, alta să gândească, și altceva să facă... să-ți gângurească și să ți se lingusească până ce-și dă seama cum te va scurta de cap, să ți se... asta le este albanezilor în sânge, iar copiilor Cominternului în credință... Pe unchiul tău l-au arestat spiritele rele. Ei l-au ucis pe fiul lui Mitar Rašović și i-au ascuns leșul în Albania. Ei au aruncat în fântâna lui Miloš Pantić o căruță de gunoi... și pe mine, și pe fata Marijei, și... nu ești mort, Cominternule, Serbia ți-este credincioasă! - strigă el și sări cu mâinile ridicate.

- Ce-i cu tine? Ljubo, ce-i cu tine?

- Am înnebunit! Eu, doctore, am înnebunit! Și iată, Serbia cântă și se veselește în rezervație, în ghetou, între două Morave! Să nu pierdem poimâine ștafeta, te implor. Nu... da, eu am înnebunit, doctore! Eu... chiar că e frumos, pe același drum, spre noi victorii, merg Mitar Rašović și ucigașii fiului său, Miloš Pantić și frații Dautai. La fel se jură, la fel cântă...

- Încetează! - m-am răstit la el.

- Jos hegemonia velikosârbă! Trăiască bazele...

- Taci din gură! - am sărit și eu în picioare. - Eu sunt comunist... mi s-a făcut greață de trăncăneala ta!

- Trăiască baba Kristina și nepotul ei, doctorul Ilija!

- Încetează! Dacă nu încetezi, plec de îndată.

- Trăiască hotelul Lux! Trăiască câinele Lux! Jos nepopularul popor sârb! Jos...

Mi-am luat mantia și am plecat fără a-mi lua rămas bun.

JASTREBOV PRINDE CRIMINALUL

Ștafeta! De ce-ai pomenit-o, Ljubo? Și de cine ți-ai bătut joc? De ore-ntregi mă gândesc la asta. Examinez pacienții, povestesc cu ei, scriu rețete, însă gândurile-mi fug, îmi hoinăresc. Tu, Ljubo, nici nu bănuiești ce ai rănit în mine...

Mama mea vitregă, Rabija, m-a scăldat, mi-a îmbrăcat pantaloni noi, cămașă și o pereche minunată de opinci din gumă. *Să le porți sănătos, fericirea mea, și să nu ne faci de rușine* - m-a condus ea până la școală. Ibro ne-a aliniat și ne-a dăruit tuturor cravate roșii, de pionier. *Tovarășe Tito, căpșună din rouă* - cântam noi prin Osmanovicii. *Tovarășe Tito, viorea albastră* - cântam prin Jugovicii. *Îl iubesc pe Tito mai mult decât pe mama* - cântam pe drum, pe Čemerno. Drumul, larg și presărat cu piatră mărunță. Niciodată până în dimineața aceea nu am văzut drumul atât de neted. În continuare în coloană, doi câte doi, și ținându-ne de mână, pășeam în josul muntelui. Deodată a claxonat cineva în spatele nostru! Aveți grijă, copii! - a strigat învățătorul și noi, doar ce ne-am întors și am observat uriașul, am zburat de pe drum, în pădure. Ciudățenia la apariția căreia am fugit fusese un camion, vopsit în roșu și plin de elevi, cu siguranță de la oraș, deoarece erau cu toții altfel decât noi, îmbrăcați mai frumos. *Tovarășe Tito, conducătorul nostru...* cântau și ei. Învățătorul nostru ne-a muștrat cu blândețe și ne-a explicat că mașina, camionul acesta avea frâne și șofer, un om viu care poate, când dorește, să oprească acest colos. Puțin după aceea, el ne-a rânduit. Lângă fiecare stâlp de telegraf lăsa câte un elev și ne amenința să nu ne mișcăm de acolo. Pe mine m-a aranjat ultimul. Ca orfan de război ce eram, am fost desemnat să preiau ștafeta lui Tito de la tinerii din Tjentiște. Cincisprezece zile am învățat propoziția aceea de salut pe care, primind ștafeta, o voi spune-o. *Să nu te încurci ori să uiți* - m-a mângâiat învățătorul. *Pionierii din Osmanovicii, iubite tovarășe Tito, îți doresc viață veșnică și, pe lângă felicitarea de ziua ta, îți transmit hotărârea lor de a-și da viața la fiecare semn al tău, dacă trebuie!* - am declamat eu dintr-o suflare și învățătorul m-a îmbrățișat. Mamei mele vitrege Rabija un asemenea salut nu i-a fost pe plac. *Trebuie spus undeva* - zicea ea - *că Osmanovicii sunt insultați de câinii aceia de valahi, de cetnici. Nu vorbi despre asta că se poate întoarce împotriva noastră* - a încercat Dedaga să o lămurească. *Și de ce să se întoarcă împotriva noastră?* - s-a mirat ea. *De aceea pentru că noi... ai uitat ce am făcut noi în Jugovicii și... taci, că am început primii!* La care Rabija a strigat: *Alija, fiule, bagă-i undeva pe câinii de valahi... ascult-o pe mama ta, iar Tito... el nu este valah și, pe credința mea, n-o să se supere.* Dedaga spunea una, ea, alta, astfel că învățătorul a trebuit să judece. Salutul ștafetei, a spus el, l-a compus puterea populară și nu e voie să se schimbe nimic. *Atunci, Alija fiule, spune tot ce spune puterea... pe credința mea, puterea știe cel mai bine* - a acceptat Rabija de îndată... Așteptând să apară ștafeta recitam această propoziție de salut cu voce tare. Ținteam cu pietre păsările de prin coroanele copacilor din pădure, îmi rodeam unghiile, loveam în stâlpul de lemn de la marginea drumului și, lipindu-mi urechea de el, mă miram de vuiet. Aceștia sunt stâlpi de telefon - mă

întrebam. Și cum se poate vorbi prin firele subțiri? Sunt firele goale pe dinăuntru și...? *Iat-o!* a strigat învățătorul și mi-a întrerupt gândurile. Din direcția canionului Sutjeskăi se iviră mai întâi niște oameni ca din cer, pe motociclete, în haine din piele strălucitoare, cu niște căști colorate și ochelari uriași! În urma lor începură să bubuie niște limuzine, apoi mașini militare, apoi mașini de miliție: toate aceste ciudățenii le vedeam pentru prima oară, holbându-mă cu gura larg deschisă și înghițind praful pe care-l ridicau aceste mașini urlătoare. Iar în curând, de după cotitură țâșni un jeep împodobit cu flori și steaguri. Alături de el, motocicliști, în urma lui, la fel. În fața jeepului alerga o fetiță, purta ștafeta, însă era departe și nu puteam să cunosc nici cum era ștafeta, nici din ce era făcută. Ea o predă unui băiat, acesta din nou unei fetițe și aceasta, încă un pas și va ajunge lângă mine. Trebuie să-mi spună ceva și să mă sărute. Atunci eu voi recita și... ea încetini, se opri... Nu se poate... păi ștafeta este ca moara de cafea a Rabijei! - m-am gândit eu decepționat atunci când am zărit obiectul sfânt din mâinile ei. *Pionierii și tinerii legendarei Sutjeska* - se revărsa glasul sonor al fetiței - *îi transmit iubitudinii mareșal Tito că minciunile și clevețirile lui Stalin...* - însă eu mă holbam la niște aparate de pe jeep (cu siguranță că erau aparate de filmat) și nici nu auzeam, nici nu ascultam nimic. Recitându-și partea sa, fetița îmi predă drugul colorat și strălucitor și mă sărută de două ori. Pionierii din Osmanovicii - am început eu, însă jeepul, încărcat cu aparatele acelea ce semănau cu niște mitraliere, o luă atunci din loc. M-am gândit că vrea să mă calce și am zburat la o parte cu moara aceea de măcinat cafea! Pietrele mi-au alunecat de sub picioare, motorul huruia în spatele meu și, împiedicându-mă de o piatră, doar ce nu am scăpat obiectul sfânt. Parcă fără suflet, am alergat până la Hilmija Osmanović și i-am predat... ștafeta ajunsese deja până la Gacko, iar eu plângeam cu suspine la marginea drumului. Învățătorul Ibro mă îmbia cu bomboane, mă consola, mă mângâia...

Ție, Ljubo Božović, ți s-a întâmplat ceva asemănător? - am ridicat eu pentru a cincea oară receptorul și mă frământam dacă să-i telefonez ori nu. Și tu, Ljubo, ai purtat-o. Nu există elev, nu există student, nu există cioban, nu există vreunul de vârsta ta sau a mea care n-a alergat, care măcar o dată nu s-a poticnit, dar nimeni n-a scăpat-o. O poartă și acum și o vor purta... atunci de cine-ți bați tu joc? Am cântat aceleași cântece, ne-am legat în jurul gâtului aceleași cravate, am învățat din aceleași cărți... Pe Bjelava, la Sarajevo, și tu ai fost membru de partid. Da, atunci când a trecut ștafeta prin orașelul studentesc, ai ținut chiar și... o cuvântare. Ai vorbit minunat! Tu nu te-ai înfricoșat de camerele de filmat, nici nu ai plâns. *Trăiască cel mai mare fiu al popoarelor noastre înfrățite!* - ai exclamat tu atunci, iar eu am aplaudat. Astăzi îți bați joc... mie doar îmi pare rău de tine, nu pot spune și că te urăsc. De tine însuși îți bați joc, Ljubo Božović! Nu există scuze. Dacă ai mințit pe Bjelava, dacă ai gândit altcumva decât ai vorbit, atunci asta înseamnă că nu ești un om cinstit, ci un cameleon, un ipocrit. Dacă ai avut mintea rățăcită și negrul ți-a semănat cu albul, atunci este iarăși o mană, o gaură în caracterul tău. Ești un neserios și un om de paie, adică un aluat pentru orice fel de prăjitură, lut care să umple orice formă. Atunci ai purtat pe reverul sacoului de student insigna cu chipul lui Tito, iar acum, în casa ta, pe perete, fotografia țarului rus. Atunci ai fost Božović, din Nikšićka Župa, acum ești Jastrebov, dintr-un sat Gromuška, din gubernia Tambovska. Cine și de unde vei fi mâine, peste cinci sau zece ani? Omul este ca un pom, excelență! Se va usca trunchiul și se va ofili fiecare frunză dacă dispăre rădăcina. Din rădăcina de prun nu poate răsări un piersic. Poate... se poate adăuga un altoi și astfel să se încrucișeze: mai departe n-a putut nici Miciurin... Tu, Ljubo, crezi că eu, de-aș fi putut, nu i-aș fi alungat pe Osmanovici din amintiri, din sânge, de peste tot din mine. De fapt, joc un rol, sunt și eu un ipocrit, mă prefac în fața Milicei și a ta că i-am alungat și am uitat toate cele

de atunci. Numele mi-este piersică, însă-mi ascund visele și sucul de prun în gânduri și... mai ascund și faptul că sunt și piersic și prun, nici piersic, nici prun, nealtoit... O minciună necesară, excelență, nu se poate schimba cu un adevăr necesar! Platon și Nietzsche sunt două soiuri, trunchiuri pe care doar Miciurin, prin altoire, îi poate uni și lega. Vreau să spun că și eu sunt pentru adevăr, Ljubo. Dar dacă minciuna se află în rădăcini, atunci, crede-mă, ceva din această minciună trebuie să rămână și în adevăr. În fine... și această minciună este crescută dintr-un amestec anterior de minciună cu adevăr... asta nu este... Ljubo, vreau să spun, nici minciuna adevărată... nu este, așa ceva nu poate să existe... De zile-ntregi îmi povestești despre albanezi, însă numai despre cei răi, despre cei perfizi și stricați. Există și altfel? Te afli de mult aici și, fără îndoială, îi cunoști pe albanezi și tot ceea ce se întâmplă în Kosovo și Metohija mult mai bine decât mine. Totuși... nu cred totuși în poveștile tale, fiindcă sunt toate la fel, sunt toate la fel de colorate. Da, te-au furat din salonul de spital, iar mie mi-au lipit halucinații, viziuni. Au legat conserve de sutana vlădicăi, i-au zdrobit degetele stareței pe care am vindecat-o. Se povestește că în Priština doctorița Mekuli castrează nou-născuții sârbi. În fiecare zi cineva se mută, cineva fuge spre nord. Și eu, Ljubo, observ toate acestea. Nu trăiesc în Prizren nici cu ochii legați, nici cu urechile lipite. Iată, vineri, de 4 mai, atunci când furios pe tine am plecat din Đakovica... am dat atunci în ușa mea de un fluturaș. Scria: *Afară, porc de sârb, aici este Albania!* Iar astăzi... dimineața, o piatră cât palma mi-a spart sticla de la fereastră și a căzut în cameră! În cutia poștală, un alt fluturaș: *Vouă, căcați de sârbi, vă lipsește încă un Jasenovac!* Așa scria, cu litere mari, și încă în cirilice. Probabil pentru că este astăzi 9 mai. Ziua victoriei. Am dus această înjurătură la postul de miliție... mi s-au scuzat oamenii, mi-au oferit cafea, nu se puteau opri din mirare. Au luat fluturașul, mă vor anunța de va fi găsit acel nebun... așa este, Ljubo, însă eu cred că există albanezi... majoritatea dintre ei, cred cu tărie, îi acuză pe ticăloși. Dar cred și faptul că ura le este provocată, nu poate nici ura să răsară din nimica. Iată, numai ce l-am citi pe Tucović, cartea aceea pe care mi-a dăruit-o medicul primar Murici. În 1912 și 1913, Ljubo, armata sârbă a făcut aici multe crime! Știi, să zicem, de masacrul albanezilor de la Debar, de la Uroševac și Merdar? Știi, și tu l-ai citit pe Tucović, numai că despre asta nu spui nimic. Mai multă toleranță, mai mult merhamet... știi ce înseamnă merhamet, Ljubo Božović? Vezi, m-am hotărât să nu le dezvălui niciodată nici lui Murici, nici lui Krstić că, în noaptea aceea, tu nu mi te-ai năzărit, ci exiști și eu te vizitez. Că te-am vizitat, mai bine zis. Mi-a trecut supărarea, iar Milica... aș veni cu drag, însă mi-e teamă că nu voi putea suporta, dacă... este chinuitor să te asculte cineva și când ești Božović și când ești Jastrebov. De n-ar fi Milica... sunt deja șase zile de când nu o mai văd... ție, Milica, îți lipsesc? Măcar puțin, măcar câteodată? Iar te-am visat alaltăieri noapte. Din nou, tu toată în alb, în rochie de mireasă, fără Ljubo lângă tine. Închipuie-ți, el s-a prefăcut în porumbel și uguie în biserică, poate și în afara ei, dar nimeni nu-l vede. Și am mai visat, Milica, că-ți citesc în ceașca de cafea, într-o cafenea pe Trebević... era iarnă, tu-ți suflai în palme și erai rumenă-n obraji. Deodată, închipuie-ți, aceea nu era o cafenea, ci casa cuiva... a cui casă și unde... nu știi, nu-mi amintesc, îmi amintesc doar faptul că Halit Berișa săpa cu târnăcopul, dărâma un zid și nu i-am putut smulge târnăcopul din mână. Iar infirmierul Zeciri... și el, mi se pare, dădea târcoale casei... Ieri, la spital, îl întâlnesc pe Zeciri: avea un plasture deasupra sprâncenei stângi, iar eu exact cu acel plasture l-am visat! Lui Zeciri i s-a născut ieri un fiu, al patrului la rând, așa că a plecat de la spital să cinstească. Nu m-a ocolit nici pe mine. Medicul primar Murici se bucură că ne-am împăcat. Oamenii leagă, oamenii dezleagă - a spus el. Mi-a promis că el, personal, va merge la directorul poștei pentru a mi se pune acasă un telefon. Va

aranja, a spus, cel târziu până la sfârșitul acestei săptămâni. Voi putea atunci, Milica, să te sun și când ești la serviciu, când Ljubo nu ascultă. Iar tu... - sună telefonul.

- Da, vă rog! - am ridicat eu receptorul.
  - Aveți Gacko, doctore - spuse fata de la centrala telefonică. - Abia am reușit să prind legătura.
  - Alo... alo, Milosava, mă auzi... tu ești, Milosava?
  - Da... cine altcineva... cine-i... cârâie un drac, nu se aude nimic.
  - Doctorul Ilija... eu sunt, Milosava, te sun din Prizren. Vreau să te rog - intră un pacient și încep să povestească ceva în albaneză. I-am spus să aștepte, până termin convorbirea. - Alo, Milosava, alo... mă auzi?
  - Pe Dumnezeu meu, ei au... eu nimic nu-ți mai... alaltăieri... am văruit - prindeam eu doar câte un cuvânt.
  - Cheamă-l, te rog, pe Efendija, să vină la tine, iar eu voi suna mai târziu.
  - A dat cheia... blestema-te-ar Dumnezeu că bâzâi... pe la jumătatea văruitului... de unde să știu eu pentru ce... Nici un fel de mesaj... eu, doctore, am făcut curățenie și am văruit peste tot!
  - L-au arestat pe Efendija, Milosava?
  - ... la Trebinje. I-au pus... pe unchiul tău... în grinzile lui.
  - L-au luat, zici, pe Efendija la Trebinje?
  - Eu mă duc mâine... pe linia asta... conductorul Zaim... la Trebinje.
  - Când a fost arestat?
  - ... șovism și judecată... din Ljeskovina... ce vâjâi... ține-ți gura!
- Legătura se întrerupse. Pacientul acela se apropie imediat de masă fără a-mi da măcar răgazul să-mi revin. Arestat? Nu încapă îndoială, Efendija a fost arestat. Unchiul meu, Ljeskovina, șovinism (șovism, cum spune Milosava), văruit... asta-i asta, i-au poruncit să oprească văruitul și l-au dus legat la Trebinje!
- Mă înțepă la stomac, domn doctor - își scoase el cămașa din pantaloni. - Iartă.. acuș-acuș trebuie... iartă în closet, domn doctor.
  - Ce ai prânzit?
  - Încă nimic... doare, bre doctor.
  - Ce ai dejunat?
  - Nimic... numai... numai un baclava și doi ...
  - Vomiți?
  - Cum să dau înapoi, eu mâncat toate astea.
  - Am întrebat dacă simți vreo greață și dacă vomiți?
  - Puțin... am greață, dar nu în stomac, ci aici... aici - arătă el spre gât.
  - Soră! - m-am adresat eu oficial infirmierei Mirjana. - Dați-i două tablete de *reglan* și trei capsule de *flonivin* și să le bea imediat. Luați-i scaun și repede la analiză. Iar până atunci...
- Îmi părea rău de el și, bătându-l pe umăr, i-am spus să nu-și facă griji. Să facă ceea ce-i va spune sora Mirjana. Și, pe viitor, înainte să guste, măcar să miroase mâncarea. Se învârtea pe loc și tot mulțumea. Fața-i era smochinită, ca la un bătrân, însă nu avea nici cincizeci de ani. Știrb, fără trei dinți din față, cu ceilalți îngălbeniți de la tutun. Era oare însurat? Cu ce se ocupa? Câți copii avea? De unde era?
- Din ce sat ești, gospodarule?
  - Din Grnčara, domnu.

- O duci bine?
- Se poate și mai rău.
- Copii?
- Opt... patru în viață și patru morți... jumate-jumate.
- De la ce ți-au murit copiii?
- Din voia lui Allah... de moarte, domnu.
- De ce n-ai chemat medicul, că atunci voia lui Allah... - telefonul începu din nou să sune.

Milica! Mă roagă să pornesc de îndată spre Đakovica. Zice că s-a întâmplat ceva groaznic. Ljubo e bine, bine sunt și copiii, e bine și ea... însă nimic nu e bine, ea telefonează de la poștă și nu-mi dă explicații. Mă roagă să mă grăbesc. Mă va aștepta la ora patru, în parc, lângă monument, la capătul străzii Sârbești...

Am mai consultat doi pacienți și am părăsit spitalul cu zece minute înainte de încheierea orelor de program. Îmi treceau prin minte tot felul de lucruri, dar, din cauza ploii care a așternut pe drum un strat de mazăgă, trebuia să conduc încet și cu atenție. Ce s-a putut întâmpla atât de groaznic? Nu a fost nimeni ucis, nu a fost nimeni bătut, nimeni nu este bolnav, nimeni nu a fost arestat. Vorbise cuprinsă de panică, pierdută. Să fi primit decizia de concediere? Nu, de la un asemenea lucru vocea nu-ți tremură așa. A încercat careva să o siluiască? Nu îndrăznește să-i spună soțului, însă nu poate împărți rușinea și teama numai cu ea însăși. Dar e posibil... poate să fi dat Halit Berișa pe la bancă și a amenințat... dacă a scurtat termenul până la care ei trebuie să se mute? Ori dacă... dacă - și acest gând mă sperie și mă luminează. Dacă a izbucnit în casă scandalul și ea a dorit să... Dar, dacă este așa, de ce m-a chemat pe mine să vin urgent la Đakovica? Ar fi mai normal să vină ea la Prizren. Dar ea chiar vrea să vină la Prizren, vrea ca eu să o aduc. Păi da, ar fi venit cu autobuzul, însă nu are curajul. Ea singură mi-a povestit că, luna trecută, au siluit o fată, sârboaică. A plecat din Đakovica cu autobuzul și, undeva pe drum, șoferul a oprit și câțiva flăcăi albanezi au tras-o afară... Cercetările au fost rapid finalizate. Inspectorii i-au cerut fetei să le spună numele acelor flăcăi și al șoferului sau numărul autobuzului în care au atacat-o. Nu a știut și, evident, cercetările au fost oprite. De ce a telefonat Milica? Și de ce m-a rugat să nu mă duc la ea acasă, ci să ne întâlnim în parcul de lângă... de lângă... - ea mă observase deja și-mi făcea cu mâna, de sub umbrelă.

- Ce s-a întâmplat? - mi-am pus eu mâna pe umărul ei.
- Îți mulțumesc... îți mulțumesc foarte mult - spuse încet. Își plecă puțin capul spre stânga și și lipi obrazul de mâna mea așezată pe umărul ei.
- Povestește - i-am zis eu, protector. M-am apropiat puțin, să o îm-brățisez. Nu cu amândouă mâinile, ci doar cu aceea pe care-și apăsa obrazul.
- Să intrăm în mașină - se trase ea, dându-mi umbrela. Pe-aici umblă tot felul de lume.
- M-ai speriat, m-am gândit la cine știe ce. În cele din urmă... mi-e și rușine să și spun.
- Spune, dacă ai început.
- Vrei... cum să spun... am sperat că te afli în pragul divorțului - am zâmbit eu, ștregărește, însă cu zâmbetul acesta nu am reușit să ascund nimic.
- Asta nu e corect - se opri ea. - Este vorba de viață, gata e, nu mai există scăpare... cei norocoși, doar cei norocoși se pot gândi la divorț.
- Am glumit... scuză-mă - am închis eu umbrela. - M-ai înțeleș greșit... evident că un asemenea lucru nu ar fi fost corect... ce face baba aceea? - aproape că m-am bucurat văzând o

bătrână stând îngenunchată dinaintea busturilor de bronz ale eroilor albanezi Emin Duracu și Zef Lius Marcu.

- Se roagă... a venit să se roage lui Dumnezeu - răspunse Milica. - Aceasta este o biserică... acest parc este biserica noastră! - își făcu și ea cruce.

- Biserică? Milica, ce tot spui?

- Noi, Ilija și cu mine, ne rugăm aici. Și în closetele publice... Așa este, nu te uita așa la mine. Closetele publice din Đakovica și acest parc ne sunt nouă lăcașuri de rugăciune!

Am intrat în mașină. Tăceam, așteptam să mi se explice. Am privit spre parc: bătrâna stătea și în continuare în genunchi și-și făcea cruce. De ce? Biserica, closetele publice, Emin Duracu! Nu pricep nimic. Tăcea și Milica. Dădea din buze, vroia să spună ceva, răsuflea repede.

- Te rog... te implor - izbucni ea în plâns și-și prinse mâinile în jurul meu. - Nu ne părăsi... mută-te... el a înnebunit! - se îndepărtă ea și-mi lăsă mirosul părului și al trupului său. - Înnoptează la noi, te implor! - își mușcă ea degetele cu dinții.

- E-n regulă, voi înnopta... Milica, ce e cu tine? - i-am cuprins eu fața cu mâinile. Nu plânge, se uită lumea... liniștește-te... prostuța mea - am sărutat-o eu pe obraz, pe nas, pe ochi...și-atunci am început să-i strâng lacrimile cu buzele. - Nu te teme, prostuțo... ce s-a întâmplat... mă voi muta - o sărutam eu peste tot pe față, și pe frunte, și pe gât, și-i încâlceam părul.

- Ce se întâmplă cu mine, Doamne?! - se cutremură ea deodată. Eu... noi am înnebunit, Ilija! - mă privi ea rușinată. La miez de zi, în stradă... uită, te rog să uiți.

- De ce să uit?

- Pentru că... pentru că... eu am înnebunit? - tremura ea toată - Nu am vrut, nici nu m-am gândit... mamă a trei copii, pe stradă...iar soțului...poate pe el nici nu-l vom mai găsi în viață! - izbucni iar în plâns.

- Ce s-a întâmplat? - mă trecu un fior. - Spune odată ce s-a întâmplat?

- De patru zile - își șterse ea nasul - Ljubo nu mai stă pe-acasă. Pleacă dimineața, se întoarce abia către seară. Îl întreb unde a fost, iar el... își închipuie, știi și singur, că e Jastrebov. S-a dus, spune, să adune dovezi. S-a dus să strângă răul lui și al meu, asta am aflat azi-dimineață. Azi-dimineață s-a sculat devreme, și-a pus pe el costumul, chiar și cravata... m-am gândit că iar și-a propus să plece undeva anume. Îmi citește în ochi teama și zice... că nu se duce nicăieri, ci doar vrea să invite pe cineva la cafea. A format numărul și... aud că vorbește cu Halit Berișa. Vorbea mios, amabil, tot numai un zâmbet... nici nu pot să cred. Îl cheamă să-i vândă casa, să negocieze prețul și să discute despre mutare. Eu fericită... au auzit și copiii, se bucură de faptul că vom pleca în Serbia...E gata, nu mai avem scăpare! - strigă, speriată.

- Îți pare rău după casă. Îți pare rău după Đakovica. Despre ce vorbești?

- Îmi pare rău... îmi pare rău de copiii aceia, Ilija. Nu va trece asta doar așa. Halit Berișa... - gemu ea cu putere. - Vine Halit Berișa, iar el, la costum, vesel. Și doar ce se așeză că Ljubo își îndreptă pistolul spre el! Acum, i-a zis, vei recunoaște care din țâțele mamei tale ai supt-o prima dată! Și când și cum, animalule, l-ai ucis pe fiul lui Mitar și i-ai ascuns leșul în Albania! Apoi, după ce descrii frumos totul și când semnezi... atunci vom discuta despre casă și despre vânzarea ei... Eu am împietrit. Berișa, galben ca ceara, murmură ceva, amintește de copii și nepoți, oferă bani, dar Ljubo se duse în spatele lui și-i propti pistolul în ceafă: Scrie, animalule, tot ce-ți spun! Și să nu cumva scrii... Tată, omoară-l pe arnăut!! - începu Vojin al meu să zbiere. Și să nu scrii - striga Ljubo - nici un cuvânt dacă nu e adevărat. Reține însă, nemernicule, că știu care este adevărul. Nimic nu se poate ascunde de Dumnezeu și de țarul rus. Scrie, când îți spun! Ce să scriu, bunul meu vecin? - tremura mâna lui Berișa deasupra foii goale de hârtie. Scrie...

transcrie, tâlharule, de la punct până la punct! - îi puse Ljubo o altă foaie de hârtie pe care... a conceput el, dinainte, declarația lui Berișa... E gata... Ilija, asta se va întoarce împotriva noastră! Te rog... te-am chemat doar să înnoptezi la noi... aici noaptea este groaznică și fără asemenea lucruri. L-am chemat și pe Veljko, fratele lui Ljubo, convinge-l, convinge-l cumva pe Ljubo să fugim la Nikšić...ce să fac, nu știu ce să fac, ajută-ne!

- Berișa a semnat?
- A semnat și a plecat.
- Să anunțe miliția?
- Aș fi vrut asta, însă... el nu lasă urme. El va rezolva asta pe tăcute, de cum va găsi în ce fel și de cum se va sfătui cu ai săi.
- Ai grijă de copii și... du-te mâine la Nikšić cu copiii... o să vă duc eu.
- Cum să-l las singur?
- Nu va rezista nici el multă vreme, va veni repede după voi.
- Hai să mergem. Undeva aproape de casă eu voi coborî din mașină. Va bănuți ceva dacă venim împreună.
- Copiii sunt acasă, cu el?

- Da, nu se duc astăzi la școală. E sărbătoare, Ziua Victoriei. Ziua nefericirii noastre. Nu te teme, totul va fi în regulă.

- Grăbește-te, te rog. Acum e Mitar acolo, să nu plece. Mitar Rašović este maior în pensie, îmi povesti ea la repezeală. L-au pensionat în 1967, la 38 de ani. Nu din motive de boală, nu pentru că nu putea face față, nici pentru că l-a căutat pe Mitar. Simplu, a venit ordinul, uhn ucuz special, că trebuie să trimită în pensie câțiva dintre ofițeri. Colonelul scrie că și el a fost atunci pensionat. Și încă vreo câteva sute de ofițeri, aproape în exclusivitate cu toții sârbi. Colonelul scrie că au făcut asta numai cu scopul de a curăța armata de *hegemonia sârbească*. Un an de zile după plecarea în pensie, Mitar Rašović și-a pierdut fiul cel mare. S-a îndrăgostit băiatul de o albaneză, mergeau împreună la școală. S-a dus într-o noapte la întâlnire cu ea, însă nu s-a mai întors niciodată. A dispărut. L-a căutat miliția, armata, pescarii, salvamontiștii. Luni de zile a dat Mitar anunțuri la mica publicitate prin ziare. Un flăcău minunat, ea l-a cunoscut, spuse. Scria poezii, juca baschet, cânta la ghitară. Fratele mai tânăr al lui Mitar a fugit cu familia în Serbia. Iar Mitar a așteptat, a tot așteptat. L-a susținut speranța deșartă că Srđan, fiul său, o să apară de undeva. A așteptat și a răbdat până acum vreo douăzeci de zile și atunci a fugit și el la Smederevo. Și-a trimis acolo nevasta și pe cei trei copii, iar el a rămas aici de unul singur, să-l aștepte și pe mai departe pe Srđan. Și iată, i s-a meritat...

- Iată, i s-a meritat așteptarea! - spuse Milica. - Recunoașterea lui Berișa... ce-i trebuie lui Mitar această recunoaștere, ce a câștigat cu asta?
- Să-l judece pe criminal. Măcar din acest punct de vedere să fie mulțumit.
- Cui să-l reclame? Să reclame judecătoria la judecătorie... tu ai... oprește aici, să ies...

CENUȘA NECHEMATULUI OASPETE

- Nici de venirea fratelui meu nu m-aș fi bucurat mai mult - îi dădură lacrimile lui Ljubo de cum mă văzu. Unde ești, pentru numele lui Dumnezeu? Câte zile sunt de când tu... nici măcar un telefon. Ți-a trecut su-părarea? Ce mai e cu unchiul tău? - mă îmbrățișă și mă bătu pe umăr cu palmele acelea ale lui mari, fără intenția de a-mi da drumul.

Îmi făcu, turnând rachiul în pahare, cunoștința cu Mitar Rašović. Mi-cuțul Vojin mi s-a așezat în brațe și-mi căuta prin buzunare.

- Mă bucur că v-am cunoscut - spuse Mitar. - Mi-au povestit Ljubo și Milica despre dumneavoastră.

- Și mie despre dumneavoastră și fiul dumneavoastră. Chiar cu puțin timp în urmă... așa este, ce să-i faci - doar ce nu m-am dat de gol că știu cine era criminalul.

Mitar era de statură mijlocie, cu ochii de-un albastru spălăcit, cu ma-xilarele puternice, cu nasul puțin alungit, cu sprâncenele dese, cu fire de păr albe. Mâna dreaptă îi tremura. Sindromul lui Parkinson, m-am gândit. Pe bărbie avea o aluniță proaspăt tăiată, probabil la bărbierit. Fuma ținând țigara în mâna stângă și, nervos, în fiecare clipă, scutura scrumul.

- De Dumnezeu și de țarul rus... da, dacă e să fim corecți, de Dumnezeu și de consulul rus nu se poate ascunde nimic - strigă Ljubo. - Eu... azi-dimineață, concetățene, consulul rus Jastrebov l-a prins pe asasinul lui Srđan! - adăugă victorios. - Aici, unde stai tu acum, a stat criminalul. Cu acest stilou... iată, cu acest stilou și-a alcătuit declarația. Ține, uită-te! - îi întinse o foaie de hârtie, scrisă.

Atunci intră Milica și se prefăcu a fi surprinsă când mă văzu. Nici nu a visat, zise, că va da peste mine. A început să mă întrebe cum și de ce nu am venit de atâta amar de vreme.

- Lasă-l, Ninocica, să citească declarația lui Berișa - o întrerupse el. - Și nu-mi... altădată, Ninocica, ai mai multă imaginație. Ai știut bine că a sosit, de ce te prefaci că nu?

- Eu să știu că...

- Bineînțeles că ai știut - nu așteptă să termine. I-ai văzut mașina, dragă. A parcat-o chiar în prag, lângă... bine, poate nici n-ai văzut, doar am glumit.

Eu, Halit Berișa, din Đakovica, strada Bajram Țuri numărul 29, constrâns de dovezile consulului împărăției rusești I.S. Jastrebov, recunosc de bunăvoie că la 14 august 1968 l-am ucis pe Srđan Rašović din Đakovica, strada Sârbească numărul 9, anul trei de gimnaziu, în vârstă de 17 ani. În sus-numita zi, pe la ora 19, l-am așteptat pe Srđan Rašović la moara părăsită de pe Vogonica, unde trebuia să o întâlnească pe Fatiha Beheluli, fata lui Riza Beheluli din Đakovica, strada Mareșal Tito numărul 43. Înainte de asta, tatăl Riza și-a obligat fiica să destăinuie locul întâlnirii și după aceea a venit la mine să-i întorc serviciul, întrucât el, la vremea lui, a depus mărturie mincinoasă că eu, în timpul războiului, am lucrat pentru partizani în ilegalitate și astfel a contribuit ca puterea să-mi recunoască participarea la revoluție și să-mi încredințeze sarcina de a-i fi anchetator, cu gradul de căpitan, între anii 1946 și până în 1957, când mi-a fost atribuită o altă sarcină. Eu, însă, pe tot parcursul războiului, am fost în rândurile

baliștilor și personal, pe lângă altele, l-am ucis pe Andrija Đurišić din satul Međa de lângă Đakovica și l-am aruncat în fântână. Pentru a-mi întoarce datoria către Beheluli, m-am dus la moară, l-am așteptat pe Srđan Rašović, m-am furișat spre el prin spate și l-am omorât cu o lovitură în cap cu un drug de fier. În aceeași seară, am tăiat cadavrul în bucăți pe care le-am băgat în saci cu pleavă și le-am dus până la Imer Karakuti din satul Zulfaj, aproape de granița albaneză. Imer a preluat restul asupra sa, iar eu i-am mulțumit oferindu-i o mitralieră cu două lăzi de muniție. După două zile, l-am vizitat pe Imeri și el mi-a spus că a trecut sacii în Albania, prin legăturile sale, și aceștia au fost îngropați. La întrebarea consulului rus I. S. Jastrebov dacă regret crima răspund că nu. A ucide și a-i goni afară din Kosovo și Metohia pe toți sârbii, a le dărâma toate bisericile și mormintele, aceasta este o sarcină, o sarcină sfântă a credinței și națiunii noastre. Kosovo și Metohia trebuie să devină parte a Albaniei. Consulul I. S. Jastrebov m-a determinat să declar și să iscălesc toate acestea nu prin constrângere, ci numai prin dovezile pe care le-a adunat. Dealtfel, declarația o dau la consulatul rus din Đakovica, strada Sârbească nr. 4. Consulului I. S. Jastrebov i-am oferit și bani, și aur, numai să ascundă crima, însă el a refuzat.

Đakovica, 9 mai 1973

Halit Berișa

Ce să spun? Simțeam că Ljubo aștepta o laudă, o felicitare. Jubila. Dar Mitar? El tăcea și fuma fără a scoate vreo vorbă. Doar mâna dreaptă ce-i tremura în permanență. Dar deseori îi tremura și câte un mușchi ori nerv sub ochiul stâng, dând astfel impresia că Mitar făcea cuiva cu ochiul. Chinuitor, fără sens. Să spun vreun cuvânt de mângâiere, prostesc ori lip-sit de sens? Să-mi exprim condoleanțe față de Mitar după atâta vreme?

- A tăia în bucăți ca pe... și a-l băga în saci cu pleavă - exclamă Mitar în cele din urmă. - Așa, doctore, nu este un om ci..., futu-i mama lui până-ntr-a noua spiță! Să-l omori și pe el și copilul lui... și nepoții în leagăn, să-i omori pe toți!

- Copiii nu sunt vinovați, nu vorbiți așa... - am început eu să mă bâlbâi, însă repede m-am oprit, dându-mi seama cât de prostesc era ceea ce spuneam.

- Vinovați sunt și copiii! - zise Božović.

- În bucăți... așa mi-a tăiat fiul, ca pe... un miel! - scrâșni Mitar din dinți.- Fute-i-ar câinii mama lor, pentru cine și de ce m-am luptat eu!

- Dar cum ai aflat și adunat toate aceste amănunte, Ljubo? Ce se în-tâmplă dacă ți-a scăpat ceva în această investigație a ta?

- Asta este o întrebare bună, doctore - se bucură el. - Și Halit Berișa m-a rugat să-i spun cine l-a turnat.

- Așa e, Ljubo, poate... poate treaba cu sacii și pleava nu este ade-vărată - se uită Mitar la el cu o speranță ciudată în privire.

- E-adevărat, din păcate.

- De unde știi? - am continuat eu bănuitor. - Mai ai vreo dovadă în afară de această hârtie pe care a semnat-o Berișa?

- Așa, deci! - se zbârli el. - Așadar, Jastrebov a inventat toate acestea!

- Nu am spus asta.

- Există diverse posibilități, dacă cercetările se fac cu tenacitate și temeinicie - se transformă supărarea lui, pentru moment, în lăudăroșenie. - Închipuie-ți, doctore, că Berișa, după ce a înfăptuit crima, a venit la Riza Beheluli și i-a povestit totul. Închipuie-ți, totuși, că cineva a ascultat a-ceastă discuție. Fatima, să zicem.

- Ea niciodată nu și-ar fi trădat tatăl.

- Poate ar fi făcut-o, ea a fost îndrăgostită de Srđan. Dar închipuie-ți, doctore, că în urmă cu cinci ani, la numai trei luni și jumătate după dispariția lui Srđan, consulul Jastrebov și-a pus pe cap calota albaneză și s-a amestecat printre studenții albanezi, atunci când au cerut un stat albanez și au bătut sârbi de prin Priština. Și închipuie-ți că atunci Halit Berișa a fost și el la Priština, ca unul dintre aceia care au organizat toate acestea și în mâinile cărora s-au aflat frâiele răzmeriței. Mai închipuie-ți că a povestit unui grup de studenți ce s-a întâmplat cu Srđan... le-a povestit asta confidențial, să laude puterea și metodele organizației secrete care curăță Kosovo de sârbi. Nu a destăinuit însă și numele ucigașului, ci doar a spus că asta "au făcut-o ai noștri". Nu a destăinuit nici numele prietenei lui Srđan, nici al prietenului său, Imer Karakuti. Dar a spus destule pentru ca Jastrebov să-și direcționeze investigația încotro trebuie... Ți este asta de necrezut, doctore?

- De ce, de îndată ce-ai aflat toate acestea, nu l-ai denunțat pe Berișa organelor noastre de stat?

- Dar cine zice că eu am aflat asta la Priština? Ți amintesc doar una din șirul de posibilități. Și cine spune că nu l-am denunțat?

- Ai făcut-o?

- Alor noștri... da, bacișca, organelor voastre de stat, nu, fii sigur. Aceste organe de stat ale voastre, sârbești, nu există. Există doar indivizi... dar cum și din ce cauză, să spunem, a pierit în ianuarie 1969 inspectorul Veljko Jablanović? L-au găsit pe drum, călcat. Dar când a fost călcat, doctore? În noaptea dintre 23 și 24 ianuarie. Așa a scris în ziar. Dar nu a scris că pe 23 ianuarie inspector Jablanović a fost la Đakovica și, dintr-un anumit motiv, a discutat și cu Halit Berișa și cu Fatima și Riza Beheluli. Închipuie-ți, doctore, că inspectorul, înainte de a muri, înainte de a fi fost ucis, s-a întâlnit cu Jastrebov. Și închipuie-ți...

- Nu vreau să-mi închipui nimic. Spune-mi cum ai continuat și ai terminat de unul singur investigația?

- Singur? Consulul rus nu e niciodată singur, doctore. Câteodată îmi ajută... pe frații Dautai i-am prins prin sateliții rusești, iar pe Imer Karakuti... închipuie-ți, bacișca, că sus există un ochi atotvăzător. Și că Jastrebov se află într-o legătură telepatică, parapsihologică, cu acest supraveghetor de care nimeni și nimic nu se poate ascunde.

- Chiar nimic? - am răbufnit eu, ironic.

- În mare, nimic, bacișca. Iată, să zicem... tu, bacișca, ai fost astăzi cu Ninocica mea înainte de a veni aici! - făcu el șiret cu ochiul, iar mie parcă îmi trecu ceva rece peste piept. - E posibil și să greșesc, dar... dar... așa mi-a fost șoptit de sus și acum ar trebui... - privi la Milica - acum ar trebui efectuată o investigație - mă lovi el peste umăr.

- Cum să aflu, frate Ljubo, unde este Srđan îngropat? - ne salvă Mitar de erupția de rușine și pe ea și pe mine. - Și cum să trec în Albania, să-l dezgrop?

- Imediat mâine - am intrat eu în vorbă - trebuie anunțate organele de stat. Imer Karakuti trebuie să... - mi-am adus eu pe neașteptate aminte de ceva. - Înainte de asta, obligatoriu, multiplicați declarația lui Berișa în mai multe exemplare. Să nu riscați, Mitre, să vi se fure această hârtie ori să o pierdeți

- Jastrebov s-a gândit la toate - se laudă Ljubo. Berișa a scris peste două indigouri. O copie mie, una lui Mitar, iar originalul a fost depus în seif, în arhiva secretă a consulului

- Cu atât mai bine, excelență. Să fie anunțate mâine organele de stat de această crimă și Karakuti va trebui să-i ducă pe anchetatori până la mormânt.

- Ancchetatorii cui? - izbucni Božović. - Să-i ancheteze criminalii pe criminali... păi, tu ești... da, ești de curând pe-aici și nu cunoști, nu ți s-a spus, dar să fii chiar atât de orb eu unul nici nu pot să cred. Amintește-ți, omule, ce ți s-a întâmplat ție, ce ți-au înscenat ție.

- În asta și constă necazul - strigă Mitar. - Dacă-l denunț pe criminal, pe deasupra or să mă și aresteze!

- Mergeți la Belgrad. Acolo cu siguranță...

- Dar la cine la Belgrad, dragă doctore? Am trecut eu acolo multe praguri. Slugi peste slugi, renegat peste renegat. Sunt mai răi decât Halit Berișa și decât... decât... futu-le mama lor!

- Dar la Marșalat? Acolo o să vă primească și acolo arătați-le decla-rația lui Berișa. La Marșalat nu se poate...

- Chiar că aș dori să te oprime Albania... dar-ar Dumnezeu să te opri-me Albania, să le-ncerci pe toate pe propria-ți piele! - strigă Božović.

- Scuză-mă, Ljubo, dar ceva important nu se leagă aici. De ce ar ucide ei în taină și de frică să nu afle puterea, dacă înșiși ei se află la putere și dacă nimeni nu le poate face nimic?

- Poate, cine spune că nu le poate nimeni nimic? Puterea poate, însă nu vrea, poate și poporul, însă nu îndrăznește. Poporul nu îndrăznește de puterea populară, iar puterea populară apără cuceririle sfinte ale revolu-ției!

- Iarăși tu după ale tale.

- Nu după ale mele, ci după ale lor. Și Halit Berișa, și frații Dautai, și Karakuti, cu toții sunt ei ocrotiți de puterea care, în numele celui mai sfânt principiu al său, a proclamat distrugerea hegemoniei velikosârbe. În ochii acestei forțe, în ideea ei, în programul ei, Mitar și fiul lui Mitar reprezintă hegemonia, iar Halit Berișa pe acela care pătimește, care este prigonit! Ha-lit Berișa nici nu-și închipuie câte îi sunt permise și cât de ocrotit este. El știe că prin Metohia și Kosovo poate să facă tot ce pofteste. Aici el este stăpânul absolut. Fără nici o teamă, în miez de zi și de față cu o mie de martori, el ne poate ucide și pe tine și pe mine! Și de ce nu o face, vei spu-ne? Pentru că pe Srđan l-a ucis în taină. De ce mi-a oferit aur pentru ca să tac? De aceea pentru că puterea lui în Metohia și Kosovo este, totuși, o parte dintr-o putere străină, nealbaneză, a celei din Belgrad. El simte și știe că și această putere străină este de partea lui, dar până când îi va ucide și-i va determina inteligent pe sârbi să plece, fără să lase urme mari! Să pună mâna pe o mitralieră și să omoare de-a rândul... eh, doctore, asta nu i s-ar mai ierta. Puterea de la Belgrad încă nu permite incendieri oficiale ale bisericilor, violuri oficiale prin târgurile din Kosovo, execuțiile oficiale pe stadioane! Noi suntem, totuși, apărați!

- Asta, Ljubo, înseamnă că toți arnăuții sunt la fel și că toți ar ucide?

- Toți! - strigă Milica din bucătărie, unde pregătea cina.

- Trrr...! țipă micul Vojin, ținând în mâini un automat-jucărie, din plastic. - Trrr...! O să-i omor pe toți arnăuții!

- Tata! - începu să vorbească și Boško. - Unde pot face rost de benzină?

- De ce, fiule? - îl îmbrățișă el pe micuț.

- Să-mi aprind școala!

- Să aprinzi școala! - se miră Mitar.

- Pe școlarii lor... eu nu școala aș aprinde-o, ci doar pe ei! Ne bat, ne scui-pă, ne rup cărțile... și scot cuțitele, nene, le scot!

- Dar învățătorii? - am întrebat eu. - Spune-l imediat învățătorului pe orice elev rău.

- Ne bat, nene doctore, și învățători albanezi!

Mitar dădu peste cap trei pahare de țuică de-a rândul. Când a început războiul, spuse după aceea, era ceva mai în vârstă decât Boško. Tocmai împlinea treisprezece ani. În satul lui, Gornji Biteš, au tăbărât pe 14 aprilie arnăuți înarmați. Au simțit că le venise vremea, că Iugoslavia se destrăma. Întâi au luat-o la rând cu incendiile. Și-n vreme ce ardeau casele, ei, în strigăte și exclamații de bucurie, bătând în tobe și dansând jocuri mistice, în pocnetele puștilor și fluturând steaguri albaneze, sărbătoreau înfrângerea armată a Iugoslaviei. Lumea fugea din fum și foc, țipau copiii în brațele mamelor lor, mugeau vacile, behăiau oile, nechezau caii prin grajdurile aprinse. Nici o apărare. Atât armele, cât și flăcăii din Biteš erau pe front. Rămăseseră doar bătrânii neputincioși, copiii, femeile și doar câte un bărbat care i s-ar fi putut împotrivi gloatei. Ar fi putut, dar n-au avut cu ce și nici timp. Îi uciseră imediat pe treizeci dintre ei. Mitar, spuse, a văzut cum i-au ucis pe vecinii lui, pe Miraš Stijović, pe Sava Radulović și pe Milivoj Vukašinović, iar apoi au făcut din paie și ramuri de stejar un rug și i-au aprins pe toți trei. Și-n vreme ce sfârâia carnea de om ei au dansat *șota*, hora albaneză, în jurul frigării.

- Din nefericire - povestea Mitar - a dat zăpada și a început frigul. Gemea și ardea întreaga Metohie. Ardeau satele sârbești, iar pe drumul Čakorului, prin clisura Rugovskăi, se târau coloane lungi și negre de oameni fără de casă. Să ne fie dat să ajungem numai până în Muntenegru! - a strigat nefericita mea mamă trăgându-ne pe noi opt după ea. Trei băieți și cinci fete, unul mai mic decât celălalt. Eu eram cel mai mare. Cea mai lungă coloană de refugiați... ție îți povestesc asta, doctore, și cu siguranță că-i plictisesc pe Ljubo și pe Milica. Ei știu tot, ei au auzit deja tot, de la mine și de la alții... Cea mai lungă coloană de refugiați începea de la Prizren, cea de a doua - de la Đakovica, cea de a treia - de la Peć, cea de a patra - de la Drenica, cea de a cincea - din Kosovo - își duse el iarăși mâna la rachiu. - Viscolea, iar noi ne cățaram pe serpentinele de pe muntele Čakor. Nu aveam cu ce să ne îmbrăcăm și să ne încălzim, nu aveam cu ce să ne potolim foamea.. Una dintre femeii... mai târziu am aflat că fusese Jevrosima Rajović, își lepădă legătura de pe spate și începu să se vaite: Eu nu mai pot! Apoi își făcu cruce și aruncă legătura cu tot cu copil în vârtoarea Bistrice! Apoi își luă avânt și se aruncă ea însăși în prăpastie. Fericită ești, nefericito! - strigă mama mea și le luă în brațe pe cele mai tinere două fiice, să le arunce în canion, dar noi, cei oleacă mai mari, ne-am prins de picioarele ei. Aruncă-ne și pe noi, mamă! - strigam noi. Vocea începu să-i tremure și el nu reuși să-și ascundă lacrimile. - Ne holbam la râu și așteptam ca mama să se liniștească și să renunțe la intențiile sale. Atunci... și asta niciodată nu voi uita, doctore... Atunci Bistrica aduse o grămadă de crengi negre și, cu aceste crengi, o fetiță cu bucle... erau aurii, aș jura și-acum. Se rupse ceva în sufletul mamei, fiindcă se întoarse cu spatele la canion și ne duse mai departe...

Milica așternu masa. Iar dacă îndrăznesc totuși să mă bizui atât de mult pe memorie, pregătise pâine de mălai, brânză, caimac și friptură de pui. Abia mestecam. De parcă mi se oprise povestea lui Mitar undeva în gât. Mitar, însă, mesteca și înghițea cu poftă.

Sunt oare instinctele înaintea simțurilor, mațele înaintea sufletului, fiziologia înaintea psihologiei? - gândeam eu urmărindu-l. Am învățat, în timpul studiilor, că majoritatea condamnaților la moarte nu refuză cina, chiar de știu că sașietatea le este de prisos, fiindcă, oricum, dimineața îi vor duce dinaintea plutonului de execuție. Mulți chiar solicită și o porție suplimentară! Iar odată, în anul cinci de medicină, am și urmărit într-un jurnal execuția unui nefericit care și-a ucis soția și pe cei patru copii într-un acces de gelozie. *Apă, un pahar de apă rece!* - a implorat el când l-au scos din celulă. Ce să se fi întâmplat atunci în sufletul lui? Se va fi conturat asta și pe chipul său? Nu știu, întrucât imaginea de film este înșelătoare, iar de filmat l-

au filmat în penumbră, din depărtare. Apa a băut-o gâfâind, trei-patru înghițituri, de parcă s-ar fi grăbit undeva. Apoi a cerut și o țigară. Mă așteptasem să o fumeze încet, măcar atât cât să-și mai amâne moartea. Nu. Cel mult într-o jumătate de minut jarul a ajuns până la arătătorul și policarul mâinii drepte a osânditului, cu ajutorul căreia, înghițind lacom fumul, ținea țigara să nu-i cadă din gură. După care a pornit spre locul de execuție, însă ceremonia executării nu au mai arătat-o.

Și Mitar gema și mesteca în timp ce mânca, numai că el nu se grăbea. Își umplea gura cu pâine de mălai, iar cu mâna dreaptă, cea care-i tremura, strângea furculița și urmărea prin blid bucățelele de brânză care, de cele mai multe ori, îi cădeau de pe furculiță în timp ce o ducea la gură. Atunci le aduna de pe masă cu degetele. Cu mâna dreaptă, nicidecum cu stânga, astfel că mototolea fața de masă și se lovea de veselă. Doar ce nu i-am strigat: Încetează, încetează! Îmi părea rău de el, dar în aceeași măsură mă deranja și mă enerva fiecare mișcare a lui. Îmi aduc aminte că, la un moment dat, Mitar, zdrăngănind furculița prin farfurie, mi se adresă: *Care boală a lui Parkinson, mâna mea nu tremură, asta am făcut-o dinadins, să te înnebunesc, doctore!* O clipă după aceea, pe când aduna fărâmiturile de pe masă, îmi spuse: Și Srđan al meu e viu, idiotule, totul am inventat Jastrebov și cu mine! Un sadic, un nebun instalat în creierul meu, nu-l slăbea pe Mitar și nici nu înceta cu ironia. A dispărut abia spre sfârșitul cinei. Și-anume atunci când îi luă locul un pitic șovăitor și sperios: Fugi la Prizren, tu nu ai nevoie de astfel de lucruri! Chiar, m-am gândit, în ce m-am băgat? Ce mi-e mie acest Mitar Rašović? Ce mi-e mie acest Ljubo Božović? Ce ar face ei pentru mine? Chiar și ea, Milica, ce este pentru mine? O femeie străină care-și închipuie că sunt îndrăgostit de ea. Ea nu înseamnă pentru mine decât vanitatea atinsă și orgoliul masculin rănit. Nu mă supără atât dragostea, cât ranchiuna că am fost părăsit. Nu sunt îndrăgostit de ea, ci de mine însumi. Iată, astăzi am îmbrățișat-o și am sărutat-o și deja m-am răzbunat pe jumătate pe mine însumi. M-am răzbunat! Mi-a scăpat acest gând din greșeală, întâmplător?

- Cine va învinge în război, nene Mitre? - îmi atrase atenția întrebarea lui Vojin.
- În ce război, viteazule?
- Între noi și albanezi?
- Nu va fi război, fiule... nu sunt toți albanezii niște nemernici, mama ta doar a glumit mai înainte.
- Dar un co pil... Mustafa, de la mine de la școală, spune că ei sunt mai tari și că ei, în război...
- Acest Mustafa a glumit, fiule. Du-te, comoara lui nenea Mitar, la culcare.
- Ninocica, pregătește copiilor paturile, să se culce - își rugă Ljubo soția.- Nu trebuie să asculte chiar tot ce povestim noi.
- Doar vezi că acuma îl hrănesc pe copil - se supără ea, ținându-l în poală pe cel mai tânăr, pe Komnen.
- Dă-mi-l mie, îi dau eu să mănânce.
- Ție! - râse ea. - Numai de ai știi.
- Sunt și din cei care știu, sunt aici... fii fără grijă, lasă tu totul în seama mea și a doctorului.

El îl ținea pe fiul de doi ani în brațe, iar eu adunam cu lingura un fel de păsat gălbui, fluid, aidoma tărâței. Micuțul înghiți câteva guri, apoi se încăpățână, începu să îngăime o poveste a sa și să dea din mâini. Poate, chiar în această clipă, Halit Berișa îl joacă pe genunchi și-și mângâie nepotul, m-am gândit. Și poate tot o asemenea faptură strânge în brațe și sărântocul acela care s-a intoxicat cu mâncare alterată și căruia, după câte mi-a spus astăzi, i-a murit *de moarte* fiecare al

doilea copil. Și Rabija m-a păzit așa? Nu cred. Ea n-a avut nimic, nici mâncare specială pentru copii, care se face în fabrici speciale, nici sucuri de fructe, care se procură de la farmacie, nici biberoane, nici scutece din bumbac, nici pudre speciale, nici medicamente. Ne-a ținut și pe mine și pe Fahrudin la țâță până a simțit că are în piept și ultima picătură de lapte. Aveam deja trei ani și Rabija încă ne mai alăpta pe amândoi. Mi-a povestit nana Hikmeta că avusesem dinți ascuțiți și Rabijeii îi sângerau deseori sfârcurile. Milica când să-l fi îndepărtat pe Komnen de țâță? Mă îndoiesc să fi rezistat o jumătate de an. Laptele de mamă curge din fabrici, iar biberonul înlocuiește sfârcurile. Dar ce-mi poate trece prin minte? De parcă nu sunt medic și parcă urăsc tot ceea ce n-am avut parte copil fiind. Asta, însă, este invidie și un soi de răzbunare întârziată. Nu vreau, nu vreau... vreau la mama - împinse micuțul lingura pe care i-am dus-o la gură. Mă privea bosumflat, gândindu-se la ceva anume. La ce, Komnen? Sper că pe tine nu te chinuie nici baliștii, nici ustașii, nici ai noștri, nici ai lor, nici faptul că nu știu cine i-a promis Kosovo nu știu cui, nici de ce l-a ucis Halit Berișa pe Srđan. Nu știi nici că ți-e tatăl consul împărătesc și nu te interesează nici cine va învinge în război, sârbii sau albanezii. Tu acuma doar te miri. Mamă, cum m-am născut? De unde este soarele? De ce nu m-a născut tata? Știu, Komnen, că pui asemenea întrebări idioate. Idioate, fiindcă sunt fără răspuns și fiindcă adulții sunt idioți în fața lor. Dar peste un an-doi, vei cere să ți se explice de ce mor oamenii, cine l-a născut pe Dumnezeu și de ce unii oameni sunt albi, iar alții negri și câte stele sunt pe cer. Știu, te va mira și de ce latră toți câinii la fel și mugesc la fel toate vacile sârbești, și albaneze, și rusești, și chinezești, dar numai oamenii vorbesc limbi diferite. Vei rămâne fără răspuns. Cei mari îți vor povesti basme și minciuni colorate, tu le vei memora și, când vei crește mare, vei astupa cu ele întrebările prostești și naive pe care ți le vor pune ție copiii. Când vei crește mare, tu-ți vei sparge capul cu cine a fost primul care s-a mutat undeva, cine pe cine la torturat, cine pe cine a trădat, ale cui sunt bisericile mai vechi și a cui credință este mai curată...

- Eh, Komnen! - îl mângâie Mitar pe micuț. - Eh, Srđan al meu! De ce te-ai născut? De ce te-am făcut? Și eu cine... eu cine sunt, doctore? Voznesenski... Andrej Voznesenski... parcă s-a tânguit după Srđan și după mine:

*Găvanele negre ale ochilor mi le-a ciugulit dușmanul...
Eu sunt tristețea, eu sunt glasul războiului,
Glasul tăciunelui pe zăpada lui patruzeci și unu.
Eu sunt foametea, eu sunt gâtul femeii spânzurate,
Al cărei trup, ca un clopot, bătea peste târgul gol
Eu sunt... eu sunt cenușa nechematului oaspete.*

Și-a lăsat fruntea pe masă, pentru a-și ascunde lacrimile. Ljubo și cu mine tăceam. Puțin mai târziu, când s-a liniștit, l-am rugat să-mi scrie aceste versuri pe-o hârtie.

- Transcrieți-le de la Ljubo, doctore. Cu dreapta nu pot, cu stânga nu știu. Singurul lucru pe care pot să-l fac e să cânt, să mă bocesc pe mine însumi. Să mă lamentez deasupra hăului săpat de actuala putere... puterea mea, tovarășii mei, paștele mamei lor!

- Hăul ăsta, Mitre, a fost demult săpat - zise Božović.

- Ai dreptate, Ljubo, a fost săpat demult. Însă l-au săpat abia el și ăștia ai lui. El, doctore, al cărui nume nici nu am curajul să-l pronunț! El care... dar e totul așa cum scrie colonelul...

Am nevoie de lemne, Dușane. "Știi unde mi-este pădurea, du-te și ia-ți!". Astfel încheiau înțelegerile dintre ei, înainte de război, tatăl său și vecinul acestuia, Hasan Malici - se întoarse Mitar la copilărie. *Mi-a dispărut din porumb, Hasane. "Nu ți-a dispărut, Dușane, până există în pătutul meu!"*. Hasan Malici nu evită în patruzeci și unu mobilizarea. Nemții îl iau prizonier la Sarajevo și imediat îl și eliberează, fiind albanez. Dušan Rašović nu este luat prizonier. După capitularea armatei iugoslave, se întoarce în Metohia. Casa aprinsă, familia izgonită. Îi spune Hasan Malici: *Mi-e rușine, vecine, și de Allah și de tine!* Și-i mai spune: *Iată-ți casa mea, du-te în Muntenegru după ai tăi!* Dušan îi mulțumește. Hasan îl petrece până pe vârful muntelui Čakor. În drum, dă pe la Azem Nezirović: Înapoiază-i lui Dušan măcar o vacă din cele nouă pe care i le-a furat. Azem și încă trei frați de-ai lui au scos puștile și puțin le-a lipsit lui Dušan și Hasan să nu-și piardă capetele... Vine sfârșitul războiului. Rašović se întoarce în Metohia. Trăiește în casa lui Hasan până ce-și ridică propria casă. Însă nu găsește prin vecini nici una din țiglele sale. Le-a dus Ramuș Iusuf și și-a făcut o casă. Le-a dus, dar s-a oferit singur să înapoieze ceea ce a furat. *Să fie, Iusufe* - a spus Dušan. *Ai mai mulți copii și ești mai sărac decât mine!* - A doua zi, treizeci dintre neamurile lui Ramuș direct la Dušan: *Mulțumim, vecine, noi vrem să-ți ridicăm gasa pe gratis!* Nu trece multă vreme, la poarta lui Hasan Malici bate noua putere. Îl întreabă: *De ce nu zboară albinele dinaintea unui stup?* Hasan tace. Puterea populară scotocește într-unul din stupi și găsește acolo un pistol. *Banditule!* - îl fulgeră ei pe Hasan cu patul armei. *Acesta este pistolul lui Sava Radulović, tu l-ai ucis pe tovarășul Sava!* "Nu este adevărat" - spune Dušan Rašović. *"Acest pistol eu i l-am dăruit lui Hasan."* În discuție se amestecă și Mitar, fiul lui Dušan, un tânăr locotenent din armata de partizani. Le explică și colegilor săi că Sava Radulović a fost ucis pe 14 aprilie 1941 și că l-au ucis arnăuții din Đakovica. Le spune că el a urmărit totul. *Hasan a fost pe front, la Sarajevo, când a murit Sava* - adaugă Dušan Rašović. La care puterea populară spune: *Minți, reacțiune velikosârbă!* *De n-ai fi hegemon velikosârb, ai fi rămas în Muntenegru, nici nu te-ai fi întors aici.* La care Hasan îi spune puterii populare: *Bre, fiule, Dušan a fost la partizani - ce tot vorbești voi?* La care puterea populară: *Tu de n-ai fi dușman al comunismului, n-ai primi în casă pe velikosârbi!* Și astfel...

- Astfel a fost săpat acest hău, doctore! - își încheie Mitar, pe neașteptate, povestea. - Mă duc acasă, e târziu.

- Ce s-a întâmplat cu Hasan? - am întrebat eu.

- Ce s-a întâmplat? - dădu el din cap. - Ce s-a întâmplat și cu Ibrahim Trnavac, Beciri Hoti, Idriz-bei, Isa Bukri, cu... cu toți... aproape cu toți albanezii care nu i-au considerat pe sârbi drept ocupatori și care, doctore, au dat dovadă de încredere că putem, ca vecini și oameni, să trăim împreună. I-au închis, i-au snopit în bătaie, i-au omorât, i-au speriat, i-au mituit... pe unii i-au mutat, pe unii i-au spânzurat. Asta a fost, asta... iar pe Hasan l-au aruncat la închisoare!

- Există mult adevăr în asta, domnule maior - aprobă Ljubo, însă după ton se putea simți că nu vorbește el, ci consulul Jastrebov. - Despre prigonirea și patimile unor astfel de arnăuți... despre patimile lor l-am informat și pe țarul meu, domnule maior.

- Când mi-a murit tatăl - reluă Mitar - și când, la cutremurul de la Skopje, mi-au murit două surori, fiii lui Hasan Malici nu au avut curajul să-și exprime condoleanțele în public! Au venit noaptea, pe ascuns... Iată, doctore, până unde ne-a adus el.

- Spuneți-i numele. Fără teamă.

- Tovarășul Fa... Fa... Čakmak-pașa, că bună poreclă i-a găsit Ljubo. El și... el și acela care-l ține pe Čakmak-pașa și care l-a... vom povesti mâine... mă duc, e târziu.

- Să te conduc - se ridică și Ljubo.

- Nu, lasă.
- Ai tu grijă de tine, domnule maior. Fără asta Jastrebov nu merge nici la culcare - arată el un pistol pus la brâu.

Am pornit și eu cu ei. Afară ne întâmpină o noapte înnorată și întunecată, de dinaintea unei furtuni care se apropia. Răcoarea m-a reconfortat. Respiram din toți plămânii.

- Rămâi, Mitre, și înnoptează la mine - îi propuse Ljubo deodată. E vreme rea, unde o iei așa, ca un pustnic.

- Altădată... dar e și doctorul... de ce să ne înghesuim.

- A început să picure... doar ce nu începe ploaia. Rămâi, ne vom aranja noi cumva.

- Ție, Ljubo, ori ți-e frică, ori ți-e lene să mă conduci.

- Muntenegreanul îi spune muntenegreanului că e fricos și leneș, eh, Mitre, urâte observații mi-ai făcut - zise Božović șiret, în vreme ce ieșeam în strada întunecată. - Muntenegreanul era și conducător și serdar, însă gardă personală a cneazului și jandarm, doar atunci când așa ceva le era necesar celor proști și slabi. Și niciodată nu a fost un leneș, așa cum se spune despre el, niciodată nu a așteptat să i se dea mură-n gură. El s-a dus la Țarigrad și Smirna, la Cairo și Alexandria unde, ca pandur, să-i păzească pe cei cărora le era frică - își dădu Ljubo drumul, amestecând pentru prima dată și cuvinte cu accent jekavian. Mie mi se părea că povestește povestea altcuiva, poveste pe care a învățat-o pe de rost.

Muntenegreanul - a continuat el - a trecut în Toplica și Niško Polje și deja la a doua recoltă devenea un agricultor minunat. Muntenegrenii au făcut foamea, însă nu au uitat că sunt urmași împărătești și că mănăstirea Sf. Jovan din Cetinje, reședința lor, trebuie să fie din piatră cioplită și cu aspect împărătesc. Această mănăstire este și palat și fortificație. Îndeajuns de mândră și atrăgătoare pentru a aminti oricui o privește că se află dinaintea unui loc sfânt. În vechiul Cetinje, din toate cele răzbate esența instinctului popular că vulturul imperial nu-și sloboade aripile și că pe această stâncă stearpă nu piere. La fel ca și Kosovo, Muntenegru este o taină și o minune sârbească. Cine spune că din piatră n-are nimeni parte nici de piatră? Muntenegru, dar îndeosebi vechiul ținut Katunska, dovedește că această zicală este o minciună goală din clipa din care te apuci hotărât de ceva anume, când crezi în minuni și când îți iei sufletul în dinți! Pe stâncile din Muntenegru, unde nu există decât piatră, un popor nu s-a dat înfrânt vreme de cinci sute de ani.

- Katunjanii au creat Muntenegru, Mitre, și nu-ți spun asta pentru că sunt Katunjani - zise în fața casei lui Mitar, atunci când ne despărțeam de el. L-ați învățat pe fiecare muntenegrean să dezvolte și să poarte cât se poate mai frumos cugetul sârbesc și cinci veacuri să se tângue după Kosovo la modul cel mai cinstit!

Am grăbit pasul. Se porni vântul și stârni vârtejuri de praf. Picăturile tot mai mari și mai dese de ploaie nimereau ca niște alice de plumb. Cu fruntea-n pământ, ferindu-și ochii, Ljubo mergea repede în fața mea. Deodată...

Deodată fulgeră și trăsni în același timp! La asta m-am gândit în clipa aceea și sărind în sus de trăsnet. Ljubo se poticni. Fulgeră și trăsni din nou! Ljubo încercă să se ridice, însă reuși să se sprijine doar pe genunchi.

I-am văzut pistolul în mână... imediat și trase. Și iar se poticni.

Am alergat spre el... fața i se schimonosea de durere, el scrâșnea din dinți și-mi arăta din ochi înspre o anumită direcție. Îmi dădu pistolul, iar eu, ieșit din minți, încă neînțelegând ce se întâmplă, îi dezbrăcam sacoul, îi sfășiam cămașa.

Sângele-i țâșnea din două răni, una la stânga de buric, iar cealaltă, în mijlocul pieptului!
- Ljubo! Ljubo, frate! - îi slăbea pulsul, murea. - Oameni buni! Oameni buuuni! - strigam eu și mă întorceam în jurul lui.

Liniște. Doar câinii lătrau și ploaia curgea șiroaie, iar vântul izbea poarta cuiva.

- Nu...Ljubo, Ljubo... nu, nu ai voie! - îl loveam eu peste față, îi făceam respirație artificială, încercam să-i opresc sângerarea: totul în același timp, totul superficial și inutil.

- Pe Milica și pe copii - abia șopti el. - Ai grijă de... de copiii mei și de Ninocika - deschise el ochii. - Anunță-l pe... pe țar. Așa l-au terminat și pe Griboiedov* la Te...

Capul îi căzu pe umărul drept. Ljubo încetă să mai clipească și să răsuflă.

* Alexandar Griboiedov, poet și trimis al Rusiei la Teheran, pe care l-au ucis fanaticii musulmani la 11 februarie 1829. De teama răzbunării rusești, șahul persan i-a dăruit țarului rus cel mai scump diamant din lume la vremea aceea.

VAMPIRUL ÎȘI IA RĂMAS BUN DE LA VAMPIR

Sicriul, acoperit cu drapelul iugoslav, fusese scos afară din casă de către Mijat, tatăl lui Ljuba, de fratele Veljko și de încă două dintre rudele defunctului. După ei ieși Milica, toată în negru, ca o stăncuță, cu unul dintre fii în brațe și cu doi pe lângă ea.

Duseră sicriul în dricul cu ajutorul căruia trebuia cărat leșul până la cimitirul din Nikšić. Tatăl, Mijat, întinse steagul pe sicriu și-i netezi marginile. Porni să închidă ușa mașinii, dar se răzgândi. Privi în jur. În afară de neamurile răposatului, care sosiseră din Nikšić cu trei mașini, și încă vreo douăzeci de sârbi din Đakovica și împrejurimi, la înmormântare nu se mai afla nimeni altcineva. Se vedea că asta pe Mijat îl durea. Se așteptase ca la despărțirea de Ljuba să se anunțe jumătate din Kosovo și Metohia. Gândise chiar că la înmormântare vor fi prezente și unități ale armatei, și ofițeri, și lideri ai Partidului.

Trista întâmplare că pe Ljuba îl omorâseră albanezii, adică aceștia erau cei bănuți - îi spusese Mijat noaptea trecută nurorii sale Milica - nu trebuie *folosită pentru a se semăna neîncredere în unitate și frăție și pentru a se înmulți divizările de natură șovină.*

Albanezii sunt.. ei sunt... - izbucnea Milica printre lacrimi - ei sunt criminali și... nu permit ca sicriul lui Ljuba să fie înfășurat cu drapelul iugoslav!

Dar în care? - ridicase el vocea, mirat.

Într-al nimănu! Ljuba nu a avut o patrie. Ljuba spunea... și, pentru Dumnezeu, la ce bun acest simbol, tată?

Eu, noră dragă, eu sunt luptător al armatei populare. Ba, mai mult, fata mea, eu sunt soldat al Partidului lui Tito deja de treizeci și șase de ani!

Iar eu sunt văduvă! - izbucnise ea. Vă-du-vă! Înțelegeți, oare? Mi-au ucis soțul... soțul, fiul dumatăle, tatăl acestor copii... de-ar ști numai cât sunteți de... de... Pentru asta Ljuba nu v-ar ierta niciodată!

Reacțiune! Bandă și reacțiune! - începuse Mijat să urle. Eu sunt...

Dumneata ai pus la zid asemenea oameni! - se răzvrătise și ea, astfel că trebuia să-i liniștesc ba pe ea, ba pe Mijat.

Fiul meu - spunea el - va fi înmormântat ca un om, ca un comunist, așa cum se cuvine numelui pe care îl poartă. El nu va permite nici un fel de ură și șovinism. Trebuie să fii om și comunist atunci când e cel mai greu. Puterea populară îi va găsi pe criminali și va organiza judecarea lor. Cât despre asta, cu anume care drapel va fi înmormântat bărbatul în Muntenegru, hotărâsc totuși doar frații și tatăl, nu și femeile.

Sfătuiți-o, domnule doctor, să nu facă mâine vreo prostie - mă rugă el când fusesem pentru o clipă singuri. Va veni multă lume, vor fi cu siguranță și cuvântări de rămas bun din partea unor luptători din Đakovica, poate chiar și din partea unor tovarăși din armată și Partid. Nu se află în toate mințile, e nechibzuită și impulsivă, influențată-o, vă rog...

Așa vorbea și la un asemenea rămas bun spera el pentru fiul ucis. Convoiul mortuar motorizat trebuia să pornească spre Nikšić încă de la ora nouă. Așteptând lumea care nu venea, el amânase plecarea pentru ora zece, pe urmă la zece și jumătate, în cele din urmă la unsprezece. Oricare altă amânare ar fi fost absurdă. Sicriul fu scos din casă și pus în dric. Pe Mijat nici atunci nu-l părăsiră speranțele: încă două-trei minute și, fără a închide dricul, privi în josul străzii pustii și, nevăzând pe nimeni, hotărî să dea el onorul fiului mort și să țină el toate acele așteptate cuvântări de adio.

- Dragul meu fiu! - se întoarse el spre coșciug. - Te-a cosit mâna dușmanului meu și al tău într-un mod laș, printr-o cursă, așa cum nu ar face niște oameni viteji. Acoperit de întuneric, ucigașul a fugit și s-a ascuns undeva. Dar de ce au fugit și s-au ascuns confrății lui, cosângenii lui, vecinii? Ei ar fi fost astăzi aici, să-și ia rămas bun de la tine, rușinați pentru această fără-delege. Unde sunt oamenii alături de care ai trăit în acest oraș vreme de zece ani? Unde sunt tații, unde sunt mamele, unde sunt copiii, unde sunt și cei care primesc salarii pentru a păzi frăția și unitatea? De ce și de cine au fugit ei? Ar fi venit Mitar Rašović, dar l-au ucis și pe el. Pe tine te-au omorât pe stradă, cu gloanțe, de după gard, iar pe el în propria-i casă, cu frânghia. Tu, fiule, pornești spre Nikšićul tău, iar mâine Mitar va porni spre Cetinje. Criminalii rămân la Đakovica, însă îți jur că nu se vor ascunde și nu vor scăpa nepedepsiți. Când vor fi duși la spânzurătoare, acești răufăcători vor înțelege că aceasta este Iugoslavia socialistă a lui Tito, în care există dreptate și lege. Îți jur, fiule, că vor plăti cu sânge nu doar ucigașii tăi și ai lui Mitar, ci și toți cei care îi ascund și care...

Îl acoperi pe neașteptate gălăgia ce se apropia.

- Noi suntem ai lui Tito - Tito este al nostru! Noi suntem ai lui Tito - Tito este al nostru! - se striga și Mijat se opri din vorbit.

Erau vreo cincizeci, cu toții copii. Mergeau prin mijlocul străzii, în ceată, și duceau un steag albanez. Se opriră și se întoarseră, cu toții, cu fața spre noi. Mijat și fiul său, Veljko, porniră spre ei.

- Nu, tată! - strigă Milica. - Întoarceți-vă,ăștia sunt lebdături,ăștia sunt bandiți!

- Eu, dragi copii, sunt tatăl celui ucis - spuse Mijat, fără a lua în seamă strigătele nurorii. - Multe mulțumiri pentru această atenție și mi-ar face plăcere să vă invit pe toți în casă.

- Încă un porc sârb părăsește Kosovo-ul albanez! - strigă în albaneză un băietan plin de coșuri, de vreo cincisprezece-șaisprezece ani.

Neînțelegând nici o vorbă, însă încredințați că tânărul arnăut spusese ceva cald și uman, Mijat și Veljko îi aplaudau pe acești copii și le mulțumeau din toată inima. La care cel plin de coșuri făcu un semn și ceata, îndepărtându-se, începu să scandeze pe sârbește:

- Astăzi unul - mâine șapte. Mâine șapte - poimânie toți. Astăzi unul - mâine șapte. Mâine șapte - poimânie toți...

- Poate că astăzi va plânge mama cuiva dintre voi, căcănari albanezi! - scrâșni din dinți unul din Nikšić, trăgând piedica pistolului și dădu buzna în stradă.

- Nu, Jagoš, te rog și te implor! - îl opri Mijat și, cu ajutorul lui Veljko, îi luă arma.

Cu acest pistol în mâini, Mijat se îndreptă spre ceata care, strigând panicată, o rupse la fugă. În aceeași clipă, scârțâiră balamalele porților de la curțile împrejmuite cu ziduri ale albanezilor și Strada sârbească începu să se umple cu acoperăminte de cap albe, de sub care clipeau ochi plini de ipocrizie și răutate. Copiii își făcuseră numărul, iar acum, pentru a-i proteja, ieșiseră afară tații.

- Bre, muntenegrene, mă cac pe credința și pe numele tău! - îl înjură pe Mijat un arnăut mărunțel, cu degetul pe trăgaciul puștii, stând crăcănat pe caldarâm. - Cu pistolul la copii, în plină zi, în țara mareșalului Tito. Bre, muntenegrene, mă cac pe tot ce-i al tău!

- Ai grijă ce spui, tovarășe! - răspunse Mijat. - Dacă ești om și comunist, atunci întreabă cine i-a trimis pe acei copii...

- Pe tine, muntenegrene, te deranjează că micuții au cântat despre mareșalul Tito! - se încruntă arnăutul. - Vrei, bre, să cânte despre regele sârb și cetnici ai tăi?

- Nu-mi sta, tovarășe, pe rana vie! - păși Mijat spre el. - Eu am luptat împotriva regelui și a cetnicilor tăi - arată el spre drapelul iugoslav - sub comanda lui. Iar tu acum... tu-mi reproșezi cu cetnicii!

- Bre, muntenegrene, și tatăl meu fost partizan, iar eu membru Partid. Pentru frăție și unitate și pentru mareșalul Tito voi și muri - rânji arnăutul arătându-și dinții puternici.

- Interesează-te atunci, tovarășe, ce au scandat copiii aceia. Noi, comuniștii, avem datoria... știi, tovarășe, că mie mi-au ucis fiul acum două zile. L-au ucis noaptea, mișelește...

- Cine, pentru Dumnezeu? - se sprijini arnăutul în pușcă. - Ți-au ucis fiul! Au, au, bre, ce rău îmi pare.

- Cum, nu ai știut? - se miră Mijat. - În aceeași noapte au fost uciși fiul meu, Ljubo Božović, și maiorul Mitar...

- Chiar așa! E fiul tău... au, au!

- Ca părinte, eu l-aș ucide pe criminal cu dinții, cu acești dinți ai mei! - trecu Mijat la un pas de arnăut. - Dar, cum se vorbește că ucigașul e albanez, datoria mea de comunist este să mă abțin de la o investigație personală și de la răzbunare, deoarece asta ar putea dăuna frăției și unității. Moartea fiului meu nu trebuie să arunce nici o umbră asupra frăției dintre sârbi și albanezi.

- Vorbești foarte bine și cinstit, bre muntenegrene - îi întinse arnăutul mâna.

- Iar datoria ta de comunist, tovarășe, este să ajuți să fie găsiți și pedepsiți ucigașii fiului meu și ai maiorului Rašović. Să-i descoperi pe cei care-i ascund pe criminali și...

- Asta oi să fac, pe Dumnezeul meu - răspunse arnăutul, pregătit. - Pentru frăție și pentru mareșalul Tito sunt în stare să-mi dau și viața...

Un fel de greață, de ceva anume, care-mi venea din stomac și care se aduna în chiar mărul lui Adam, mă opri să intervin în discuție. Suspectam nu atât lașitatea lui Mijat, cât lipsa lui de suflet și umilința dinaintea acestui arnăut primitiv, plin de ifose și viclean. Acest bătrân comunist și bătrân partizan primise moartea fiului său ca pe un fel de nenorocire mai mică decât nenorocirea de a i se pune în cârcă vreo acuzație de atac de idei sau de clasă! Cel puțin încă vreo sută de ani încolo vor trebui psihopatologii să caute rădăcinile acestei "etici revoluționare" care, după mine, duce la dresajul lașității, a egoismului și deșertăciunii morale. Și la dresajul prostiei! - avea să-mi spună Milica ceva mai târziu, numai că eu nu am fost de acord cu această completare. Mai mult, chiar cred că lui Mijat i-a fost clar de la bun început că arnăutul se juca cu el, că era amestecat în uciderea lui Ljuba și Mitar, că era poate chiar unul dintre ucigași. Nu era Mijat atât de prost să-i scape așa ceva. Dimpotrivă, și-a dat repede seama cu cine are de-a face și de aceea cedase. Arnăutul îl făcuse bucățele și-l paralizase cu înseși armele lui. El, luptător în prima linie și comunist de dinainte de război, alergase cu pistolul cu piedica trasă după copii de altă naționalitate, însă adevărul e că acești copii scandaseră! Acestei îngrozitoare acuzații nu putea nici până să i se împotrivescă! El nu putea nega nimic. Poate doar să le amintească judecătorilor săi de moartea fiului său și de împrejurările în care înșfăcase arma în mâini. Dar, și acestea erau

numai detalii, particularități indicatoare care nu-i puteau atenua păcatul. În afară de asta, nimeni nu va crede că nu vruse să tragă în copiii albanezi și că, el însuși, smulgând pistolul de la vecinul lui, împiedicase o fărâdelege. Lipsă de atitudine autocritică - i-ar spune. De ce, de fapt, cu pistol sau fără pistol, alergase după niște copii care cântau despre Tito? La această întrebare el nu avea răspuns. De această întrebare, în afară de a se umili dinaintea acestui arnăut care-i omorâse poate fiul, nu-l putea apăra nimic. Moartea fiului căzuse în umbra unei posibile nenorociri ca trecutul de revoluționar și comunist al lui Mijat să fie murdărit! Plecându-și cu slugărnicie coada dinaintea arnăutului, Mijat se lansă în apărarea a ceea ce-i era mai important. Se apăra pe sine și supunerea lui vizavi de simbolurile și jurămintele în afara cărora nu exista pentru el nici o rațiune de a fi. De-ar fi Ljuba chiar viu, el l-ar duce la jertfelnicul al cărui preț era ca sfaturile sfinte ale tatălui să rămână neîntinate!

Dar avea și arnăutul motivele lui să se jure pe aceste simboluri. Să zicem că pentru a-l speria pe Mijat, pentru a-l trimite la închisoare și pentru a-și ascunde mâinile pline de sânge. Se înșelau unul pe celălalt și se despărțiseră cu unica speranță că și reușiseră.

În fața casei lui Ljuba, am vrut să-l întreb pe Mijat: cine era ucigașul, dacă și victima și gădele se jură la fel? El, însă, ridică portiera galbenă a dricului și, cu voce tare, să-l audă și cei de prin casele albaneze din jur, începu să-i vorbească leșului fiului său din sicriu.

- Te-am învățat, fiule, despre frăție și unitate, despre iubirea față de tovarășul Tito și colectivitatea noastră socialistă de popoare și naționalități. Ai dus din casa părintească oroarea față de oprimare și hegemonie, îndeosebi față de hegemonia velicosârbă și trădarea cetnicilor. Atașamentul la aceste idealuri... - tuna el, fără a lua în seamă rușinea și disprețul celor prezenți. Milica se îneca de plâns. Îngenunche pe pământ. M-am apropiat de ea din spate, m-am aplecat până la fața ei, i-am șoptit și am rugat-o să se ridice.

- El nu e om... el e un monstru și nu tată... omoară-mă, te implor, omoară-mă! - gemea ea și eu am început să plâng.

Pe Mijat, pe Veljko, dricul, pe rudele și prietenii răposatului - pe toți aceștia îi învălui un fel de fum și-n subconștientul meu învie povestea lui Ljuba despre cum, cândva demult, în a doua zi a Crăciunului ortodox, la Salonic, fusese înmormântat consulul Ivan Stjepanovici Jastrebov. Și, cum mi-am adus aminte de această poveste, de undeva, din nori ori din suspinele Milicei sau din ochii mei, în mijlocul fumului coborâră... întâi am observat niște minunate cizme de general, apoi o uniformă, o sabie atârând la șold și abia pe urmă și capul nălucii. *Salutări de la pașa de Salonic!* - parcă vorbi năluca. Știam că nu era decât o închipuire, o senzație, însă mă holbam la ceață, la pantalonii albaștri ai Pașei, la tunica încheiată până sub gât, la fesul marocan cu ciucuri lungi, la chipul victoriosului care semăna... Acel pașă care, la Salonic, l-a condus pe drumul fără de întoarcere pe I. S. Jastrebov, arăta înspăimântat și pierit. Același pașă, exact același pașă, era arogant și sigur pe sine. Acest pașă... însă chipul lui se schimba, în fiecare clipă arăta altfel!

Din nou se află la înmormântarea dumneavoastră, excelență Iastrebov! - spuse pașa, iar fumul deveni mai dens, astfel că abia mai întrezăream fața nălucii. *Își ia rămas bun vampirul de la vampir și criminalul de la criminal. Acum socotelile sunt limpezi iar prietenii împăcați. Ați pierdut, excelență! Eu în continuare stăpânesc peste acest Kosovo sârbesc și nici urmă de steag pravoslavnic deasupra Constantinopolului. Am luat în stăpânire, mort fiind, și Bosnia, și Sandžak, jumătate din Muntenegru și Macedonia. Voi pune stăpânire pe tot, până la Belgrad. E gata, excelență, și cu Rusia. Trăiască slăvita și neînfrânta armă islamică!*

Leapădă-ți, tată, de pe cap, fesul acela! - parcă spuse Ljuba de acolo, din sicriu. Nu vreau să fiu înmormântat la Nikšić, ci aici.

Atunci, la Salonic, ați putut pune condiții. A fost și nu se va mai repeta niciodată, excelență. Acum, eu poruncesc. Acum și pe viitor, până ce nu se va ridica Muhamed din mormânt.

Tată! Tatăăă! - răzbătu un strigăt din sicriu !

Eu sunt eu, excelență. Vampirul nu are u trup al său. Și nici un chip al său. De la neașteptata mea moarte la Salonic, de la acea seară încețoșată când, mort fiind, m-ați strangulat, eu am fost... ca și mine eu nu am fost orice fel de căciuli am schimbat. Ministrul englez, renegatul albanez, membrul Internaționalei a II-a, împuternicitul Cominternului, gădele de la Jasenovac, întemeietorul diviziei SS Hangerul, partizanul albanez, și-n cele din urmă... în cele din urmă. și tatăl dumneavoastră... să fiu toate acestea, e mult și pentru un vampir, domnule consul. Dar, iată, slavă lui Allah, nu a fost în zadar. Am trecut toate războaiele și am păstrat, ba chiar am și întărit fiecare posesiune a mea de la Bihać și până la Istanbul.

Veți pierde din nou, pașă, totul! Pentru întotdeauna.

Nu mai aveți, domnule consul Jastrebov, simțul umorului. Arma islamică este de neînfrânt.

Arma islamică! Ha-ha-ha! - se cutremură sicriul de mirarea ironică.

Voi, rușii, aveți sputnicuri, aveți o minte cosmică, aveți colonii extraterestre. Dar și bombe cu hidrogen, vă aflați în pragul antimateriei. Dar nu aveți... nu aveți un penis cosmic, excelență!

Ce nu avem?

Domnule consul Jastrebov, în ziua morții mele și a dumneavoastră de la Salonic, câți musulmani au existat și câți ruși în Rusia?

Opt milioane de musulmani, iar noi, o sută treizeci de milioane.

Exact, excelență. Dar poate știți câți sârbi au existat atunci în Balcani și câți de-ai noștri, dreptcredincioși?

Despre asta, pașă, am scris chiar și un articol pentru "Slova Rusă". De la Galiopolis și până la Velebit, de la Shköder până la Pesta și Timișoara, sârbi au fost în număr de douăsprezece milioane și de șase ori mai puțin mahomedani.

Aveți o memorie desăvârșită. Vă felicit. Dar, ascultați acum și cifrele din condica mea. Port și eu, excelență, port niscaiva socoteli și mai scriu câte ceva. În Rusia aia a voastră există în ziua de astăzi un număr de optzeci de milioane de musulmani, iar cel al rușilor este exact același de acum opt dezeci. Situația sârbilor este și mai gravă. Acum nu mai există nici zece milioane, iar cinci ori poate șase milioane sunt din aceia care s-au adunat sub steagul lui Mohamed.!

Dar dumneavoastră, pașă, treceți sub tăcere atâtea războaie, revoluții și lagăre de exterminare. Nu treceți asta în contul penisului islamic.

Nicidecum, domnule consul. Credeți-mă, simpatiile mele au fost de partea victoriei voastre și de război, și de clasă, și de stânga, și de dreapta, și împotriva culacilor, și împotriva reacțiunii, și împotriva spionilor, și împotriva lui Dumnezeu.

Ce anume vă bucură, pașă?

Victoriile voastre. Răfuielile voastre istorice. Legile voastre. Generoasele și, deie Allah, neîncetatele voastre ofensive împotriva hegemoniei ruse și sârbești. Felul vostru de viață. Ruperea voastră de tradiție. Căsătoriile voastre. Divorțurile voastre. Calitățile voastre în a face mai multe case decât copii. Computerele voastre. Mă bucur, excelență, în general, de progresul vostru.

Credeți că suntem pe drumul propriei noastre exterminări?

Departate de mine o atât de urâtă dorință. Spun doar că mă bucur pentru succesele și victoriile voastre. Pe lângă asta, mă bucur și pentru socotelile care arată că, până la jumătatea secolului următor, în Rusia vor exista mai mulți musulmani decât ruși, iar în Serbia mai puțini sârbi decât albanezi. Jumătate din Franța și Anglia vor trece la Islam. Americanii vor...

Niciodată în istorie nu au hotărât cifrele.

Pardon, domnule consul Jastrebov. Majoritatea hotărăște: acest principiu stă la baza democrației europene. Englezii au câștigat două războaie mondiale, dar au pierdut un imperiu mondial. Penisul triburilor negre i-a gonit pe englezi din Zambia, Uganda, Kenia, Rodhesia... Vedeți, astăzi întreaga lume le cere albilor din Africa de Sud să predea puterea către negri întrucât negrii sunt mai numeroși. Până cel târziu la sfârșitul acestui veac, musulmanii vor dobândi același drept de a stăpâni Balcanii și această Rusie a voastră!

Ne vom strădui, pașă, ca acest lucru să nu se întâmple niciodată. Există posibilități. Există felurite posibilități.

Vă înșelați, excelență. Doar în acest secol, de trei ori i-au învins sârbii pe albanezi și de trei ori și-au eliberat acest Kosovo al lor. Și? Iată-i, fug, își mută și mormintele. Fug de penisul albanez, de cel islamic, domnule consul!

Gapo, bas muri! - gemu Jastrebov din sicriu. Penisul albanez, pașă, îl fac atât de puternic trădătorii sârbi.

Trădătorii sârbi? De ce vă revoltați, excelență? Sârbii sunt un popor de eroi, un popor care, în ultimul război mondial, a dat asemenea coloși: Miladin, Dušan, Miloš, Petar, Blagoje, Blažo, Munja, Slobodan, Đuro, Milovan... eu i-am admirat pe acești eroi sârbi și în mormânt.

Ei sunt..., pașă, ei sunt eroii Albaniei! Să zicem că tovarășul Ilija a ucis mai mulți sârbi, a dărâmat și aprins mai multe biserici, a scârnavit mai multe morminte și locuri sfinte decât orice albanez din Kosovo și Metohia!

Faceți afirmații de neiertat, domnule consul. Veți răspunde pentru asta, chiar dacă sunteți mort. Îi jigniți pe cei mai slăviți fii ai sârbilor. Îi defăimați pe singurii sârbi cu care eu pot să mă înțeleg frățeste.

Enver Hoge al vostru, pașă, a albanizat în Albania două sute de mii de sârbi. Tovarășii voștri români au nenorocit atâția sârbi în Bărăgan. Iar acești eroi ai noștri nu au protestat nici măcar o dată. Ei au arestat și ucis prin Bosnia, prin Metohia, prin Șumadija... le-au cusut arnăuților steaguri albaneze, au furat grâul din Voivodina și l-au trimis în Albania, au pus impozite Serbiei, iar banii i-au dat și-i mai dau încă albanezilor să se înmulească. Ei... și tatăl meu este unul dintre ei, ei, pașă, sunt luptătorii și eroii Marii Albanii!

Cui povestești tu toate astea, fiul de diavol? - se risipi fumul și acolo unde fusese pașa stătea acum Mijat. - Noi, comuniștii sârbi, fără a lua în considerare jertfele ... -m-am frecam la ochi, nu mai știam nici ce anume era real, nici ce anume mi se părea.

- ... Fără a lua în considerare jertfele, fără a lua în considerare bombăneala naționaliștilor și reacțiunii velicosârbe, trebuie să perseverăm în lichidarea ultimelor rămășițe și puncte de sprijin celei din urmă conștiințe, care se împotrivesc deplinei egalități de clasă și naționale între popoare și naționalități - urla Mijat Božović, de parcă nu se afla alături de fiul mort, ci la un miting revoluționar. - Cele mai mari rele poporului sârb i le-au făcut întotdeauna șovinii, trădătorii săi și slugi ale...

- Oameni buni! - strigă Milica. - Nu-l lăsați, oameni buni, nu-l mai lăsați să vorbească! - își smulse ea baticul negru de pe cap și se prinse cu mâinile de păr. - Ljubo, ce ți-a fost dat să

ajungi? Să te scuipe tatăl tău chiar și mort și să-i felicite pe cei care te-au omorât. Să te... Ljubo! Ljubooo! - își mușca ea degetele și tremura.

- Excelență Jastrebov! - am strigat eu înfuriat și m-am apropiat alergând de sicriu. Auzeam gemetele Milicei și nu am observat cum se holba la mine mirată lumea din jur. - Minte ucigașul tău, minte vampirizatul pașă de Salonic precum că a învins. Kosovo și Metohia și Constantino-polul vor fi, totuși, ale noastre. Vor fi așa cum a spus Fjodor și cum ai spus și tu. Tot ce ai început eu și Ninocika ta vom continua. Spune, Milica... spune-i, Nina, că nu e adevărat.

***

Nu m-am dus la Nikšić, la înmormântare. M-a rugat Milica să rămân la Đakovica, să păzesc casa și să împachetez cărțile răposatului și ceva manuscrise de-ale lui, pe care le ținea într-o cămăruță specială, sub cheie, nepermițându-i nici măcar soției să intre acolo.

La ușa acestei cămăruțe strălucea o placă alămită. Pe ea era scris: CONSULATUL RUSIEI - CONSUL I. S. JASTREBOV.

Cât despre mobilă, am dat înăuntru de o masă șchioapă, trei etajere pline de cărți și, într-un colț, în stânga ușii, de un scrin de stejar, care era încuiat. Într-o scrumieră, aflată pe masă, am găsit patru mucuri de țigară, iar lângă scrumieră, un creion chimic, un chibrit și un pachet început de țigări *Drina*.

În niște cutii de carton, pe care le-am adus de la un magazin de porțelanuridin apropiere, am împachetat întâi cărțile lui Ljuba. Am făcut asta fără grabă, ștergându-le de praf, îndreptându-le foile îndoite, citind două-trei rânduri și abia pe urmă le așezam în sicriile de carton. Mă trudeam să le și ordonez cumva după tematică și naționalitatea scriitorilor: să separ filosofii de poeți, pe romancierii de istorici și memorialiști, pe nemți de ruși ori pe sârbi de englezi, aceasta deoarece răposatul le ținuse pe toate amestecate.

Am găsit în *Suflete moarte* un fir de trifoi cu patru foi, în *Biblie* am dat peste șase poze ale consulului la cununia acestuia, iar în *Migrațiile* lui Crnjanski peste aripi de fluture.

Fiindcă nu am avut cheia de la scrin, am deschis capacul greu cu o șipcă de metal și aici am dat peste... Aici el își ținea chitanțele de la plata curentului electric, livretul militar, indexul studentesc, un inel de aur, niște planuri pentru concediul de odihnă, un cuțit care s-a deschis de cum am apăsat pe buton, o șapcă muntenegreană, un pistol-trofeu cu țeava crăpată... Sub toate acestea, la fundul lăzii, am găsit un dosar gros de hârtie învelit într-o foaie de ziar.

Pe copertile acestuia scria: CONSULUL I. S. JASTREBOV: ARHIVA DE SERVICIU ȘI ÎNSEMNĂRILE. Iar între coperti, așezate în ordine, am dat peste scrisorile lui de consul (opt la număr) către țar, câte două către Dostoievski și Nicolai Berdiaiev, una către Lev Tolstoi și o scrisoare către Vasili Rozanov...

Ziua se stingea, dar în încăpere încă se mai vedea atunci când mă afundasem în lectură. Am aprins lumina, m-am așezat pe un scăunel aproape de fereastră și am început să copiez câte ceva din toate acestea. Am întâmpinat zorile cu creionul în mâini și aplecat deasupra hârtiilor.

... *Orașul Đakovica, unde se află consulatul nostru, se găsește la numai câteva ceasuri de mers pe jos de granița cu Albania - îi scria consulul, printre altele, lui Dostoievski, la 8 august 1972. Orașul a fost astfel botezat după un anume voievod sârb Jakov din secolul al XIV-lea. În 1485, turcii au recenzat aici aproape în exclusivitate sârbi ortodocși, câțiva turci și doar doi*

arnăuți. Astăzi, au rămas de la sârbi doar Ulița Sârbească și zece case ortodoxe... În Ulița sârbească a locuit și Rajko Ognjanović, uriașul, însă un binefăcător cum rar poți să-ți închipui. Eu l-am poreclit Gherasim, după povestea aceea a lui Turgheniev. În urmă cu trei ani, în timp ce Gherasim culegea fragi de pădure, i s-au apropiat din spate arnăuții. L-au legat cu sforile de un fag și-i-au scos toți dinții cu un clește de cai. După aceea i-au smuls și limba! Și ce credeți, dragul meu Fiodor Mihailovici, cum s-au terminat toate astea? Simplu. Čakmak-Pașa din Priština a decretat că acest Gherasim s-a mutilat de unul singur! Vrusese, prin această automutilare, "să arunce o pată pe obrazul poporului albanez". Gherasim a fugit în Serbia. Trăiește din mila altora, într-un sat în apropiere de Belgrad... Trimiteți, dragă Fiodor, pe Alioșa al dumnevoastră, pe Mișkin, pe Zosim: pe toți acești creștini, pe acești apostoli ai ortodoxiei, ai milosteniei și toleranței, faceți bine și trimiteți-i în Kosovo și Metohia... Până când ni-l vom închipui pe Dumnezeu ca pe un iubitor de scene groaznice? Și până când vom proclama drept culme a ortodoxiei moralul lașilor și robilor atât de bogat în renunțări? Acesta este un mod de viață nevrednic. Asta înseamnă fatalism fără revoltă (despre care vorbește Nietzsche) când soldatul, nemaisuportând gerul, se lasă în voia sorții și se întinde în zăpadă ca un animal...

Iar într-una dintre scrisori, trimisă țarului rus cu nici o lună înainte de uciderea sa, Ljuba anunța:

... Preamilostiove Stăpân, s-a lăsat peste aceste ținuturi sârbești, la sfârșitul anului 1944, o noapte absolut întunecată. De atunci și până acum, au fost izgoniți din Kosovo și Metohia aproape 400.000 de sârbi. Potrivit informațiilor consulatului nostru din Đakovica, în acest răstimp arnăuții au siluit 3.743 de sârboaiice (719 dintre ele mai tinere de 14 ani), pe 156 le-au răpit, iar pe 37 le-au obligat să se mărite "de bunăvoie" după albanezi. Au fost incendiate, ruinate, păgubite sau închise 28 de biserici, au fost jefuite cele mai roditoare pământuri mânăstirești, au fost uciși sau bătuți la sânge 46 de călugări și monahi. Se poate spune că pentru aceste fărădelegi nu a fost făcut nimeni răspunzător. Dar și când au fost pronunțate, caznele au fost mai mult decât hilare, iar răufăcătorii le-au primit ca pe niște laude și felicitări de stat pentru fărădelegile lor. De fapt, altcumva nici nu ar fi pututsă fie, întrucât în jefuirea averilor sârbești, în dărâmarea și închiderea bisericilor, în inundarea ori pluguirea cimitirelor sârbești, precum și în prigonirea unui popor ortodox, a condus chiar statul...

Am găsit în arhiva răposatului și niște telegrame cifrate, adevăruri privind unele călătorii în interes de serviciu ca urmare a poruncilor țarului, câteva note de protest către Čakmak-pașa din Priština și către sultan, la Belgrad, un pachet de declarații ale unor sârbi care i se plâneau consulului de actele de violență și teroare, adevărurile lui Berișa precum că l-a ucis pe Srđan Rašović...

Toate acestea le-am împachetat într-o cutie anume și le-am depus la poșta din Đakovica. Adresa destinatarului: Milica Božović, Nikšić, Str. Serdar Šćepan 74.

Milica nu a primit niciodată pachetul. Din arhiva și însemnările consulului au fost păstrate numai câteva texte, pe care le-am transcris în noaptea aceea, și încă vreo șuviță de ceață reținută în memoria mea.

CADOU DE ZIUA VICTORIEI

Fratele lui Ljuba, Veljko, cu încă două dintre rudele sale, a ajuns la Đakovica luni, 14 mai. Venise, a spus el, să mute la Nikšić lucrurile răposatului. Milica l-a împuternicit, a mai spus, să-i ridice cartea de muncă și să-i radieze pe copii de la școală. A scos din buzunar un anunț deja pregătit și l-a lipit pe ușa casei, lângă anunțul mortuar al lui Ljuba: URGENT CASĂ DE VÂNZARE - PREȚ CONVENABIL!

Pentru ce atâta grabă? - l-am întrebat, îngrijorat. Asta înseamnă fugă și nicidecum vânzare. Acesta este un anunț pentru oricare cumpărător nu pentru a o cumpăra, ci pentru a-și bate joc. Ljuba, am zis, a vorbit adeseori că, la o adică, mai bucuros ar aprinde casa decât să o vândă arnăuților.

- Atunci, doctore - a replicat Veljko - cumpărați-o dumneavoastră. Dați cât dați, nici măcar o clipă nu ne vom târgui.

- Nu am eu atâția bani și-n afară de asta...

- În afară de asta? Ați vrut să spuneți ceva, doctore.

- Aici prețul nu se exprimă în dinari, ci în valută. O astfel de casă... cu o cameră de zi, o bucătărie, două dormitoare și cămăruța aceea de la mansardă... prețul unei asemenea case se situează și până la 50 de mii de dolari. De unde unui medic...

- Știu și eu cum sunt prețurile. Nici nu vă cer atât. Dați de zece ori mai puțin și semnăm contractul.

- Dumneavoastră, domnule Veljko, glumiți... sper că glumiți.

- Nici pe departe.

- Dragă Veljko, eu nu am parale și eu... răposatul dumneavoastră frate și cu mine am fost...

- Știu, ați fost prieteni. Iată, dumneavoastră v-o și dăruiesc... numai să n-o ia arnăuții.

- Vă mulțumesc. Numai că de aș cumpăra eu această casă sub prețul ei ori dacă aș primi-o de cadou, așa cum mi-o oferiți, aș fi un mai mare mizerabil decât Halit Berișa. Printre altele, Veljko, prietenia cu Ljuba și cu Milica mă obligă. Aș refuza generozitatea dumneavoastră și fără această obligație. Nimeni dintre sârbii din Metohia nu poate îndrăzni să cumpere această casă. Arnăuții...

- Paștele mării lor! - scrâșni el din dinți și-și ținu multă vreme mâna pe umărul meu. - Îțiucid fratele și atunci... atunci... - gemu el și-mi întinse un ziar deschis. - Citește... Asta au anunțat aseară și la televiziune.

Un grup de naționaliști velikosârbi au pregătit în aceste zile la Đakovica manifestații șovine și procetnice, a informat Comitetul comunal de apărare. Cu ocazia înmormântării rămășițelor pământești ale unui naționalist dovedit și înrăit, adeptii lui au promovat pe față suspiciunea față de politica de frăție și unitate între popoarele și naționalitățile noastre, fără a da înapoi nici de la a amenința cu armele un grup de elevi albanezi care, scandându-i tovarășului Tito și cântând cântece revoluționare, treceau în liniște și demnitate pe stradă. De asemenea, au fost exprimate și alte tendințe neconforme cu politica noastră, ceea ce înseamnă

un argument în plus la faptul că frăția și unitatea, socialismul autodeterminist al lui Tito, precum și politica noastră de nealinie sunt ca un spin în ochiul rămășițelor forțelor velicosârbe și procetnice și al celorlalte care...

Ultimele două-trei rânduri rămăseseră necitite. Am scăpat ziarul din mână. Veljko își frângea degetele și se uita la mine cu un soi de speranță deșartă. De parcă eram eu cel care putea să ajute. Unde anume trăiam eu și cum se numea Răul care își bătea joc de Ljuba chiar și mort? Cine era acest corespondent din Đakovica, pentru a-l căuta? În zadar, fără sens. Ziaristul doar și-a făcut treaba: a transmis ceea ce i-a fost transmis. A transcris ceea ce i-a scris Comitetul. . Nici un cuvânt despre faptul că Ljuba a fost ucis, că Mitar Rašović a fost ucis... când gealatul redactează informări, victimele sunt anonime, ele nici nu există. Cine erau adeptii aceluia *naționalist dovedit și înrăit* ? Cine erau *procetnicii*? Comitetul comunal de apărare nu se încurca în amănunte atât de banale. Comitetele există pentru *îndrumări, aprecieri, concluzii, atenționări, orientări* și nu pentru *detalieri*. Unele cuvinte din frazeologia revoluționară au o putere magică. Acestea sunt cuvinte - acuzații, cuvinte - sentințe, cuvinte - anateme, cuvinte - vrăjitorii. Ele se dovedesc și sunt dovedite de cum sunt rostite. Ljuba spunea că și logica, și filologia, și dreptul, și orice altă știință și faptă sunt neputincioase în fața acestei vrăji revoluționare. Vai și-amar, să spunem, de cel căruia i se pune în cârcă faptul că *seamănă îndoiala, că împrăștiie neîncrederea, că acționează de pe anumite poziții ori ne recomandă lucruri străine care...*Răposatului maior Rašović cei din cabinetului lui Čakmak-pașa din Priština i-au pus în seamă faptul că *acționează sub masca transparentă a unei așa-zise îngrijorări...* El, iată, nu suferea din cauza misterioasei dispariții a unicului său fiu, ci, sub masca transparentă a unei așa-zise îngrijorări, *a pus sub semnul îndoielii munca organelor de cercetare și urmărire, iar cu asta a săpat la temelii societății autoconducătoare!* Poate cineva - spunea Ljuba - să arate și să dovedească adevărul, toate astea se prăbușesc dinaintea vrăjeli precum că nu este acesta decât *presupusul adevăr și că problema trebuie abordată principial!* Nu există scut împotriva vrăjilor precum că un anume lucru este *rău-intenționat, iluzoriu, de neurmat, retrograd, criticist, procetnic, depășit, negativist, elitist, antititoist, hegemonic...* și nu există loc pentru bănuială nici cât negru sub unghie dacă ceva este schițat, închis, de nebănuț, nouă sfânt, de clasă, de bază...

- Cunoașteți pe cineva, doctore? - întrebă Veljko introducându-mi ziarul acela în buzunarul de la sacou. - Aici poate să ajute doar unul din cei de sus.

- Ce să ajute?

- Să îndreptăm această minciună din ziar.

- Minciuna din ziar! Minciuna din ziar - am repetat eu, ironic. - Dar faptul că Ljuba a fost ucis și că...

- Să nu vorbim despre asta. Sângele fratelui meu este problema mea, iar dumneavoastră ajutați, dacă puteți, să îndreptăm această minciună.

- Când sunt criminalii unii și aceiași cu cei care-i urmăresc, aici nu se poate nimica, dragă Veljko - parcă i-au răspuns din mine Ljuba ori Milica.

- Dar tovarășul Ilija? Mi-a spus Milica aseară că-l cunoașteți. Că sunteți prieteni.

- Asta doar cred... am crezut că suntem prieteni. Eu, dragă Veljko, nici nu mai cred în asta.

- Încercați, vă rog...

Am acceptat și am plecat la Prizren. Va îndrăzni, mă întrebam pe mine însumi, să se amestece tovarășul Ilija, legenda de război, vechiul membru al Partidului, în ceea ce au

comunicat cei din Comitetul comunal de apărare? Mai mult ca sigur că îndrăznește. Dar va vrea? În acest diferend, nu se află într-o parte rudele și prietenii celui omorât, iar de cealaltă, neamurile și prietenii ucigașului. În ochii tovarășului Ilija, această împărțire ar putea să arate altfel. Sub semnul întrebării se află diferendul dintre sârbi și arnăuți. *Un conflict tipic, pe baze naționale!* Iar el, ca și comunist sârb, trebuie să se comporte *principial*. El nu are voie să le țină partea alor săi. Ci dimpotrivă, dimpotrivă! Nu contează, chiar deloc, cine este gealatul și cine victima și de a cui parte se află adevărul. Principiile comuniste sunt deasupra adevărului! Greu de crezut că tovarășul Ilija va trece peste această piedică din conștiința lui. De se va întâmpla, totuși, și așa ceva, acest om mic de statură, dar cu merite uriașe, să se conducă după adevăr și nu după principii, de se va întâmpla și o asemenea minune, slabe sunt, din nou, șansele ca el, de unul singur, să îndrepte și să schimbe ceva. Îi va spune că se înșeală și că *suspiciunea* lui vizavi de comunicatul oficial al Comitetului comunal de apărare, *obiectiv* vorbind, dă apă la moară *forțelor dușmane* și, curat principial, lezează *imagea revoluționară* a tovarășului Ilija! În afară de asta, îi va spune, cu un asemenea comportament tovarășul Ilija *seamănă suspiciuni și propagă neîncredere*, chiar de sunt intențiile lui din cele mai cinstitute!

M-am foit în pat și am meditat vreme îndelungată. Să le trimit ziarelor un drept la replică? Să povestesc numai ceea ce am auzit și am văzut? La coș, la gunoi cu aceste atitudini partizane și lipsite de simț critic! - va spune redactorul. Ori, în cel mai bun caz, va trimite scrisoarea mea la Đakovica, *să se cerceteze cazul pe toate părțile*. Cu alte cuvinte, pentru această cercetare pe toate părțile să fie scrisoarea dusă de către corespondent la Comitetul comunal de apărare!

Čakmak-pașa! - m-a îndemnat gândul spre el. Trebuie să merg la Priština, la Čakmak-pașa, așa cum, cândva demult, l-a poreclit Ljubo pe tovarășul Faruk, adică pe tovarășul Înghețatul, după un Čakmak-pașa de demult, de pe vremea consulului Jastrebov. Porecla de Înghețatul a primit-o de pe timpul când a fost la partizani. El e cel care înseninează cerul și-l înnorează în Kosovo și Metohia. Eroul poporului, de loc chiar din Đakovica, a intrat, încă în viață fiind, în toate enciclopediile! Un om tăcut, cu față prietenosă și privire caldă: acestui chip nu i se potriveau nici porecla dată de Ljuba, nici aceea de la partizani. Ca simbriaș pe la diverși stăpâni de dinainte de război, a păzit vite și oi, a plantat cartofi, a fost morar, țapinar, a vândut colaci și bomboane la cofetărie... Se povestește că atunci s-a ales cu porecla de Mierosul, însă în război, din *interes superioare*, aceasta i-a fost schimbată în - Înghețatul. Toate astea nu sunt amintite în enciclopedii. Această perioadă din viața lui Čakmak-pașa este exprimată concis într-o scurtă și minunată propoziție: *Încă de mic, și-a însușit ideile revoluționare și a pornit fără compromisuri să dărâme orânduirea burgheză velikosârbă a inegalității, urii și nedreptății!* De fapt, la fel spun enciclopediile și despre tovarășul Ilija, și despre tovarășul Marko, și despre tovarășul Pavle, și despre tovarășul Dušan... Čakmak-pașa nu era singurul căruia, de mic, i-a fost revoluția principala preocupare. Există unii și mai legendari, și mai meritoși. Totuși, era unicul care îl putea ajuta. Era arnăut. Lui, de se va interesa de adevărul asupra morții lui Ljuba, nu i se putea reproșa că dă dovadă nici de *meschinărie*, nici de *părtinire*. În Kosovo și Metohia cuvântul unui pașă nu se pune la îndoială. Tovarășul Ilija a înfăptuit lucruri și mai eroice și a fost decorat cu ordine mai importante și mai scumpe. Să zicem că, încă înainte de război, tovarășul Ilija a dat buzna în mănăstirea Visoki Dečani, a scuipat în potirul cu vin binecuvântat și, astfel, *a minat retrogradul obicei de clasă al dușmanului*, respectiv a întrerupt liturghia. Meritele revoluționare ale lui Čakmak-pașa erau mai modeste și, pentru că era albanez și pentru că acest popor trebuia să-și aibă un erou al său și o legendă a sa, renumele și l-a dobândit abia după război. Chiar și de voia, se pare că tovarășul Ilija nu putea ori nu îndrăznea. Tovarășul Pașa, numai să vrea, poate să

facă și să îndrăznească totul! Ćakmak-pașa este... - aici gândul se întrerupse. M-am speriat, de fapt, de până unde se avântase bănuiala că nu fusese acesta gândul meu, ci al lui Ljuba și de faptul că eu l-am imitat. De parcă, murind, în timp ce-i făceam respirație artificială, mi-a dat cu ultima-i suflare sufletul și gândurile lui.

Era dimineață. Mă îndreptam spre spital, la lucru. Îmi imaginam, pe drum, că mă aflam la Priština, în cabinetul Pașei...Din sala de așteptare m-a condus spre cabinetul simpatic al secretarului... dar, cum de avea mustăcioară și cum..., nu se poate să fie tovarășul Ilija! M-am descălțat în fața ușii și am pătruns cu religiozitate. Pașa stătea lângă coș și-i telefona cuiva. Am așteptat să termine convorbirea și am privit în jur. Lângă ușă se aflau ulcioarele de apă, mangalul pentru jar, cuierul pentru puști și mantale. Ferestrele erau mici și fiecare se închidea, pe dinăuntru, cu obloane groase din lemn de stejar care, din câte mi se pare, nu puteau fi străpunse de glonț. Între ferestrele cabinetului Pașei se aflau trei orificii pentru tras cu arma...

Odată, pe muntele Šar, după vânătoare, Pașei i s-a făcut deodată rău. I-am luat pulsul, i-am verificat EKG-ul și... nimic deosebit. Ćakmak-pașa mâncase prea mult. I s-a scârbit, iute, de putere și petreceri, i-a invitat pe tovarășul Ilija și încă doi prieteni la cafea, în satul Jablanica, la unchiul său Ramadan. Am pornit și eu cu ei. Am trecut de satele Brodosavac, Biljač, Ljubičevo, iar eu, până la Jablanica și cula unchiului Pașei, tot ceea ce am văzut atunci și am văzut și luni de zile mai devreme am amplasat între copertile unei cărți pe care am citit-o cu o noapte înainte. Această carte ferfelnițită o cumpărasem pe o stradă din Prizren, de la un țigănuș... o cumpărasem numai pentru că scriitorul se numea Božović. Îmi amintise acest nume de numele lui Ljuba Božović, dar imediat și de Milica. Asta fără ca atunci nici măcar să bănuiesc că ei doi trăiau la Đakovica și că, în curând, îi voi vedea.

Coborând din munți spre pământurile sârbești - scria acest G. Božović - arnăuții nu au fost zgârciți în alegerea locurilor pentru satele și locuințele lor. Parul de gard în jurul casei și piatra de temelie pentru casă se aflau pe cele mai bune pământuri, fără vreo preocupare pentru faptul că acolo ar fi rodit bine porumbul ori grâul. Sârbii erau alfel. Când sârbul trasează locul de casă, el alege terenul pietros și prundișul sterp. El economisește pământul bun pentru fâneață și arabil: acestea două sunt pentru el cele mai importante. Arnăutul este un agricultor foarte nepriceput. El este un om de munte, nomad și vagabond, iar plugar doar la nevoie. Când i se termină grâul, când cascade gura de foame, el se duce și jefuiește. Sârbul e legat de pământ. Veacuri de-a rândul el s-a hrănit cu coasa și brazda pe sine și nobilimea, cu sânge și sudoare a rostogolit la ciubere să-și întrețină sufletul, să se sature pe sine și pe spahiu, să-l miluiască pe fiecare năvălitor, ba, mai mult, să-și păstreze și obiceiurile. Să aibă din abundență bucate pe masă de sărbători, de Crăciun, de cumetrii, de nuntă, de înmormântare. Islamizatul arnăut îi dădea beiului cât voia, iar deseori turcul nici nu cerea ceva de la el. Nici nu cheltuia la botezuri, nici la sărbători, nici la ziditul geamiilor pe care nu le dăruia nimănui. Când i se făcea foame, dar și fără vreun motiv anume, el se ducea la ce era al altuia, la stânele și oboarele, la covatele de pâine și hambarele sârbești. Sârbul se ținea de muncă și de pământ, iar albanezul de furturi și pușcă...

„Nu există viață fără această culă” - spuse Ćakmak-pașa când am ajuns la fortăreața unchiului său, Ramadan. În jurul casei, un gard din nuiete de frasin înalt de doi metri, acoperit cu spini prin care se șteau parii din împletitură. Nu există vreo casă albaneză care să nu fie astfel împrejmuțată. Multe sunt înconjurată nu cu garduri, ci cu ziduri din piatră ori beton.

Gazdele ne-au ieșit în întâmpinare și ne-au condus în curte. Casa lui Ramadan era de piatră. Streașina era și ea din piatră și acoperișul era din lespezi de piatră, iar poarta de la intrare - din scândură groasă de stejar, ferecată în metal. Vreun potențial dușman nu putea din afară nici să incendieze casa, nici să străpungă cu gloanțe această fortăreață cu etaj. Aici putea să ajute numai tunul. Deasupra și în jurul porții și a ferestrelor, la etaj, nu mi-au scăpat ochilor ambrazurile pentru tras cu arma, astfel construite încât să-i permită carabinei să curețe ușor prin ele întreaga curte și chiar mai departe, peste gardul de la curte, până unde poate glonțul să ajungă. De această culă se sprijinea o alta, mai mică. Aici, explică Ramadan, îi trăia familia, iar în clădirea mai mare, înspre care ne îndreptam, locuia el împreună cu fiul cel mai mare. Musafirii se primeau numai în cula cea mare. La parte se afla "podeaua caldă", respectiv izba pentru caii și boii gazdei. Am urcat pe o scară de lemn până la etaj, într-o încăpere lungă, împodobită în jur cu ambrazuri, cunoscută sub numele de "divanhan". Am observat într-un colț o vatră de piatră, o râșniță de cafea, un recipient pentru prăjit cafea și un clește pentru stins opaițul. Gazda îmi explică faptul că această încăpere servea vara de loc de stat la discuții, la o cafea. Un prici de lemn, care se întindea pe toată lungimea peretelui, era acoperit cu saltele, cu plăpumi, cu covorașe de rugăciune și piei de berbec. Aici era magazia pentru lenjeria de pat care se ducea seara în odaia principală, în culă, cum îi spuneau arnăuții. Această odaie principală, în care ne-a condus Ramadan, era dominată de un horn înalt, pe șemineul asemănător unei vetre de piatră, mândria gazdei. "Ce spuneți?" - exclamă Čakmak-pașa apropiindu-se de șemineu și scormonind de îndată prin vatră, să întetească focul. Ne desculțasem în prealabil: era o mare jignire pentru un arnăut să-i calce careva vreo lenjerie de pat cu opinca, pantoful sau cizma. Am stat acolo vreme îndelungată și am fost serviți de cină...

Bineînțeles, toate acestea nu aveau nici un fel de legătură nici cu uciderea lui Ljuba, nici cu ceea ce mă rugase Veljko. Dar, de cum m-a fulgerat gândul să-l rog pe Čakmak-pașa să mă ajute, la Priština, și cum, în aceeași clipă, în mintea-mi bolnavă, l-am și vizitat, mie, cine știe de unde, cabinetul său de partid și de stat mi s-a arătat ca și cula lui Ramadan și l-am văzut clar pe tovarășul Faruk cum stătea lângă șemineu și telefona! Iar tovarășul Ilija mi s-a arătat cu chipul secretarei lui Pașa: cu tocuri înalte, cu sâni mari, fardat, serviabil. De nu l-ar fi trădat mustața nici nu l-aș fi recunoscut... Pașa - gândeam eu - mi-a oferit locul său lângă șemineu, apoi i-a poruncit secretarei să pună de-o cafea și să-mi servească dulceață de căpșuni. Povesteam totul: când și cum l-am cunoscut pe Ljuba la Prizren, când și cum a pierit Ljuba, ce s-a întâmplat la Đakovica cu ocazia înmormântării. El scormonea jăratecul și asculta cu atenție. I-am arătat ziarele. Nici nu a vrut să se uite la acel articol, la acel comunicat al Comitetului comunal pentru apărare. El unul, spuse, se va interesa de la tovarăși și va vedea ce se poate face. Mă conduse până la divanhan, iar de aici până în curte și prin curte mă însoți secretara... de fapt, tovarășul Ilja...

Ce măsuri va lua Čakmak-pașa, reflectam eu (ori gândul lui Ljuba, gând pe care mi l-am însușit)? Pesemne că-i va da secretarei dispoziție să facă legătura cu Comitetul comunal pentru apărare din Đakovica.

Alo, aici Pașa! Ce fel de comunicate publicați, tovarăși?

O provocare dușmănoasă, un atac velikosârb, tovarășe Înghetat!

Bineînțeles, bineînțeles... dar pe mine mă interesează cine l-a ucis pe acest Božović? Cine l-a ucis pe maiorul Rašović? Cine le-a ordonat copiilor noștri să scandeze ceea ce au scandat? Cine l-a ucis pe fiul lui Rašović? Despre toate acestea, până mâine la prânz, un raport în scris!

Și iată, acest raport se găsea, în mintea mea, în fața lui Čakmak-pașa. Se plimba pe dinaintea șemineului și-și aprindea țigară de la țigară. Îi era limpede că povestea mea fusese cinstită și că nu amplificasem nimic. Printre ucigași, hoți și bandiți se găseau mulți dintre rudele și conaționali săi. El trebuie... el trebuie să-i apere și să-i frece cu asprime pentru că nuucid mai subtil. De ce lasă, idiotii, urme?

Am știut, Pașă, că doar asta te va preocupa. În loc să aperi linia Partidului, tu îi aperi pe ucigași.

Aceasta este o suspiciune nefondată, este un atac de pe poziția... - se burzului el la mine. Eu - striga tovarășul Pașa, sunt un soldat dovedit al Partidului. Eu sunt cel mai apropiat colaborator... Deja de-o jumătate de veac ne învață Partidul că sârbii sunt șovini, hegemoni, opresori și că albanezii sunt terorizați, oprimați. Istoricul Cominternului, tovarășul Ivan Levin, a publicat, în 1934, o carte despre cum au ucis sârbii jumătate din albanezii din Kosovo și Metohia!

Așa au făcut? Dă-ți cuvântul, Pașă, că ai să-mi răspunzi cinstit.

Îi era cald Pașei; își lepădase sacoul, slăbise nodul cravatei și continua să stea, în cămașa-i albă, lângă șemineu. Deși era plină de minciuni - strigă el - cartea aceea a lui Levin fusese pentru el și pentru toți comuniștii de dinainte de război din Kosovo și Metohia la fel cum era pentru creștini vreun psalm din Biblie. Își amintea bine și de cum zicea pe-atunci tovarășul Ilija: Când va învinge revoluția, vom răzbuna toate fărădelegile velikosârbe! Vom răzbuna! - au început să aplaude membrii ilegalei celule de partid. De asemenea, își amintea și toate acele groaznice masacre și progromuri asupra sârbilor din Kosovo și Metohia. Își amintea și de cum au pățimit aceștia după război. Directiva Partidului, care spunea să se frângă coloana vertebrală a hegemoniei velikosârbe, rămăsese aceeași, neschimbată. Comuniștii îl studiau în continuare pe Tucović, Congresul al IV-lea, pe Ivan Levin.

Tovarășul Pașa era o fantomă, realitatea era o iluzie.

Ceea ce înseamnă... să însemne asta, tovarășe Pașa, că adevărul e minciună, iar minciuna adevăr?

Nu băga bețe-n roate și nu acționa de pe poziții... Nu ar fi devenit sârbii hegemoni în aceeași clipă când ar fi dat Partidul la o parte învățăturile despre hegemonia velikosârbă? Când ar scuipa Partidul nostru pe hotărârile și legile revoluționare, cel puțin un milion de sârbi ar arăta actele de proprietate și ar alerger în Kosovo. Ce s-ar întâmpla atunci cu noi, albanezii? Încotro să fugim, unde să ne mutăm de pe pământurile sârbești luate cu japca?

Păi recunoașteți și singuri că ați luat cu japca pământurile sârbești.

Eu, amice, recunosc doar faptul că returnarea acestor pământuri ar primejdi existența albanezilor și ar reaprinde hegemonia velikosârbă! Nu, această hegemonie nu este închipuită, ea există, însă revoluția noastră nu-i permite să se arate. Hegemonia velikosârbă este ascunsă, aidoma germenului unei boli îngrozitoare, și ar reizbucni de cum s-ar opri medicamentația! Adevărat este doar principiul revoluționar, pe când realitatea este o iluzie. Cartea lui Levin nu este o minciună, ci un balsam preventiv, o terapie revoluționară!

Să însemne asta, tovarășe Čakmak-pașa, că nu minte acel comunicat al Comitetului comunal pentru apărare din Đakovica?

Acest comunicat este bine redactat. Tu, doctore Jugović, de cum nu accepți adevărul nostru și nu înțelegi... obiectiv prevăd... ești un naționalist velikosârb și un dușman al revoluției...

Am ajuns la serviciu cuprins de coșmaruri. Sala de așteptare era plină de pacienți, iar eu nu aveam poftă de lucru. Mă îngreșoșa însuși gândul la gurile străine, larg deschise și duhbind îngrozitor, la stomacurile și abcesele străine, la fundurile nespălate ale altora, la scoicile urechilor pline cu ceară galbenă, la hernia și la biluțele mișcătoare de țesut gras de sub piele.. Același lucru în fiecare zi, totul se repetă.

Știam că nu era acest lucru un blestem doar al profesiei mele. Și pescarul aruncă undița o viață întreagă, și minerul apasă compresorul, și învățătorul predă aceeași lecție, și potcovarul înroșește zilnic fierul și ridică piciorul iepei. Totuși, pe lângă toată plictiseala, învățătorul se află în permanent contact cu sănătatea și tinerețea din fața sa. Minerul speră la bulgărele de aur, fierarul, la vreo zână care din destrăbălare călărește iapa. Pescarului îi rămâne, dacă nimic altceva, atunci măcar speranța din basm că va prinde peștișorul de aur. Dar mie ce-mi rămâne? Din tăietură curge doar sânge, iar când sparg un furuncul țâșnește doar puroi. Am uitat basmul cu peștișorul meu de aur încă în timpul studiilor când, la practica la anatomie, am disecat cadavre. Eu în medicină m-am rătăcit. Eu nu iubesc această meserie.

De cum am intrat și am îmbrăcat halatul alb, infirmiera Mirjana mă informă că „a sunat tovarășul director” și a dispus să mă duc la el de cum ajung. Mai spuse și că, ieri, „tovarășul director a sunat de trei ori”. De ce? Ea nu știa, ei „nu i s-a spovedit tovarășul director”.

- Ohooo, colega Jugović! - zise mijind un ochi și nu se ridică să dea mâna, așa cum făcuse altădată.

- M-ați căutat - am spus stând în picioare, fiindcă Murici nici nu-mi oferise vreun scaun.
- Ce e cu dumneavoastră? Unde sunteți, pentru Dumnezeu?
- Aici, la doi pași de dumneavoastră, domnule director.
- Ați dispărut de zile-ntregi. Nu veniți la serviciu din nouă mai.
- Caz de deces, domnule director. Am crezut că ați fost anunțat.
- Auu! Scuzați. Condoleanțele mele... Este cineva dintre rudele apropiate?
- Un prieten drag.
- Dar unde? În Herțegovina?
- La o oră de mers cu mașina.
- La Dečanj?
- La Đakovica. Știți totul, de ce mă întrebați?
- Dar de unde să știu eu asta, colega Jugović? Noi doi nu avem aceiași prieteni - mușcă el cu viclenie. De ce nu m-ați anunțat de moartea prietenului?
- Am anunțat-o pe infirmiera Mirjana.
- Dragă colega, eu sunt directorul. Eu aprob și nu infirmiera Mirjana, de solicită careva, câte zile și pentru ce se poate lipsi de la serviciu.
- Scuzați.
- Dar cine vă este acest prieten drag, dacă nu e secret?
- De ce mă interogați?
- Doctore Jugović! - răcni el. Cu mine nu puteți discuta la modul acesta.
- Tablete, o radiografie a creierului, tensiune nervoasă, concediu medical.
- Ce tot povestiți?
- Delirez, domnule director. Aiurez.
- Sunteți impertinent, necuvincios.

- Eu sunt o nălucă. Poate o nălucă să se comporte necuvincios? Poate o nălucă să lipsească de la serviciu?

- Sunteți... sunteți, dar fie, am timp să vă prelucrez. Vă întreb pentru ultima dată: cine este acest prieten al dumneavoastră?

- Consulul Jastrebov.

- Poftim? - se holbă el

- Consulul rus la Đakovica, excelența sa Ivan Stjepanovici Jastrebov.

- Un consul! Și încă unul rus, bănuiesc, bănuiesc.

- Ba mai mult, un consul imperial, adăugai. - Ucis în chinuri, din spate, la Đakovica, în ziua de 9 mai 1973, de ziua Victoriei. Îngrijit la spitalul din Prizren cu douăzeci de zile înainte de omor.

- În acest spital?

- Altul nu există. Nu există nici pacientul, consulul acesta. Vă amintiți, mie doar mi s-a năzărit.

Îl priveam direct în ochi, îl sfidam și jubilam. Căutam pe chipul lui rușinea, tulburarea. El își mijeia ochii, naiv și inocent.

- Nu știu despre ce vorbiți - zise.

- Știți și încă foarte bine, domnule director. Ați dispus să-l dea pe consulul Jastrebov afară din sala de terapie de șoc și să fie șterse toate urmele înnoptării sale aici. În acest timp, m-ați tot îmbiat cu băutura și m-ați tot momit cu poveștile despre prietenul dumneavoastră Skender.

- Nu am nici un amestec, vă dau cuvântul meu de onoare! - replică el împăciuitor. - Doctore, aveți, iată, cuvântul meu!

- Și asta e destul să cred?

- Eu vă cred pe dumneavoastră.

- Ce mă credeți?

- Că Božović a fost în sala de terapie de șoc și că, spre dimineață, cineva l-a dosit.

- Božović! Știți dumneavoastră cine este consulul Jastrebov?

- Știu mai mult decât credeți. Știu până și ce anume ați vorbit - până a fost viu, dar și lângă sicriul lui. *Es-de-be* își face meseria! Nu v-a trebuit nimic din toate acestea.

- Pe Jastrebov l-au ucis, pe maiorul Rašović l-au ucis, iar *Es-de-be* își face meseria! *Es-de-be* trage cu urechea! - am strigat eu, ernevat.

- Ce anume nu mi-a trebuit, doctore Murici? Pe ei i-au ucis, iar mie nu mi-a trebuit!

- Cine i-a ucis?

- Se știe cine. Niște rahați... niște lepădături și niște bandiți!

- Da, Božović a fost ucis, este adevărat. Dar cine și de ce a făcut asta, o va arăta ancheta. Iar acest maior, acest Rašović... el nu a fost ucis, doctore. El s-a sinucis!

- S-a sinucis?

- Da, el s-a sinucis!

- Minciună, minciună... păcăleală și iar păcăleală! - am dat eu din mâini. E-adevărat. Eu am încredere în doctori și în criminologi. Božović, îi explicam eu lui Murici, a fost ucis în jur de ora nouă seara, la trei-patru pași în fața mea. Câteva minute înainte de asta, l-a condus pe maiorul Rašović până acasă. Ljubo și-a dat suflarea în brațele mele. Era noapte, începuse furtuna, pe stradă țipenie de om. Era un om robust, greu, iar să-l car de unul singur până acasă la el era departe. Ooo, Mitreee! - l-am invocat eu pe maiorul Rašović. Oooo, Mitreee! Nici un răspuns. Nu știu exact cât să fi durat asta. Cinci sau șase minute, nu mai mult. Au apărut în goană doi

băieți, doi sârbi, care au auzit chemarea mea după ajutor. Au rămas lângă cadavru, iar eu am alergat după maiorul Rašović. Poarta la casă, larg deschisă. În camera de zi, după ușă, el încă fierbinte, sugrumat. Su-gru-mat! L-au sugrumat cu ceva, poate cu perinile, cu cârpele, cu palmele. Exact asta am zis când am chemat la telefon poliția.

- Cred totul ce-mi spuneți - zâmbi Murici. - Numai că el s-a sinucis. El s-a spânzurat.

- Omule, dar îți dai seama ce vorbești?! Pe gâtul lui nu s-au găsit nici un fel de urme. Nu a fost nici urmă la gât.

- A venit careva între timp și a ascuns frânghia.

- Cine și de ce ar fi făcut una ca asta?

- Păi, să zicem că ați fi putut fi chiar dumneavoastră... Numa-ncet, nu vă enervați... evident că nu dumneavoastră ați făcut-o. Ați fi putut, dar nu ați făcut-o, însă un altul a făcut-o... asta vă tot spun.

- Dar urmele? Nu avea la gât nici un fel de urme..

- Au fost. O dovedesc rezultatele autopsiei.

- Da, au fost, dacă Rašović a fost spânzurat drept răsplată!

- El nu a fost spânzurat, el s-a spânzurat. În casa sa, în camera sa și de caloriferul său, doctore

- De calorifer?! În casa lui Mitar nici nu există calorifere.

- Sunteți sigur? - i-am simțit eu pentru prima dată neliniștea în glas.

- Știu ce spun.

- Poate maiorul Rašović a desenat acest calorifer și abia apoi s-a spânzurat! E posibil, multe se pot întâmpla - mă ironiză Murici.

- Cum de nu vă e rușine? - îmi năvăli sângele în cap. Dumneavoastră sunteți o haimana ordinară!

- Iar dumneavoastră sunteți concediat! - se ridică el. - De aceea v-am și invitat. Vă ofer soluția demisiei. Micul meu dar de Ziua Victoriei. Astăzi e 15 mai... al nostru, iugoslav. Ziua Victoriei - spuse teatral.

- Mulțumesc, nu accept daruri de la dumneavoastră. Această soluție țineți-o pentru dumneavoastră.

- Poftim, poftim? Vă va fi trimisă prin poștă, recomandat.

- Asta numai atunci când vom vedea concret. De aici mă voi duce direct la Priština.

- Frumos. Căutați-vă acolo de lucru.

- Îi voi căuta eu acolo pe tovarășul Ilija și pe tovarășul Înghețatul! Să le povestesc tot ceea ce știu și ceea ce vreau să dovedesc - l-am amenințat eu pe Murici, dintr-o dată hotărât să și fac aceste lucruri.

- Au, auu! Da' ce tot spuneți?

- Încă nu am spus nimic. Abia doresc să încep să vorbesc.

- Dar dumneavoastră, doctore Jugović, îi cunoașteți bine pe tovarășul Înghețatul și pe tovarășul Ilija?

- Mai bine decât credeți.

- Au, auu! Dar de ce nu mi-ați spus asta mai devreme?

- Văitați-vă. Un altfel de cântec va cânta cineva când mă voi întoarce din Priština - nu doar că l-am amenințat, ci am și crezut în amenințare. Dar ce altceva îmi rămânea să fac decât să mă încred în apărarea tovarășului Ilija ori a lui Čakmak-pașa?

- Nu folosiți benzina și timpul aiurea - mă bătu Murici pe umăr. Astăzi, colega Jugović, Priština se află la Prizren. Aici vă sunt astăzi și tovarășul Ilija, și tovarășul Înghețatul. În cinstea zilei de 15 mai, ziua Victoriei noastre, se deschide la Brezovica un nou motel. Iar tovarășul Pavle, șeful *Es-de-be* este cu ei...

PAȘA SALONICULUI LA JUDECĂTORIE

Întotdeauna când, în amintire, mă întorc la acea fierbinte și deja îndepărtată zi de iunie, întâi și întâi îmi apar în fața ochilor buza de jos atârână și ochelarii procurorului districtual Momir Tosić. Cu o statură frapant de mică și cu un cap uriaș, disproporționat față de trup, judecătorul aproape că nici nu se vedea stând la masă. Se cufunda pe de-a-ntregul în scaun, iar deasupra mesei îi rămânea doar acel cap uriaș, cu aceeași buză de jos accentuat de groasă, cărnoasă și lăsată în jos. În mâna mică, de copil parcă, își ținea ochelarii, niște ochelari fumurii, pe care-i ducea în fiecare clipă la gură și proptea cu ei buza lăsată în jos, trudindu-se să o îndrepte.

Vizavi de procuror, la o altă masă, stătea avocatul meu, S. Hajduković. Un avocat tânăr, cu păr negru, cu un nas ascuțit și cu urma unei vechi, însă izbitoare arsuri pe unul din obraji. Semăna cu o arsură, dar putea să fie și urma din copilărie a vreunei ciuperci de piele, neglijată și netratată vreme îndelungată. Era nervos și învârtea în permanență între degete un creion. Fusese numit apărătorul meu din oficiu. Un tânăr neobișnuit de tăcut, rușinos, îi tremurau mâinile și aproape că șoptea când vorbea. Cred că în discuție era o traumă din cauza numelui. Născut la sfârșitul lui octombrie 1944, la Kolašin, într-o familie pe care, în 1941, arnăuții au izgonit-o din Kosovo, a primit, în cinstea eliberării Belgradului, numele de Stalin. Cel puțin așa îmi povestise chiar el. Cred însă că era copleșit cu acest nume în onoarea lui însuși Stalin. Oricum, el nu avea nume. El era, de când se știe, doar S. Hajduković. L-au ironizat la școala primară, la gimnaziu, la facultate. Dorise să fie jurnalist, se angajase, chiar, la "Jedinstvo", în Priština. A plecat în avocatură când și-a dat seama că va trebui să fie până la capătul vieții S. Hajduković. Stalin, i s-a spus, nu poate semna articole în ziarele noastre bazate pe autoconducere și antistalinism! Stalin, i s-a spus mai târziu, își poate deschide un birou de avocatură, însă nu se poate semna pe jalbe și pe toate hârtiile oficiale. Și, astfel, S. Hajduković trăia fără nume, dar nici nu voia, dintr-o ciudă anume, să se dezică de Stalin. L-am sfătuit să-și ia un alt nume, care era permis. S-a gândit multă vreme la asta, mi-a spus. Nu putea. Nu voia. Tot i se părea că, într-un fel, atunci s-ar fi turcit! Mi-a recunoscut și faptul că, la gimnaziu și la facultate, și-a urât numele și că, din cauza numelui, a suferit mult. Cu timpul, s-a eliberat de rușine și, în ciuda tuturor, l-a și îndrăgit pe interzisul Stalin.

Dacă amintirea procurorului îmi ațâța o neliniște amară, iar cea a lui S. Hajduković recunoștința față de bunătatea pe care nu i-am întors-o niciodată, doar gândul la judecătorul Boža Nikočević îmi provoca râsul. În acel iunie, el se aflase în preajma pensionării. Ori era surd, ori făcea pe surdul. Acuș-acuș își ducea palma la urechea stângă, își lăsa capul într-o parte, ba chiar se lungea peste masa de judecător. „Mai tare, omule, nu suntem la biserica arsă de la trăsnet.” Interogându-ne pe martori și pe mine făcea glume cu noi și chiar spunea bancuri. Greșea la cazuri și accentua pe dos fiecare al doilea cuvânt. Nu persifla pe nimeni. Putea semăna cu un târgoveț, cu un ofițer, cu un măcelar, cu un agent fiscal, numai cu un judecător nu. Dar judeca cinstit, chiar în glumă, de parcă se distra.

Dar acuzația? Mai bucuros nu aş pomeni-o. - Eu - susținea Momir Tasić - în noaptea dintre 17 și 18 aprilie, în calitate de medic de gardă la spitalul din Prizren, am refuzat să consult și „să supun la un tratament medical adecvat pe bolnavul Halit Berișa din Đakovica, înjurându-l de mamă în albaneză și că sârbii vor mătura peste munte, în Albania, toată turma arnăuțească!" Cu aceasta, potrivit tovarășului Tasić, „am săvârșit fapta penală a unui prejudiciu greu sarcinilor de serviciu... printr-un concurs de împrejurări". Acest „concurs de împrejurări" însemna că, în același timp, am săvârșit fapta penală a provocării de ură națională, de credință și de rasă" și că, în seara de 15 mai, la motelul „Frăție și unitate" din Brezovica, lângă Prizren, „i-am atacat dur și de pe poziții antirevoluționare și velikosârbe pe legendarii revoluționari" tovarășul Înghetatul, tovarășul Ilija și tovarășul Pavle, cunoscut sub porecla de Sivi, „i-am jignit și i-am înjurat, totul în intenția de a submina puterea clasei muncitoare și temeliile constituționale ale comunității noastre socialiste și autoconducătoare a popoarelor și naționalităților!"

Solicitând pentru mine „pedeapsa maximă prevăzută de lege", în finalul acuzării Tasić invocă și „un raport al serviciului autorizat din Sarajevo, din care se concluzionează, fără tăgadă, că acuzatul Ilija Jugović, în timpul facultății, dar și mai târziu, și-a exprimat șovinismul velikosârb, îndeosebi în raport cu membrii națiunii musulmane, și că s-a întovărășit cu indivizi problematici dintre care unii, din cauza unor crime de război, au și fost judecați!"

- Acesta este un scandal judecătoresc, asta e inadmisibil! - a sărit S. Hajduković, de cum citi Tasić acuzarea. - Ce fel de raport al serviciului autorizat din Sarajevo pomeniști domnule procuror? Prin aceasta se legalizează existența dosarelor secrete și denunțatoare ale cetățenilor. Și ce îl interesează pe procuror cu cine se tovarășea la facultate cel pe care îl apăr?

- Fie, Staline - dădu judecătorul Božo Nikočević din mână. Numa-ncet, fără supărare... tu ești căsătorit?

- Întrebarea dumneavoastră nu are nici o relevanță judecătorească, tovarășe judecător.

- Judecătorească nu, dar de sănătate, da. Dacă ești căsătorit, pot chiar să înțeleg această nevroză a dumatăle. Nu-i așa, tovarășe doctor?

Nu am răspuns, ci doar am surâs ironic. Încă nu mă obișnuisem cu un asemenea stil de judecată.

- Hai, doctore, să te-auzim un pic - îmi făcu judecătorul Nikočević semn cu mâna să mă ridic. - Pentru Dumnezeu, este ceva adevărat din tot ceea ce a povestit Momir?

- Doar numele și data. Iar în rest e doar minciună.

- Taman așa m-am gândit. Momir vrea să facă din țânțar armăsar. Dar să luăm aceste date pe rând. Povestește-i frumos lui Božo ce a fost... așteaptă puțin, așteaptă puțin... ce s-a întâmplat în noaptea dintre șaptesprezece și optsprezece aprilie?

Am povestit totul așa cum s-a întâmplat, nu am sărit nimic, nici măcar faptul că am căutat sub pat acul de păr al infirmierei Mirjana. Nu am ascuns nici faptul că, recunoscându-l, l-am urât pe Ljuba. Am povestit despre milițieni, despre infirmierii Zeciri și Regepi, despre baba Kristina, despre tot ceea ce am discutat de dimineață cu directorul Murici... Judecătorul asculta și, tot mai des, își ștergea lacrimile de răsul ațățător. Răzbăteau chicote și din public, din spatele meu...

- Kristina, baba Kristina, lovi-o-ar fulgerul! - își duse iar judecătorul batista la ochi. - O să mă omori, omule, dacă vei continua așa. N-apucă Božo pensia... Dar ce nu a spus acest... acest consul Jastrebov? De s-ar fi apropiat Boško Jugović mai mult de Baiazid, astăzi nu ar fi existat arnăuți în Kosovo. Iar dacă nu ar fi făcut baba Kristina acel ceai... unde-ai mai citit asta, cine ți-a povestit așa ceva?

- Eu am spus ce am avut de spus. Nu am născocit nici un cuvânt, nimic.

- De ce râdeți? Aici nu e teatru și... și dumneavoastră vă comportați nedemn și părtinitor, tovarășe judecător - obiectă S. Hajduković.

- Staline, fiule, mi-este amuzant. Nu pot să rabd pentru că o să plesnesc ca un burduf.

- Avocatul meu nu este dator să vă rabde chicotelile.

- Ba este dator. Să iasă de-aici, nu poate. Dacă nu-i place moș Božo, legea îi permite să caute alt judecător.

- Care lege? De-ar exista lege, nu eu aș sta aici, ci un altul.

- Hai s-auzim - zise judecătorul, curios. - Cine-i acest altul, doctore, să pornim imediat potera, să-l prindem.

- Halit Berișa, tovarășe judecător. Și infirmierii Regepi și Zeciri, apoi cei trei milițieni, și Riza Beheljuli, și frații Dautai, și directorul spitalului, Șefcet Murici, și...

- Nu mai mult, te implor în numele Sfântului Vasile! Nici cei pe care i-ai enumerat nu au unde să se așeze. Această judecătorie și banca aceea a ta sunt cele mai mari pe care le avem. Dar, spune, crezi în Dumnezeu?

- Nu cred.

- Dar în duhuri, vampiri și vrăjitoare, parcă în ei crezi?

- Cu asemenea ton și întrebări dumneavoastră îmi umiliți clientul și, într-un fel anume, îl șicanați - se revoltă S. Hajduković.

- Lasă, Staline, aceste fleacuri și baliverne. Oare nu vezi că și pe mine și pe tine și pe noi toți tovarășul acuzat ne persiflează. Ce e drept, chiar ne ia puțin în derâdere... Ascultă, te rog: a bătut miliția măr un om care a murit la Salonic acum optzeci de ani!

- Dumneavoastră, tovarășe judecător, nu m-ați înțeleș. Adevăratul consul, adevăratul Jastrebov a murit în 1894. Iar acest Jastrebov... este colegul meu de facultate din Sarajevo. V-am relatat tot și totul e scris în aceste hârtii din anchetă.

- Care va să zică, așa: tu îl consulți, îl instalezi în salonul de urgențe, povestești cu el, când... dimineața... dimineața, în salonul de urgențe - nimeni!

- Așa s-a întâmplat, acesta este adevărul, tovarășe judecător.

- Și unde a dispărut? Unde s-a evaporat? Nu cumva a fugit sub pat în timp ce tu căutai acul de păr al acelei infirmiere?

- Ei l-au răpit. L-au legat la ochi și l-au dus la Đakovica. În aceeași zi, pe 18 aprilie, aici l-am și găsit.

- Unde a fost, sărmanul?

- În Đakovica, în ulița Sârbească numărul patru.

- Dar cine l-a răpit?

- Nu știu. Nici el nu știe, nu a văzut.

- Vrăjitoarele. Vampirii. Dracii. N-are cine altcineva, pe cuvântul meu.

- Vampirii pașei, tovarășe judecător.

- Ce-ai spus? - își duse acesta mâna la ureche și-și întinse gâtul spre mine. - Vorbește mai tare și vino mai aproape, să auzim.

- Pe Jastrebov l-au luat de la spital vampirii pașei de Salonic!

- Ascultă asta mai bine, tovarășe Stalin - zise îndreptându-și degetul spre S. Hajduković.- Ascultă și nu scrie în notesul acela al tău cine pe cine vrea să persifleze.

- Eu, tovarășe judecător, nu persiflez pe nimeni. Pe Ljuba Božović, respectiv pe consulul Jastrebov, l-au răpit de la spitalul din Prizren vampirii, respectiv fiii Pașei de Salonic! Aceiași

care mi-au măcelărit familia. Aceiași care au făcut Jasenovacul, care i-au scos ochii babei Borika, care au spânzurat-o pe Jelena, care l-au arestat săptămâna trecută pe unchiul meu Danilo și pe Sikter Efendija. Aceiași l-au ucis pe fiul lui Mitar Rašović și pe consulul Jastrebov. Este aceeași mână, aceeași idee, aceeași strategie!

- Din câte am văzut din aceste hârtii, pe acești copii de vampir nu i-ai pomenit la anchetă.
- I-aș fi pomenit de mi-aș fi adus aminte.
- Așa, deci, viteazule. Ai știut și-n închisoare de anchetă, doar numele li le-ai greșit. Care sunt, tata lor de vampiri? Hai, s-auzim.
- Halit Berișa, infirmierii Zeciri și Regepi, Sefcet Murici, frații Dautai, Riza...
- Păi ăștia nu sunt cei de mai înainte?
- Nu sunt aceeași, tovarășe judecător - mă cuprinse pe mine ideea fixă, de nestăvilit, de a-i turna totul în față. - Și-n această judecătorie se află duhul cel rău al Pașei de Salonic! Observați cu atenție și cugetați mai adânc. Întrebați-vă pe dumneavoastră înșivă: cine v-a convins și v-a pornit să conduceți această mascaradă de judecată?
- Pașa de Salonic. El, el, mama mării lui de vampir!
- Pașa de Belgrad. Pașa de Sarajevo. Čakmak-pașa din Priština. Pașă lângă pașă și Gapo lângă Gapo, tovarășe judecător.
- Cine îți mai este acum acest Gapo, bătu-l-ar Dumnezeu?
- Gapo bas muri! Oare nu-l auziți pe Čakmak-pașa cum vă șoptește?
- Pe ăsta de-aici - arată el spre unul din jurați. - El îmi șoptește?
- Știți dumneavoastră bine ce vorbesc. Și vă jucați admirabil rolul care v-a fost dat. Din mine trebuie să faceți un imbecil, iar din judecată, o comedie.
- Acuzatul jignește instanța și seamănă suspiciune în independența justiției noastre autoconducătoare - sări procurorul Tasić. - Fac apel la conștiința de comunist a tovarășilor ziariști prezenți ca față de gestul acesta dușmănos...
- Aici, tovarășe Momir, nu judecă ziariștii - îl întrerupse judecătorul. - Acuzatul este liber să spună în apărarea sa ceea ce dorește. Nu-i așa, tovarășe Stalin?
- Avocatul apărării, S. Hajduković, nu răspunse. Se încruntă și începu să scormonească nervos prin hârtiile sale.
- A fost, doctore, înainte de război, în Muntenegru, un judecător sașiu. Au adus dinaintea lui trei acuzați. *Cum te numești?* - îl întreabă el pe primul, dar privind la un altul. *Milo Milić*, zise acel altul. *Tu să taci, pe tine nu te-am întrebat nimic* - se răsti la el judecătorul. La care al treilea: *Eu nu am spus nimic* - zise și începu să râdă când termină anecdota. Eu am îmbătrânit și sunt puțin cam tare de urechi, numai că nu sunt chior, nu sunt sașiu, viteazule. Închipuiește-ți că aș fi: ce râsete ar fi atunci! La tot ceea ce te întreb trebuie să răspundă Stalin sau Momir. Așa că, așa că, viteazule, noi doi nu avem altceva de făcut decât să continuăm... Așadar, zici că pe acest Jastrebov al tău l-au răpit Halit Berișa, cei doi infirmieri, cei trei milițieni și ceilalți vampiri?
- Metaforic vorbind, da.
- Dar ce este aceea metaforă? Eu tare de mult am umblat pe la școală.
- Vedeți, tovarășe judecător, Ljubo zicea că o idee se poate transforma în vampir și chiar să se materializeze. În prima clipă, mie mi s-a părut asta foarte ciudat, ridicol, irațional. Uciderea lui Ljuba, înmormântarea lui Ljuba, comunicatul Comitetului ONO, întâlnirea cu Čakmak-pașa și tovarășul Ilija, arestarea mea... iată, mi-au schimbat părerea.
- Acum probabil crezi că vampirii există?
- *Cred că în rătăcirile mele nu mai cred. Nu cred, tovarășe judecător...*

Povesteam de multă vreme, poate de o oră, de rătăcirile mele și despre ceea în ce nu mai credeam. Mă miram, în vreme ce povesteam, de unde aveam curaj și cum, cu câtă ușurință, îmi veneau gândurile. Înșiram propozițiile și mă simțeam plăcut, mi-era cald pe dinăuntru, de parcă nu vorbeam de judecata mea. În unele momente mă surprindeam în dulcea bănuială că Ljuba era viu, că se mutase în mine. Repetam, de obicei, ceea ce am auzit și am învățat de la el. Țineam o oră de istorie. O oră din memoria noastră colectivă, care s-a atrofiat. Când am pomenit de cartea "Serbia și Albania" a lui Tucović, capul uriaș al procurorului Tasić s-a cutremurat de mirare ori teamă. În urma acestui cap, de jos, de sub masă, ieși și el la suprafață, probabil să protesteze împotriva hulirii. Ceea ce judecătorul Božo Nikočević nu-i permise. Ci mă rugă să continui. Am povestit de hotărârile congresului Partidului, de cartea lui Ivan Levin. Despre prăbușirea fostei Iugoslavii și despre spaima care, după aceea, a început să apese lumea sârbească prin Kosovo și Metohia, vorbeam aproape în plâns; nu voiam asta, mă luptam, dar mi se umezeau ochii și mă strângea, se usca gâtul de la sine. În subconștient, eu povesteam despre mama mea, despre Jugovici, despre mine. Toate nenorocirile noastre semănau una cu cealaltă. Am auzit undeva în spatele meu geamătul cuiva. Dar am auzit și șușoteli, în albaneză, și am simțit snopi de ură în ceafă. S. Hajduković nu mai răsuca creionul; se holba la mine împietrit... Poate - m-am întors eu jumătate la stânga, către buza sprijinită cu ochelarii - duhul rău al Pașei de Salonic a alungat, după eliberare, după victorie, din Kosovo și Metohia, o jumătate de milion de sârbi. Victoria a degenerat în înfrângere, libertatea în robie și ocupație. „Diversiune!” - țipă capul uriaș al procurorului Tasić. „Murdărește ca un velikosârb și ca un cetnic...” Judecătorul Nikočević dădu cu palma în masă și capul se liniști. Unul dintre jurați îi șopti ceva lui Nikočević, în albaneză. Mă străpuse cu ochii săi gălbui, mărunț pentru anii săi și încrunțat. „Nu-l împiedica, Bajrame, pe acuzat” - îi răspunse Nikočević, pe sârbește. „Doar ascultă și fii vesel. Continuă, doctore!” Am adus vorba și de Karl Gustav Jung și am citat, din amintire, ceea ce a spus acest excelent cunoscător al psihicului uman despre o memorie atrofiată, autizată. Nefericiții care se îmbolnăvesc de autism declară reale doar propriile închipuiri. De-și bagă ei asta în cap, Dunărea ar curge de la estuar spre izvor. Este efectiv incredibil cum suspendă autiștii logica și adevărul. Dar, am spus, este incredibil și faptul că doar un gând, acest minunat gând al profesorului Jung, explică în câteva cuvinte cauza și originea suferințelor noastre din Kosovo și Metohia. Aici, gealații sunt declarați victime, victimele drept gealați, duhurile rele drept eroi și salvatori. Iar când și ultimul sârb va fi alungat din Kosovo, la fel vor striga și vor urla împotriva hegemoniei velikosârbe duhurile rele ale Pașei de Salonic, bursierii Vaticanului, caporalii austrieci și cursanții lui Ivan Levin! Capul procurorului nu răbdă și deschise din nou gura. Spuse că „aluziile acuzatului sunt rușinoase, inadmisibile și evidente”. De data asta, judecătorul nu-l întrerupse. Lucru de care Tasić se folosi și adăugă că „acuzatul denaturează și insultă ceea ce ne este cel mai sfânt”. I-am întors-o, zâmbind cinic, că el, în calitate de ateu revoluționar și membru al *forțelor mondiale*, ar trebui să evite expresiile bisericesti. Credința lui, am spus, nu recunoaște sfinții. Își țuguie buzele, ca un copil supărat, și se ascunse după dosarul acuzării pe care-l ridică de pe masă.. Turcii, am adăugat eu, au umplut Galipoli și Anatolia cu sclavi sârbi. Fugind de osmanlâi și de teroarea arnăuțească, am ajuns până la Viena și Szent Endre și am migrat și mai departe, în Rusia. Peste noi, cândva slăviți învingători ai Bizanțului domnesc și continuatori ai culturii acestuia, s-a revărsat urgia de cincisecizeci veacuri a haremurilor asiatice, a pašalâcurilor și a potrivnicilor la civilizație. Noi suntem ochii acelei minunate femei a lui Milutin, regina Simonida, pe care, pe frescă, la mănăstirea Gračanica, i-a străpuns cu ceva un arnăut primitiv și

islamizat. Noi suntem marmura lui Dušan în geamia lui Sinan-paşa, aici, la Prizren. Noi suntem pietrele de hotar ale mănăstirilor noastre, acele crani în Đele-kula, noi suntem în vântul care a împrăştiat cenuşa moaştelor aprinse ale celui mai tânăr fiu al lui Nemanja. Noi suntem şi în guslele amuţite care, şi astăzi, atârnă prin multe case arnăuţeşti. Noi suntem multele balade şi poezii epice islamizate şi catolicizate. Noi suntem sătiii de noi peştii din Marea Adriatică, Ionică şi Egee, iarba care creşte la Jasenovac şi Lijevo Polje, rugăciunea lui Vukašin Bătrânul, Crăciunul bunicului meu Ničifor, noi suntem edictele, sabia regelui Vukašin, tiparniţele, potirele de aur şi sfintele vase pe care ni le-au aprins, le-au scârnavit ori furat asiaticii, arnăuţii, latinii şi ungurii, nemţii, ustaşii, croaţii şi diferite alte armate străine şi duşmani. Noi suntem, după cum ar fi spus Sikter Efendija, hegemoni după locurile pârjolite, după lagăre, după refugii, după gropile comune. Aceste lucruri le sunt clare tuturor, mai puţin minţilor uscate, autizate. Nefericirea noastră este...

- Nu cumva te-ai răătăcit şi ai lungit puţin? - interveni judecătorul Božo Nikočević.

- Nefericirea noastră, tovarăşe judecător, constă în aceea că, de la victoria autismului, sârbii fac tot ceea ce au făcut până atunci străinii, duşmanii sârbilor. Am devenit propriii noştri gealaşi şi propriile noastre jertfe, propriul cuţit sub propriul gât, propriul gât descoperit şi fără de apărare.

- Hai, s-auzim şi durerile astea.

- Cursanţii sârbi ai lui Ivan Levin au interzis deja, încă din august 1945, întoarcerea în Kosovo şi Metohia a refugiaţilor de război. Ei au dărâmat bisericile, au aprins cărţile, au dărâmat monumentele, au arat cimitirele, i-au arestat şi bătut pe cei mai învăţaţi oameni ai noştri. Ei... ştiţi bine, tovarăşe judecător, ce s-a întâmplat cu sârbii care s-au întors din Galipoli?

- Nu, pe cinstea mea, nici nu ştiu că s-au dus la Galipoli.

- Nu s-au dus, ci acolo i-au dus turcii în urmă cu patru sute şi ceva de ani... Aceşti nefericiţi au dus cu ei, la Galipoli, şi un clopot bisericesc, să-şi construiască o altă biserică. Au păstrat...

- Şi ce-au făcut la Galipoli?

- Au cioplit piatră pentru castelele şi palatele din Constantinopole... Patru veacuri şi-au păstrat aceşti oameni credinţa, limba şi obiceiurile. După războaiele balcanice, s-au întors în ţinuturile lor natale, de demult, în Serbia de Sud de atunci. Clopotul acela l-au adus, din nou, cu ei... Nefericiţii, nici nu au intuit că aici îi va întâmpina pieirea.

- I-au ucis bulgarii în primul şi-n al doilea război mondial, asta spui?

- I-au exterminat autişti, tovarăşe judecător. Le-au preschimbato cu forţa numele şi naţionalitatea. Elevilor lui Levin nici nu le-a trecut prin cap că sârbii pot şi îndrăznesc să populeze ţinutul al cărui nume este Macedonia. În afară de unul, de Lazar Lazarević, toţi cei veniţi din Galipoli au fost macedonizaţi.

- Diversiune! - strigă procurorul. Acţionând de pe poziţii velikosârbe şi procetnice, acuzatul neagă naţiunea macedoneană!

- Nu ştiu dacă sunt procetnice, dar sunt poziţii - ohohooo - sârbeşti şi mie mi se pare - râse Nikočević.

- Acest Lazar Lazarević este încă în viaţă, tovarăşe judecător. Cu trei luni în urmă, consulul Jastrebov a fost la el. Lazar are doi fraţi şi cinci fii. Fraţii şi fiii sunt Lazarevski, iar el, Lazarević.

- Probabil că a putut şi el să-şi schimbe numele. Pentru două litere eu nu mi-aş fi trădat niciodată fraţii şi fiii... Ci, viteazule, să ne întoarcem aici unde suntem, că Macedonia-i departe, iar Galipoli, şi mai departe. Ai terminat totul cu aceşti... stai puţin, să văd, am scris undeva... despre aceşti autişti, vampiri şi duhuri rele?

- Aș mai adăuga ceva. Metaforic, fără intenția de a jigni pe cineva.
- O să mă nenorocеști astăzi cu metaforele astea. Hai să auzim.
- În unele momente, procurorul mi s-a arătat a fi răposatul Ivan Levin, iar dumneavoastră, tovarășe judecător, Pașa de la Salonic.
- Fin i-ai mai spus-o lui moș Božidar, pe cinstea mea - zâmbi el, însă amar. Nici una, nici alta și m-ai turcit înainte de pensie. Mai ușor mi-ar fi fost, crede-mă, de-aș fi eu acest Levin și de l-ai fi făcut pașă pe Momir. Haide, procurorule, să facem schimb.
- Rușine! Rușine! - îngăimă Tasić. - Câte îi mai permiteți?
- Rușinos este, însă altceva, procurorule - i-am aruncat eu o privire piezișă. - Șiptarii l-au bătut pe consulul Jastrebov, șiptarii l-au furat de la spital, Halit Berișa și-a disputat casa consulului, Halit Berișa îl ucide pe Srđan Rašović, Halit Berișa organizează uciderea lui Jastrebov și a maiorului Mitar Rašović, comitetul albanez pentru ONO emite comunicate mincinoase, maiorul Rašović se spânzură de caloriferul desenat de Șefcet Murici... Și cine este acuzat pentru toate acestea! Naționalismul velikosârb și forțele procetnice, respectiv Ilija Jugović. Dar cine este procurorul? Momir Tasić. Dar judecător? Božo Nikočević. Instanță sârbească, toate victimele - sârbe, toți criminalii - albanezi, dar acuzat este un sârb. Cum au împărțit în jurul lui rolurile în această farsă, în această tragicomedie, Čakmak-pașa și mercenarii sârbi autizați. Tocmai asta e ceea ce este rușinos, că nici nu se poate mai rușinos, judecătorule Tasić - am terminat eu gâfâind și îmbujorat.
- O poziție procetnică și velikosârbă tipică, o lovitură trădătoare și anticomunistă... hegemonică și... ipocrită și rușinos... - șuieră Tasić, se poticni și-și scăpă ochelarii. - Asta e fascism, un act de ură, de trădare. În numele tradiției revoluționare și al demnității poporului sârb, eu trebuie să spun...
- Ce-i cu tine, Momire, pentru Dumnezeu? - îl întrerupse judecătorul Nikočević. De parcă te-au atacat albinele.
- Cum ce am? Nu pot să suport tot ceea ce vorbește acest bandit.
- Cel pe care îl apăr nu este bandit! - sări S. Hajduković. Vă voi da în judecată, tovarășe procuror, pentru această jignire. Cel pe care-l apăr este liber și nevinovat și asta până la pronunțarea sentinței.
- Nevinovat poate și este, dar nu e liber, pe onoarea mea! - spuse Nikočević. - Și de ce nu l-ai sfătuit, Staline, să nu vorbească aici orice?
- Tovarășe judecător, el nu vorbește orice, ci se apără, fiindcă este acuzat. El aduce multe fapte de o importanță hotărâtoare pentru rezultatul judecății.
- Eu până acum nu le-am auzit, pe onoarea mea. Haide, Staline, să le auzim.
- Maiorul Rašović a fost ucis și nu s-a sinucis, așa cum s-a stabilit prin autopsie. Halit Berișa, care va apărea aici în calitate de martor, este criminalul.
- Tu să ai grijă ce vorbești - izbucni unul din jurați. Cel slăbuț, cu ochi de pisică, pe nume Bajram. Tovarășul Berișa este om bun și comunist, îl cunosc personal.
- Este om, este și comunist, dar el a recunoscut uciderea lui Srđan Rašović - răspuse S. Hajduković. - Poftim, priviți - îi întinse copia declarației date pe 9 mai în fața consulului Jastrebov.
- Aceasta nu are valoare - zise juratul Bajram. - Tovarășul Berișa mi-a povestit personal că nu este adevărat.
- Iar cuvântul lui Berișa este, evident, lege?! - îl ironiză S. Hajduković.

- Mai bine ai grijă ce spui - îl amenință juratul Bajram. - Tovarășul Bajram este membru... membru, bre, la Comitet, și ai grijă ce vorbești!

- Al cărui Comitet? - se interesă S. Hajduković.

- Al unui Comitet mare, uriaș, pe Dumnezeuul meu.

- Al Comitetului de Partid?

- Mai mult, încă ceva pe deasupra. Membru al Comitetului pentru ONO... și să ai grijă... membru, bre, în ultima ședință l-au ales. A fost, bre, la această întâlnire, la acel vot, și tovarășul Înghețatu!

- Dacă e așa, atunci...

- Așa e, Staline, pe onoarea mea - se grăbi judecătorul, poate pentru a-l salva pe avocat de vreo vorbă periculoasă și de vreo declarație de sancționare.

- Și avocatul meu susține că maiorul Rašović a fost ucis și că...

- Această instanță nu este autorizată să delibereze despre asta - interveni procurorul Tasić.

- Acuzatul pe care îl apăr a declarat la anchetă că a fost de față când fratele lui Halit Berișa a năvălit în casa răposatului Božović susținând că acea casă este proprietatea lui Halit Berișa - continuă S. Hajduković.

- Asta nu mă interesează! - se zburli Tasić. Aici nu i se judecă nici fratelui lui Berișa, nici tovarășului Halit Berișa, ci acuzatului de față.

- Tovarășe judecător, solicit ca argumentele acestea foarte importante ale celui pe care îl apăr să fie verificate - insistă S. Hajduković.

- Moș Božo nu ți se întrebă nimic, Staline. Nu îndrăznesc din cauza legii și a lui Momir. Nu îndrăznesc nicidecum în afara actului de acuzare.

- Dar, tovarășe judecător! - aproape că strigă Hajduković. Dacă tot ceea ce a declarat acuzatul aici și la anchetă este adevărat, și eu îl cred, dacă este adevărat, atunci acest proces este montat. Atunci...

- Cum adică montat, sărmane Stalin? Ce se poate monta aici, în această mică încăpere?

- Mincinos, construit, montat, aranjat, organizat - enumera S. Hajduković cuvintele pe degetele mâinii stângi. - Deci, dacă Halit Berișa l-a ucis pe Srđan Rašović și dacă Jastrebov..., pardon, dacă răposatul Božović a aflat cumva de asta și l-a pus pe Berișa la zid cu dovezile și l-a determinat să recunoască crima, atunci Berișa a avut un motiv puternic, un motiv uriaș să-l dea pe Božović la o parte, singur ori cu ajutorul altcuiva. Bănuind ori știind că Božović a arătat declarația tatălui victimei, maiorului Mitar Rašović, ucigașul a trebuit să înlătore și acest martor. Și cât mai repede, până nu se-aude adevărul în Đakovica. Berișa recunoaște crima pe 9 mai pe la prânz, iar în aceeași zi, seara, aproape în același timp, au fost uciși Božović și maiorul Rašović... Stabilirea acestor fapte este de o importanță capitală, tovarășe judecător.

- Dumneavoastră continuați să montați - zise procurorul. - Dumneavoastră încercați să... dumneavoastră schimbați tezele, tovarășe avocat. Doriți să vă prefaceți imaginația și insinuările în acuzație. Ce legătură au neacordarea tratamentului medical adecvat unui bolnav albanez și atacul asupra toarășilor Înghețatu, Ilija și Sivi cu acești Božović și Rašović, cu niște morți care nu pot vorbi? Haideți, vă rog. Așa ceva merge într-un stat burghez, nicidecum în statul acesta democratic, socialist și de drept!

- Există legătură între una și cealaltă și încă niște legături esențiale, tovarășe procuror - sări S. Hajduković. - Înlăturându-i pe Božović și pe maiorul Rašović, criminalul ori cel care a comandat uciderea, Halit Berișa...

- Să-i interzici să mai vorbească - îi porunci juratul Bajram judecătorului Nikočević. - Nu se poate așa scuipa pe comuniștii albanezi, pe un om cinstit ca tovarășul Berișa. Ioc, pe Dumnezeuul meu. Așa s-a putut și așa a fost în Iugoslavia aceea putredă și sârbească, dar acum...

- Iată-ți, Bajrame, locul meu și judecă cum crezi că e mai bine și mai cinstit - se ridică Nikočević.

- Eu să fiu judecător? - se holbă Bajram. - Eu nu am, bre, nici o zi de școală... eu analfabet.

- Atunci, pe onoarea mea, nu te amesteca în așa ceva - se înfurie Nikočević. - Nici eu nu m-am trezit gata învățat, dar mi se pate că am tocit băncile de școală cu vreo douăzeci de ani mai mult ca tine... Continuă, Staline. Dar scurt, să nu ne prindă noaptea pe-aici.

- Așadar, Berișa află și de cel de al treilea martor al declarației lui, de cel pe care îl apăr, de doctorul Jugović. Se gândește dacă să-l ucidă și pe acesta? Martor este, evident, și văduva lui Božović, însă ea e mama a trei orfani și pe ea, o poate lămuri ușor să tacă. Periculos e doar doctorul Jugović și el trebuie să dispară. Cum? Încă o crimă ar fi, totuși, riscant și prea mult. Conducerea hotărăște...

- Care conducere, Staline?

- Conducerea care deja de decenii întregi conduce prin crime nepedepsite asupra sârbilor, prin violuri și bătăi, prin răpirea averilor... trebuie să existe un creier, un centru, o conducere. Și această conducere hotărăște ca cel de al treilea martor, doctorul Jugović, să fie trimis la închisoare! Cum? Foarte simplu. Halit Berișa este declarat bolnavul pe a cărui mamă o înjură doctorul Jugović în noaptea dintre 17 și 18 aprilie și nu vrea să îl primească la spital. În același timp și cu asta se șterge și crima celor trei milițieni care, în aceeași noapte, l-au adus la spital nu pe Berișa, ci pe Ljuba Božović cel bătut măr. Iar ca această acțiune să fie deosebit de asigurată, conducerea respectivă îl face pe Halit Berișa membru al Comitetului pentru ONO și, practic, împiedică cercetarea și închide toate drumurile care duc la ucigașii lui Ljuba Božović și ai maiorului Mitar Rašović. Logic, motivat, simplu! Cred că așa a fost și că ancheta, pe care ar conduce-o persoane din afara Kosovo-ului, ar putea rapid să-mi și dovedească fiecare cuvânt.

- Scandalos! Scan-da-los! - își apucă procurorul cu mâinile capul uriaș. - Dumneavoastră pomeniți de anumite conduceri, de lumea interlopă, de complot. Acestea sunt tipicele poziții velikosârbe și procetnice! Dumneavoastră gândiți și vorbiți la fel ca acuzatul. Dumneavoastră ați depășit limitele apărării autorizate. Dumneavoastră vă îndoiiți de dreapta judecată a organelor provinciei Kosovo. Dumneavoastră... Ați înfăptuit cel puțin zece fărădelegi, domnule Hajduković!

- Nu te uita la mine, Staline! - dădu judecătorul Nikočević din umeri. - Tot ceea ce ți-a fost spus în față, ți-a fost spus în față după lege. Să fii Stalin de o mie de ori, dar nu ți se permite să spui ceea ce nu poți să dovedești. *Actori incubit probatio* * - așa se zice, pe onoarea mea... Dar spune ce anume s-a întâmplat pe Bregovica în seara de 15 mai? Hai, doctore, să auzim. Scurt și să facem o pauză...

Aș dori, am spus, să dictez unei grefiere. Va merge repede. În afară de asta, din dictarea judecătorului ar dispărea multe propoziții de ale mele și ar fi scurtate și altfel alcătuite și cele ce rămân. Lui Nikočević nu-i plăcu asta, însă îmi dădu voie.

Am început de la momentul în care mi-a arătat Veljko, la Đakovica, articolul din ziar. Nu am ocolit, ci chiar am descris pe scurt și discuția cu directorul Murici... Dar mai târziu? Mai târziu m-am întors până la locuință, am făcut un duș și m-am schimbat de haine. Am băgat în

buzunar declarația lui Berișa și am ajuns la motelul "Frăție și unitate" pe la șapte seara. La recepție, o fată care mă cunoaște. Întreb de tovarășul Ilija. Îmi spune că este sus, în cameră, și se odihnește. A dat dispoziție să nu fie deranjat. Îi spun că i s-a făcut deodată rău. Spre norocul meu, țineam în mână trusa de prim-ajutor și ea m-a crezut. Camera numărul 9, murmură, îngrijorată. Alerg sus și bat la ușă. Cine-i? - recunosc eu vocea tovarășului Ilija. Apăs pe clanță... ușa descuiată. El, îmbrăcat cuvincios, în pantaloni și cămașă fără cravată, dar nici ea nu era goală, ci purta doar o bluză din mătase roșie, deschisă până la buric. Tânără, frumoasă, roșcată și cu ochii mari. De cum am deschis ușa, am observat întâi mâinile tovarășului Ilija pe sânii ei. Ce e drept, pieptul fetei nici nu l-am văzut, fiindcă tovarășul Ilija și-a tras... și aici judecătorul Nikočević mă întrerupse. Să întârzie - strigă - cine vrea și unde vrea, însă asta nu e permis să se introducă în procesul-verbal. Grefiera se îmbujorase la față și i se înroșiseră până și urechile. În spatele meu, chicoteli. Tașic își rodea ochelarii. Am continuat să dictez. M-am apropiat de ușă și am întredeschis-o încet. I-am mințit că am fost anunțat cum că tovarășului Ilija i s-a făcut rău! El își retrase mâinile și se ridică. Cine mi-a spus, mă întrebă. I-am spus că nu știu, că nu mi s-a prezentat. El îl înjură pe bandit de mamă, îmi spuse că nu are nimic și să ies afară. M-am holbat la el. Imediat, pe loc, repetă el, să dispar afară. Se răsti la mine. Chiar de aș fi fost un câine, mi s-ar fi adresat mai omenește. E-adevărat, am apăsat pe clanță întâmplător și am dat buzna în încăpere. Vina că nu încuiase ușa era a lui și nu a mea. Mă cunoștea și-l cunoșteam. Cel puțin de douăzeci de ori l-am însoțit la vânatoare, să alerg în ajutor de se rătăcește vreo alică, de se descarcă întâmplător vreo pușcă, de se împiedică, de se înțeapă în vreun spin, de se îndoapă și se îmbată la chiolhanuri, pe muzică turcească și cu dansatoare tinere ce-și scutură sânii și-și unduiesc șoldurile. Îi eram nu doar medic, ci și hamal, gardă de corp și dădacă. Și-acum: să dispar, rapid, afară? Nnu se poate asta doar așa, tovarășe Ilija, mi-am spus în sinea mea! Atunci îi zic că-mi pare rău, că-mi pare foarte rău că ușa nu a fost încuiată. Am năvălit așa, fiindcă am fost anunțat că i s-a făcut rău. Plec, i-am spus, plec de îndată, doar că, fiind deja aici, l-aș ruga ceva. Ce anume? - se holbă el la mine. Să-mi fixeze o audiență, o audiență urgentă, pentru care voi veni la Priština, m-am bucurat eu și i-am uitat imediat lipsa de omenie de mai înainte Audiență! - se miră el. Da, o audiență urgentă - am sărit eu și l-am întrebat dacă a citit ziarele de astăzi, adică de la acea dată. Le-a citi, se burzului el. Ei, această audiență, zic, este cu ocazia comunicatului Comitetului pentru ONO din Đakovica. Că am rămas fără serviciu, iar că tovarășul Ilija îmi este unica speranță, nici nu pomenesc. Audiență! - exclamă el din nou, mirat, și porni spre mine. Dispun, i-am spus, de dovezi multe și de necombătut despre criminali și crimele lor pe care cineva le apără și le ascunde. Știu cine l-a ucis pe fiul maiorului Mitar Rašović. Știu cine și de ce a comandat uciderea lui Ljubo Božović și a maiorului... Marș, afară! - țipă Ilija. Afară, banditul! O venă de la gât îi sărise de-atâta încordare. Eu am înțepenit! Aș ieși, însă el continuă cu amenințările și cu înjurăturile. Să-mi fută soarele velikosârb și șovin care m-a încălzit, împrășcă tovarășul Ilija. Să-mi fută educația și știința pe care am învățat-o! Ce am reținut în capul meu șovin? Știe el totul despre mine. I-a fost totul anunțat. Refuz să vindec bolnavi albanezi, îi ameninț pe șiptari cu prigonirea peste Prokletije, țin la înmormântări cuvântări de tip Informbiro! Să mi-l fută pe cel care m-a trimis în Kosovo! Se scutura tot, țipa, se învârtea în jurul meu. Unchiul mi-este cetnic, criminal de război, și asta s-a aflat. Îi este rușine că mă cunoaște. Ne va frânge el mie și altora coarnele! Să mă fută cine m-a făcut. Să mă fută Stalin și acest consul Jastrebov al meu! Și, în mijlocul acestor strigăte ale lui, în cameră intră tovarășul Sivi și Čak... și tovarășul Înghetațul. Cât pe-aci să spun Čakmak-pașa, însă m-am oprit la timp. Au venit din spate, astfel că, din cauza gălăgiei și a acelei încremeniri a mea, nici nu am observat imediat.

Ce se întâmplă? Tovarășul Ilija arată spre mine și spuse că eu sunt acel bandit care... și le repetă totul. Puțin îi pasă banditului că e bandit și a venit să-i ceară o audiență. La asta, tovarășul Pavle, ori tovarășul Sivi după tipicul partizanilor, șeful *Es-de-be*-ului din Prizren, strigă că-mi fute țâța mamei și mă apucă de umăr. Mi se întunecă în fața ochilor și aș fi dorit să mor. Mie, i-am spus, nu mi-a înjurat încă nimeni țâța mamei. Pe mama mea au ucis-o ustașii. Eu nici nu o țin minte pe mama. Am rostit aceste cuvinte încet, printre dinții strânși, și mă gândeam dacă și unde să-l lovesc pe Pavle. Lasă-l, Sivi - spuse Čakmak-pașa. Stătea în fața mea. Își încrucișase mâinile pe piept. O față lată și blândă ca a unui bunic bun. Îi părea rău, zise, că l-am dezamăgit. La vânătoare, i-am părut foarte progresist. Conștient din punct de vedere al clasei, orientat spre autoconducere. Credea că provin dintr-o familie de partizani și comuniști. Cine mi-a schimbat mie direcția înspre calea greșită a rasismului și șovinismului velikosârb? I-ar place, spuse, să recunosc, să răspund sincer. Sunt nemulțumit de salariu, de locuință sau de ce anume? Tovarășul Sivi era un om repezit, războiul l-a făcut așa. Totuși, nu trebuia să mă înjure. El speră, spuse, că nu sunt ranchiunos. Čakmak-pașa, respectiv tovarășul Înghețatul, povestea omenos și cald. Nu e nimic adevărat din cele povestite de tovarășul Ilija, mă încurajă bunătatea lui. Nici un cuvânt, nici o virgulă, nimic. Totul a fost născocit. Ba, chiar presupun, i-am zis, și cine și de ce născocise aceste minciuni. Aceiași care știu că eu știu cine l-a ucis pe Srđan Rašović. Aceiași care i-au ucis pe Ljuba Božović și pe maiorul Mitar, tatăl lui Srđan. Aceiași care emit asemenea comunicate, i-am întins eu ziarul tovarășului Înghețatul. Nu spuse nimic. Atunci am tras din buzunar declarația lui Berișa și am citit-o cuvânt cu cuvânt. Iată, am spus, cine, cum, de ce și unde l-a ucis pe Srđan! Vai, dar asta e groaznic! - strigă fata aceea. Stătea pe pat și-și desena sprâncenele. Čakmak-pașa luă declarația, o privi câteva clipe și o dădu tovarășului Sivi. Deodată strigă: Care Jastrebov? Așa se prezenta Ljuba Božović, am sărit eu. Jastrebov a murit la Salonic, în urmă cu optzeci de ani. Din păcate, el se făcu a nu fi auzit această precizare a mea. La Đakovica nu există nici un fel de consul rus, strigă el! Cu atât mai mult, nu există un consul țarist! Știu eu că, cu asemenea pamflete, neg slăvita Revoluție din Octombrie și geniala operă a marelui Lenin? Această declarație este o dovadă împotriva mea și nicidecum împotriva lui Halit Berișa. Tovarășul Berișa e un luptător al revoluției noastre. Spre deosebire de mine, tovarășul Halit Berișa este conștient și cu devotament orientat spre frăția și unitatea tuturor popoarelor și naționalităților din Kosovo. Cum de nu mi-e rușine? Țin cuvântări de tip Informbiro? Aș vrea, se pare, să aduc tancurile rusești! Cum de nu mă scufund în pământ de-atâta rușine? De ce nu mă sinucid? Aștept să mă ucidă tovarășul Halit Berișa? La care tovarășul Ilija: Marș afară, porcule! N-am rezistat și i-am întors-o insultător, ironic: Gapo, bas muri! Însă el nu înțelese asta. Aruncă-l, Sivi, pe dobitocul ăsta din cameră! - porunci tovarășul Ilija. Și așa cum spuse el, Sivi mă apucă de gât și mă împinse din fața sa. Renegatule, slugă! - îi spun tovarășului Ilija. Și... și, recunosc, l-am scuipat! Sivi scoase pistolul, mă împinse pe hol..., nu peste multă vreme se găsiră câțiva de-ai lui și-mi puseră cătușele.

- Asta e tot, tovarășe judecător... - am terminat eu cu dictarea. - Așa a fost. Așa am fost arestat.

- Cine seamănă dovleci cu dracul... așa ți-e și asta - încercă el să transforme totul într-o glumă. Și anunță o pauză de o oră.

Doi dintre milițieni, care în timpul procesului stătuseră în primul rând, imediat în spatele băncii pentru acuzat, în spatele meu, îmi puseră cătușele și mă duseră afară. Printre cei ce se înghesuiau la ușă am zărit-o pe Milica! Și împreună cu ea pe Veljko, fratele lui Ljuba și

cumnatul ei. Inima îmi tresări de parcă dormise până atunci, mă cuprinse pe dinăuntru un fel de fierbințeală și simțirea fericirii mi se revărsă în întreg trupul. Mi-am întors capul și nicidecum să-mi iau ochii de la ea. Am încetinit cât am putut de mult, cât îmi permise miliția, poate, la ușă, ne vom afla unul lângă altul. Ea se grăbea, își făcea loc printre oameni, avea aceeași dorință și intenție.

- Mai repede, unde te holbezi! - mă înghionti, din spate, uniforma.

Cu piciorul și pe ascuns, în mers, mi-am descălțat pantoful și m-am aplecat să mă încălț. Milica stătea în spatele meu. Era greu să mă încălț. Măinile mi-eră încătușate. Îl trag doar așa, mă ridic. Milica ajunge din urmă. Palidă la față, slăbită. Îmbrăcată în negru, ca o călugăriță. Avea lacrimi în ochi. Nu se afla nimeni între noi. Doar ne priveam. Deodată...

- Dragul meu! - spuse ea deodată, se aruncă la mine și mă sărută pe obraz. - Sunt mândră de tine! - spuse repede printre hohotele de plâns, când ne despărți miliția.

M-au dus de-a lungul coridorului nepermițându-mi să mă întorc. O oră și ceva am stat închis într-o cămăruță unde mi se aduse prânzul și-mi eliberară mâinile. Mi-era foame, dar pe gât nu-mi putea aluneca nici o înghițitură. Încă îi simțeam mâinile în jurul gâtului, buzele pe obraz, cuvintele ei în urechi. Apă și o țigară. Doar apă și o țigară? Apă mi-au adus, țigară nu mi-au dat...

Continuarea procesului dură mult, până la cinci după-amiază. Depuseră mărturie și martorii citați, iar Momir Tasić și S. Hajduković dădură declarațiile finale. Eu am vorbit scurt și rar, doar atunci când mă confruntau cu vreunul dintre martori. Mă gândeam la Milica, infinit de fericit că ea se afla la judecătorie și nefericit că nu era, că nu pot să o privesc când îmi întorc capul către public.

Săream peste multe lucruri și le scurtam. S-a judecat cum s-a judecat. La ce bun, în general, amintirea? Uitarea ar fi fost cea mai plăcută. Dar, cât trăiesc, nu există uitare. Nădăjduiesc că această hârtie îmi va supraviețui, astfel că nici după aceea nu va surveni uitarea. Poate sunt crud cu urmașii, fiindcă le scurtez dreptul la dulcea fericire a neștiinței. Am gustat o asemenea fericire, în ea am crescut. Nu-i doresc asta încă o dată nimănui, niciodată... Judecătorul Božo Nikočević îl invită, întâi, pe martorul Halit Berișa.

Cu puțin înainte de miezul nopții de 17 aprilie, zise acesta, îl apucaseră junghiuri la stomac. Cum durerile nu au încetat, ci deveneau tot mai insuportabile, fiul său, Abdula, îl duse la spitalul din Prizren. Portarul dete telefon medicului de gardă. Doi infirmieri au scos targa. Medicul, adică eu, a venit somnoros, prost dispus...

- Mă doare, tovarășu judecător, mă zvârcolesc de durere - se precipită Berișa. - Zice doctorul că sunt animal că-l trezesc și vin atât de târziu. Și zice să mă duc în Albania, să mă vindece Enver Hodja și... așa a zis, pe cuvânt de comunist - se aplecă el puțin, cu mâna dreaptă pe piept. - Îl roagă fiul meu Abdula să mă consulte. Îl roagă, doar ce nu plânge, tovarășu judecător. Atunci doctorul ne înjură de mama albaneză și pe mine și pe fiul meu Abdula. Sârbii, zice el, mătură și palmă, și pe noi toți, peste vârful Prokletije. Da, pe cuvânt de comunist!

- L-ai putea recunoaște pe acest doctor? - întrebă Nikočević.

- Și-n noaptea cea neagră... iată-l! - arată el cu degetul spre mine. - De ce te-ai purtat, bre, așa... ce ți-am făcut? - rânji dinaintea mea. - Nu e frumos, eu iubesc acest țara... de ce, bre, să mă mâni în Albania?

- Și, viteazul meu? - mi se adresă judecătorul. - S-auzim.

- Îmi vine să vomit. Doar atât să scrieți în procesul-verbal.

Avocatul S. Hajduković scoase declarația dată *la consulatul rus, în fața lui I. S. Jastrebov* și-l duse în fața lui Berișa.

Juratul Bajram îi spuse ceva lui Berișa în albaneză. La solicitarea lui S. Hajduković, repetă și în sârbește: Tovarășu Halit, pe tine să nu te doară capul, înainte de asta am zis că nu este adevărat.

- Asta mi-a pus-o dușmanul de clasă, da, pe cuvânt de comunist - zise Berișa.

- Este sau nu este acesta manuscrisul dumneavoastră? - întrebă S. Hajduković.

- Îmi împinge, bre, aici, țeava de la pistol - căscă Berișa - și-mi zice să scriu. Este să nu fie creierul meu și capul meu pe creier dacă trage. Au, acum, tare a fost de periculos! În locul meu și tu ați fi scris tot ce zice acest cetnic prosârb..., acum, bre, cât de periculos a fost! - își șterse el cu palma sudoarea de pe frunte.

- Dar cine ți-este acest... cum ai spus... cine-ți este acest sârb procetnic... acest cetnic prosârb? - zâmbi viclean judecătorul Nikočević.

- El a trăit în ilegalitate, la Đakovica. El muntenegrean, dar are nume de rus... și povestește, bre, că el este puterea în statul nostru socialist. O să fie la Belgrad țarul sârb și rus și cetnici... mare dușman de clasă care uneltește, uneltește și pune...

- Știi, pe onoarea ta, cine l-a ucis?

- Pistolul, pe Dumnezeuul meu!

- Dar al cui pistol?

- Noi acum în mare cercetare. Miliția, tovarășii... și civilii, și acest Comitet pentru ONO al meu... al nostru, toți noi în mare cercetare.

Abdula, fiul lui Berișa, confirmă cuvânt cu cuvânt depoziția tatălui său despre crima mea de la spital. Infirmierii Zeciri și Regepi mai adăugară și cum l-au așezat ei pe Berișa pe targă, însă eu l-am împins pe bolnav de acolo. Și că i-am înjurat și pe ei doi de mama lor albaneză. Pe cei trei milițieni și pe adevăratul bolnav Ljuba Božović nimeni nici măcar nu-l pomeni. Necazul meu consta în faptul că nu cunoșteam numele milițienilor. Am încercat să îi descriu, mai cu seamă pe cel ce vorbea stricat, însă procurorul Tasić mă persiflă. Apărarea mea, zise, este foarte bine ticluită, numai de aș avea dovezi. Am tăcut. Avocatul S. Hajduković îmi dădu de înțeles, din priviri, că este și el neputincios. Cu nerăbdare, așteptam și noi mărturia infirmierei Mirjana.

- După miezul nopții, nu știu chiar exact, mă anunță portarul să-l chem de urgență pe doctor - povestește ea, evitând să mă privească. - Fug jos, colegii mei Zeciri și Regepi iau targa. Omul se zvârcolește de durere.

- Acolo se afla, bineînțeles, și miliția? - zise judecătorul Nikočević cu viclenie.

- Care miliție? - se miră Mirjana.

- Cei trei, fată, care l-au adus pe bolnav.

- Pe Berișa nu l-au adus milițienii, ei l-au adus... - înțepeni ea de frică. - Eu... eu nu am văzut nimic.

- Pe cine au adus milițienii? - sări S. Hajduković. - Ați spus că au adus pe cineva. Pe cine? Vă aflați sub jurământ, dacă nu spuneți adevărul săvârșiți o faptă penală.

- Iar dumneavoastră, colega, săvârșiți o faptă penală dacă obțineți cu forța un neadevăr - îl întâmpină Tasić. - Nu au existat nici un fel de milițieni, asta a fost deja dovedit.

- De ce te-ai speriat, fată? - continuă judecătorul Nikočević. - Nu te teme. Ai vrut să spui ceva. Spune fără teamă așa cum este. Hai, să auzim.

- Am văzut - încep ea cu glasul tremurând - că bolnavul se zvârcolea și că... și că... spre mirarea mea, doctorul Jugović a refuzat să-l consulte! - începură acum să-i tremure și genunchii.

A spus... a spus că toți șiptarii sunt animale și că... și că... a înjurat ceva... a amenințat că sârbii... că... a amenințat... nu mai pot, tovarășe judecător! - încep Mirjana să geamă.

- Ce-i cu tine, fata mea? - se ridică Nikočević de după masa judecătorească și se apropie de Mirjana. - Care-i nenorocirea, nu te teme de nimeni!

- Consider că interogatoriul martorei a luat sfârșit - zise Tasić. Tânăra fată se află întâia oară la judecătorie, de aceea s-a neliniștit și s-a speriat puțin.

- Nu, colega - îl întâmpină S. Hajduković. Martora abia acum începe să vorbească. Și să spună adevărul.

- Ea a declarat deja totul. - spuse Tasić. - Depoziția ei de astăzi este întru totul de acord cu ceea ce a recunoscut la anchetă.

- A recunoscut? Ea, dragă colega, nu este acuzată. Ce are ea să recunoască? - îl întâmpină S. Hajduković.

- Eu am recunoscut totul! - sări Mirjana... Eu sunt... eu... trebuie, nu îndrăznesc altfel, tovarășe judecător!

- De cine nu îndrăznești? - Judecătorul Nikočević încă mai stătea lângă ea. - Hai, povestește-ne totul.

- Nu am ce... am povestit totul.

- Ai, pe onoarea mea. Ai ascuns ceva. Hai, s-auzim. Pe cine a adus miliția?

- Pe nimeni.

- Cum, pe nimeni?

- Nu a fost miliția. Am povestit totul.

- Și de ce plângi? Ce nu îndrăznești?

- Așa... așa îmi vine să plâng. M-am speriat. Am povestit totul. Nu m-a amenințat nimeni... nu a fost miliția... am povestit totul.

În zadar au încercat S. Hajduković și judecătorul Nikočević să o elibereze de frică și să o ducă spre adevăr. Amândurora le era limpede că fata mințea, însă legea, așa cum a spus procurorul Tasić, nu ia în considerare bănuielile și părerile, ci numai dovezile. În zadar am înșirat și eu, în confruntarea cu ea, toate detaliile din acea noapte blestemată și, când nu a mai ajutat nimic, i-am adus aminte de faptul că recunoscuse că au amenințat-o să susțină minciuna lor, așa cum mi-a recunoscut în trecere prin fața spitalului. Din păcate, nu știam numele celor care au umilit-o, fiindcă atunci ea nu le-a spus. Și chiar dacă i-ar fi trădat pe cei care au umilit-o, totul ar fi ieșit la fel. În fața instanței, ei ar fi negat totul, iar procurorul Tasić ar fi fost unicul care ar fi avut dovezi.

Ultimul care a depus mărturie a fost directorul spitalului, Sefcet Murici și, trebuie să recunosc, minciuna lui mi-a sunat și mie convingător. Lui, a declarat el, în dimineața de 18 aprilie, infirmierii Zecirii și Regepi i-au povestit că medicul de gardă a refuzat să consulte un bolnav albanez ba, mai mult, l-a și înjurat pe bolnav. L-a chemat de îndată pe medicul de gardă Ilija Jugović și a discutat îndelung cu el despre tot ceea ce s-a întâmplat. Probabil cuprins de o rușine pe măsura încălcării eticii medicale și a sarcinilor de serviciu, doctorul Jugović arăta „tare, tare bulversat”. Pe neașteptate, doctorul Jugović declară că în sala de urgențe se află „consulul Rusiei țariste, Ivan Stjepanović Jastrebov.” Bineînțeles, directorul este speriat de „sănătatea mentală a doctorului Jugović” și-l sfătuiește să meargă acasă, să doarmă cât poate. Numai că medicul de gardă „continuă cu halucinațiile”. Susține că „pe consulul rus l-au bătut măr trei milițieni”, și încă-l mai și roagă pe directorul Murici, în calitatea sa de specialist oftalmolog, să-l

consulte pe consul, fiindcă „un ochi lovit de bastonul milițianului este în stare critică”. Medicul primar Murici acceptă „doar pentru a-l vindeca pe bulversatul său coleg, de vedenii.” Bineînțeles, în sala de urgențe nu era nimeni. De îndată, directorul îl conduse pe doctor la consultație, la secția de neuropsihiatrie. Colegul Bogdan Krstić „constată o bulversare nervoasă și-i acordă doctorului Jugović două săptămâni de concediu medical...”

- Îmi pare rău de colegul Jugović - zise în final medicul primar Sefcet Murici. - I-am iertat ieșirea față de bolnavul Berișa, cu condiția să nu se mai repete niciodată ceva asemănător. Am avut impresia că regretă și că-mi este recunoscător. În timpul concediului medical, s-a dus în Herțegovina, din câte îmi amintesc, la înmormântarea bunicului. Când s-a întors de la înmormântare, mi-a dăruit în semn de atenție... scuzați, tovarășe judecător, mi-a dăruit un kilogram-două de smântână din Herțegovina, .

După aceea, medicul-primar Murici a răspuns la întrebările procurorului și apărării. Stăpân pe sine, curgător, foarte convingător. Spun asta fără nici o urmă de ironie. De ce aș fi acceptat eu, se mira Murici, la înregistrarea funcțiilor creierului meu și de ce m-aș fi dus în concediu medical dacă nu mi s-a năzărit acest consul rus Jastrebov? Hilară i se pare și afirmația mea că, de la început, el, Murici, a aranjat să fie scos Jastrebov din sala de urgențe. Dacă este așa, de ce atunci îi aduc medicului-primar Murici cadouri? De ce îi mulțumesc neuropsihiatrului Bogdan Krstić pentru vindecarea reușită? Oricărei vindecări îi precede o boală. Dacă în noaptea aceea, la spital, au fost niște milițieni și un consul rus, atunci eu nu am avut halucinații sau m-am prefăcut că am halucinații. După Murici, vindecarea ar fi fost inutilă în ambele cazuri.

M-am convins atunci că, uneori, adevărul poate fi cu ușurință pus în umbră de o minciună ticluită cu iscusință și înțelepciune. Într-adevăr, eu nu puteam să-l invit pe principalul meu martor, pe însuși Jastrebov. Să facă viu dintr-un mort nu putea nici judecătoria din Prizren.

Dar ce-ar fi să solicite S. Hajduković mărturia Milicei? De ce nu se anunță ea singură? Am cugetat și la asta. Mai târziu, abia după ce sentința a fost pronunțată, am aflat că ea nici nu a fost prezentă la continuarea procesului. Și pe ea și pe Veljko i-au dat afară din judecătorie în timpul pauzei.

Nu au depus mărturie nici Čakmak-pașa, nici tovarășul Ilija, nici tovarășul Sivi. Ei au trimis la judecătorie doar iscăliturile lor. Trei iscălituri sub una și aceeași declarație.

„Prin prezenta” - au scris ei - „confirmăm că în ziua de 15 mai anul 1973, la motelul „Frăție și unitate” din Brezovica, lângă Prizren, în jur de ora 19 seara, a năvălit dușmănos peste noi, fără nici un motiv și pretext, în timp ce țineam o întâlnire de lucru într-o încăpere, doctorul Ilija Jugović din Prizren și ne-a insultat prin cele mai dure cuvinte că din Kosovo-ul sârbesc am făcut Albania și că noi, comuniști, vom ajunge în fața puștii când se vor întoarce țarul rus, regele sârb și cetnicii. Organele de ordine au intrat energic în acțiune, iar dușmanul a fost învins.”

Avocatul S. Hajduković solicită confruntarea între mine și semnatari întrucât depozițiile noastre nu coincideau. Procurorul a fost împotrivă și instanța așa a și hotărât.

În cuvântul său de închidere, Momir Tasić nu spuse nimic nou. A repetat mereu că "toate elementele acușării au fost dovedite". Nu existau nici un fel de circumstanțe atenuante deoarece "în timpul dezbaterilor, acuzatul s-a comportat dușmănos și nu a arătat nici un pic de regret." Solicită "cea mai mare pedeapsă pe care o prevede legea pentru faptele penale dovedite."

S. Hajduković, însă, ceru punerea în libertate. După el, acușarea "a contestat și a confirmat totul". S-a contestat pe sine însuși și vina acuzatului și a confirmat că procesul a fost montat. Așa, pe scurt, dar a vorbit o jumătate de ceas.

Mi-a venit și mie rândul. Doresc - mă întrebă judecătorul Nikočević - să mai declar ceva?

- Nimic - am răspuns eu laconic.
- După rânduială, măcar ceva. Hai, să auzim.
- Să nu auzim! - răbufni fierea dunată în mine.
- Tu mă ironizezi, viteazule! Parcă ești furios pe mine... Nu este ușor să fi într-o astfel de piele, pe onoarea mea. La asta trebuia să te gândești mai devreme... Hai, spune orice, să nu ne despărțim astfel, ca și călăii.
- Că-i este ceea ce nu-i este - strigă Tasić - să nu-i măture mătura aceea a lui doar pe albanezi peste Prokletije! - zâmbi el pentru prima dată, însă ca învingătorul care știe că nu și-a meritat victoria.
- Exact așa, procurorule! - reuși el să mă provoace. - Pe dumneavoastră v-aș mătura cu deosebită plăcere și pe mulți alții împreună cu dumneavoastră, dar nu pe șiptari!
- Și asta, și asta - se bucură Tasić - să fie trecut în procesul-verbal.
- Mătura mea i-ar mătura pe toți trădătorii noștri! Să fie trecut în procesul-verbal. Doriți, tovarășe procuror, să dictez?
- Păi îl va băga pe Momir la cetnici! - zise judecătorul Nikočević cu șiretenie. - Pe mine, la turciți, iar pe el la trădători autohtoni.
- Pe el la autiști. Pe aceștia îi cred eu trădători. La cei care, într-adevăr, au transformat Kosovoul sârbesc în Albania, precum scrie în declarația acelor tovarăși. Atunci, la motelul din Brezovica, eu nu am spus așa ceva. Ei sunt cei care mi-au pus în seamă așa ceva, ănsă eu... să fie trecut în procesul-verbal că recunosc.
- Am auzit eu bine că ai spus că nu i-ai alunga pe șiptari?
- Ați auzit bine, tovarășe judecător. Eu mă îngrozesc și disprețuiesc metodele sălbatice pe care le dispune o anumită minte de vârf a lor: crime, siluiri, jafuri, dezgropatul morților. Un singur țel, după câte înțeleg: Kosovo să treacă la Albania. Eu de-aș trăi la Shköder, aș dori ca într-o zi acest Shköder să răsară într-o zi în Serbia. Totuna, în Muntenegru ori în Serbia.
- Tu parcă mai ești și acuma îndrăgostit de „Tânăra din Gojkovac”. Și eu am fost cândva îndrăgostit, pe onoarea mea.
- Dorința șiptarilor noștri, respectiv a celor de aici, de a se uni cu cei din Albania este o trădare tare incertă. Este trădare potrivit legilor noastre, dar nu este trădare în inimile lor. Singurii și adevărații trădători sunt autiștii, așa cum sunt tovarășii Ilija și Pavle, ori cum este procurorul. Amărăciunea mea este îndreptată împotriva lor, nu împotriva tovarășului Înghețatul, nu împotriva medicului-primar Sefcet Murici, nici măcar împotriva lui Halit Berișa și a milițienilor acelora. Primitiv și animalic, însă ei, totuși, duc la îndeplinire afacerea lor velikosârbă. Dar Ilija? Dar Sivi? Dar dumneavoastră, tovarășe procuror?
- Poziții tipic procetnice! - se aprinse ca un rac fața pe capul mare al lui Momir Tasić. - Cu siguranță că acuzatul este membru al vreunei organizații!
- Veți fi dat în judecată pentru clevetire! - îl amenință S. Hajdukoić.
- De ce? Eu chiar și sunt membru al unei organizații - am zâmbit eu spre avocatul meu.
- Iată, recunoaște! - sări Tasić, bucuros. - Să fie trecut în procesul-verbal.
- Recunosc, tovarășe judecător. Sunt membru al Partidului!

Judecătorul Božo Nikočević nu credea. S. Hajduković era mirat. Momir Tasić repetă același cuvânt: diversiune! Totul se clarifică rapid. Martorul Zeciri, secretar de partid la spital,

recunosc rușinat că am spus adevărul. E-adevărat doar un adevăr „formal”. N-au avut, zise, nici o ședință de partid după arestarea mea. Promise că, la prima ședință, voi fi dat afară...

În trei zile, „în prima vinere care vine”, instanța va comunica oficial sentința - spuse în curând judecătorul Božo Nikočević.

***

Cu patru voturi „pentru” și o abținere, am fost osândit la 10 (zece) ani de închisoare. În această pedeapsă mi-a fost inclus și timpul petrecut în arest. Termenul pentru recurs la Tribunalul Suprem din Priština era de opt zile și se scurgea *din momentul primirii sentinței de gradul unu.*

MELCUL, SFÂNTUL SAVA, TRAMVAIUL, COMSOMOLISTA

Îmi dezmoțesc picioarele, înțepenite de-atâta drum și scuturături. Îmi scutur mâinile încătușate și privesc în jur. Unde m-au dus?

Sunt la poalele unui munte stâncos, însă văd muntele doar de sus și până la jumătate: restul e adăpostit de ziduri. Sunt înalte de cel puțin cinci sau șase metri; sub ei eu sunt ca un pitic. Dar în spatele lor? În câmpie lucește un pârâu, limpede și liniștit, parcă adormit. Nu departe de apă, urmând cursul albiei acestuia, șerpuiește un drum de asfalt și șuieră claxonul autobuzului ce depășește un camion cu remorcă. Deasupra drumului pietros, împetrișat cu tufe, pe deal, o biserică în ruine, dar cu crucea încă dreaptă. În aval, în căldare...

- Intră! - îmi comandă însoțitorul.

Vor trece ani până voi privi din nou în căldare.

- Ce închisoare este aceasta? întreb o uniformă, în timp ce însoțitorul semnează recipisa cum că m-a descărcat, că a descărcat marfa.

- Ka-Pe - casa Melcul ... în socialism nu există închisoare - se apropie el de mine și încep să mă privească fix. - De unde vii?

- De la arestul din Prizren.

- Pe cât?

- Pe zece.

- Luni?

- Ani.

- Hopa... hopaaa! - exclamă el. - Nu-i nimic, asta trece într-o clipă, abia te înveți și ... unde este cheia, să-l dezleg? - se duse el până la însoțitorul meu. - Dar ce ispravă ai făcut? - mă întrebă când îmi dădu jos cătușele.

- Eu, tovarășe gardian, am fost osândit pe nedrept. Procesul a fost montat, criminalul a depus mărturie...

- De unde ești? După vorbă aș zice că ești de-al nostru.

- Al cui al vostru?

- Ești din Muntenegru?

- Din Herțegovina, din... dar închisoarea asta... scuzați, această Ka-Pe-Casă nu se află în Kosovo? - nu observă el bucuria în privirea mea.

- Bolovanul ăsta nici nu știe în ce țară este - îi zise unuia în trecere. - Marș din fața mea!

Îmi aduc aminte: era joi, 6 septembrie 1973. O zi senină și caldă. Gardianul acesta mă predă altui gardian, undeva se auzea un acordeon, auzeam și un fierăstrău, răsunau loviturile unui ciocan. Mă conduseră până la magazia închisorii, să dau jos hainele de Prizren și să îmbrac uniforma de închisoare. Voi face baie? De când n-am mai făcut baie! În drum întâlnesc deținuți

cu priviri stinse, împietrite... nu am timp să descriu totul pe rând. Unele le voi sări cu totul, iar la altele mă voi întoarce mai târziu...

Zidurile închisorii Melcul își fac efectul șocant doar atunci când te găsești între ele. Patru ziduri înalte adăpostesc totul în afară de cer, de o bucată de cer și de înălțimile munților din jur. În vârful zidurilor, la fiecare din cele patru colțuri, sunt ridicate foișoare. La ele se ajunge pe trepte nevăzute, ce nu sunt construite pe dinafară, ci în ziduri. Pe aceste trepte urcă până la turnurile de veghe gardienii înarmați. Întrucât zidurile sunt groase de doi metri, iar în vârf și îngrădite, gardienii se plimbă comod pe ele și se adună să fumeze ori să schimbe o vorbă atunci când se plictisesc.

Între ziduri se află două pavilioane lungi, pe două nivele; *pavilioane* le spun deținuții. Unul este *popular*, iar celălalt *nepopular*, cu toate că între ele nu există nici o deosebire. Aceeași rânduială, aceeași așezare a spațiilor, aceeași așezare în camere. Ambele penitenciare sunt despărțite, de-a lungul, de un coridor îngust, din care se intră în dormitoare. La fel ca într-o cazarmă, în fiecare din acestea se află câte zece paturi de fier supraetajate. Pușcăriașii se înghesuie pentru paturile de jos și mulți, eu sunt unul dintre ei, trebuie să aștepte ani de-a rândul să ajungă la ele. La fel, ambele pavilioane au câte o încăpere mare, a cărei denumire este *staționar de zi*. „Marș la staționarul de zi!” ori „Cară-te la staționarul de zi!” - va spune gardianul ori supraveghetorul-șef, dacă surprinde pe aleea de plimbare vreun deținut în perioada de timp care, după *rânduiala casei*, nu e prevăzută pentru plimbare. În această încăpere uriașă se găsesc un televizor, mai mult de două sute de scaune și zece mese pe care, de obicei, deținuții joacă șah ori domino. *Staționarul de zi* este plin când vin deținuții de la muncă și seara, înainte de culcare. Odihna peste zi în dormitoare este interzisă. Așa cum le spune și numele, dormitoarele sunt numai pentru dormit. Iar în ambele pavilioane, și-n cel *popular* și-n cel *nepopular*, se doarme doar noaptea, de la zece seara până la cinci dimineața, când începe să răsună un clopot mare, agățat de o grindă în centrul închisorii. Penitenciarul *popular* se deosebește de cel *nepopular* numai prin faptul că pe lângă el a fost construită cantina cu bucatărie și pentru că, la etajul de sus a fost izolat un colțișor în care se găsesc cabinetul stomatologic și medical și staționarul pentru deținuții bolnavi.

Eu am fost cazat în pavilionul *nepopular*, lucru cu totul întâmplător, și am primit pat la etaj, așa cum se întâmplă cu toți noii deținuți. În acest pat voi petrece șapte ani și trei luni: abia atunci îmi va veni și mie rândul să mă mut mai jos.

În afară de duminică, deținuții pleacă la muncă în fiecare dimineață, între orele șase și șapte. Cei mai mulți dintre ei se împrăștie prin atelierele de partea aceasta a închisorii, unde împletesc coșuri și cotărițe de nuiele, fac mobilă, piese de șah, cutii pentru tutun, formează lemn de arțar pentru gusle ori argăsesc piei pentru mănușile, căciulile și pantofii altora, numai pentru ale lor nu. Deținuții se ocupă și de fierărie, croiesc și cos haine, ba chiar cos goblenuri și țes tapițerii. Alții curăță closetele turcești, iar alții, care se consideră cei mai norocoși, lucrează la bucatărie. Cei mai norocoși și cei mai puțini la număr pleacă la lucru, însoțiți de gardieni, de cealaltă parte a zidurilor de piatră. Acolo lucrează pe o mare proprietate a închisorii, în căldarea Zetei, proprietate care îi hrănește pe toți cei 500 de deținuți, iar pe alții îi duc și mai departe, până la Danilovgrad și Podgorița, să ridice casele altora, să pună stâlpi de telefon, să sape vii ori să construiască drumuri. Pe acești *liberi*, cum le spuneam noi, îi invidiam în mod deosebit. Plini de

tot felul de aventuri, biciuiți de ger ori arși de soare, se întorceau de la lucru la apusul soarelui și se desfătau cu suspinele noastre de deznădejde. Ne ațâtau cu povești despre cum pescuiesc în Zeta, cum stau tolăniți la umbră, se încălzesc lângă foc ori, în încăperea caldă a cuiva, pălăvrăgesc cu sătenii, mănâncă struguri ori, mai mult, se văd cu femei și fete. Erau printre noi și dintr-aceia care, înainte de închisoare, urau viața aceea din afara închisorii. Despărțiți cu brutalitate de viața aceea și înconjurați de zidurile de netrecut ale acestei fortărețe, acești pușcăriași uitau de toate accidentele, de toate chinurile, de toate bolile și toate umilințele din timpul în care au fost liberi. Tot ceea ce începea de cealaltă parte a zidurilor închisorii mirosea a fericire și amintea de ea: cuibul de pasăre în coroana copacului, scaldătorul în râu, cerșetorul de lângă drum, forfota pieței, plânsul copilului, mugetul vacilor, chiar și bocetul de la înmormântare. Pare ciudat, însă tânjirea mea după fericirea din afara zidurilor închisorii era ațâțată și de ideea că deținuții *liberi* dădeau și pe la cârciumile sătești și acolo beau cafea și fumau cât poșteau! Cafeaua era interzisă aici, între ziduri, și toți fumătorii trebuiau să fumeze numai în clipele de odihnă și cu toții la un loc, într-o încăpere strâmtă. Nu se vedeau unii pe alții de fum și mulți, intoxicați, leșinau...

M-am lungit fără a fi necesar. Nici că-l ajut pe nefumător să înțeleagă patima fumătorului, nici pe creatura liberă să conceapă ce este fericirea și dulcea tânjire pentru cel care se culcă la comandă, care se trezește la comandă, care din toată lumea vede doar bucata de cer de deasupra sa și căruia gardienii, când aceștia se plimbă pe ziduri, i se par a fi zei.

A doua zi după venirea la Melcul, m-au repartizat la tâmplari. Am acceptat toate riscurile refuzând această meserie. Nu pentru că m-aș fi rușinat de o asemenea meserie, ci pentru că, mă gândeam eu, prin asta aș fi recunoscut vreo vină. Credeam că, în afară de mine, la Melcul nu mai existau nevinovați și că toți aceștia trebuie să-și ispășească pe bună dreptate păcatele săvârșite. Unul a ucis, altul a furat, altul a calomniat, altul a violat. Eu, însă, nu datoram nici o răscumpărare. Eram curat în fața propriei conștiințe, în fața mea. I-am spus asta și gardianului, însă el mă înjură și mă amenință cu bastonul. Când nu am cedat nici sub loviturile cu bastonul de cauciuc, care-mi lăsară vânătăi mari pe spate, el se duse după Zeka supraveghetorul.

- Ce fel de diversiune-i asta? - își propti supraveghetorul mâinile-n șolduri.

- Eu nu sunt un criminal. Eu sunt un condamnat fără vină.

- Cu toții sunt aici nevinovați - începu supraveghetorul să râdă în hohote. - Al zecelea an de când îmi fac serviciul la această Ka-Pe-casă și încă nu și-a recunoscut vreunul crima... Nu fă pe deșteptul și apucă-te de muncă, acesta ți-e cel mai bun lucru.

- Nu am ucis, nu am furat, nu...

- Ba, da, chiar mai mult decât atât. Hai, la muncă!

- Nu mă duc la muncă!

Asta îl revoltă, îl surprinse. Nu se așteptase la o asemenea cutezanță. Câțiva deținuți stăteau deoparte, priveau și ascultau. Cu o mișcare a mâinii și o privire pe care ei o înțeleseseră, le ordonă să se împrăștie. Acum suntem doar noi trei: puterea superioară în uniformă, puterea executivă în uniformă și condamnatul în uniformă. Primii doi se comportă exact așa cum le cere poziția: supraveghetorul mă măsoară de la înălțimea atotputerii sale, iar gardianul nu-și ia mâna de pe baston, ci doar așteaptă ordinul. Condamnatul, însă, își dă importanță: nu-și pleacă gâtul în fața puterii și acesta e lucrul care înfurie orice putere, îndeosebi când aceasta este în uniformă.

- Așa, banditul! - strecură supraveghetorul printre dinți. - Nu vrei la tâmplari?! - încă mai spera că mă va speria.
- Nu vreau nici un fel de lucru! Eu sunt medic, nu criminal.
- Tu ești gunoi! Gu-noi! - țipă supraveghetorul.
- Vă rog, aveți grijă ce spuneți! - i-am întors eu amenințând. Nu voi permite nimănui...
- Leagă-l pe bandit! - țipă Zeko și-mi cârpi o palmă. - La izolator cu lepădătura, să se cumintească! O să mai primești tu ce-i al tău când află directorul.

M-am pomenit repede în întuneric, de parcă picasem de unul singur într-un mormânt. Niciunde nici o fereastră. Pipăi pereții igrasioși și duc în brațe două pături și o farfurie de aluminiu în care zornăie o lingură; asta e tot ce am luat cu mine în acest mormânt și cu care, înainte de intrare, m-au îndatorat cu pedanterie. Chitanța să o păstrez - îmi spusera - iar când ies, de am să ies, să fie totul „la număr și în bună stare”.

Mi s-au mărit pupilele, dar și afară se însenină, iar soarele străbătu până la coridorul închisorii și de aici și în acest mormânt, prin sticla de la geamul întărit cu gratii. Măsoar cu pașii: trei metri în lungime și aproximativ doi în lățime. Un pat de lemn, fără pernă și saltea: întind pătura peste scânduri, cu celălalt o să mă acopăr. Lângă pat o masă șchioapă și un scaun fără spătar. În colț, un closet turcesc. Pe pereți, sâni de femeie desenați cu cărbune, sâni de femeie, picioare desfăcute, numele cuiva, date... ale oricui...

Cu ieșiri scurte în „libertate”, printre deținuții corecți, aici, îmi voi petrece în închisoare prima toamnă și prima iarnă. Mă întorceau câte două-trei zile în pavilionul *nepopular* și, întrucât refuzam în continuare să lucrez, din nou mă „izolau corecțional” cum se spune. Cele mai chinuitoare zile și luni ale plicctisitoarei mele vieți le-am petrecut în acest izolator.

În fiecare dimineață, la ora cinci, gardianul intra în celulă și mă trezea cu strigăte și scuturători. Apoi ieșea și mă urmărea prin vizorul din ușă. Știu ce trebuie să fac și mă țin de asta. Întâi fac patul; acopăr pătura cu pătura. După aceea mă plimb până la șase, iar la șase iau micul dejun. Spăl lingura și farfuria. Iarăși mă plimb, mă plimb, însă nu îndrăznesc să mă întind și să mă odihnesc. Îndrăznesc și asta să fac dacă nu mă observă gardianul. Dar dacă... el dă buzna înăuntru, mă bate și mă maltratează: nimeni nu aude, nimeni nu vede. Scaunul acela fără spătar, îmi explică el, nu întâmplător se află acolo. Scaunul îi servește banditului să se odihnească atunci când banditul obosește „de muncă”. „Munca” în izolator este acest groaznic plimbat în cerc fără nici un țel, până se tulbură creierul. Scaunul este schimbat la *staționarul de zi* prin aceea că, până stă, până „se odihnește”, banditul trebuie să-și țină mâinile întinse pe genunchi.

Și astfel, dintr-o zi într-alta, de la micul dejun la prânz, de la prânz la cină. Dar noaptea? Atunci vin alte chinuri. Niciunde în închisoare nu există vreun cuptor, vreun încălzitor ori calorifer, iar un ger umed ce-ți pătrunde și în oase începe deja din noiembrie. Acesta e răul care în pavilioane este cât de cât suportabil. Sub piele - saltele de lână, pe piele - haine de deținut și două pături. În aceeași încăpere, douăzeci de oameni, astfel că și din această cauză e mai cald. Dar în izolator? Până ce nu trebuie să încerce asta, omul nu bănuiește cât poate îndura și cu câte e în stare să se obișnuiască. Totuși, de nu ar fi fost un gardian care, la sfârșitul lui noiembrie, să-mi aducă o pernă și două pături, nu știu cum și dacă aș fi supraviețuit. Păturile și perna le ascundeam ziua sub pat, iar numele gardianului și chiar și descrierea superficială a chipului său nobil trebuie și astăzi să le ascund. El încă se mai află la Melcul și mă tem ca răzbunarea celor care nu cred că și bandiților le poate fi frig, groaznic de frig, să nu-l ajungă pe binefăcătorul meu.

Zice-se că omul și neomul nu se arată niciunde ca la război ori într-o închisoare.

Adaug și faptul că, până la izolator nu m-am cunoscut nici pe mine însumi.

Noaptea te pișcă gerul, somnul nu se prinde de pleoape și eu mă scol. Pe întuneric adun pietricelele de pe masă, pe cea mai mare o pun undeva (nu știu unde, fiindcă nu văd), și atunci, pe dibuite, insist să o găesc. Nu nimeresc, mă târăsc pe betonul celulei și caut pietricelele să țintesc din nou. Am nimerit abia la cea de a patra aruncare: numai ce nu am țipat de bucurie când am auzit lovindu-se piatra de piatră!

Dar șobolanii! Aceste animale urâte și flămânde s-au ivit în celula mea pe la jumătatea lui ianuarie. S-au strecurat de prin găuri câte trei, o dată chiar toți cinci, chițcăind, plimbându-se apoi pe beton și chiar vrând să se suie în pat. Mă descalt și arunc după ei, să îi omor. Se adăpostesc chițcăind prin vizuini, iar eu zgârâi mortarul cu unghiile, să astup găurile. Îl chem pe gardian, iar acesta se îndoiaie de răs: El este o persoană oficială și nu pisică, el e plătit să bată șleahta și nu șoarecii! Nu îndrăznesc să adorm, mă vor ataca pe întuneric, e îndeajuns o singură mușcătură pentru ca să mă îmbolnăvesc. Întreaga noapte mi-o petrec veghind, mă scol și mă lupt cu ei. A doua zi, economisesc pâinea pe care o primesc de prânz și cină, o fărâmițez și o împărții prin celulă: sunt forțat să hrănesc șobolanii, să mă pun bine cu ei. Asta a durat patru zile și patru nopți. Au venit în cele din urmă să astupe găurile și, în ultima clipă, să mă izbăvească de nebunie.

Într-a patra noapte, nervii mi-au cedat, iar autocontrolul m-a părăsit. Îmi semănam mie însumi cu un șobolan, deveneam mic sub pătură, primeam coadă și ochi bulbucăți, iar de părul crescut simțeam mâncărime pe tot corpul. Cu o ultimă fărâmă de conștiință îmi dădeam seama că nu sunt animal și, pentru a verifica acest lucru, mă pișcam, râdeam isteric, plângeam... Transformă-te-n șobolan, în șoarece, în purece, pentru că tu meriți, meriți, meriți! - mă tortura gândul. În ianuarie trecut, în aceeași perioadă a anului, tu îi însoțai la vânătoare, le-ai fost ogar și doctor... tu le-ai crezut, i-ai divinizat. Te băteau pe umăr, te ghiftuiau, îți dăruiau câte-un bax de țigări americane ori câte-o sticlă de coniac și tu nu știai și nu vedeai nimic, pentru tine în Kosovo era totul minunat. Ție... tu, atunci, nu acum, ai fost un animal! - îmi reproșam eu de parcă eram un altul, un al treilea. Șobolanii chițcăiau, stăruiau pe coridor pașii gardienilor, gema careva în celula alăturată. Bat în perete, însă geamătul nu se calmează. Bat mai puternic și acel nevăzut și necunoscut mucenic îmi răspunde bătând. U-ri-nez sân-ge, mi-au ne-no-ro-cit ri-ni-chii! - am tradus eu mesajul lui. Cât aș fi dorit să urlu. Îmi mușc buza de jos: nu mă doare, nu există nici un pic de durere, însă dau cu degetele de sângele de pe bărbie și mânjesc cu el zidul de lângă mine... Tâmplarul, tâmplarul, tâmplarul! - cine anume țipă de sub pat, oare își bate șobolanul joc de mine? Nu vreau la tâmplari! Această muncă, tovarășe Zeka, eu nu știu să o fac. Iar pentru palma aceea, tovarășe Zeka, ne vom socoti când voi ieși de la Melcul. Când... voi muri și nu voi trăi ziua aceea... și șobolanul din nou îmi spuse că sunt tâmplar... Toți, noi toți știm totul! - striga animalul. Cu cine ai vânat urși la Rugova? - mă întreba. Cine sunt vânătorii și legendele tale? Tu trebuie să mergi la tâmplari și la tâmplari vei merge! Să dea Dumnezeu să te apese Albania! - am auzit eu blestemul lui Ljuba și, deja nebun, râd fără motiv. Albania .. sunt vânătorii. Albania mea...dormi acum, Milica... și-a reparat Efendija dinții stricați?

Știu: mintea mi se clătina la marginea nebuniei și încă o noapte-două în societatea șobolanilor nu aș fi putut să petrec. M-au salvat constructorii. Tot felul de gânduri, însă îndeosebi cele stranii îmi roiau prin creier și pe mai departe... Într-o dimineață, pe timpul acelei epuizante plimbări, mi-a sărit o scânteie prin creier și am înțepenit! A fost, îmi amintesc ziua - 7 ianuarie -

când m-am născut. A fost într-o zi de miercuri când l-au adus milițienii la spitalul din Prizren pe Jastrebov, bătut și fără cunoștință. A fost pe 7 ianuarie, de Crăciunul pravoslavnic când, la Salonic, a murit primul consul I. S. Jastrebov. Fata aceea, fiica târgovețului Dušan Smiljanić din Salonic, care îl răpise pe Pașa de Salonic, purtase numele de Milica. Însuși consulul I.S. Jastrebov era născut de Sfântul Sava, pe 27 ianuarie... Erau oare toate acestea întâmplătoare? Care anume forță a aranjat să coincidă datele și să ni se amestece destinele? Descâlceam, în frica mea, ceva față de care eram neputincios, ceva amplificat de frică și mai mult. În aceeași clipă, prin vizorul de la ușă, gardianul ordonă banditului să se odihnească. Nemișcat, priveam țintă la mâinile așezate pe genunchi. Și iar mă fulgeră gândul acela nebunesc. M-am gândit că, de-adevăratelea, duhul consulului I.S. Jastrebov s-a mutat, după moartea acestuia, în Ljuba Božović! Duhul lui, sufletul lui, un fel de energie gânditoare, nici nu știu cum să-mi prezint mie însumi toate acestea. Și, de undeva din neant, Milica, Milica lui Ljuba și a mea, a fost suflată cu acea energie nepieritoare a acelei Milice de la Salonic... s-a întâmplat pe neașteptate, la Sarajevo, poate la balul acela, când a dansat cu Ljuba, de fapt cu Jastrebov. Deja atunci a fost Ljuba Jastrebov și Milica s-a îndrăgostit și s-a măritat imediat, nu cu Ljuba Božović, de fapt, ci cu salvatorul ei de demult, din Salonic! Cărei ființe omenești normale îndrăzneau eu să-i încredințez bizara mea bănuială că am fost trimis la închisoare încă din 27 ianuarie 1839, când lui Stjepan Jastrebov, preot rus din satul Gromuška, gubernia Tambov, i s-a născut un fiu, Ivan?! Nu îndrăznesc să spun nimănui și spre norocul meu, aici, la izolator, nici nu am cui. I-au legat micuțului Ivan buricul, apoi l-au îmbăiat, iar el plângea. Chiar și-o fărâcă dintr-o forță celestă, care trăia pe-atunci și care trăiește și astăzi ca un gând ori ca o idee a celui mai mare sfânt sârb, dacă l-a atins și s-a mutat, neobservat, în sufletul băiețelului, i-a decis viața viitoare și destinul! De ar fi știut ce s-a întâmplat, Stjepan Jastrebov altfel și-ar fi botezat a doua zi, la biserica din Gromuška, fiul: nu i-ar fi dat numele de Ivan, ci de Rastko ori Sava, în cinstea îndepărtatului prinț sârb și sfânt de a cărui zi s-a născut copilul. Dar totul dovedește faptul că Ivan Stjepanovici Jastrebov, crescând și ajungând consul rus la Prizren, și-a înțeles destinul: fiul lui, Rastko Ivanovici Jastrebov, va purta numele celui mai tânăr fiu al lui Nemanjić... Eu a trebuit să o întâlnesc și să mă îndrăgostesc de Milica la Sarajevo. Ea a trebuit să plece după Jastrebov, iar eu, fără să știu că sunt acolo, să vin după ei în Kosovo... Cum s-au încâlcit toate acestea! Și cine este ... mă cutremură nebunia, superstiția? Gardianul mă urmărește în continuare prin vizor: îl întreabă pe bandit de ce s-a liniștit banditul? Iar banditului, din subconștientul său, îi apare capul retezat al unui nefericit, ulei, tramvai, comsomolistă! Acel maestru în magie neagră, în romanul lui Bulgakov... dar și Bulgakov a fost medic, cum să mă găsească el la închisoare? Maestrul în magie știe dinainte că femeii îi va cădea din plasă sticla cu ulei și că, ceva mai târziu, redactorul-spion va alerga la telefon, va aluneca pe panta unsă cu ulei și va cădea sub roțile unui tramvai condus de o comsomolistă! Fără îndoială, omul este de veacuri neputincios pentru a-și schimba soarta. El doar citește ceea ce este deja scris, și asta fără puterea de a vedea și de a recunoaște măcar o pagină din această carte, măcar un rând ori o literă înainte de a se întâmpla. Dar visele? Dar diferitele semne care anunță nenorocirea? Da, oamenii care simt boala, nenorocirea ori moartea lor sau a altuia există într-adevăr? Ba chiar pun în gardă, însă totul în zadar. Nici maestrul în magie, nici cititorii de vise, nici clarvăzătorii - nimeni nu poate mișca nici măcar o literă din cartea viitorului... Gardianul urlă: i s-a părut că banditul a adormit pe scaun. Mă ridic să leg în continuare, pe betonul rece al celulei, opturile și cercurile mele. Aud întrebarea gardianului: dorește banditul să fie tâmplar? Regretă banditul?

Banditul nu a regretat niciodată, însă spre sfârșitul acestei ierni crude a acceptat să meargă la tâmplari. M-a convins călugărul Paisie, banditul de la mănăstirea Ivanovo din Cetinje.

- Cedează, o să-ți distrugă sănătatea... păstrează-ți mândria în suflet, fratele meu - îmi spunea în șoaptă, din patul de la etaj, imediat lângă mine.

- Nu sunt vinovat... nu pot, părinte Paisie.

- Balanța dreptății nu se află în mâinile noastre.

- Dar într-ale cui? În mâinile comandantului Sulejman Hodžović?

- În mâinile celui care vede și notează totul. Este important, fratele meu, că în fața lor, în inima noastră, tu nu ai greșit... Relaxează-te, nu te ataca pe tine însuși.

- Sunt nevinovat... voi mânji această nevinovăție, părinte Paisie. Fiecare dintre voi cei de aici a păcătuit cu ceva, măcar cu ceva anume. Doar eu...

- Doctore! - întinse el mâna să mă bată pe umeri. - De la Adam și Eva păcatul se află în noi. Nu există oameni fără păcate, nu huli împotriva lui Dumnezeu!

- Voi trece și dimineața. Trebuie atâta vreme cât rezist.

- Dar ce dovedești și cui, fratele meu? Te vor întoarce la izolator, acolo te vor chinui două săptămâni, te vor lăsa aici câteva zile, după care iar te vor pune la izolator... Îți vor fi interzise vizitele, scrisorile... ai prieteni, neamuri?

- Am, i-am spus, și înainte de toate pe logodnica mea Milica. M-am simțit vinovat imediat ce am mințit. Unde-mi trăiește logodnica? Nu știu să răspund, dacă va continua cumva să mă chestioneze. Poate la Nikšić, poate la Sarajevo, poate în Herțegovina. De când a început procesul, nu am de la ea nici un semn, nici o scrisoare. Nu știe, de se află cumva la Nikšić, că mă găsesc la numai o jumătate de ceas depărtare de ea... Am și la Gacko, mai spun eu, un unchi și un prieten, dar ei doi sunt la închisoare.

- Dar de ce, pentru Dumnezeu? - se miră Paisie. Scuză-mă, nu trebuia - se grăbi el să se scuze.

Am zâmbit înțelegător. Despre motivele pentru care se află la închisoare deținuților nu le place să vorbească. Asta mărește chinul ori ațâță setea pentru răzbunare de există vreunul care nu este conștient de vina sa și dacă răul nu e atenuat de remușcări.

- Sikter Efendija și unchiul meu Danilo sunt șovini velikosârbi și hegemoni, părinte Paisie. Nu m-ai crezut, nu ascund nimic. Dar din pricina aceluiaș rău sunt și eu osândit.

- Și eu, fratele meu! - strigă el fericit că poate să mi se destăinuie. - M-a pârât unul că port în buzunar doi morți... două fotografii.

- Fotografiiile cui?

- A lui Karadorđe și a strănepotului său regele Alexandru... Au pus asta sub semnul naționalismului velikosârb, al urii religioase și al urii naționale, al complotului împotriva acestei revoluții a lor... Și, iată, cinci ani... atât, frate.

- Barba ai avut-o înainte de închisoare?

- Da, am avut-o.

- Care va să zică, aici te-au bărbierit. Te-a bărbierit Sulejman Hodžović. De ce i-ai permis?

- Eu l-am rugat. L-am implorat omenește. Dar cum, frate, să-i șoptești surdului și să-i faci orbului semn cu ochiul.

- Dar l-ar fi bărbierit Hodžović pe un hoga?

- Al lui să fie păcatul, doctore. Cel de sus vede tot și scrie tot... Cedează, te rog. Tâmplăria chiar că este o treabă fină. Zilele trec, nu te plictisești... Pofțim, vom lucra împreună.

Dimineața, directorul Sulejman Hodžović vine să treacă în revistă deținuții. De altfel, el face asta doar câteodată, când are poftă. Câteodată, vine și cinci dimineți de-a rândul, iar apoi nu mai apare cu săptămânile. Lasă totul în seama supraveghetorilor și a comandanților. Apare pe neașteptate, Totdeauna cu pompă, urmat de o suită de subordonați și mândru de sine. Prin mers și privire el arată că poate să atenuze pedeapsa, să limiteze numărul de scrisori și vizite, să amârască ori să îndulcească soarta unui deținut, să aprobe vizita rudelor de afară, ba chiar și a cunoscuților, ceea ce după lege nu era permis. Era mic de statură, negricios și avea mai mult de cincizeci de ani. Părul rar, pieptănat pe spate, era întotdeauna uns și lins încât nu se putea dezlipi fir de fir. Se povestea că, de afla că avea vreun deținut o nevastă frumoasă, se oferea să o viziteze, să-i ducă un bilețel de la soț și să aducă de acolo vreun mic cadou și salutări din partea ei.

În dimineața aceea, după cum am spus, ne-am aliniat în fața directorului. Comandanții, gardienii și șefii de celule îi prezintă raportul. El, plin de sine, ascultă, întrebă ceva, dă din când în când din cap și ține în permanență o țigară neaprinsă între buze. Ajunge și la mine. Mă întrebă: s-a cumițit banditul? Caut cuvântul pe care i-l voi zârli în fața lui pătrătoasă, dar, din spate, din rândul al doilea, mă înghiontește călugărul Paisie. Îmi șoptește să-mi stăvilesc furia, să mă fac a nu fi auzit. Am strecurat, rușinat, printre dinți:

- Voi lucra, tovarășe director!
- Așa mă gândeam și eu - zise el satisfăcut, arătând că a învins. - Încăpățânatul și-a venit în fire, încăpățânatul a priceput unde se află!
- Da, banditul s-a cumițit! - țâșni din mine furia și rușinea.
- Așa-mi place! - spuse, neînțelegându-mi malițiozitatea.
- V-aș ruga ceva, tovarășe director.
- Îi dai un deget, iar el imediat... știi ce m-ai ruga. Câte o scrisoare pe lună, câte un pachet la două luni, câte o vizită la trei luni... toate astea ți se cuvin începând de astăzi. Nu te mai afli sub boicot.
- Mulțumesc, tovarășe director, însă nu la asta m-am gândit.
- Nu cumva vrei mai mult decât atât? Dar e posibil, dacă dovedești că meriți.
- Noi, aici, în staționarul nostru, nu avem medic. Acesta vine din altă parte. Mă gândesc că... știți, eu sunt medic, aș putea să ajut. Măcar cu ceva mai mult - zâmbesc eu - cunosc medicina decât tâmplăria.
- Păi atunci - zâmbi și el - când vei cunoaște mai bine tâmplăria, vino să stăm de vorbă...

Călugărul Paisie îl rugă pe gardian ca măcar în primele zile să mă pună la o muncă mai ușoară. Le aduceam tâmplărilor apă, le dădeam rindelele, dălțile, fierăstraiele, sfredelile, țineam trunchiurile până ce le rindeluiam. Mai târziu m-au însărcinat să împletesc coșuri. Paisie mă ajută să câștig în siguranță și pricepere: important e să pornești, să pui baza, apoi merge totul de la sine. Îndoi patru nuiele lungi și mai groase, le încrucișez, le așez la aceeași depărtare și le leg strâns. Acesta este scheletul, baza, în jurul căreia, la fel ca atunci când se împletește un gard în jurul unui par bătut în pământ, îndoii două rânduri de nuiele subțiri și uscate. E ușor, chiar interesant, nu este obositor. Mă bucur când termin, mângâi coșul de parcă e viu și mă consolez că viața nu a stat în loc și că la Melcul lunile nu trec degeaba.

Era un adevărat rai în comparație cu izolatorul ori închisoarea din Prizren. În acest atelier, noi, cei treizeci, nu eram doar deținuți, ci o mare cooperativă, o familie formată din tot felul de destine unite cu forța. Un maestru în magie, nevăzut și atotprezent, a aranjat ca, în această

tâmplărie, printre meterezele unei vechi fortărețe turcești, să se întâlnească ciobanul Murat din Bjelo Polje, cafegiul Krsto din Plave, drumarul Milivoje din Velimlje, contabilul Drago din Podgorica, eu, călugărul Paisie, un bătrân tăcut al cărui nume e Safedin și care va rămâne la Melcul încă mult după mine...

Să fie unul medic, iar altul cioban, acest lucru îl amintesc doar în treacăt, deoarece viața de dinainte de închisoare se șterge cu buretele, iar la închisoare începe o alta. Aici, la Melcul, noi eram cu toții răufăcători după lege, tâmplari de nevoie și familie între noi. Fosta viață și fostele îndeletniciri reînviau doar în vise, în ochiul tulburat de melancolie, în zâmbetul nesănătos stropit cu speranță, în poveștile noastre, în rarele scrisori și în și mai rarele vizite ale femeilor, copiilor ori părinților.

În afară de Paisie, nimeni dintre ei nu m-a întrebat multă vreme de ce am fost condamnat. Au întrebat doar la câți ani sunt condamnat. Abia mai târziu, dacă osânditul este dispus la asemenea amintiri, se intră în amănunte, în motivele pedepsei.

De la Murat am aflat că Milivoj și Krsto sunt criminali. Krsto, îmi spuse el în timpul plimbării în cerc, a tras în victima sa, iar Milivoj s-a folosit de topor. De ce? Această întrebare încă i se mai părea fără noimă deținutului spân Murat. Cum de ce? Trebuie să fi fost un motiv! Nimeni nu ucide fără trebuință! Tânărul știa exact atâta cât trebuia să știe: pentru glonte 9, iar pentru topor 12 ani. Despre impulsul și motivele crimei se dezbate la judecătorie și nu la închisoare. Pedepsa a fost pronunțată și singurul lucru important este ca ea să fie executată.

Într-o zi, probabil în mai, lui Milivoj îi ajunge de acasă, de la femeie, un pachet. Ceva carne uscată, smochine uscate, colaci de casă, mere. Gardienii nu confiscă țuica. La mâncare și băutură și tot povestind, l-am convins să vorbească...

- Nu a fost ea de vină - oftă Milivoje. - Câinele ăla s-a năpustit asupra ei. Ea nu... ea nu ar... i-a adus daruri de pe la Trebinje.

- Cine cui? - întrebă Paisie încet.

- El ei... acest câine femeii mele - își coborî celălalt, rușinat, privirea spre pământ. - Ea nu e de vină... el a atras-o, el a vrăjit-o... iată, mi-a trimis și pachet... Ea nu l-a chemat în grajd... ea s-a dus să întoarcă fânul... Am două vaci... eu sunt sărac, dar cinstit... salariul mi-era mic... patru copii, unul altuia până la urechi... Și câinele acela... a știu că nu sunt acasă, ci la curățatul drumului... și câinele s-a luat după ea în grajd... Ea nu... pe ea câinele ăla a păcălit-o - tăcu el și se încruntă.

- El după ea în grajd, iar tu... tu erai la lucru - am spus doar să-l fac să continue.

- Mă împung într-un cui ruginit și nicidecum să pot să-mi opresc sângele. Îmi sfâșii mânia de la cămașă, strâng rana de la picior și... abia am adus bicicleta până acasă. Când acolo... iată, chiar dau de ei, a trântit-o câinele pe fân, ea se smucește sub el... ea i se împotrivesc... Iau toporul, mă apropii din spate și... nu am dat cu ascuțișul, ci cu partea boantă... Nu ea este vinovată... nu este... iată, să nu mai vorbim despre asta!

Mi-e rece. Om bun, om nefericit, cu fața brăzdată de chin, ochi blânzi și nicidecum răi, e chiar rușinos, umil, își împarte cu noi și ultima țigară. Cine ar spune că mâinile acestea au ridicat toporul și că în această sinceritate și blândețe nu există loc pentru remușcare? El nu regretă victima, el o urăște. În povestea criminalului victima e doar *acest câine* și *acel câine*: victima nu are un nume, nu are nici trăsături omenești, nici familie, nici profesie. Acel câine este de vină pentru cei 12 ani pe care-i va petrece Milivoje la închisoare. Ucigașul este un mucenic și dacă victima ar învia ar ucide-o din nou! Regretele au fost născocite de niște filozofi fără ocupație, de

scriitori naivi și călugări, părinte Paisie. Răul s-a născut odată cu omul. La ce bun rugăciunile pe care le bolborosești în fiecare seară, înainte de culcare?

- Eu pe al meu l-am ucis mai ușor și mai repede - strigă Krsto. - Un glonte în frunte, de față cu martori! Au privit asta toți cei prezenți în cafeneaua mea.

- Dar de ce, pentru Dumnezeu? - se cruci părintele Paisie.

- M-a scuipat pe mustață! - spuse pe nerăsuflăte, convins că nu trebuie să mai explice nimic.

Mustața lui este pentru el un lucru sfânt. În mustață îi stau bărbăția, frumusețea, puterea, cinstea, credința, numele și strămoșii. El nu este un criminal, criminalul este cel ucis, cel care a scuipat pe toate acestea! Nici după cel de al treilea an de detenție, Krsto parcă nu dorea ori nu putea să realizeze că prețul mustății, oricât de sfântă ar fi aceasta, este mai mic decât prețul vieții. Dacă, dintr-o întâmplare, pe această mustață sfântă a lui Krsto ar fi picat găinațul vreunei păsări, el nici nu s-ar fi gândit să ucidă pasărea, ci doar s-ar fi șters. Iar astăzi ar permite ca noi toți cei din tâmplărie să-i scuipăm pe această aceeași mustață a lui dacă directorul Hodžović i-ar promite că va ieși din închisoare mai repede cu o zi!

- Da, tu cu pistolul, iar eu cu cuțitul! - izbucni Murat. Eu i-am omorât pe toți cu cuțitul!

Părintele Paisie se cruci, iar bătrânul Safedin Limoni se duse până într-un colț al tâmplăriei și începu să așeze niște scânduri și să adune talajul. Drago din Podgorica, care stătea în ușă și urmărea să nu apară vreun gardian, îl rugă pe Murat să povestească mai tare. Însă Murat s-a aprins la față, i se împleticește puțin limba și se pare că l-a cam prins băutura. Stărnite de tăuni, vitele i-au fugit peste munte, pe pășunile unde păzeau oile ciobanii muntenegreni. Accentuă, dintr-o pricină anume, cuvântul *muntenegreni*. Se îndreptă și el într-acolo, dădu bună ziua, iar ei îi răspunseră. Erau ei șase, spuse. Stăteau la umbră, sub un fag. I-au văzut vitele? îi întrebă. Care-i este numele? îl întrebară, la rândul lor. Și de cum le spuse numele, începură să chicotească. Și-i spuseră: "Stai cu noi, turcule!" Iar când se așeză, aceștia tăbărâră asupra lui. Îl înghesuiră lângă un fag și-l legară de trunchi. Înainte de asta, însă, îi traseră jos pantalonii, până la glezne. Mulseră într-un castron de lemn niște lapte de oaie și atunci... nu mai vru să povestească și ceru țuică.

- Și-atunci îmi înmuiară scula în castronul cu lapte și aduseră un miel să sugă și... acesta crezu că e ugerul și de cum dispăru laptele, începu să dea cu capul...

Lăcrimam cu toții de râs, până și părintele Paisie. Se apropiase până și taciturnul Safedin. Noi făceam observații ironice și-i puneam tot felul de întrebări.

- De trei ori - continuă el - au muls lapte în castronul ăla... la început am plâns, dar apoi...

- Apoi a început să-ți placă - se apucă Milivoje de stomac.

- Atunci mi se... atunci am omorât! - i-o reteză Murat.

- Cu ce? Cum? - se miră Krsto. - Parcă ai spus că te-au legat de fag.

- Nu atunci, ci seara... atunci când m-au dezlegat.

- Pe toți șase? - își făcu Paisie cruce. El se crucea și atunci când înjura careva.

- Am pus pe-o claie treizeci și șase de bucăți. M-am strecurat noaptea până la o stână... am azvârlit o ciozvărtă de carne câinelui-lup, să nu latre. Și am luat-o la rând...

- Nu minți, Murat! - strigă Drago din Podgorica. - De-ai fi tăiat atâtea persoane, nu ai fi primit tu doar un an și trei luni.

- Dar cine a pomenit de persoane?! - se miră el. Eu am tăiat doar oile și mieii. .. Am vrut și mai multe, însă...

- Vine Zeka! - strigă Drago și noi, într-o clipită, ascunserăm pachetul și ne apucarăm de lucru. Zeka era unul din supraveghetorii care nu doar că știau, ci le și plăcea să lovească. Cel mai

adesea cu palma deschisă, icnind, peste față, ori cu bastonul pe umeri. Pe mine încercase deja ambele variante.

- Ieși puțin până afară, doctore - mă chemă el din ușă. Vocea nu-i semăna a comandă.
- Poftiți - l-am măsurat eu bănuitor.
- Aici - arată el ceva mai jos de buric, mi s-a blocat parcă ceva.
- Trebuie să vă întindeți, să vă consult.
- Asta într-un izolator gol, să nu vadă nimeni - zise în șoaptă. - Ia-o în fața mea, ca și cum te-aș excorta.

Ce-o fi născocit? Cu siguranță că a ascultat careva discuțiile mele cu Paisie. Ori o fi găsit Zeka cărțile călugărului pe care acesta le ascundea sub salteaua mea? Trei cărți. *Vechiul Testament, Noul Testament* și o carte intitulată *Dostoievski despre Europa și lumea slavă*, disertația de doctorat a călugărului Justin Popović din anul 1940. Acest studiu, scria sub titlu, părintele Justin l-a dedicat noilor propovăduitori ai ortodoxiei, răposatului Tihon, patriarhul tuturor rușilor, și răposatului Varnava, patriarhul sârb. Le citesc și eu, înainte de culcare. Când se sting luminile în dormitor, aprind o lanternă de buzunar și-mi trag pătura peste cap. Această lanternă, împreună cu zece baterii, mi le-a adus unul dintre deținuții-liberi, cu riscul de a-i fi găsite la percheziția de la poartă. Părintele Paisie mai are cărți ce nu se găsesc în biblioteca închisorii, de care face rost pe căi numai de el știute și pe care le ascunde acolo unde crede că e cel mai bine, chiar și prin hornurile care nu slujesc la nimic întrucât focul nu arde niciodată în închisoarea Mielul.

- Nu mi s-a blocat nimic, doctore, am mințit - zise Zeka de cum trânti ușa izolatorului. - Uită-te, te rog - zise, apoi își trase cămașa din pantaloni și o ridică mai sus. - Așa arăt și pe spate și sub genunchi.

- Mănâncă? - am întrebat, privind de aproape acele bubițe de pe trupul lui, rozalii și-n unele locuri transformate în bube.

- Să înnebunesc, îndeosebi seara... Mă scarpin până ce dă sângele. Am pus comprese de usturoi, am uns cu țuică...

- La prima vedere, râie. Trebuie de îndată la spital, la specialistul de boli de piele...

- Nu pot, mi-e rușine, doctore. Te rog... nu voi uita asta niciodată.

- Ce anume?

- Prescrie-mi vreun medicament... nu pot să merg la spital din cauza rușinii.

- E nevoie de o rețetă, este necesară parafa unui medic.... asta este imposibil.

- Eu am făcut rost de o rețetă... privește, e goală, necompletată. Parafa e aici, totul e-aici, doar să scrii medicamentul, iar eu voi trimite pe careva dintre deținuții-liberi la farmacie... să nu se știe că e pentru mine.

- Fie - am spus și i-am prescris *eurax* și *gamex*, depinde ce-o găsi din cele două. I-am explicat și modul de întrebuințare. El îmi mulțumi și-mi oferă o țigară. I-am spus atunci că râia este o boală foarte contagioasă și conducerea trebuie să cheme de urgență un specialist în boli de piele, să consulte toți condamnații și toți angajații civili.

- Nu pot, doctore. Se va afla de îndată că m-am umplut de râie.

- Nu trebuie să afle. Treceți în seara asta prin dormitoare și întrebați... treceți prin ateliere și vedeți dacă există din cei care se scarpină.

- Nu-ți voi uita asta niciodată. Scuză-mă pentru palma aceea și pentru... pentru... - își reveni supraveghetorul. - Și să știi... îți voi spune ceva, dar să rămână între noi.

- Pofțiți.
- Cu totul altfel se scrie dintr-o închisoare. Scrisorilor tale nu li se dă drumul mai departe.
- Cum... nu înțeleg... cum adică nu le dau drumul?
- Simplu, nu le dau drumul... Cine ți-este Milica Božović?
- Logodnica - îmi năvăli mie sângele în obraji.
- Dar Vidosava Vukotić?
- Soția unchiului meu, Danilo.
- Dar Halil Barbarić?
- Un prieten, cel mai bun prieten.
- Nu așa se scrie, doctore... Tu scrii despre toate, și despre cum e la izolator, și cum gardienii încoace și încolo, și cum sunt eu și cum e directorul... Nu se poate așa. Vei scrie că ești bine și sănătos, că nu sunt nici un fel de probleme... poți chiar scrie că nu sunt nici un fel probleme deosebite. Așa, numai așa și scrisorile vor pleca mai departe. Și să știi... Această Milica Božović nu este logodnica ta?
- Este... adevărat, tovarășe Zeka, noi trebuie să ne logodim.
- Chiar dacă nu a primit de la tine nici o scrisoare, ea a aflat unde ești... și a venit în vizită!
- A venit! - am sărit eu fericit, aproape să-l îmbrățișez. - Când a venit?
- Alaltăieri. A interogat-o... de fapt, a discutat directorul multă vreme cu ea. Ea e văduvă, mamă a trei copii, iar tu... tu îi ești un bun prieten... vă cunoașteți de la facultate.
- De ce nu m-a... de ce nu ne-am văzut, dacă tot a venit?
- După lege, nu se poate. Vizita este permisă doar părinților, copiilor, fraților... membrilor familiei restrânse. Ea nu-ți este ție nimic, frate... nu sunteți neamuri după lege. Și nu e... nu e, probabil, scuze, nici o minte... și asta macină de toate, de parcă ai fi la odihnă și nu la închisoare... Iată-ți, citește și înapoiază-mi-le imediat. Asta ți-a scris-o luna trecută, însă... transmite-i cumva, să scrie altfel, așa nu le lasă să treacă.

Dragul meu Ilija! Am aflat... - mâinile încep să-mi tremure și-l rog pe Zeka să-mi dea o țigară, însă nu îndrăznesc să-l rog să mă lase singur cu ea. Am aflat de la avocatul Hajduković că te afli la Mielul și asta m-a bucurat foarte mult. Acum suntem mai aproape, pot să trec să te văd în fiecare zi, dacă mă lasă. Dacă nu mă lasă, atunci să știi că voi sta ore întregi în fața porții, ore-ntregi, zile și luni întregi, asta până ce voi reuși să te văd. Sufletul meu va sta de veghe, el va fi întotdeauna alături de tine, până ce vei ieși. În afară de cei trei orfani te mai am pe tine și pe nimeni altcineva. Voi îmi sunteți unica speranță, unicul țel în viață. Te iubesc. Te iubesc, dacă asta e posibil, mai mult decât în ziua aceea când te-am sărutat la judecătorie. Veljko a văzut, am știut că el va percepe acest lucru drept un mare păcat din partea mea, însă eu a trebuit să te sărut, fericirea mea. De nu, aș fi murit în clipa aceea. Cât despre păcat, Dumnezeu mi-e martor și el va fi și judecătorul. Cu acel sărut eu nici nu l-am jignit, nici nu l-am făcut de rușine pe Ljubo al meu, pe minunatul consul Jastrebov. El trăiește în mine și când spun că te iubesc eu mă gândesc că te iubim amândoi. Te iubesc, dragul meu, așa cum îl iubesc, cum l-am iubit și pe el. Și tot cred că a fost la fel, că a fost întotdeauna la fel: noi trei, însă o singură iubire, un singur destin. Vom răzbuna, vom învinge. Vom răzbuna și vom învinge moartea lui, chinurile tale, închisoarea, nenorocirea noastră comună. Vei avea doar patruzeci de ani când vei ieși din închisoare, dacă nu-ți vor da drumul mai devreme. Eu te aștept. Te-aș aștepta nu zece ani, ci zece veacuri.

Casa din Đakovica nu am vândut-o. Halit Berișa și-a mutat în ea ceva neamuri. Hajduković a deschis proces și acum așteptăm. Dacă tot l-am pomenit pe câinele acela de Berișa, să-ți explic, iată, de ce în ziua aceea, când te-am așteptat în parcul din capătul străzii Sârbești, s-a crucit bătrâna aceea și de ce se crucească sârbii în fața closetului public din Đakovica. Atunci am trecut peste asta, nici timp n-am avut... Pe locul acela, înainte de război, a fost ridicată biserica noastră cu cinci cupole, monumentul osuar pentru miile de copii sârbi care au murit de foame în Albania, în Primul Război Mondial. O delegație de arnăuți din Đakovica, în care s-a aflat și Halit Berișa, a solicitat încă din aprilie 1941, de cum au intrat soldații italieni în oraș, permisiunea să dărâme biserica și, în locul ei, să ridice un monument în onoarea lui Mussolini. Comandantului italian puțin i-a lipsit să nu-i trimită pe toți în fața plutonului de execuție. Aceeași oameni răi s-au dus să se ploconească, în primăvara lui 1945, în fața puterii noastre, a partizanilor, să-l roage pe eroul național Ilija, prietenul tău Ilija, să dărâme el biserica, iar ei să ridice pe locul acela un monument în onoarea lui Tito. Aceeași cerere au înaintat-o și lui Čakmak-pașa, însuși Halit Berișa s-a dus la el, la Priština... Și să nu o lungesc. Exact de Sf. Sava, pe 27 ianuarie 1949, tizul tău, tovarășul Ilija îi aduce pe mineri, o ceată de mineri, și aruncă în aer monumentul-osuar! Cădeau craniile de copii pe o rază de jumătate de kilometru în jur! El personal, acest răufăcător, comandă minerea și arestează, iar după aceea aruncă la închisoare și omoară în bătaie pe cei o sută de sârbi care s-au culcat în poarta bisericii insistând să apere biserica. Când treaba a fost terminată, Čakmak-pașa a poruncit ca din oasele copiilor noștri și din cărămizile monumentului-osuar să se zidească în Đakovica closete publice. Iată de ce ne crucim noi, dragă Ilija, în fața closetelor. Și iată...ah da, cât pe ce să uit. Și tovarășul Ilija a fost păcălit. Pe temelia fostei noastre biserici, albanezii amenajează parcul acela și pun busturile a doi dintre ai lor și nicidecum monumentul pe care l-au promis. Iată, așa s-a întâmplat și poate nici n-ar fi trebuit să-ți încarc memoria cu așa ceva.

De altfel, eu m-am angajat la Nikšić. La un birou la Căile Ferate. Trăiesc cu copiii în locuința pe care a primit-o socrul meu. El se află la Župa, la sat, aici nu a locuit nici înainte. Cu el nici nu mai vorbesc de un timp. Eu sunt de vină pentru că Ljuba al meu, pentru că fiul lui a murit, a spus el. Eu l-am otrăvit pe Ljuba cu hegemonia velikosârbă. Fiul său, susține acest nebun, a avut conștiință de clasă și a fost un comunist bun, asta până ce nu s-a căsătorit cu mine!

Cum ți-este acolo? Te bat, te umilesc? Cum e mâncarea? Partea bună a nenorocirii este că ai fost dus la Melcul. Închisoarea este peste tot închisoare, dar la Melcul sunt totuși oamenii noștri: aș fi murit de frică dacă ai fi rămas în labele criminalilor acelora din Kosovo. Dar sunt și eu aproape, trebuie să simți asta și să-ți fie mai ușor, mai cald. Va trece, nu te necăji, te implor. Mai avem o viață întreagă înaintea noastră. Gândește-te, norocul meu, doar la ceea ce ne așteaptă când vei ieși de la Melcul. Scrie, scrie. Ce să-ți trimit? Vreo carte, ceva lenjerie de corp, ustensile de bărbierit? Nu știi ce, dar îți voi trimite tot ceea ce-mi scrii... există acolo vreun telefon, să mă suni câteodată? Copiii îți transmit salutări, iar Milica... Milica ta te iubește, ea trăiește pentru tine.

- Ce-i cu tine? - mă întrebă supraveghetorul Zeka. - Nu cumva plângi, doctore?
- Nu... nu-i nimic... mi-au dat lacrimile de la fumul de țigară - îi restitui eu scrisoarea de la Milica.

- Va trece, sufletul meu, va trece. Un mărunțiș, ce mai înseamnă cei nouă ani? Parcă bătut, mă târâi prin cercul închisorii și-mi șoptesc, plâng în sinea mea. Nu văd gardienii, deținuții, pe nimeni. Nu aud nimic...

CUNUNIE LÂNGĂ CEAIUL BABEI KRISTINA

Când Tribunalul Suprem din Kosovo a confirmat pedeapsa, m-am îngrozit de timpul mort care, dintr-o dată, s-a oprit pentru mine în loc. De parcă speranța că va fi îndreptată nedreptatea judecătorilor din Prizren a stins și schimbul între ziuă și noapte, călătoria unei raze de soare dintr-un colț într-altul al celulei mele, orice mișcare. Am țipat de frică, de deznădejde, am îngenuncheat pe beton și, cu voce tare, în intervalele care corespundeau unei secunde (mi-au luat ceasul imediat după arestare), am început să număr: unu, doooi, treeei... nouăăă... patrusprezeceeee. Nu, șaizeci este departe, departe: o veșnicie întreagă! Iar această veșnicie este doar un minut, iar șaizeci de veșnicii înseamnă o oră: de câte ori voi respira până trece o zi, doar o singură zi?! Dinaintea mea sunt mai mult de trei mii de astfel de zile! Îmi smulgeam părul, rupeam nasturii de pe bluza de deținut, mi-am însângerat pumnii lovind în peretele celulei. Niciodată - îmi spuneam - nu va trece asta... Doamne-Dumnezeule, scapă-mă, de ești!

Odată cu mutarea la Melcul, după cum mă linișteam și îmi acceptam situația, timpul se mișca și se scurgea tot mai repede. Închisoarea a devenit locul meu natal și de muncă, casa mea, un mod de viață și de gândire. Îmi luam rămas bun de la vechii prieteni și așteptam alții noi. Pe Murat l-a schimbat Obrad din Budva, condamnat pentru un viol pe care nu l-a recunoscut niciodată nici față de noi, la tâmplăria de la Melcul. Patul lui Draga din Podgorica, care pentru fraudă și-a executat pedeapsa de 20 de luni, l-a ocupat Velizar din Kolašin. O epavă de om: și-a omorât fratele și și-a nenorocit unica fată, conducând beat, fără permis. Luni întregi a urlat ca un lup rănit: *De ce n-am murit eu, plânge-mi-ar mama la mormânt!* Krsto mustață sfântă muri subit. Lui Milivoj i s-a spart ulcerul la pancreas și abia a scăpat. Bătrânului Safedin i-a sosit o telegramă prin care i se anunța că fiul lui cel mai tânăr a murit în munți, într-un nefericit accident...

Cel de al patrulea an al meu la Melcul l-am petrecut la tâmplărie. Spun ani chiar dacă, atunci, socoteam altcumva timpul: de la o scrisoare la alta, pe care le primeam la Melcul doar de la Milica și, mai rar, de la unchiul Danilo și de la Sikter Efendija. Danilo și-a ispășit pedeapsa în toamna lui 1976, iar Efendija, cu un an mai devreme. I-am scris și mamei mele Rabija, din Osmanovicii, dar nu mi-a răspuns nimeni. Milicei îi era și în continuare interzis să mă viziteze, să ne vedem măcar prin geam...

La sfârșitul lui septembrie 1977, mă aflam în fața porții închisorii când au adus un nou deținut. De vârstă mijlocie, nu deosebit de înalt, însă cu umeri largi, cu început de chelie și care se împleticea în mers. Vesel, glumea cu străjerii care-l escortau. Era deja îndeajuns să mi se agațe ochiul de el. Înăuntrul zidurilor de la Melcul, o asemenea față senină și linștită au doar cei care pleacă. A doua zi l-am observat imediat în formație, la apelul de dimineață: stătea la câțiva pași în stânga mea. Supraveghetorul Zeka începuse să se agite, se tot uita la ceas: aștepta pe cineva, de aceea nici nu începea cu apelul... Apăru directorul Hodžović! Trecu la repezeală în

revistă formația, nu întrebă pe nimeni nimic... se opri abia în fața noului venit. Îl privi și strânse în dinți țigara aceea neaprinsă.

- Oare tu ești, Miraș? - strigă directorul.

- Am fost, însă nu mai sunt, tovarășe Suleiman!

- Tovarășul meu de la calea ferată Brčko-Banovicii. Cunoștința mea din... din...

- Din închisoarea de instrucție de la Podgorica, în iulie 1951 - spuse directorul de parcă ar fi raportat.

- Exact, exact... Ce ți-e și viața asta, Miraș Bradović... Dar porecla? Îmi stă pe limbă... cum ți-era porecla?

- Mie, tovarășe Suli, sentința mi-a desființat numele, prenumele și porecla - zise celălalt, cumva pe un ton plângăreț.

- Nietzsche! - izbucni Hodžović. - Miraș Bradović - Nietzsche... totuși mi-am adus aminte.

- Asta am fost înainte de sentință. Acum numele îmi este *Dușmanul*, prenumele *Poporului*, iar porecla *Trădătorul* - zise schimonosindu-se și întreaga formație râse.

- Filosoferi? Tu ai vrea și aici să filosofezi?

- Nu putem să fim cu toții Hegel și Marx. Permite-mi, tovarășe Suli, să mai și gândească unii și să se ocupe de filosofie.

- Destul, Bradović! - se încruntă directorul. - Acum ce ai mai... nu cumva iar din pricina aceluia Stalin al tău?

- De Stalin m-ai lecuit. Iar acum mă aflu aici din pricina babei... din pricina băbuței, tovarășe Suleiman!

- Din pricina babei! - se miră Hodžović. - A cărei babe... ce fel de babă, soarele tău?

- A babei Kristina... a băbuței Kristina, odihnească-i-se sufletul în pace.

- Dar... dar, soarele tău, nu cumva ai omorât-o? - se apropie directorul.

- De aș fi omorât-o, nu aș fi regretat. Ea m-a descoperit, m-a schilodit!

- Jaf? Înșelătorie?

- Ceai, tovarășe Suleiman!

- Ce... ceai, lovite-ar soarele de deștept și de spoit ce ești? - începu să-l roadă pe Hodžović curiozitatea.

- Ceaiul pentru micul Adolf, dar nu știu, te rog să mă crezi, din ce fel de ierburi l-a făcut baba Kristina. Ceaiul ăsta m-a adus aici!

Chicoteau deținuții, dar nu pricepea nimeni nimic. Gândesc ei: noul venit nu are ce căuta la Melcul, ci la o casă de nebuni. Le era amuzant și gardienilor, ba chiar și lui Hodžović. Doar mie mi s-a răcit fața de spaimă. Păi acesta era chiar Jastrebov! Vocea lui, cuvintele lui, ironia lui. Era dimineață, soarele se ridicase, însă era răcoare, șiroia ploaia și tuna, la fel ca-n noaptea aceea, la spital, la Prizren! Undeva, sus, s-a repetat distanța între stele și s-a repetat și povestea despre baba Kristina, aducându-l cu ea și pe răposatul Ljuba Božović-Jastrebov! De-ai ști ceea ce știu eu, părinte Paisie, tu te-ai cruci și nu te-ai uita, nu te-ai distra!

- Destul cu ironiile și cu prostiile, Bradović - redeveni directorul serios. - Faci tu pe filosoful... mă voi uita eu prin dosarul tău, nu te teme.

- Îți spun adevărul gol-goluț. L-a întremat ceaiul babei Kristina pe micul Adolf și el ți-a...

- Destul, Bradović! - se răsti privind la ceas. - Am întârziat și ne așteaptă munca.

- Care muncă? Să nu dea Dumnezeu să te bazezi pe mine!

- Și pe tine, Miraș... și pe tine.

- Nu se va putea, tovarășe Suleiman!

- Până te afli la Melcul, eu sunt pentru tine tovarășul director. Pentru tine și pentru toți ceilalți.

- Eu întotdeauna am fost alături de ceilalți. Pe mine nu m-au înfrânt nici la Goli Otok, unde m-ai trimis în cincizeci și unu în excursie și la plajă - deveni și el serios. - Eu mă aflu aici fiindcă îmi place ceaiul babei și deoarece gândesc că există ceaiuri mai bune și mult mai sănătoase - zise schimonosindu-se. - Eu sunt politic...

- Nu există la noi vinovați politici, Bradović - îi răspunse Hodžović. - Tu ești criminal, la fel ca toți ceilalți. La muncă!

- Doamne ferește. Doresc un birou, o mașină de scris, hârtie, indigo. Și vreau... vreau cărțile pe care le voi comanda.

- Nu cumva vrei să discutăm în contradictoriu, Miraș?

- Vreau aceleași condiții pe care le-au avut revoluționarii babei Kristina în acea burgheză, nepopulară, putredă, velikosârbă și criminală Iugoslavie - zise, ținându-și mâinile împreunate, de parcă se ruga. - Nici pe Goli Otok nu m-au înfrânt, nu uita! - mai spuse, de parcă amenința.

- Legați-l pe bandit, duceți-l la izolator! - mă așteptam eu să urle Hodžović. Doi gardieni erau deja pregătiți, numai să audă comanda. Însă directorul scuipea țigara aceea neaprinșă și plecă fără a spune vreun cuvânt.

- Vom mai discuta noi, Miraș - îi aruncă de departe.

Nu le pica bine gardienilor că insolența acestui nou bandit scăpase nepedepsită. Nu ne pica nici nouă bine. Ne bucuram de înfrângerea lui Hodžović, îl admiram pe Miraș și-l invidiam și mai mult. Ne simțeam înșelați, făcuți de rușine.

- O să lucreze - îi spun eu părintelui Paisie. - Nu este corect față de noi ceilalți.

- Adu-ți aminte - răspunse călugărul - de acea poveste a lui Isus despre stăpânul viei și săpătorii pe care i-a năimit. Nu i-a dat stăpânul casei un dinar și săpătorului care a lucrat doar un ceas?

- I-a dat.

- Iar când ceilalți s-au revoltat și i-au arătat gazdei că au săpat și ei de la răsăritul până la apusul stelelor... ce le-a răspuns el, la asta?

- Le-a spus să-și strângă lucrurile și să plece, întrucât le-a promis la fiecare câte un dinar și nu i-a înșelat.

- Și i-a și făcut de rușine, frate, pentru că erau răi, pentru că erau invidioși...

Întreagă acea zi, în tâmplărie, în timp ce împleteam la coșuri, l-am avut pe Bradović dinaintea ochilor. Ardeam pe dinăuntru, de parcă m-ar fi ars ceaiul acela ghinionist al babei Kristina. Trebuie că Ljubo și Miraș, Jastrebov și Nietzsche s-au cunoscut. Dar cine de la cine a auzit povestea? Abia așteptam sfârșitul orelor de muncă pentru a-l căuta pe Miraș... Pe la prânz, îmi aduc bine aminte, intră în atelier supraveghetorul Zeka și ne chemă afară pe mine și pe Paisie. Acolo ne spuse în șoaptă că să tragem chiulul! El ne dă libertatea să nu lucrăm. Directorul Hodžović a hotărât, ne destăinuie el, ca Miraș Bradović să nu fie pus la orice fel de muncă! "Poate că, de nu trebuie Miraș, nu trebuie nici voi doi. Și voi doi v-ați înțepenit aici din pricina unui ceai asemănător" - spuse Zeko și ne rugă să nu spunem nimic despre scutirea pe care ne-o dăde de la el putere.

Părintele Paisie nu-și putu reveni multă vreme după aceea. Mereu învăța despre bunătatea omenească și o propovăduia, însă, surprins fiind, nu a știut să-i mulțumească supraveghetorului, nu a putut nici măcar să zâmbească la mila ce l-a cuprins. Nu a știut ori nu a vrut de rușine, știind

că bunătatea lui Zeka față de noi doi a fost stârnită de aversiunea față de Bradović. Bineînțeles că Paisie nici nu bănuia că revărsarea generozității supraveghetorului fusese influențată și de râie. Nu voiam să-i spun despre asta. Înainte de toate, pe mine mă chinuia și mă rodea neputința de a înțelege de ce a cedat Hodžović?! Nu-i fusese milă de Miraș. Acestui om nu-i era milă de nimeni. Poate își plătea vreo datorie de demult față de Miraș ori încerca să-și plătească măcar parțial păcatele? Era vorba despre ceva deosebit. Indivizii asemenea lui Hodžović nu renunță întâmplător la putere și baston... Deținutul a speriat cu ceva această forță, această putere! Cine era acest Miraș Bradović?

L-am văzut la cantină. Ni s-au încrucișat privirile. M-am luat, după masă, după el, în sala de zi, dar se pierdu printre ceilalți. Gardianul îmi dădu o scrisoare de la Sikter Efendija. Împodobise mărunț patru pagini pline, ceea ce mă surprinse. Acest bătrân nu risipea, în mod obișnuit, nici cuvintele, nici timpul, nici hârtia...

Nu-ți pot scrie, fiule, despre nimic bun. Mama ta adoptivă, Rabija, s-a mutat în rai, binecuvântat îi fie sufletul angelic! - scria. Mi se oprise răsuflarea și parcă, undeva în piept, mă strângea cineva cu cleștele. *A orbit, săraca, și s-a împiedicat de priponul pentru cal și a căzut în groapa de var a lui Bajrica și aici s-a înecat, mucenica! A fost înmormântată...* Plângeam. Nu mă puteam abține. Nu mi-era rușine că mă vedeau deținuții. Prin aceste lacrimi îmi venea durerea la suprafață, iar înlăuntrul meu rămânearuga, ruga să mă ierte Rabija. Eu eram de vină pentru moartea ei. Eu, care i-am promis și nu am dus-o niciodată la operație. Cataracta aceea de la ochi trebuise să i-o îndepărteze chirurgul Vaso Kundačin, în august 1973, la clinica de pe Koševo, din Sarajevo. În mai m-au arestat ... dar nu, asta nu trebuie să-mi fie scuză. Ce am așteptat până atunci? Eu nu aveam conștiință, suflet, nimic omenesc în mine! Eu... o vedeam cum îmi coase cămașa, cum mă caută de păduchi prin păr, cum mă scaldă, cum mă îmbie cu pere murate, cum îmi povestește basme, cum îmi limpezește cu țuică rana de la genunchi, cum îmi... suspinam eu tot mai adânc...

- Ce-i cu tine, frate? - îngenunchie lângă mine părintele Paisie.

- Mi-a murit mama! - i-am răspuns strângându-i amândouă mâinile și el nu se putu cruci.

Mi-am aprins o țigară și l-am măsurat cu ură pe gardian; i-o voi stinge în ochi de-mi va spune că în staționarul de zi nu se fumează! El își întoarse capul, de parcă nici nu văzuse fumul.

...Te mira faptul de ce la scrisorile tale de la Melcul ea nu ți-a răspuns - îmi explica Efendija. Fahrudin i-a plecat în Germania, și-a dus cu el și femeia și pe cei trei copii. Ea, știi și singur, a fost analfabetă. Ți-ar fi scris de ar fi știut să scrie. E plin de vecini cu carte, vei spune. Așa este, dragă Ilija. Numai că vecinii te-au urât foarte mult, asta am văzut la înmormântarea Rabijei. Așa au scris despre tine ziarele de parcă sugeai sângele a tot ceea ce era musulman, că nu ai vrut să le dai bolnavilor albanezi nici medicamente! Asta au anunțat și posturile de radio și televiziune până ce a durat judecata. Asta pe Rabija a chinuit-o și a durut-o foarte mult. Ea, după mintea ei, a crezut în toate astea, însă tu erai copilul ei și, de-ar fi știut să scrie, ea ți-ar fi scris. A rugat, din câte am auzit, elevii și studenții de prin Osmanovicii să-ți răspundă. Ei să scrie, iar ea să le spună ce anume. Nici unul dintre aceștia nu a vrut să-i satisfacă dorința... - citeam eu în continuare, însă literele deveneau tot mai încețoșate și parcă jucau... În Ljeskovina toată lumea e bine, mai puțin Danilo. A început să urineze sânge, știi de ce și din cauza cui, nu trebuie să-ți mai spun. Nu vrea să meargă la spital, ci mestecă toată ziua tutun, a devenit morocănos, nu scoate nici cinci vorbe pe zi. Oftam și înjuram în sinea mea... Știu, fiule, cum îți este - scria, în final, Efendija. Nu eu trebuie să te consolez, întrucât cred că nu duce la nimic.

Nenorocirea care-l cuprinde pe om nu se învinge în suflet, ci în minte. Am băgat de toate în acest cap bătrân al meu și am îndurat multe. Iată-mă viu și poate fericit, fiindcă am știut ca în mintea mea să mă împrietenesc întotdeauna cu destinul meu și să mă port cu indiferență față de propria-mi soartă. Omul, cred eu, este datornic să primească loviturile cu mult curaj, fără văicăreli, și să nu-și risipească forța în încrâncenarea sa împotriva a ceea ce nu poate să evite. În această privință, eu sunt foarte apropiat lui Lucius Seneca și de ortodoxie. Când am fost acolo unde ești tu acuma, am repetat zilnic o anume rugăciune, o rugăciune stoică: "Halil Barbarić, nu ieși de pe drumul ce de la Allah ți-este dat." Evident că-mi plac mai mult veștile bune decât cele care anunță lucruri rele și mai bucuros aș fi împărat decât deținut: totuși, de mi se întâmplă a fi cel de al doilea, strâng din dinți și nu vreau să protestez. Până la cunoașterea acestui adevăr se ajunge numai și numai prin chin și în singurătate. De aceea te rog: ferește-te de turmă, ferește-te, câteodată, de indiferent cine. După ce citești această scrisoare, cel mai mult m-ar bucura să te văd în propria-ți companie. Consolatorii, toți consolatorii nu fac altceva decât să zgândăre rănilor și-n consolarea lor există ceva ce nu e sincer. Scrie-mi. Al tău, Halil.

Și, într-adevăr, m-am retras în mine, dar nu după sfatul lui Efendija, ci după mai multe necesități. Ca un om deștept și nesăcâitor, Paisie intui cauza însingurării mele și nu o tulbura. La tâmplărie, mă trăgeam într-un colț, în spatele coșurilor împletite, și tăceam. Luam cu mine, pe ascuns, și câte-o carte, însă mă obosea și lectura mai îndelungată. Gândurile, tot mai întunecate, îmi fulgerau prin creier, îmi amplificau tristețea, îmi întindeau nervii și impulsioneau nonsensul general. În locul liniștii și indiferenței, pe mine mă apucase greața. Vedeam în tot și în toate nedreptatea și nefericirea, durerea și nenorocirea. Ochii Rabije în var, masa de Crăciun însângerată din Jugovicii, Halit Berișa rânjind în judecătoria din Prizren, toporul în ceafa unui om, Ljubo lovit de glonte, ca un porumbel, în mâinile mele... De ce, pentru a schimba ceva în și pe lume, nu am nici o fărâmbă de putere mai mult decât o furnică, mai mult decât o râmă? Cum să îndur o asemenea ordine și propria-mi nimicnicie și încă să îndur indiferent și fără grijă? Eu nu pot așa ceva. Eu cu satisfacție m-aș chiar și răzbuna! Pe cine, nenorocitul? Da, știu, așa ar fi izbucnit Efendija. Pe aceia, Halil, care, fără nici o fărâmbă de vină din partea mea, m-au declarat drept monstru și drept criminal, iar Rabija mea nu se va mai duce niciodată la operație. Pe aceia care și pe tine, și pe unchiul Danilo, și pe Jastrebov... pe acești semănători de ură care au semănat în mine ura. Iată, mă urăsc până și pe mine. Mi-e scârbă de scrisorile tale, de rugăciunile lui Paisie, acest sfânt inconștient de lângă mine, de această bucată urâtă de cer ce-mi acoperă suferința. Nu există vina, nu există frumusețe, nu există sens, nu există bunătate, nu există iubire... nu există nici o fărâmbă de iubire... *iubire există, iubire există!* încep să suspine Milica în pieptul meu. Există, prostuțo, există, draga mea! - mă cuprinse pe mine un fel de foc. *De vorbesc toate limbile omenesți și pe cele îngerești, dar nu am parte de iubire, atunci sunt un clopot gol ce zadarnic dăgăne. Dacă nu am parte de iubire, eu sunt un nimic, chiar de am atâta credință încât să mut și munții din loc. Iubirea suportă multe, ea nu invidiază, ea nu se fudulește. Iubirea nu se gândește la rău, ea îndură totul, ea crede, ea speră, ea se bucură!* - șopteam eu, ascuns după grămezile de coșuri împletite, luminat de gândul la Milica, întregit prin ea și renăscut. Și m-am gândit: aceste câteva propoziții i le voi trimite ca pe o scrisoare a mea. Ei acceptă asemenea scrisori. Cu condiția... cu condiția ca cenzorii de la direcția închisorii să nu afle că aceste cuvinte nu sunt ale mele, ci ale apostolului Pavel, sunt *Imnul despre iubire, pe care îl șopteam la atelier, pe sărite și din amintire.*

Zilele continuară să se scurgă după cursul lor. Eu m-am cunoscut și m-am împrietenit cu Miraș Bradović. Mi-a spus că nu l-a cunoscut pe Ljuba și nici n-a auzit de consulul Jastrebov. Povestea despre ceaiul babei Kristina era a lui și zice că, de când a fost eliberat de pe Goli Otok, o povestește prin toată Iugoslavia. Merge prin cafenele, stă prin închisori, călătorește pe jos, pe cal, cu autobuzele, cu trenurile. Povestește peste tot că baba Kristina l-a spurcat cu acel ceai al ei. E posibil atunci să-l fi întâlnit și Ljubo. Și nu este exclus, spuse, ca Ljuba, „precum un om care gândește”, să fi ajuns la aceeași concluzie despre ceai. Era un adevărat cozeur și un maestru într-ale povestitului. El nu doar că povestea, el și interpreta, iar cu mișcările și grimasele el reînvia întâmplările. De cum a venit, nimeni nu se mai plictisea în staționarul de zi. La început, gardienii l-au atenționat, l-au amenințat, s-au încruntat, au ieșit să nu-l asculte. Apoi s-au obișnuit, ba încă îl mai și îmboldeau să vorbească. De intervine ceva, nu vor fi ei vinovați, ci directorul Hodžović, care i-a permis lui Miraș toate astea. Dar de ce i-a permis? Nimeni din cei de la Melcul nu îndrăzenau să-l întrebe așa ceva pe Hodžović. Erau mulți care, la fel ca mine, se străduiau să smulgă taina lui Bradović. *Știe el bine de ce!* - răspundea acesta scurt.

Miraș era în permanență nedormit ori doar așa mi se părea mie. Putea să povestească orentregi, mergea de la un atelier la altul, în cantină de la masă la masă, totdeauna cu o nouă *teorie* de a sa și totdeauna odihnit. Însă de cum tăcea, în aceeași clipă și adormea. Nu avea darul de a asculta pe un altul. Asta îl obosea. Am început odată o poveste amănunțită despre explozia demografică în Kosovo. Despre cum poruncesc hogii și muftii albanezilor să țină mai multe femei și să facă fiecăreia dintre ele cel puțin șase copii. Miraș dădea din cap și eu am crezut că i-am stârnit interesul.

- Eu - mă întrerupse el, totuși, nervos - am învățat matematic, deci științific, am demonstrat că toți arnăuții din Kosovo și Metohia se trag dintr-o singură pereche, năimită de undeva din partea cealaltă a munților Prokletije pentru a țesăla calul de rezervă al banului Strahinjić!

- De ce de rezervă? - întrebă careva în vacarmul și chicotelile generale.

- Vă rog, dacă această pereche a născut doar patru și dacă urmașii au continuat cu aceeași progresie, atunci, după teoria lui Miraș Bradović, ei ar fi trebuit să fie mai mulți de două milioane - nu luă el în seamă întrebarea pusă, ci continuă. - Și întrucât se crede că și ei mor și că au murit și în trecut, reiese exact că sunt cu ceva mai mulți de un milion și că se trag cu toții din grăjdarii calului de rezervă a banului Strahinjić.

- Și arnăuții sunt oameni - spuse pe neașteptate tăcutul Safedin Limoni. - Noi nu suntem animale, suntem și noi oameni, prietene!

- După teoria lui Miraș Bradović, cunoscut și sub numele de Nietzsche - răspunse el - între cuvântul popor și cuvântul animal nu există nici un fel de deosebire. A naște, a popula, a făta, toate spun același lucru. Până au avut cuvintele un înțeles, nici un domnitor muntenegrean nu s-a exprimat: *Poporul meu!* Asta ar fi sunat la fel ca *Animalele mele!* Acum suntem popor, animale, dar atunci am fost eroi, sârbi, ortodocși, frați, cumetri... Așa este, Safedine. Și să știi...

- Ai frați? Ești însurat? - insistă Safedin să afle mai multe despre el.

- Am trei vii, stimată uncheș. Am mai avut încă doi, însă mi i-au ucis Hegel și Marx, pe unul chiar aici, în Zeta, iar pe celălalt, la Dobo.

- Pe dos! - se cruci Paisie. - Ce tot spui, fratele meu?

- Pe Boro mi l-au înfundat la cetnici, iar pe Gligor, la partizani. S-au omorât între ei, s-au ucis unul pe celălalt... De nu ar fi existat Hegel și Marx, Hegel pentru că l-a creat pe Marx, și de nu l-ar fi salvat baba Kristina cu ceaiul ei pe micul Adolf... de n-ar fi fost acesta din urmă, nu ar fi existat aceste nefericite divizări, vreau să zic fericita noastră revoluție. Hegel și Kristina m-au

despărțit de frați. Iar acest Hegel... - zise Miraș făcând loc unui nou ascultător - acest Hegel m-a jefuit, după război, în mod direct

- Fute-te-ar Hegel! - înjură careva dintre gardieni. - Hai, popor, împrăștierea!

- Mie mi-au smuls oamenii lui Hegel zece brazde de pământ din Martinicii, asta în vreme ce eu îi studiam pe Nietzsche și Dostoievski și-mi spărgeam capul cum să luăm Țarigradul și să recâștigăm Alaska!

- Nu ai spus dacă ești însurat și dacă ai copii? - insistă Safedin.

- Am, chipurile, o nevastă și doi fii. Nevasta m-a părăsit și a luat cu ea, la neamurile din Nevesinje, și copiii.

- Eu mă mir de ea - interveni gardianul, malițios - cum de a rezistat cu tine chiar și o noapte.

- Ai grijă de copii, prietene - gemu Safedin. Doar ei mai rămân după noi.

- Eu, stimate uncheș, nici nu mă bucur prea mult - se precipită Bradović. - Astăzi, cunosc în Muntenegru abia trei-patru creaturi pe care le-aș recunoaște cu drag că-mi sunt fii. Toți ceilalți flecăresc cum că Marx a zis asta, că Marx a spus aialaltă, că a zis Blažo, că a zis Peroš, că a zis Đuro, că a zis... ei, de asta principalul nici nu îndrăznesc să pomenesc - abordă el o grimasă de actor speriat. - Nici nu e necesar să-l pomenesc... toți aceștia, în frunte cu ei, cu fiii lui Hegel, Marx și Kristina... Acum vreo două zile... poftim și cu mine... acum câțiva ani, când pentru puțină vreme nu am fost la închisoare, călătoresc cu trenul spre Belgrad, dau o raită prin lume, să-mi răspândesc teoriile. Într-un cupeu, tot povestea un tată fericit și mândru de fiii săi. Cel mai în vârstă, zicea el, a terminat medicina, și-a găsit o slujbă undeva prin Bosnia, îngrijește de zece sate și cu atâția bani nici nu mai știe ce să facă. Cel mai tânăr, arhitect, și-a cumpărat casă la Belgrad. Iar cel mijlociu, se necăjea bătrânul, nu a fost în stare să termine nici școala elementară. Nu se prindea școala de el, dar nici meseriile. Trage mâța de coadă și trăiește pe spinarea altuia. Și-atunci intru și eu în vorbă. Zic: nu vorbi așa, tovarășe, pentru că cel mijlociu ți-e cel mai bun! Cum adică? - se miră el. - Așa - zic eu - pentru că medicul și arhitectul sunt, potrivit tovarășului Marx, niște burgheji și reacțiunea însăși, în vreme ce ăla mijlociu este mândria, este avangarda! După Marx, cel mijlociu poartă stindardul progresului! Cel mijlociu... - Miraș nu-și mai termină însă povestea din cauza râsetelor noastre dezlănțuite.

Miraș Bradović-Nietzsche ne înveselea, făcea timpul să curgă mai repede și scurta zilele, însă și atunci și acum Melcul era Melcul și nu un teatru. De prin izolatoare răzbăteau și-atunci vaietele, îndeosebi noaptea și în lunile de iarnă când gerul biciuia și îi aducea pe nenorociții de-acolo până în pragul nebuniei. Pereții celulelor răsăreau însângerați de frunțile izbite în disperarea de a se curma astfel suferințele. Conform unui ordin, în ateliere a fost ridicată norma, aceasta pentru a nu se plictisi bandiții. Velizar din Kolašin, acel nefericit care și-a nenorocit fata cu mașina, a fost găsit la closet, cu gâtul tăiat! Și l-a retezat cu o lamă de ras! În calitate de tâmplar care a terminat cândva medicina, am participat la anchetă. Velizar și-a pus lama la gât și a tras, dar lama s-a rupt. Atunci s-a folosit de cealaltă parte a lamei, pe care a tras-o pe urma lăsată de cealaltă și, când a fășnit sângele, a lăsat lama alături de el, pe un ziar larg desfăcut, sub titlul scris cu litere de-o șchioapă: La mulți ani 1978! Câtă ciudă a avut față de viață și câtă ură pe sine însuși! Încă și-acum mă urmărește acea groaznică imagine a lui.

Puțină vreme după aceea, muri la Ljeskovina unchiul meu, Danilo. Supraveghetorul Zeka mi-a adus telegrama la tâmplărie și și-a exprimat condoleanțe. Îmi scria Vidosava că au fost la înmormântare toate satele de prin jur. A fost coborât în mormântul tatălui său, adică al bunicului meu, Lazar. Cel mai frumos lucru ce și-l poate cineva închipui a fost că de la răposat și-a luat

adio Sikter Efendija. *Unchiul tău a lăsat ceva pentru tine și asta te așteaptă când, să-ți dea Dumnezeu sănătate, o să ieși de-acolo...* - scria mătușa Vidosava.

Da, când voi ieși! Lașitatea venea în valuri, neprevăzută. Atunci se căsca disperarea, iar vremea se oprea în loc de parcă abia atunci fusesem arestat. Cel mai greu era luatul adreselor și despărțirea de cei care păraseau Melcul. Zile întregi după aceea eram abătut, amărât. În afară de glumele și teoriile lui Bradović, care nu aveau nici început, nici sfârșit, monotonia și deșertăciunea vieții de deținut le mai alinam citind. Unele cărți le găseam la biblioteca închisorii, însă cea mai mare parte mi le împrumutau părintele Paisie și Miraș. Lui Miraș, venindu-i în vizită mama, Krstinja, învățătoare pensionară, i-i aducea pe Platon, Schopenhauer, Seneca, Dostojevski, Njegoș, Russel, Aristotel.. tot ceea ce solicita și ceea ce-i permitea directorul Suleiman Hodžović. Bunul părinte Paisie nu avea parte de un asemenea privilegiu, astfel că și pe mai departe făcea rost de cărți pe ascuns, le învelea în nailon și cârpe și le păstra în saltele, în găurile de sub podea și prin coșuri. A făcut astfel rost și de studiile lui Nikolai Berdiaiev, de povestirile vlădicăi Nikolaj Velimirović, de *Coran*, de *Talmud*, sfânta carte a evreilor, de studiul lui Heinze intitulat *Omul contemporan și Biblia...*

Nu l-am văzut niciodată pe Miraș Bradović citindu-și cărțile. Știa pe de rost întreaga carte a lui Njegoș, *Cununa munților*, ba știa pe de rost chiar și jumătate din *Șćepan Mali*. M-am documentat și era adevărat că îi cita aproape literă cu literă pe Schopenhauer, Heraclit, Kant, Nietzsche... Nu știu unde și când i-a citit. Poate înainte de a ajunge la închisoare, însă la închisoare, în închisoarea Melcul, nici nu deschisese aceste cărți. Deși purta mereu în buzunar cartea lui Friedrich Nietzsche, *De cealaltă parte a binelui și răului*, nici măcar nu a frunzărit-o.

Părintele Paisie a pus capăt bărbieritului. Încă vreo lună-două și el va pleca spre Cetinje. Voia să-i crească barba, să nu se arate spân dinaintea frăției mănăstirii Ivanovo.

- O iubești, te iubește... am citit, frate, că asta se poate după lege chiar și-aici... acum... Hodžović îți va da drumul și afară, acum e primăvară acolo.

- Ce e de făcut?

- Păi... păi... să te cununăm pe tine și pe Milica! - mă privi el drept în ochi. - Se poate, după lege... se poate, nu pot să respingă... Ea-ți va fi atunci, după lege, ruda cea mai apropiată... îți va veni în vizită în fiecare lună... și te va lăsa Hodžović cu ea, cu soția ta, să ieși puțin afară... - mă convingea el neștiind că îmi aprinsese deja imaginația. - Păi... dacă ești de acord, eu aș fi nașul.

Duminică, 2 aprilie, 1978... *Pavilionul nepopular* se afla în alertă. Deținuții au năvălit asupra lui Paisie, a lui Miraș și a mea, pe cei doi nași și pe mire, ne perie hainele vărgate și ni le îmbie pe ale lor în ideea că sunt mai bine păstrate. Dinaintea noastră, a celor trei, o grămadă de cămăși și de pantofi lustruiți: să alegem.

În partea de afară a închisorii se află o construcție care ea însăși seamănă cu un deținut înlănțuit de zidul Melcului. În această clădire se află cartoteca, biroul directorului și încă vreo două-trei birouri. Pe coridor se găsește un pult deosebit, semănând cu unul de cafea, unde deținuții primeau vizitele... În spatele acestuia, câteva minute după ora 10, ne aliniară pe Paisie, pe Miraș și pe mine. Acesta era primul meu pas în afara meterezelor Melcului și pentru prima dată am privit din nou, chiar dacă de după geamuri, căldările Zetei. Dar unde era Milica? Unde era ofițerul de stare civilă?

Iată-i! Au ieșit din cancelaria directorului. Ea purta o rochie albă, de mireasă, iar obraji-i erau îmbujorați ca unui copil mânjit cu mure necoapte. Ea nu pășea, ea plutea, de parcă era un vis, de parcă era zâna care apare în cântece. Tremuram tot și mi se îndoiu genunchii.

Ea se opri de cealaltă parte a gardului. Eram atât de aproape și totuși atât de departe unul de celălalt. Tăceam. Ne priveam. Toate cuvintele, toate dorințele de atingere se aflau în ochii noștri. Vedeam că tremura și ea.

- Să începem - tulbură ofițerul de stare civilă tăcerea de biserică.

Ne verifică certificatele de naștere, după care verifică dacă suntem noi, dacă nu suntem cumva consagvini, dacă suntem sănătoși mintal... Citi apoi niște prevederi plictisitoare și urâte din *Codul familiei*: totul se învârtea în jurul averii, iar cuvântul iubire nu fu nici măcar o dată pomenit...

- Deținut Ilija Jugović! - mi se adresa ofițerul stării civile, privind în certificatul meu de naștere aflat în fața lui. Numele dumneavoastră de botez a fost Alija, iar numele de familie Osmanović? - își lăsă el puțin ochelarii jos.

- Așa este - am murmurat eu, măsurându-i pe Miraș și pe Paisie. Le citeam pe fețe uimirea. Lor nu le-am povestit despre originea mea, despre Crăciunul din 1942 și despre Jugovicii mei.

- Deținut Ilija Jugović, de bunăvoie și nesilit de nimeni ieși în căsătorie pe Milica Božović, născută Vukojević? Răspunde da sau nu?

- Da - am izbucnit eu, cu voce tare, iar ofițerul de stare civilă începu să râdă.

- Tovarășă Milica Božović, de bună voie și nesilită de nimeni luați în căsătorie pe deținutul Ilija Jugović? Răspundeți: da sau nu?

- Da, da, da! - zise ea dintr-o suflare.

- V-ați înțeles în privința numelui de familie?

- Da - spuse Milica. - Numele meu actual îi voi adăuga numele de Jugović.

- Atunci faceți schimb de verighete, da... ai verighetă, deținut Jugović?

- Are, verighetele sunt la mine - strigă ea și păși până la gard.

Ne punem verighetele unul altuia. Parcă ard și verighetele. O simt toată, îi inspir răsufierea, iar inimile ni s-au unit.

- Acum vă puteți săruta - spuse ofițerul de stare civilă.

- Fericirea mea! - exclamă ea aproape aruncându-se peste gardul acela. Acel pult blestemat, acel zid între libertate și robie stă între noi de la jumătate în jos. Ne atingem doar cu mâinile, doar cu fețele, doar cu buzele. - Iubirea mea cea mai scumpă! - gema Milica și mă săruta, mă săruta, iar din ochi îi curgeau, de-a lungul obrazilor fierbinți, perle sărate.

- Acum semnați - puse ofițerul stării civile registrul între noi. - Iar aici - arătă el cu degetul - să semneze martorii, nașii.

După Milica și după mine se semna martorul ei, Nikola Perović. Apoi părintele Paisie. Apoi...

- Mulțumesc, nu e necesar - îi zise lui Miraș Bradović ofițerul stării civile. - Sunt îndeajuns doi martori.

- Mai bine să confirm și eu - spuse Miraș.

- Nu e nevoie.

- Călugărul e jumătate de om, iar eu sunt cealaltă jumătate. Noi suntem bandiți, nu suntem oameni întregi - începu Miraș să-l ironizeze.

- Permiteți-i, tovarășe, vă rog... pun eu mâna pe umărul ofițerului stării civile.

- Fie - răspunse acesta sfios - fie, legea impune cel puțin doi, dar de trei nu spune că este interzis... Semnează și tu - împinse el registrul către Miraș.

Ne felicitară nașii, ofițerul stării civile, directorul Hodžović, gardienii, salariații închisorii. Cununia noastră luase sfârșit. Gardianul privi la ceas și ne atrase atenția. Timpul s-a scurs, trebuia să mă întorc între ziduri.

Milica alergă spre pult, să-și ia rămas bun de la mine. Gardianul mă împingea, însă eu nu voiam să mă despart de ea.

- Destul! - mă smulse el din îmbrățișarea ei. - La pavilion! Înaintea mea!

- Numai două minute... doar un minut... vă rog, vă implor - strigă Milica disperată.

- După lege, nu se poate, tovarășă!

- Așteaptă... așteaptă-mă duminica viitoare - plângea și-mi făcea ea cu mâna în vreme ce pleca.

Te voi aștepta și duminică, și sâmbătă, și miercuri... - îmi ascund eu în spatele lat al lui Miraș fața schimonosită de durere, de parcă mergeam la spânzurătoare. Te voi aștepta în fiecare zi, în fiecare oră, în fiecare minut: banditul este după lege pedepsit să aștepte... Căsătoria! Așa se căsătorește un bandit, după lege. Nevasta, la Nikšić, iar banditul în staționarul de zi și la tâmplărie, să-și petreacă luna de miere cu ceilalți bandiți, cu Miraș și Paisie! Voi înnebuni, voi înnebuni! Aproape că mă făcusem una cu nefericirea mea și acum totul s-a dărâmat. Cum să mă duc iarăși în peșteră, în întuneric, când eu am văzut soarele?

A venit Milica și-n prima duminică, și-ntr-a doua, și-ntr-a treia, însă eu nu m-am aflat dincolo de gard. În holul acela, unde se primeau vizitele, mi se dădea voie doar o dată pe lună. Darși atunci numai pentru o jumătate de oră, sub supravegherea gardianului care-mi stătea în spate. Milica și cu mine ne șopteam, iar el asculta. Milica și cu mine ne sărutam, iar el ne privea. Așa era, după lege.

Așa era, însă nimic din această viață trecătoare nu durează veșnic. La sfârșitul lui mai, izbucni bucuria și aceasta din norul de la care nu mă așteptasem la ceva atât de cald. Directorul Hodžović trimise un gardian după mine. Puse chiar să mi se aducă și o cafea, asta până stăm de vorbă în biroul său. L-a întâlnit, spuse el, pe judecătorul Boža Nikočević din Prizren. El și Boža erau rude, din aceeași familie. Judecătorul Nikočević i-a povestit despre mine numai lucruri frumoase. Judecătorul i-a spus că am fost condamnat pe nedrept! Dar... dar... tresăltam eu de bucurie și de mirare - pe mine exact acest judecător m-a condamnat pe nedrept! La care Hodžović îmi spuse că sunt naiv. Nici măcar sentința mea nu o știu citi printre rânduri. M-am întrebat vreodată care anume dintre judecători și de ce, înainte de vot, s-a abținut? Și care judecător în afară de Boža ar fi permis ca la judecarea mea să spun ceea ce am spus? Boža era un om cinstit și el îl crede pe Boža. Pe el Boža l-a rugat să mă ajute. Și iată, în curând el mă va muta în staționarul închisorii, să mă îngrijesc de bolnavi, să-mi fac meseria. Destul cu tâmplăria, râse el. O dată sau de două ori la trei luni, pentru o jumătate de zi mă va lăsa să ies. Însoțit, evident. Acesta era darul lui de nuntă pentru mine și pentru soția mea, spuse. Mai mult... mai mult... va scrie conducerii provinciei Kosovo și le va propune tovarășilor să-mi micșoreze pedeapsa ori să mă grațieze! Poate se va duce și la Priština... De ce tac? Oare - întrebă Hodžović - nu mă bucuram? El ar cânta în locul meu!

Chiar așa, cine spunea că nu mă bucuram, tovarășe director! Nu doar atunci, în biroul dumneavoastră, ci am cântat în sufletul meu toată vara. Am amuțit din cauza ceții și a ploilor de toamnă, de la care se sălbătici Zeta și inundă valea. Am citi despre aceste inundații în *Pobeda*. Supraveghetorul Zeka îmi aducea ziare la tâmplărie. Milica venea la mine și în continuare după

lege... Niciodată, tovarășe director, nu-l momiți pe ocnaș cu libertatea, fiindcă el va dori să și ucidă dacă va afla că a fost înșelat. Eu unul am dorit așa ceva.

Cu siguranță că dumneavoastră, tovarășe director, nici nu vă amintiți de asta. A fost în decembrie, poate chiar în ianuarie, când ați dat buzna în *staționarul de zi* și ați strigat violent, chiar violent:

- Tu, Jugović, ești o haimana obișnuită! Voi alunga eu din capul tău de reacționar și de criminal pe Isus și Evanghelia!

Mi-ați promis munca la ambulanță, plimbări pe Muntele Velje și mi-ați anunțat grațierea, fiindcă am fost condamnat pe nedrept. Și deodată: eu sunt haimana, criminal! În loc să vă țineți de cuvânt, dumneavoastră m-ați amenințat cu izolatorul, cu interzicerea vizitelor Milicei și mi-ați luat cărțile pe care, la plecare, mi le-a dăruit nașul meu, părintele Paisie. Atunci am dorit să ucid!

Nu știu cum s-ar fi terminat acea întâlnire, deoarece mă gândeam în acele clipe la ceva rău, dar, din fericire, directorul urlă la Bradović care moțăia lângă fereastră:

- Nietzsche, amărățule, de ce ești așa de îngândurat? Spune care ți-e necazul?

- Un chin mare de tot - tresări Miraș. - Nu pot nicidecum să dezleg o enigmă, tovarășe Suleiman.

- Dar ce anume nu poți?

- Nu știu care dintre ei doi este mai mare. Njegoș sau Blažo... sunt amândoi cam la fel, însă unul dintre ei trebuie să fie măcar cu puțin mai mare decât celălalt.

- Iar mă tachinezi. Profiți de bunătatea mea...eu știu tot ce povestești, mi se transmite totul.

- Nu există îndoială că în afară de Njegoș și Blažo noi nu am avut doi oameni mai de seamă în istoria noastră - își învinse Bradović ațipeala. - E greu, însă eu în plictiseala asta încerc să-i compar unul cu altul.

- Dar cine ești tu de-ți permiți să-l compari pe tovarășul Blažo? - îl bruftului Hodžović.

- Eu, tovarășe director, ca filosof, compar mințile lor mari, geniale... Njegoș, de pildă, zice: *De răsăritul sfântul soare-l naște, de clocotește ființa-n luminoasele raze, de nu-i pământul nălucire, de-i nemuritor sufletul omului...* Despre aceleași lucruri, Blažo zice: *Când a atacat Hitler Uniunea Sovietică, am crezut cu toții că în două săptămâni rușii vor fi la Berlin. Singur Bătrânul a fost înțelept și clarvăzător.* Într-altă parte, Njegoș zice...

- Mai bagă-l pe undeva și pe Nietzsche al tău, să nu-ți fie ciorba nesărată - îl ironiză directorul.

- Într-altă parte Njegoș zice: *De la mine urlă cu blestemăție, îi privesc porcosul teatru; însă pe soartă nu îndrăznesc a striga, cu voia Creatorului nădejdea-mi strălucește!* Iar Blažo zice: *Când a ajuns Hitler la porțile Moscovei, noi am crezut că e gata totul. Înțelept și clarvăzător a fost doar Bătrânul!...* Și din nou... și din nou, Njegoș: *Nu e zi pe care s-o dorim, nici fericire după care să murim. Cine-i poate pune frâu nebunaticului vânt? Mării cine-i poate opri frământarea? Cine-i va pune dorinței capăt?* Gândul lui Blažo este, de asemenea, genial, însă puțin mai altfel: Noi nu am fost lipsiți de curaj în 1948, când ne-a defăimat Stalin. *Bătrânul și-a revărsat puterea și credința asupra noastră!* Cu înfrigurare și teamă...

- Măi, Nietzsche, nu cumva îți bați tu joc? - întrebă Hodžović bănuitor.

- Să nu dea Dumnezeu, tovarășe director - întări Miraș. - Care batjocură... aceasta este analiza abstractă, iar sinteza... - careva spuse ceva și-l întrerupse. - Njegoș nu-și ascunde îngrijorarea și teama când procește: *Mii de zeități crea-vor oamenii orbiți, al lor fi-va nimicul divin, numai degenerați în neobrăzare.* Probabil că bănuiala profetică a lui Blažo este mai

adâncă, mai subtilă. *Bătrânul ne-a condus prin întuneric, a descoperit unicele drumuri și gândirea sa genială este farul călăuzitor pentru generațiile viitoare! Aș putea să...*

- Ce anume ai putea? - își miji directorul ochii.

- Aș putea să aprofundez analiza mea și mai mult. Ajunge însă și sinteza.

- Și care e mai mare, care e mai bun? - îl răsâi Hodžović.

- Să mor dacă știu, Suleiman. Ce e drept, e drept, după Marx, fără nici un fel de analiză și sinteză, Blaža este în fața lui Njegoš.

- Cum așa?

- S-a născut mai târziu. A trăit mai târziu. - Potrivit lui Marx - își ridică Miraș vocea de actor - sufletul omenesc se află într-o permanentă ascensiune. Așa cum cresc producția și consumul, așa cum, scuze, e mai plin curul, cu atât e mai dezvoltată și masa aceea gelatinoasă în craniul omenesc.

- Creatura flămândă nu poate să gândească - îi răspunde directorul. - Nu mi-ai filozofa tu mie, măi Nietzsche, dacă te-aș ține chiar și numai două-trei zile departe de cazan.

- Marx ne învață că conștiința umană se găsește în stomac și în cur și că un tip neghiob și neîndemânatic, care a puiat ieri, este mai înțelept decât Heraclit și Aristotel. Iar eu... eu... - uită el ceea ce începuse. - După teoria lui Miraș Bradović, cunoscut și sub numele de Nietzsche, curul este cel mai mare dușman al sufletului și tocmai de aceea este atât de îndepărtat de cap. Pot să dovedesc... pot să dovedesc... - așteptă să se potolească râsetele și să continue. - Cu ușurință dovedesc faptul că baba Ćuka din Martiniciei mele este mai deșteaptă decât Marx deși nu a mers niciodată la școală.

- Ai grijă ce vorbești! - se zburli directorul. - Pentru ultima dată îți atrag atenția să nu trăncănești aiurea!

- Pentru ceea ce pălăvrăgesc - zise Miraș cu pocăință - eu sunt deja condamnat. M-au trimis la tine, să mă îndrept.

- Văd cum te îndrepti - dădu Hodžović din mână.

- Baba Ćuka - continuă Miraș - a rămas devreme fără părinți. S-a dedat la vagabondaj, și-a vândut trupul. Acum, la bătrânețe, hoinărește prin sate cerând milă și chiar furând. De întâlnește nefericita vreun student emerit ori vreo personalitate, ea aleargă să-i sărute mâna. Se topește de bucurie și-i gângăvește: Ferice de noi toți cu tine! Asta spune Ćuka, această fantomatică Ćuka, pentru care literele sunt o necunoscută... După Marx, însă, fiecare ins talentat, fiecare personalitate, fiecare tip deosebit care sare peste mare este un dușman al clasei muncitoare, el reprezintă reacțiunea. O reacțiune potențială, o reacțiune ascunsă, inteligența neloyală, ultima...

- Termină! Gata! - se răsti directorul. - Să... să nu aud că mă-ta îți aduce cafea și că Jugović... mi s-a spus, Jugović, că ai perfecționat fiertul cafelei în cutie de conservă. De aprinzi rumeguș ori ziare... știi că este strict interz băutul cafelei?

- Dar știi tu, Suli, când la studii ne-au învățat că mama și patria semnifică același lucru? - mă salvă Miraș de anchetă.

- Știu... știu, Miraș - de parcă se bucură Hodžović. - Patria și mama chiar înseamnă același lucru pentru fiecare, mai puțin pentru trădători și reacțiune!

- Cum același lucru, pentru numele Sfântului Vasilije! - se miră Bradović teatral. - De fiecare dată, mamei mele Krstinja îi percheziționează gardienii traista dincolo de pult. Iau ouăle, iau șunca, plăcinta, rachiul. Ea-mi strecoară doar cafeaua și vreo para pe care mi-o vâra pe furiș în buzunarul bluzei... Mama aduce, iar patria percheziționează și confiscă! - exclamă Miraș și toți

cei ce ascultau, mai puțin directorul, izbucniră în râs, ca la comandă. Zâmbi și Hodžović, însă reținut, din colțul buzelor.

- În locul tău, Bradović, eu unul m-aș rușina. Puțin îți pasă că o chinui pe bătrâna aceea dacă tu îți și bați joc de ea - zise directorul, dezaprobat.

- Să nu dea bunul Dumnezeu, Suleiman. Eu m-am gândit la viața Krstinjei... pot numai să-mi închipui cât de fericită este ea când împletește plăcinta aceea, când frământă lipia aceea. Abia așteaptă să o întrebe careva la ce s-a așteptat după atâtea pregătiri, iar ea să-i răspundă: Mă duc la Melcul, în vizită la fiul meu. Înainte de Melcul nu mă vedea cu lunile, nici nu știa pe unde mă aflu. Iar acum... după teoria lui Miraș Bradović, eu i-am dat înapoi funcția de mamă, pentru ea închisoarea nu este o pedeapsă, ci un premiu! - spuse Miraș foarte serios și era fericit că reușise cu noua lui teorie să descrețească frunțile.

VIEDI SORARABI BEREDI KOSOVO

La sfârșitul celei de a șasea ierni a mea la Melcul și a doua a lui, Miraș se îmbolnăvi. Pe neașteptate, făcu temperatură mare și-l luă cu niște friguri de clănțănea și sub cinci pături. Iar când se liniștea puțin și adormea, începea să delireze. Pomenea de un vapor, de un pat de armă, de creier vărsat pe jos, de rechini... Doctorul ajunse abia în cea de a treia zi, trecu repede la stetoscop și-i spuse bolnavului să nu-și facă griji. Aprindere de plămâni, ceva pentru care o injecție este îndeajuns! Îi spun doctorului că și eu la rândul meu sunt doctor și că ar trebui... Eu - îmi replică - sunt acum doar un simplu deținut și mă roagă să nu mă amestec!

Îl mutară pe Miraș la staționar, unde acesta rămase mai mult de cinci săptămâni. Dacă penicilină primea cu regularitate, îi lipseau multe alte medicamente existente, însă care la Melcul nu se puteau obține: o cameră caldă, limonadă, lenjerie curată, fructe, hrană consistentă, zâmbetul unei femei la căpătâi... Se întoarse printre deținuții sănătoși palid și vlăguit. Slăbise de cădeau pantalonii de pe el. Își reveni abia cu soarele de primăvară, cu usturoi verde, spanac și ridichi, cu balsamuri de-ale lui Paisie și smântâna Krstinjei.

Bunul meu naș popa Paisie! Nu scăpa nici o vizită, cu toate că știa că nu poate să ne vadă, fiindcă după lege nu eram rude. El, totuși, venea. Cunoștea gardienii și-i întreba ce mai e cu noi. Îl vedem și ne vede când mă vizitează Milica, iar pe Miraș mama Krstinja. I-a crescut barba, i-a revenit rumeneala în obraji iar odoarele călugărești îl fac parcă și mai înalt.

E pustiu la Melcul fără el. Nu mai există nimeni care să insufle speranță în deținuți, să-i consoleze cu povești cum că sunt cu toții niște păcătoși și orice rău este o încercare a Satanei și că aceasta poate fi învinsă doar prin recunoașterea păcatului, în sinele fiecăruia, și printr-o ținută smerită dinaintea judecătorilor pământeni. Conducătorii pământeni, spunea el, caută supunere și noi nu ne umilim făcând ceea ce ne cere vanitatea lor. Să ne plecăm capul sub sabia tiranului, să ne ploconim la ordinul lui, umbrei lui, monumentului, străzii ce poartă numele lui, fotografiei tiranului din ziar sau de pe pereți. Toate acestea sunt fum, toate acestea sunt trecătoare. Niciodată nu-i suntem Domnului mai aproape și niciodată nu suntem mai puternici și mai liberi decât atunci când violența și îngrădirea ne doboară în genunchi. Atunci suntem pe cruce, pe Golgota, iar acolo nu există moarte, acolo se reînvie. Lui Dumnezeu nu-i plac cei mândri. Dumnezeu le-a spălat picioarele viitorilor apostoli. Dumnezeu nici nu s-a gândit să ridice vocea la Pilat din Pont, nici să-i dorească vreun rău lui Iuda trădătorul ori legionarilor romani și evreilor care, pe drumul până la Golgota, l-au biciuit și l-au scuipat. Dumnezeu este iubirea universală și chinul celor nevinovați. Dumnezeu este împăcarea vinovatului cu cel nevinovat, este îmbrățișarea lor când cel vinovat se căiește. Dumnezeu înseamnă schimbarea urii în iubire, a efemerului în veșnicie... Așa vorbea el. La tâmplărie, fără el era ca într-o pădure. Doar scrâșnet de rindea, ploaie de înjurături...Dimineața și seara, dormitorul era surd fără rugăciunile lui Paisie. *Aș accepta să rămân la Melcul până la capătul vieții, numai să-mi dea voie să atârâ într-un colț o candelă, o cruce de lemn și câteva icoane - spunea el adeseori.*

Cu vreo câteva zile înainte de ieșirea lui de la închisoare, m-am tăiat la deget și el, pentru ca eu să-mi fac norma, îmi sări în ajutor. La care i-am spus: După mine, Iuda nu a fost un trădător; el este un mare mucenic, este un sfânt! Paisie își făcu repede cruce. *Vai, tocmai invers!* - exclamă și parcă am văzut frica plimbându-se prin ochii lui vineți. Isus, am continuat eu, nu a coborât pe pământ pentru a se arăta evreilor. El li s-a arătat încă pe timpul lui Avraam. El a venit să se arate politeiștilor și ateștilor. Cu mici schimbări, el a propovăduit *Tora*, legea evreiască pe care aceștia o știu încă de pe vremea lui Moise. De ce i-ar fi învățat Isus pe evrei ceva ce ei știau deja? *Vai, tocmai invers!* - se cutremură Paisie. *Evrei l-au... vai, tocmai invers! Ei nu l-au recunoscut pe Dumnezeu!* Isus, am spus eu, nu le-a permis să-l recunoască. De l-ar fi recunoscut evreii pe Dumnezeu, atunci ei nu l-ar fi ucis pe Dumnezeu. Ei i s-ar fi închinat lui Dumnezeu, ar fi căzut în genunchi dinaintea lui și-atunci venirea lui Hristos pe pământ ar fi fost în zadar. Încetează... tremur! - începu să se vaite Paisie. Dumnezeu a trebuit să fie ucis și asta au trebuit să facă taman evreii - am continuat eu cu logica unui laic ce tocmai citise Biblia. Dacă Iuda evreul nu ar fi trădat și dacă gloata evreiască nu i-ar fi cerut procuratorului roman capul omului care, după cum credeau eu, se dădea drept cel care este alfa și omega... de nu ar fi fost asta, Pilat din Pont nici nu l-ar fi osândit pe Isus și nimeni nu l-ar fi răstignit. Fără această răstignire nu ar fi existat nici învierea lui Hristos, iar fără înviere nu ar fi existat acele legende ce s-au răspândit în afara Israelului și a atras popoarele păgâne spre credința într-un singur Dumnezeu, înviat. *Vai, taman invers! Asta nu e legendă, acesta este adevărul!* - se crucea Paisie tot mai îngrozit. Da, acesta este adevărul - îl linișteam eu. Însă al evreilor este meritul că de adevărul acesta s-a auzit și el a învins. Mie - îl scuturam eu pe Paisie - mi se pare că în afară de răstignirea lui Isus de către evrei și de trădarea lui Iuda un alt drum nu a existat pentru ca Dumnezeu, el însuși evreu după mamă, să piară și să reînvie și pentru ca ceilalți, aproape cu toții, să preia credința evreiască într-un singur Dumnezeu și să pună bazele acestei credințe, să preia sfânta carte a proorocilor evrei. Mie, am spus, toate acestea îmi apar legate una cu alta, foarte logic și fără tăgadă. *Piei, Satană, din fața mea!* - se ruga în genunchi Paisie. *Iuda să fie sfânt... vai, taman invers! Fă-ți cruce...* - mă trase el de mână - *roagă-te, frate!* În tâmplărie se opri orice activitate. Cu toții priveau și ascultau. Iuda, am continuat eu, a trădat fiindcă a fost nevoit, iar pentru asta a suferit cumplit. De aceea s-a și spânzurat. El este de două ori meritos pentru victoria lui Hristos. Prin trădarea sa el l-a împins pe Dumnezeu la moarte, respectiv la înviere. Toată acea viitoare și uriașă ură a creștinilor față de trădător s-a transformat în divinizare față de Hristos. *Omoară-mă... omoară-mă, frate, numai taci!* - începu să plângă Paisie. Am mai vrut să spun și că, prin trădarea sa, Vuk Branković, a amplificat gloria lui Miloš Obrenović, însă lacrimile lui mă făcură să tac, dar și ceilalți tâmplari porniră să vocifereze cerându-mi să tac.

Doi ani după aceea, într-o scrisoare a sa, el m-a rugat să-l iert. În judecătoria lui Pilat și pe Golgota - îmi scria acest om bun - s-a înfăptuit cea mai cumplită crimă din istoria lumii și Iuda este cel mai mare trădător. Așa a gândit el la închisoare, așa gândește și după închisoare. Atunci, în tâmplăria de la Melcul, eu nici nu i-am schimbat și nici măcar nu i-am zdruncinat credința. Își dădea totuși seama că a greșit. Nu m-a lăsat să termin gândul. Și deoarece gândul este cel mai de preț dar de la Dumnezeu, el prin asta l-a jignit pe Dumnezeu. El, zicea, a interzis unei părți din Dumnezeu să vorbească! Dumnezeu i-a dăruit omului dreptul de a se îndoii și de existența lui Dumnezeu. Lui, care este Adevărul absolut și Iubirea, îndoiala nu-i poate dăuna. Ființei iubirii, a oricărui fel de iubire, îi este mai dragă îndoiala decât poruncile.

Chiar dacă nu vreau, amintirea despre această scrisoare și discuția de la tâmplărie se provoacă una pe alta... A fost o noapte adâncă. Dormeam cu toții. Atunci mă arse ceva pe față, dar nu într-un singur loc, ci peste tot și în aceeași măsură. M-am trezit: întuneric și sforăitul vreunui deținut ce spinteca liniștea. *Ilija!* - șopti careva și parcă-mi dădu careva cu jăratec prin fața ochilor. M-am ridicat și m-am proptit în coate. Am ciulit urechile și am privit în jur. *Ilija!* - fulgeră flacăra și glasul acela din flacăra... Nu, nu sunt superstițios. Nici nu am visat, acesta nu a fost un vis... flacăra plutea pe deasupra mea! Lucea, dar nu lumina. Am întins mâna și ea dispăru. Deodată, mă trase de picioare. Am privit: în capătul patului stătea omul-torță, omul-clar-de-lună! Recunoșteam totul: părul, nasul, mâinile. Ljuba, tu ești?! - am exclamat eu înfricoșat. Eu sunt... nu te teme, Ilija! - răspunse el și, în aceeași clipă, frica din mine pieri. Eram pe de-a-ntregul conștient: și că el era mort, și că eu eram viu iar el era în mormânt, și că eu mă aflam la închisoare. Totuși, credeam că acela era el și nu mă temeam de nimic... Milica și eu ne-am... - am îngăimat, însă el mă întrerupse. *Știu, eu v-am felicitat* - zise Ljuba. *Adu-ți aminte: nu cumva a fost fierbinte verigheta?* A fost. *Dar fața ei: nu ți-a semănat aceasta cu clarul-de-lună?* A semănat - am spus eu. De fapt, el vorbea cu voce tare, însă nu știu dacă și eu am vorbit la fel cu el ori numai în gând. Principalul e că eu l-am auzit și el m-a auzit pe mine... Cum îi este acolo? - l-am întrebat. *De nedescris, minunat!* - spuse, apoi adăugă: *Doar te purifici de două ori și devii precum zorile, precum curcubeul, precum lacul cristalin în pădure, precum picătura de rouă când se oglindește soarele în ea, precum...mai frumos decât atât nici că se poate descrie.* M-am gândit să-l întreb cum și cu ce se purifică, însă Ljuba continuă spunând cum se poate el preface în tot ceea ce dorește: în flacăra, în rază de soare, în icoană, în lacrimă, în umbră...zise, ba chiar și într-o fațadă de casă ori scoarță de copac! Spre surprinderea mea, toate acestea le credeam și nu puneam nici o întrebare. *L-am întâlnit pe Jastrebov!* se apropie și mi se așeză pe piept. Se pare că-mi stătea pe piept, simțeam chiar și căldura trupului său fără trup, însă nu-ncăpea la îndoială: era mai ușor decât un fulg de nea. L-am întrebat prostește: Cum e consulul Jastrebov, Jastrebov cel adevărat? La asta Ljubo zâmbi: până și dinții îi erau, îmi aduc aminte, din clar-de-lună. Spuse: *Eu sunt Jastrebov. Și tu ești Jastrebov. Știi cine l-a ucis pe Jastrebov? Cine?* - am întrebat și am așteptat să-mi răspundă... însă el dispăru. M-am frecat la ochi și el... lucea, ca o frescă, pe geamul închisorii. Era el, dar era și frescă. Zise: *Ți-i voi arăta pe trădătorii Kosovo-ului... pe trădătorii autohtoni, cum bine le-ai spus tu la judecată.* Și de parcă era geamul o pânză de cinema, pe el începură să defileze tot felul de chipuri, chipuri vii și nu fotografii. Se schimbau rapid și nu le puteam memora. Aveau cu toții ochii legați cu pânză neagră. Și spuneau cu toții aceleași cuvinte: *Vom răsuci beregata hegemoniei velikosârbe, vom răsuci beregata hegemoniei velikosârbe...* Iată-l pe judecătorul meu! - am sărit eu în pat când mi se păru că recunosc una dintre aceste imagini. Însă atunci și judecătorul Tasić și toți ceilalți care s-au perindat înaintea lui au năvălit înapoi și, îmbrățișați, porniră pe sticlă o horă. Cine-s ăștia? - l-am întrebat mirat pe Ljuba. *Orbii sârbi. Conducătorii. Fantezia lui Domanović* - strigă el, însă nu-l mai vedeam pe geam. Clarul de lună se mutase pe tavan, deasupra mea. Și-mi vorbea de sus: *Ei au ucis Kosovo-ul și pe Jastrebov. Știi cine a tras în noaptea aceea la Đakovica?* Nu știu, doar bănuiesc... - am tăcut eu, deoarece flacăra începuse să se legene în geam. Două persoane, le cunosc pe amândouă. Halit Berișa și arnăutul acela plin de ifose care, cu pușca în mână, s-a plimbat prin fața tatălui lui Ljuba... și această pușcă se contura pe sticlă. Halit Berișa l-a sugrumat pe Jastrebov, iar acesta cu pușca în mână, pe maiorul Rašović! Futu-vă țâța mării voastre de criminali! - strigai eu pe cei doi, dar Halit Berișa rânji: *Eu sunt pentru mareșalul Tito și pentru frăție și unitate... da, pe cuvânt de comunist!* Poți, Ljubo, să trași cu ochiul prin viitor?

- mă holbam eu la tavan și respiram greu. La fel ca în trecut. Ilija. Spune-mi, te implor, ce se va întâmpla cu Berișa, ce se va întâmpla cu Kosovo? *Viedi sorarabi beredi Kosovo! Ce spui? Eu înțeleg doar ultimul cuvânt. Aceasta, Ilija, este limba Domnului. Așa se vorbește aici!* Tradu-mi, te rog. *Asta nu se poate. Dar... ai auzit, Dumnezeu i-a dat Kosovo-ului numele de Kosovo!* Și cum spuse asta, se desprinse de tavan și apărură scânteind pe patul în care dormea Miraș. Și spuse cu voce tare: *Spune-i nașului tău, Paisie, că eu niciodată nu mă voi îmbrățișa și nici nu mă voi împăca cu Halit Berișa!* Prinse a răsuna întreaga încăpere și eu m-am speriat să nu-i trezească Ljuba pe deținuți. Nu am spus nimic, însă el înțelese ceea ce am gândit. Zise: *Auzi și vezi doar tu, ei nici nu văd, nici nu aud!* Continuă și mai tare: *Libertatea, Ilija, e de la Dumnezeu poruncă. Libertatea nu se pleacă dinaintea ne-libertății și stăpânilor acesteia. Dumnezeu nu se află în grumazul ce sub rău s-a plecat. Dumnezeu se află pe frescele sfinților ce străjuiesc cu sabia scoasă la mănăstirea Visoki Dečani. Dumnezeu se află în puterea cea dreaptă și nu în rugăciunile deșarte. Dumnezeu ne-a dăruit nouă Kosovo, Dumnezeu a dat numele de Kosovo și Dumnezeu vrea să-l apărăm. Dumnezeu ne recunoaște drept poporul său și pentru Gračanica, pentru Dečani, pentru Lazar, pentru Obilić, pentru bătrânul Bogdan și cei nouă Jugovici ai săi. Dumnezeu este preschimbarea mâniei în iubire, dar și a iubirii în mânie, și a cernelii în sânge, și a îndurării în sabie, și a bisericii în cazarmă, dacă nu există un alt drum să învingă Adevărul și Halit Berișa să nu devină stăpân. Dumnezeu se află în acea vorbă a lui Njegoș: Ivan închină paharul pentru răzbunare, cu sfânta băutură a lui Dumnezeu cel botezat! Tu, dragă Ilija, ești acum tatăl fiilor mei și alor tăi. Beți vin doar din potirul, din sfântul potir al lui Njegoș!...* Liniște. Deodată, liniște... Pe pat, nimeni, pe tavan nimeni, pe geamuri nimeni.

Despre acest vis, despre această realitate ce mi s-a arătat ca un vis nu îndrăznesc să spun nimănui de la Melcul. Nici chiar Milicei, chiar dacă, o dată, să nu audă gardianul, ea îmi relată în șoaptă cum că se întâmplă ceva ciudat cu fiul ei mai vârstnic, Boško. Va trebui să-l ducă la psihiatru: își imagina că el poate vorbi cu morții! La care i-am spus că pubertatea era de vină și va trece totul și fără doctor. Singur, însă, mă scufundam în misticism. Simțeam totuși nevoia imperioasă de a citi din nou Evanghelia. Unde ascunsese directorul Hodžović cărțile din salteaua mea? L-am rugat pe supraveghetorul Zeka să le găsească. El îmi spuse că Hodžović i-a dat Evangheliei mele foc! L-am rugat pe Miraș să-mi facă rost de o Biblie, de *Noul și Vechiul Testament*, fiindcă Suleiman Hodžović nu îndrăznește să dea foc și cărților lui.

- Bine, îți voi face rost de victoria iudeilor - promise el, însă era dezamăgit de ceva.
- Ce e cu tine? Nu cumva ești supărat pe mine? - l-am întrebat.
- Lasă asta... ești un om deștept... cum de nu sesizezi înșelătoria?
- Care înșelătorie?

- Acest Isus Nazariteanul al tău, acest Mântuitor care le aduce robilor și nefericiților victoria este un Dumnezeu străin și o cale greșită înspre valorile și idealurile jidovilor. Mulțumită lui, Iudeea a pus Roma cu umerii la pământ și a prefăcut în realitate setea sa de răzbunare - tună Miraș și-n cuvintele lui l-am recunoscut pe Nietzsche.

- Evreii l-au răstignit pe evreul Isus pe cruce și l-au declarat drept dușman al lor, pentru ca ceilalți să muște din momeală și... și, asta este, de fapt, măiestria magică a marii politici a răzbunării, dragă Ilija!

- Din Nietzsche - am răspuns eu - a izvorât ura și nu mintea, când a scris asta. Evreii sunt... ne sunt frați, soarta ne este la fel.

- Roma împotriva Iudeii și Iudeea împotriva Romei! - își desfăcu Miraș brațele, de parcă nici nu auzise ceea ce i-am spus. - În istoria de până acum nu a fost un eveniment mai important

decât această neînțelegere mortală. Romanii au fost puternici și distinși, mai puternici și mai distinși nici că au existat nici în vis. Evreii erau un popor de clerici și prooroci geniali, însă nu atât de geniali ca romanii. Și cine a învins? Mulțumită celor ce s-au petrecut pe Golgota, în curând aristocratica și filosofica Romă va începe să se încline dinaintea unei evreice și a trei evrei: a tâmplarului Isus din Nazaret, mamei lui Maria, pescarului Petru și țesătorului Pavel! - mă privi el dojenitor.

- Singur ai recunoscut că niciodată nu ai citit Biblia. Nu judeca ceva ce nu cunoști.

- Dar Golgota sufletului nobil - se făcu el a nu fi auzit - s-a mai întâmplat cel puțin de două ori: prin revoluția franceză din 1789 și prin ceea ce s-a întâmplat în 1917 în nefericita Rusie. Niciodată nu a răsunit atât de mult pământul de strigătele și entuziasmul mulțimii... Pe noi - zise pe neașteptate - acest nazaritean ne-a ucis la Jasenovac! Și tot el ne ucide azi în Kosovo!

- Tu îți dai seama ce ai spus?! - am sărit eu. Cum de nu ți-e frică... fă-ți cruce! - tremuram eu dinaintea lui așa cum, atunci, la tâmplărie, în fața mea, tremurase Paisie.

- Roma catolică, Vaticanul catolic - nu se tulbură el în mod deosebit - a ucis la Jasenovac cel puțin un milion de sârbi! Roma unuia pe nume Seneca ori chiar a acestui Pilat din Pont nu ar fi făcut niciodată una ca asta.

- Revino-ți, omule! - am zis eu mai calm. Isus Hristos nu a locuit niciodată la Vatican. Isus Hristos a fost ucis chiar la Jasenovac! El... arnăuții taie astăzi trupul lui în bucăți și-i ascund leșul, pus într-un sac cu pleavă, undeva în Albania!

- Este posibil... iartă-mă - se fâstâci el, de parcă regreta. - Totuși... totuși, învățătura lui Isus și a lui Marx corespunde perfect cu aceste nimicuri, cu aceste mărunțișuri, cu faptul că ei aprind biserici, că scuipă pe duh și cultură, că urăsc și scârnăvesc tot ceea ce e mare!

- Tot ceea ce este mare și mareț în Kosovo a fost ridicat în slava lui Hristos. Asta dă rămă arnăuții, fiindcă strălucirea mănăstiri Gračanica și Dečani deranjează vederii lor atrofiate! De pe chipul lui Hrisos din Kosovoul sârbesc ei ar sfâșia și ar sfărâma fiecare piatră a constructorului, orice urmă a picturii, orice pas regesc, mormântul vitejilor, zapisurile monahilor și poezilor, litera legiuitorilor, tot ceea ce este prezent în jurul sfinților. Ei ar acoperi toate acestea cu pășuni pentru bivolițe și cu haremurile lor. Ei ar... nu, Miraș, când tu-l așezi alături de ei, tu amarnic îl umilești pe Hristos... Dar nici pe Marx nu-l înțelegi. Nu vezi prăpastia dintre Marx și cei care urlă că sunt marxiști, așa cum nu vezi aceeași prăpastie între Hrist și Vatican!

După cum am mai spus, la Melcul primăvara a fost așteptată cu bucurie. A dus cu ea gerul, tusea, reumatismul, amorțeala, ceața, epuizarea pricinuită de aceeași hrană. A adus căldura, lumina între ziduri, legume pe mesele din cantină, rândunici din Africa, o anume dispoziție generală și surescitare. Și-n această a șaptea primăvară a mea la Melcul se reînnoi totul, însă buna dispoziție se stinse. O umbră de prevestire sumbră acoperi fețele celor din închisoare. Ascultam în fiecare seară știrile și mergeam la culcare nemângâiați, însoțiți de tot mai puține speranțe. Ne-au rărit scrisorile și vizitele, iar deținuților-liberi le-au interzis ieșirile. Gardienii dintre metereze băteau și percheziționau mai des, iar gardienii de pe ziduri își puseseră căștile. Amuțiră glumele și aproape toate discuțiile. Până și Miraș Bradović se retrase și se liniștise.

Pe neașteptate, în ziua de duminică, 4 mai, înainte de răsăritul soarelui, începu să răsună clopotul închisorii, iar după el și sirena de alarmă. Ne alungară din staționarul de zi, din staționar, din closet, și ne mână ră pe teren, unde ne aliniară. Am așteptat mai mult de o oră. În cele din urmă, sosi directorul Suleiman Hodžović.

- Tovarăși deținuți! - începu el încet, cu vocea frântă. - Tovarăși deținuți, trebuie să vă comunic o veste groaznică, o veste grea, o veste crudă, o... o... - izbucni Hodžović în plâns. - Cel mai mare fiu, cel mai mare geniu al nostru, fierarul nostru... fierarul victoriilor noastre, viitorul nostru, forța noastră, cel mai iubit, unicul nostru... - gemu el puternic și-și șterse fața cu batista - A murit tovarășul Tito! - abia îngăimă el și se prinse cu amândouă mâinile de cap.

Noi tăceam. Plângea directorul, plângeau gardienii, iar noi tăceam. Eram triști, abătuți, însă tăceam. Directorul se opri din plâns. Era la doi pași de mine. Avea fulgere ucigătoare în priviri.

- Banditule! - urlă la Miraș. - Jubilezi în sinea ta, banditule!
- Eu sufăr. Eu sufăr cumplit, tovarășe director! - zise Bradović cu tristețe.
- Cine ești tu?, Hai, să auzim!
- Eu, tovarășe director, sunt banditul popular, dușmanul poporului.
- Cine a murit?
- A murit fiul nostru, cel mai mare fiu al nostru, voievodul nostru veșnic care va trăi veșnic!
- urla tristețea în vocea lui Miraș.
- Și-atunci de ce nu plângi, futu-ți soarele mă-ti?! - i se înfipse în față directorul Hodžović.
- Nu pot... nu pot fără permisiunea ta - spuse Bradović.
- Banditule! Reacționarule - țipă directorul. - Plângeți. Haide, plângeți cu toții! - privi el la ceas. - Aveți timp un minut!

Bineînțeles, noi eram îndurerați și eram deja gata cu toții să izbucnim în lacrimi, însă deținuții, din obișnuință și teamă, nici măcar să plângă nu îndrăznesc fără comandă. Și de cum am primit această permisiune, ba chiar ni se ordonă să plângem, începură să ne curgă lacrimile șiroaie pe obraji și rândurile lungi și strânse de deținuți se cufundară în bocete și suspine isterice. Această văicăreală îi cuprinse ca o boală și pe bandiții ai căror ochi erau cei mai uscați, iar inimile, cele mai tari.

- Așa, bandiților! Așa, bandiților! - se bucura Hodžović. - Ia te uite... criminalul, ia te uite răufăcătorul! - se holbă el la un deținut robust, pe care-l întâlneam la cantină însă nu-l cunoșteam mai de aproape. - De ce nu plângi, futu-ți soarele mă-ti!? - urlă directorul și din doi pași fu dinaintea acestuia.

- Nu pot, tovarășe director! - recunosc speriat deținutul.
- Care va să zică tu te bucuri?
- Nu mă bucur, tovarășe director.
- Și-atunci de ce nu te vaiți, futu-ți soarele mă-ti?!
- M-aș văita, mă forțez, dar... dar... - începu acesta să se bâlbâie. - Nu am vărsat nici o lacrimă nici când mi-a murit mama.

- Mi se rupe mie de maică-ta, măi, criminalule! A murit... a murit... astăzi plâng toți oamenii cinstiți, dar și cei necinstiți sunt îndoliați. Astăzi a dispărut... și tu îndrăznești să o compari pe maică-ta cu această pierdere comună !

- Mama e mama, tovarășe director!
- Maică-ta e un căcat... și tu ești un căcat... plângi, mă, futu-ți soarele mă-ti!
- Mama mea este... mama mea este... - îi tremură acestuia falca de jos.- Tu ești un căcat și căcat e și cea care te-a născut pe tine, nu pe mine!
- Zeka, ia-l! - urlă Hodžović. - Fute-i, Zeko, totul până-ntr-a șaptea spiță! Să țină minte, Zeka, această zi tristă și să... - mai trase directorul urlând o înjurătură.

Robustul Zeka îi legă banditului mâinile și-l duse într-unul dintre izolatoare. Cu urechile ciulite, am ascultat vreme îndelungată vaietul banditului. Seara, la cină, se auzi însă o împușcătură!

Supraveghetorul Zeka fu găsit în celulă, strangulat. Lângă el zăcea banditul, la fel de nemișcat și vânăt de la lovituri. A răbdat palmele și loviturile lui Zeka și Zeka s-a așezat, se pare, să-și aprindă o țigară. Banditul a sărit atunci asupra lui, de la spate, și a cuprins cu mâinile legate în față gâtul supraveghetorului. După care a desfăcut tocul pistolului lui Zeka, a pus degetul pe trăgaci și a prins țeava între dinți. Auzind împușcătura, gardianul de pe coridor a fugit de îndată în celulă. Lângă cele două leșuri încă mai fumega o țigară.

Timpul își făcut efectul și totul fu uitat. Celor care erau conduși la izolator nu li se mai legau mâinile în față, ci la spate. Lui Milivoj din Velimlje îi fu redusă pedeapsa și el își luă rămas bun de la Melcul pe la începutul lui decembrie. În patul lui, de jos, m-am mutat eu. Lui Miraș îi muri mama, Krstinja. Pe Obrad din Budva îl anunțară că nevasta, pe care nu o mai văzuse de patru ani, îi născuse un fiu. Între timp, a venit Milica să-mi ureze un an 1981 fericit. Era fericită: în aprilie va părăsi apartamentul socrului și se va muta într-al său, primit de la Căile Ferate...

Pe neașteptate, și primăvara următoare aduse cu sine o anumită stare de nervozitate și-i agită pe gardieni. Hodžović, întunecat, puneă să fim mereu numărați și percheziționați prin celule. Până la noi ordine, ne interzise și vizitele. Întări paza pe zidurile Melcului. Ne rodea și teama, și curiozitatea. Prin ziare, nici o veste neagră. Nu se mai aștepta nici o moarte care să îndurereze întreaga lume. Nu începuse nici războiul. Nu era nici o revoltă, deși martie era luna puciurilor.

- Tovarășii deținuți! - ni se adresă Hodžović abia pe la jumătatea lui aprilie. - În Kosovo a izbucnit contrarevoluția!

De data asta el nu suspina, iar noi nu tăceam. Îi spuneam directorului că nu suntem animale, că ne uităm la televizor și citim ziarele. De ce nu ne-a spus asta în martie? Sau are cumva să ne spună ceva ce nu se află prin ziare?

- Pretind o atenție și o disciplină de fier - spuse Hodžović. - Naționaliștii și hegemonii velikosârbi jubilează acum. Sub masca formală a apărării ființei naționale, ei vor acum să se târască afară de prin vizuinile lor antirevoluționare și procețnice. Noi îi vom întâmpina pe acești bandiți...

- Mai încet, Suleimane! - se zbârli Miraș Bradović. - Scrie prin ziare că în Kosovo s-au răsculat arnăuții. Eiucid pe-acolo sârbii, siluiesc copii sârbi, îi castrează pe nou-născuți, strangulează lăuzele! Ei cer republică arnăuțească și unirea cu Albania. Asta scrie prin ziare, Sulia. Iar tu... iar tu ai pus totul pe seama sârbilor!

- Eu am pus totul pe seama naționaliștilor și hegemonilor. Partidul nostru nu va permite niciodată revanșismul și ura față de poporul frate albanez! Și să știi... ascultă-mă bine, Miraș. Cu mine va avea de lucru fiecare dintre voi care se uită cruciș la vreun deținut albanez ori încearcă să se poarte cu el ca un sârb!

- Ba tu să mă ascuți pe mine bine, Suleiman! - izbucni Miraș, însă fără prefăcătorie, ci pe față. - Din poarta acestei închisori, unde tu comanzi, se vede biserica aceea părăsită din Martiniciei mei. Când, în urmă cu o sută și ceva de ani a atacat Omer-pașa Latas Muntenegrul, în biserica aceea s-au baricadat treizeci dintre Bradoviciei mei. Au pierit cu toții, dar au omorât înainte de asta cinci sute de turci! Acești Bradovicii... - ieși Miraș din formație - au pierit acești Bradovicii pentru ca tu să-mi interzici astăzi să fiu sârb?

- Eu... eu nu-ți interzic asta - parcă se sperie Hodžović. - Îți interzic doar să-i urăști pe albanezi și să faci pe sârbul! Îți interzic ideile velikosârbe și procetnice... și nu nuiți, unul dintre frații tăi a fost cetnic și a pierit ca un trădător! - prinse directorul curaj.

- A pierit, fie iertat, ca un contrarevoluționar - își puse iar Miraš masca de actor, de parcă se afla la teatru. A fost contrarevoluționar, dar nu a fost trădător.

- A fost, a fost! - zise Hodžović cu asprime. - A fost cel mai mare trădător posibil!

- De fapt, adevăr grăiești - recunosc Miraš. - Acest răposat frate al meu, rușine să-i fie, l-a trădat pe Stalin, l-a trădat pe Marx, l-a trădat pe Enver Hodja, l-a trădat pe...i-a trădat pe toți fiii babei Kristina. Să-i fie rușine, a fost un mare trădător! Dar... dar acest frate al meu nu a trădat Kosovo, măi, Sulia. Asta au făcut alți trădători.

- Eu am spus ce am avut de spus, iar tu ai recunoscut! - îl amenință Hodžović subtil și plecă.

HOMER ȘI BISMARCK, ÎN POSTURĂ DE SÂRBI

Închisoarea Melcul se transformă în Kosovo. În ateliere, în staționarul de zi, în dormitoare, în plimbarea în cerc - povesteam cu toții despre Kosovo. Cimitirul sârbesc din Đakovica, dărâmat. Au siluit o fată sârboaică la Priština. Citeam în ziare că au scârnăvit cu fecale frescele sfinților din biserica mănăstirii Gračanica. Au siluit trei călugărițe. Au tăiat livezile. Au scos ochii bouului mănăstirii. Copiii albanezi au ciuruit un bătrân cu cuțitele - citim noi în ziare... Aflăm și de grozăviile trecute, despre care nu s-a spus nimic înainte. Am aflat mult mai multe decât ceea ce știam trăind la Prizren decât am ascultat de la Ljuba ori decât ce-i scria el din Đakovica țarului rus. Un oarecare Bacić mărturisea în ziar cum, în toamna lui 1978, trei arbanași l-au atacat pe proprietatea lui, l-au împuns cu furcile și, crezând că e mort, l-au urcat pe cal și l-au dus peste graniță, în Albania. A fost atunci, povestea el, o noapte furtunoasă, astfel că răufăcătorii s-au rătăcit și au dat peste grânicerii sârbi. Nimeni, zicea acest Bacić, nu a pornit vreodată vre o anchetă... Abia acum se scotea la lumina zilei faptul că arnăuții aprinseseră Patriarhia din Peć. Puternicul aparat de stat nu a putut, din păcate, să-i găsească pe piromani. A vrut, dar nu a putut. Abia acum se afla că un întreg ținut din Metohia, presărat cu morminte sârbești vechi de o mie de ani, a fost dăruit Albaniei și acoperit de un lac artificial. Mâlul albanez a acoperit dovezile cum că sârbii ar fi trăit vreodată aici...

Abia acum se afla... De crimele fraților Dautai și Halit Berișa încă nu se afla. Nici un cuvânt prin ziare despre asta și nici despre cum și de ce am fost eu osândit. Le va veni rândul - mă bucuram eu - și lui Ljuba, și lui Srđan, și lui Mitar, și mie, și văduvei Maria Lučić căreia i-a dispărut fiica încă din 1969. Spera și acum Maria, de mai era vie? Prea lungă era lista celor dispăruți și a celor cărora li s-a pus pumnul în gură în trei luni, în trei ani, în trei veacuri, pentru a încăpea toată în ziar.

- Cum poți să taci... cum de nu ți-e rușine? îl atacă Miraș pe bătrânul Safedin Limoni, în staționarul de zi.

Despre Safedin știam doar că era din satul Stublica, lângă Gnjilane, că a ucis patru dintre conaționalii săi care îi *erau datori cu sânge* și că a fost osândit la 15 ani. Își omorâse datornicii la Gusinje, astfel că nici nu fusese judecat în Kosovo. Vorbea curgător sârbește, fără greșeli în accent ori caz.

- Pe mine, prietene, nu mă interesează ceea ce scriu ziarele - răspunse Safedin.

- Dacă ar face frații mei, cei de un nume cu mine ori vecinii ceea ce fac ai tăi, eu aș muri de rușine. De-aș fi în locul tău, eu m-aș spânzura! - se înfoie Bradović.

- Fii atent, prietene, nu vorbi aiureli! - se înfoie și Safedin Limoni. - Eu nu te-am jignit pe tine cu nimic.

- Mi-ai luat Kosovoul, mi-ai siluit Kosovoul, mi-ai scârnăvit cele sfinte, mi te-ai căcat pe obraz, pe lumânarea de botez, pe numele... auzi la el, nu m-a jignit! - sări Miraș. - Încă mă mai ameninți, încă mă mai și ameninți! - se ridică el deasupra lui Safedin și deținuții se îmbulziră la

masa la care se confruntau cei doi. Printre ei se aflau și douăzeci de albanezi din Muntenegru, din Plav, Gusinje, Bar, Podgorica, Ulcinj.

- Nu te ameninț, prietene - se eschivă Limoni. - Doar te rog să nu mă jignești și să judeci pe bună dreptate. Și noi am pățimit multe din partea voastră.

- Dar când asta și unde, pentru Dumnezeu? - se așeză Bradović.

- Pe vremea Serbiei. Pe vremea celeilalte Iugoslavii. Îți sunt martor viu nenumăratelor voastre crime! Ceea ce se petrece astăzi este răzbunare, o răzbunare poate prea blândă, prietene!

- Exact, tată Safedin! - îl aprobă unul dintre deținuți - unul nou, atunci l-am văzut pentru prima dată.

- Să auzim despre ce crime este vorba - m-am amestecat și eu în discuție.

- Ești prea tânăr, doctore, să-ți amintești de hegemonia sârbă - spuse bătrânul. - Există însă mulți martori vii, există multe cărți... totul e scris în cărți.

- Poți să te fuți în ele! - aruncă unul dintre gardieni. - Omul îți spune frumos să înșiri aceste crime: s-a întâmplat atunci și atunci, asta și asta, aici și aici.

- Nu știi, fiule, de unde să încep - îl privi Safedin fix pe gardian.

- De unde și-e mai ușor! - îi răspunse gardianul cu asprime și se uită să nu cumva apară pe neașteptate Hodžović. Era duminică și el nu venea aproape niciodată duminica. Teama însă îl determină pe acel tânăr să fie atent.

- Pe noi ne-au căsăpît sârbii în războaiele balcanice, la Uroševac, la Međara, la Debar... despre asta mărturisește și Dimitrije Tucović în cartea sa *Serbia și Albania* - începu Safedin, de parcă se afla la catedră. - Nouă ne-au răpit sârbii pământurile și au mutat pe ele străini din Muntenegru, din Bosnia, din Lika și Herțegovina... - porni bătrânul să tușească. - În cealaltă Iugoslavie nu am fost decât țapinari și slugi. Nu am fost niciunde reprezentați în această stăpânire. Ne-au interzis legile și obiceiurile, iar statul făcea planuri cum să ne mute în Turcia ... - îl măsură el pe gardian satisfăcut. - Mai sunt multe, dar ajunge și-atât.

Gardianul roși de neștiință și nepuțință. Câțiva deținuți albanezi porniră să vorbească veseli, se apropiară de Safedin și-l bătură pe umeri. Miraș adormise. De cum tăcea, de cum nu se afla în centrul atenției, el începea imediat să picotească. Mă gândeam: de unde bătrânului Safedin atâta stăpânire de sine și locvacitate?

- Dumneavoastră mințiți, domnule! - strigă un lungan. Fusese adus la Melcul în urmă cu vreo trei-patru zile și încă nu știa cum trebuia să se comporte. - Eu mi-am dat doctoratul cu războaiele balcanice. Eu știu toate numele și prenumele tuturor șiptarilor uciși în Uroševac, la Debar și Merdar!

- E, fiule, nu mint! - răspunse Safedin. - Și eu îmi aleg cuvintele... știu și să... - își termină amenințarea cu privirea.

- Albanezii voștri... la Merdar, albanezii voștri îi dau cuvântul locotenentului nostru Milan Popović și însoțitorilor lui că pot veni în siguranță la tratative - ajunse lunganul împingându-se până la masă. - Îi întâmpinără pe cuvântul dat... pe cunoscutul vostru cuvânt dat și-i căsăpiră pe toți! Atunci noi am replicat... am împușcat douăsprezece albanezi... cap pentru cap, nici o unghie mai mult.

Gardianul îl sculă pe unul dintre deținuți, să se așeze lunganul.

- Ați împușcat oameni nevinovați - răspunse Safedin cu asprime.

- Iar la Uroševac... acolo s-a întâmplat același lucru. Frunțașii albanezi au ieșit dinaintea locotenentului sârb evreul Moshe Amar cu pâine și sare... De cum au lăsat armele jos, ai voștri i-au legat și i-au căsăpît!

- De unde știi... tu ești un mincinos! - îi aruncă în față unul dintre deținuții albanezi.

- Nu înjura omul! - strigă Safedin la el. - A dus pâ râul la moara lui, dar știe mult mai multe ca tine.

- Armata sârbească a intrat a doua zi în Uroševac și a împușcat optzeci și șapte de albanezi. Și din nou cap pentru cap!

- Din nou v-ați răzbunat pe oameni nevinovați! - răspunse Safedin.

- Comandamentul sârb interzisese răzbunarea oarbă. Dar... spuneți și voi, dacă vreo armată din lume ar fi dat peste optzeci și șapte de tovarăși de-ai săi căsăpiți, s-ar fi comportat altfel?!

- Poate da... poate ar fi putut - răspunse Safedin, nesigur.

- Ar fi putut, însă numai să fi fost și mai brutală, să nu se oprească la numărul tovarășilor uciși! Armata sârbă... descoperiți-vă în fața acestei armate, domnule! La Debar, lumea s-a minunat de această armată... da, chiar la acest Debar de care vorbiți - se precipită lunganul.

- La Debar, tinere, a fost ucisă multă sărăcime de-a noastră! - ridică Limoni vocea. - La Debar mi-au omorât unchiul. Te rog să nu-mi pomenești de Debar.

- În noaptea dintre 20 și 21 septembrie 1913, asupra a 1 200 de soldați ai Regimentului 19 s-au năpustit mișelește 10 000 de arnăuți - turnă lunganul la cifre. - A fost un masacru! Regimentul a rămas fără 854 de soldați, subofițeri și ofițeri. Au împiedicat masacrul total unitățile sârbești din vecinătate... Iată, domnule, ce s-a întâmplat la Debar.

- Și cu ce am uimit lumea, pentru Dumnezeu? - se auzi Miraș, pe care nu l-am observat când s-a trezit. - După cele povestite, acolo albanezii ne-au mutilat!

- Lumea a fost uimită că armata noastră a renunțat la răzbunare. Însuși comandantul aceluia regiment măcelărit, locotenent-colonelul Radonjić, a rugat comanda supremă să-i mute, pe el și pe martirii scăpați cu viață, în altă parte, să nu fie astfel tentați să se răzbune. Acea scrisoare a lui...

- Prostul! - strigă Bradović.

- Ce spuneți? - se miră lunganul.

- Acest locotenent-colonel Radonjić a fost un prost obișnuit! În locul lui eu nu aș fi lăsat nici șarpele sub piatră!

- Nici eu, pe onoarea mea - aprobă gardianul părerea de rău a lui Miraș pentru faptul că la Debar nu se ajunsese la răzbunare. - Dar tu ce ai făcut? - îl întrebă apoi pe lungan. - La cât ai fost condamnat?

L-a denunțat prietena lui, zise, fiindcă a povestit de față cu ea cum că și partizanii au săvârșit crime. Lui i-au aruncat, la Žabljak, în fântână, bunicul, mătușa și încă vreo patru din familie. Acestea sunt faptele, spuse, și ele nu se pot ascunde de istorie. Nu a primit mult, în total doi ani și jumătate. Va rezista, adăugă, fiindcă, pentru nimic, oamenii rezistă și mai mult. L-am întrebat de nume, de ocupație, de unde este. Numele, zâmbi, îi era Novak, iar el era din Kosovicii. Ai lui erau din Šavnik. Până la arestare lucrase la Podgorica, la Institutul pentru cercetarea istoriei contemporane.

- Am fost adus aici - îi zâmbi el străjerului - pentru reeducare. Când ies de la Melcul, să nu știu ceea ce știu și că nu este ceea ce este.

- Ține tu aproape de mine - zise Miraș. Te vei reeduca și te vei cuminți... să nu-ți faci probleme pentru asta, Kosović.

Abia ce venise și despre Novak Kosović știam totul. Și că avusese o prietenă spioană, și că i-au aruncat bunicul în fântână, și că era născut în 1950, și că mai avea frați și două surori, și că

era doctor în știință, și că la Melcul va fi pantofar. Safedin se afla deja la Melcul de douăsprezece ani: omorâse patru persoane, era de loc din Stubljica, a pierdut un fiu... altceva nu mai știam. Mai avea și alți fii? Îi era nevasta în viață? Când s-a născut? Unde a învățat așa de bine sârbește?

- Cu ce te ocupai înainte de război? - l-am întrebat pe Safedin.

- Judecător - răspunse el. - Avocat și judecător.

- Când ți-ai luat licența?

- În douăzeci și nouă.

- La Belgrad?

- Unde altundeva dacă nu la Belgrad. Pe noi ne considerau atunci drept animale, noi nu aveam școlile noastre înalte... Doi ani după facultate, am lucrat la un avocat... la... bătrânețe deșartă, i-am uitat numele. Un timp am avut propriul meu birou de avocatură, la Valjevo, iar înainte de război... în vara lui treizeci și șapte, am fost instalat judecător la Prizren.

- După teoria lui Miraș Bradović, cunoscut și sub porecla de...

- Te rog, Miraș - l-am oprit eu. Mă îndemna dorința să dovedesc ceva din ceea ce am ascultat de la Ljuba și să discut cu Safedin.

Au existat pe vremea aceea - întrebai eu - ofițeri, parlamentari, senatori de naționalitate albaneză? Au existat, însă puțini - răspunse el. Au existat președinți de comune albanezi? Rar, foarte rar - spuse Safedin. În raionul Đakovica - am spus eu - din opt președinți de comune șapte au fost șiptari. E posibil - spuse Safedin. Existase pe lângă fiecare judecătorie sârbească și câte un cadu? A existat - răspunse Safedin. El însuși - adăugă el - a fost cadu vreme de șapte luni.

- Tu, Safedin, ai spus mai devreme că sub stăpânirea velikosârbă nu ați fost niciunde reprezentați.

- Ei ne-au luat pământul - răbufni el cu ură.

- Asta nu a fost un rapt, ci reforma agrară. Înainte de toate, a fost împărțit pământul nimănu, respectiv așa-zisele proprietăți împărătești... e-adevărat, Safedin? - l-am privit eu în ochi, însă el nu răspunse. - Aceste pământuri împărătești au fost împărțite atât sărăcimii albaneze, cât și celei sârbești. Coloniștii, ori străinii, cum le spui tu, au primit exclusiv terenuri pline de mărăcișuri sălbatice, imașuri și povârnișuri stâncoase. Așa a fost, Safedin?

- Beii noștrii au fost jefuiți! - răspunse el.

- Drept spui. Aproape șapte mii de agale și bei ai voștri.

- Și tatăl meu a fost unul dintre aceștia - își reveni Safedin.

- Acești șapte mii de bei și-au pierdut feudele, așa este. Fiecare palmă de pământ care li s-a luat le-a fost plătită în aur și la prețul pe care l-au fixat ei înșiși. A primit sau nu tatăl tău aurul, Safedin?

- A primit, însă, totuși, a fost un rapt. Acel pământ el nu l-ar fi vândut de nu ar fi fost forțat.

- Regatul Iugoslaviei a abolit în Kosovo și Metohia relațiile sociale anacronice. Acest stat a introdus principiul de drept europene și a pus capăt anarhiei seculare a turcilor și arnăuților - spuse Novak Kosović. - Cât despre strămutarea arnăuților în Turcia... da, a fost studiată și această posibilitate. Numai să nu uitați...

- Nici o grijă, asta nu vom uita niciodată - dădu Safedin din mână.

- Nu uitați - continuă Kosović - că treaba asta, cu strămutatul, a fost oferta Turciei. Turcia a insistat foarte mult. Trebuie știut că...

- Povestești incorect - îl întrerupse din nou Safedin.

- Povestesc așa cum este - continuă Kosović netulburat. - Turcii au izgonit în jur de o mie de greci din Țarigrad și din orașele din Asia Mică, iar în 1915 și 1916, au ucis mai mult de un

milion de armeni. Atunci s-au gândit să populeze aceste pământuri creștine pârjolite. Li s-a părut că voi, că arnăuții sunt cei mai corespunzători... Turcii, stimate domn, știu cel mai bine de ce i-au ales chiar pe albanezi. În principiu, Regatul Iugoslaviei nu a avut nimic împotriva...

- Tu să nu-mi pomenești de acest regat - sări Safedin de pe scaun. În acest stat noi am fost țăpinari și sărăntoci - zise și, în clipa aceea, mi se păru că văd în el pe unul din cei doi țăpinari pe care i-am cunoscut în pivnița de vizavi de gimnaziul din Gacko.

- Șiptarii - am zis - au fost proprietarii aproape tuturor joagărelor, morilor, prăvăliilor, brutăriilor, hotelurilor și hanurilor din Kosovo și Metohia. E-adevărat?

- Noi - răspuse el - nu am avut universitatea noastră, drapelul nostru albanez, nu am avut țara noastră... autonomia noastră.

- Și nu ați siluit, nu ați furat, nu ați ucis, nu ați dărâmat, nu ați incendiat, nu-i așa ? - sări Miraș. - Multe drepturi naționale și obiceiuri v-au fost atunci interzise!

- Noi suntem și astăzi fără drepturi! - răbufni bătrânul. - Noi suntem străini pentru voi, ucigași, hoți... întoarceți capul când ne vedeți, de parcă am fi leproși! Și astăzi, prietene, există sărăcime în Kosovo. Jumătate dintre noi sunt analfabeți. Jumătate dintre noi sunt șomeri. Fiecare al patrulea moare în scutece... Ce dacă dorim o republică a noastră? Este o crimă să iubești Albania? Eu sunt albanez... eu cred că e normal ca sârbul, oriunde ar trăi, să iubească Serbia. Pe copiii noștri... - răsfoia el surescitat un ziar și arăta un raport despre judecarea unui grup de tineri albanezi din Priština - pe stundeții noștri îi aruncați la închisoare numai pentru că sunt albanezi și fiindcă doresc ca toți albanezii să trăiască într-o singură țară. Este corect acest lucru? - se holbă el la Miraș, respirând sacadat.

- Înțeleg dorința șiptarilor de a se uni - mi se făcu mie milă de el. - Eu, Safedin, am spus asta și la judecata mea. Însă nicidecum nu pot să înțeleg... voi acest noroc al vostru, de se poate numi noroc, vreți să-l dobândiți prin niște fărădelegi dinaintea cărora i se oprește omului răsufarea. Eu nu vreau... eu nu sunt de acord că studenții voștri sunt trimiși la închisoare pentru lozincile și cântecele lor. Însă nu eu sunt cel care-i trimit, nu noi îi judecăm, ci...

- Ci? - izbucni Safedin.

- Vânătorii de capre sălbatice și de urși. Ei, ei.. îi cunosc bine... îi vom vedea și-n această seară la televiziune. Ei comandă noaptea crimele și incendierile, iar ziua, de la tribune tapetate, îi acuză pe criminali și pe piromani, însă nu vor să-i aresteze și să-i pedepsească. Din cauza acelor lozinci și cântece îi arestează pe copii, pe propriii lor copii, pentru a-i umple pe șiptarii creduli și mai mult cu ură față de sârbi și pentru a-i ațâța la alte crime. Așa.. dragul meu Safedin, așa se face în fiecare mafie.

- Exact așa - strigă Novak Kosović. - Aceiași care umplu închisorile cu copii albanezi plâng a doua zi dinaintea Europei și lumii cum că asta au făcut sârbii. Voi faceți, de fapt, aceste lucruri - se întoarce el spre Safedin. - Cât despre sărăcia voastră... vă rog, domnule, pentru dezvoltarea și progresul Kosovoului Serbia dă până și negrul de sub unghie. De o jumătate de secol, se poate spune, le dăm șiptarilor și cu pumnul și cu șapca, iar voi...

- Mai bine ar fi fost - interveni Miraș - să fi dat numai cu pumnul. Și de acum așa vom face... numai cu pumnul, între coarne!

- Între coarne să o fut eu pe mă-ta! - înjură careva din grămadă. - Îți voi tăia gâtul, porcule!

- Hai, viteazule, să te vedem! - sări Miraș făcându-și loc în jur. - Arată-te, nu lătra pe la spate, fiu de cățea ce ești! Așa ați și învățat! Hai, să-l vedem pe acest viteaz arnăut care vrea să-mi taie mie gâtul!

Porni de la un deținut albanez la altul. Îl apuca pe fiecare de gât și-l întreba dacă acesta îl amenințase. Gardienii urmăreau în liniște. Nu recunosc nimeni înjurătura. Nu știa nimeni cine anume înjurase. Miraș se întoarse la masă. Unul dintre gardieni ne aminti că mai avem ceva mai puțin de o oră până la cină.

- Cu banii pe care i-a dăruit Serbia Kosovoului s-ar fi putut clădi un întreg Belgrad - continuă Novak Kosović. - Însă conducerea albaneză a vărsat aproape toți banii aceștia în prădarea proprietăților sârbești, în buzunarele sale și-n înmulțire. Producția de copii... vă rog, cea mai mare fabrică de făcut copii din lume se află astăzi în Kosovo. Cum să nu fiți analfabeți și șomeri, stimate domn? Faceți câte zece copii, ba chiar și treizeci, și cereți de la săraca Serbie să construiască pentru tot acest furnicar școli, spitale, fabrici. Câți copii aveți dumneavoastră? - îl întrebă pe Safedin.

- Șapte în viață - răspuse acesta cu mândrie. - Doi mi-au pierit, iar trei mi-au murit.

- Și câte femei aveți? Două, trei.. câte?

- Asta nu te interesează pe tine. Nu te lua de familia mea.

- Dacă albanezii cuceresc cu sulele și fărădelegile lor și Belgradul și alungă întregul popor sârb pe insula Ratna... potrivit teoriei lui Miraș Bradović, comuniștii sârbi ar flecări despre hegemonia velikosârbă și s-ar bate cu pumnii-n piept nu cumva să le fie jignit vreunul de-ai lor. Această *teorie*, comandată parcă, provocă râsete și ne mai însenină. - Până la victoria slăvitei noastre revoluții - Eu am avut la Sköder șaiszeci de mii de frați și de surori și poate și două sute de mii în întreaga Albanie. Pe toți aceștia Hegel mi i-a luat, pe toți i-a albanizat.

- Hegel?! - se miră zâmbind Novak Kosović. El încă nu înțelegea zigzagurile *cauzalităților istoriei*.

- Acest Hegel, dragul meu Kosović, l-a școlit pe Marx, Marx i-a școlit pe Lenin și Stalin, aceștia doi i-au școlit pe Duço și pe Miladin, iar aceștia din urmă pe Enver Hodja și pe Mehmed Shexu. Comuniștii noștri i-au creat pe comuniștii albanezi, i-au adus la putere, și mulți ani după război am hrănit întreaga Albanie... Acești frați de clasă au nimicit tot ceea ce a fost sârbesc în Albania și acum ne cer întreaga Metohie, jumătate din Muntenegru, jumătate din Macedonia, întreg Kosovoul... De când suntem, nimeni nu ne-a mutilat mai rău decât Hegel! - La asta *staționarul de zi* răsună de hohote, însă Miraș nu se opri. - Prin șaptezeci și patru, m-au înfundat un an la reeducare, fiindcă am spus că în Kosovo ar trebui interzise școlile albaneze, universitatea, guvernarea arnăuțească, drapelul lor. Judecătorul a spus că, după Hegel.. după Marx, așa ceva nu se poate. Dar, după același Hegel, hegelianul Enver Hodja poate să albanizeze două sute de mii de sârbi din Albania. Și poate amicul ăsta - arată el spre Safedin - să se vaite că-i oprimăm, că sunt lipsiți de drepturi. Și poate... poate - se înfurie Miraș - spune, bătrânule, au siluit sârbii albanezele între cele două războaie, au dărâmat geamii, au bătut copiii voștri... s-a întâmplat ceva din toate acestea?

- Nu s-a întâmplat - răspuse Safedin.

- V-am forțat după victoria revoluției noastre și a voastre?

- Nu, nici atunci. Însă nu e totul...

- Așteaptă, amice. V-am răspuns noi măcar și cu o palmă la violurile, crimele și jafurile voastre de după război?

- Nu știu - se încurcă Safedin. - Știu că nu ne-ați iubit niciodată și că întotdeauna am fost străini pentru voi. Voi sunteți un popor mai înzestrat, mai cultivat... deja prin asta suntem oprimați.

- Asta este - exclamă Miraș - cea mai mare minciună pe care ai scos-o astăzi

- Nu mă jigni, amice.

- Potrivit teoriei lui Miraš Bradović, cunoscut și sub numele de Nietzsche, niciodată cei cultivați nu i-au oprimat și nu i-au jefuit pe cei necultivați. Adevărul este chiar pe dos, bătrâne.

- Cum adică? - întrebă Safedin.

- Să zicem că omenirii i-au trebuit mii și mii de ani să ajungă până la telefon, până la avion, până la curentul electric și televiziune. Câți de Pitagora, Aristotel, Tesla, Heraclit, Spinoza, Punin ori Galilei au precedat aceste descoperiri? Și acum, peste noapte, pe gratis, fără nici un fel de eforturi și participare din partea lor, acestea sunt primite de triburile africane, de papuași, de albanezi... Potrivit teoriei lui Miraš Bradović, furtul spiritului și exploatarea inteligenței sunt lucrurile cele mai teribile!

- Dar cine spune că într-o bună zi nu vom da și noi naștere unui Tesla, Einstein ori Mendeleev?

- Pe voi v-ar trage înapoi asemenea oameni! Oameni asemenea lor nu incendiază patriarhiile, nu trag pe nimeni în țepă, nu violează, nu jefuiesc, nu mint, nu le scot boilor ochii, nu dărâmă mormintele, nu castrează copiii altor nații, nu nasc câte treizeci de copii... să nu dea Dumnezeu să aveți parte de o asemenea nenorocire!

- Ți-este inima plină de venin! - oftă Safedin. - Noi suntem un popor cinstit... uităm repede răul și jignirile, însă ținem minte multă vreme și cea mai mică faptă bună. Nu avem propriii noștri filosofi și oameni de știință, însă avem...

- Noi suntem iliri, noi ne tragem din iliri - îi sări în ajutor lui Safedin un arnăut negricios din Gusinje al cărui nume l-am greșit și care trăia la Melcul sub un nume fals și urât. Doar ce fusese adus la închisoare că s-a auzit de undeva că el, pentru un pariu, probabil pentru două mii de mărci germane, a mâncat două sute de grame de rahat omenesc și din această cauză, de fapt pentru jocuri de noroc și îmbogățire necinstită, a și fost condamnat. De cum s-a aflat acest lucru, nefericitul om primise porecla de Rahatul și astfel i se adresau până și gardienii. În primele zile, el s-a înfuriat, a înjurat și a amenințat, de câteva ori s-a și bătut cu deținuții, dar după aceea s-a mai muiat și a îndurat în tăcere batjocura, conștient că nu o putea opri. Vorbea răgușit și parcă din stomac, astfel că răufăcătorii puneau și asta pe seama acelui pariu. - Spune-le, tată Safedine, că ne tragem din iliri și că...am ajuns în Kosovo înaintea sârbilor. Spune-le că... - însă aici fu întrerupt de corul ironic.

- Hai, Rahatul - îl înțepă careva - să punem pariu pe un blid de rahat că tu nu știi nimic despre acești iliri ai tăi.

- Măi, animalule, eu am terminat liceul - zise Rahatul, răgușit, neluând în seamă ironia. - Noi suntem... noi avem cultura noastră veche... noi, spre deosebire de voi, nu am luat nimic nici de la greci, nici de la romani, nici de la bizantini. Noi suntem...

- Gura! - urlă Safedin. - Nu mă fă să roșesc dinaintea acestor oameni. Nu fi orb dinaintea geamiei Sofia și nici surd dinaintea lui Homer. Strămoșii tăi și ai mei s-au minunat de frumusețea mănăstirilor sârbești Gračanica și Visoki Dečani. Ei...

- Atât de mult s-au mirat încât au scos ochii reginei Simonida de pe fresca din Gračanica ! - îi scăpă lui Novak Kosović.

- Asta - zise Safedin cu mâhnire - a făcut un nebun. Poate.. poate l-au pus ori l-au mituit turcii. Voievozii albanezi au păzit vreme de cinci veacuri aceste biserici și mănăstiri ale voastre din Kosovo și Metohia.

Kosović contestă asta. Voievozii albanezi, spuse el, au apărat mănăstirile, însă nu pentru frumusețea acestora, ci pentru folosul lor propriu. Struguri, vin, țuică, miere de stup, fân... două

treimi, iar câteodată și mai mult, lua pentru sine, de pe proprietățile mănăstirești, voievodul-protector. Călugării erau iobagii și slugile lui personale. Starețul mănăstirii Visoki Dečani a trebuit să călătorească în Rusia și să cerșească aur de la țar pentru a-i plăti voievodului arnăut răscumpărarea. Despre o asemenea protecție a locurilor sfinte sârbești s-au păstrat multe documente, spuse Kosović.

- Noi nu ne înțelegem unii pe ceilalți - oftă Safedin. - Fiecare s-a legat de propriul adevăr. Asta se va preface într-o mare nenorocire!

- Știința istoriei nu dispune de nici o dovadă că albanezii sunt urmașii ilirilor - l-am bătut eu ușor pe Safedin pe umăr. - Strămoșii voștri au venit de undeva de prin Caucaz ori de prin Arabia - și de cum am spus asta, el îndepărtă scaunul și-mi împinse mâna de pe umărul său.

Atunci mi-am adus aminte de o scrisoare pe care a trimis-o răposatul Ljuba țarului rus și am tăbărât asupra lui Safedin. Am început de la Constantin Profirogenetul, istoric și împărat al Bizanțului. Acest om, am spus, nu a știut nimic despre albanezi în secolul al X-lea, cu toate că a povestit în detaliu despre popoarele imperiului său. El pomenește de albanezi doar în treacăt și asta ca despre niște triburi din zona Caucazului. În Caucaz, am adăugat eu, există și astăzi o regiune numită Arbania. Flecărelile despre originea iliră a șiptarilor sunt de dată recentă și sunt văduvite de orice fundament. Acest mit despre cum că albanezii se prezintă drept cei mai vechi locuitori ai Balcanilor a fost născocit pur și simplu pentru a face rost de documente pentru campaniile asupra ținuturilor sârbești. Primii albanezi au ajuns în Balcani abia pe la începutul secolului al XI-lea: asupra acestui fapt sunt de acord toți celebrii istorici. - *Albanus* înseamnă în limba latină străin, iar *Albania* - țara străină. De unde au venit, așadar, acești străini? - l-am înghiontit eu pe Safedin. Mulți dintre bătrânii arbanasi din Kosovo și Metohia mai țin și astăzi minte o legendă interesantă, am zâmbit eu. Strămoșul lor de demult a ajuns, potrivit acestei legende, din Arabia, și asta pe la sfârșitul veacului al X-lea, când în Arabia s-a aflat sub domnia unui calif pe nume Imer, poate a lui Azeti sau Azeti Imer. Acest calif a scuipat, alții spun că l-a palmuit pe acest strămoș al lor pentru că a furat o cămilă, iar acesta, făcut de rușine, s-a mutat cu femeia sa în Albania de astăzi. În timp ce a fost în slujbă la Constantinopol, consulul rus Ivan Stjepanovič Jastrebov a fost de câteva ori în Albania și a descoperit că și acolo există o legendă asemănătoare - am spus și mi-am aprins o țigară, mândru de cunoștințele altuia și de descoperirile altuia. - Un arbanas arab, am continuat eu povestea, certându-se cu un șeic, a fugit cu tot cu tribul său în străinătate. Acest trib, mărturisirea Jastrebov, arabii l-au denumit *arnaud* - adică, în arabă, alungat, dezavuat.

- De unde - tresări Safedin - un trib nearab în Arabia? Povestești tâmpenii, doctore!

- De aici, nu m-am lăsat eu tulburat, - și faptul că Arbania caucaziană, de care pomenesec atât Profirogenetul, cât și consulul rus Jastrebov, s-a aflat în Evul Mediu timpuriu în falia dintre imperiile iranian și bizantin, acceptând să fie vasala conducătorului arab, califul Aod ad Malik - am pronunțat eu acest nume la repezeală și în șoaptă, întrucât nu eram sigur dacă l-am ținut bine minte. Când au pornit trupele arăbești în campanie asupra Europei, arbanasi caucazieni au pornit alături de ei. Conducătorul de oști bizantin Gheorghe Maniakis învinge oștirea invadatoare a arabilor și ia prizonieri cu miile. Acest Maniakis - l-am îmboldit eu pe Safedin care se prefăcea a fi adormit - a căzut în dizgrația împăratului său și s-a revoltat. A folosit prizonierii arbanasi de mercenari, însă oastea împăratului Constantin al IX-lea a obținut victoria. A pierit însuși Maniakis, iar restul mercenarilor săi, arbanasi și ceilalți, fugi prin munții din sudul Albaniei, care va purta astăzi numele de Albania de la acei străini.

- Atât... atât să mai adaugi - trase bătrânul adânc aer în piept - că sârbii au ajuns în Albania înaintea albanezilor!

- Dar cum să nu - m-am apropiat eu de el. - Sârbii au locuit în Albania de astăzi măcar cu patru veacuri înainte de a fi apărut acolo primii albanii, primii arbanezi. Albanzii sunt străini, sunt coloniști, iar sârbii, vechi locuitori. Niciodată coloniștii și veniturile nu au dat nume râurilor, munților, câmpiilor, lacurilor ori pădurilor, decât numai atunci când acest pământ pe care s-au mutat a fost pustiu, nelocuit. Până chiar în secolul al XVII-lea, pe cuprinsul Albaniei de astăzi numele aproape tuturor munților, defileelor, livezilor ori pâraurilor au fost de origine sârbă. Arnăuții au preluat de la sârbi și multe denumiri de copaci, de pomi fructiferi, de flori, de animale de casă ori sălbatice, de unelte, de mobilier, de meserii, de diverse ocupații...

- Vai și-amar de cei bolnavi dacă te pricepi la medicină așa cum te pricepi la istorie - îmi întrerupse Safedin povestea și căscă teatral.

Novak Kosović nu rezistă și spuse că a citit și el ceva asemănător. Miraș adormise. Gardianul privi la ceas: ne atenționează cu părere de rău că se apropie ora cinei.

Spre regretul meu, la această masă rotundă ajunse și deținutul Đuro Mačak și călcă în picioare, făcu fără noimă tot ceea ce am spus până atunci. Acest țaran blajin, dintr-un sat de lângă Andrijevica, se laudă cum se culcase el cu soția unui om de stat arab în vremea vizitei acestuia la Belgrad. Spionii au dezvăluit puterii secretul și Đura, pentru faptul de a fi atentat la imaginea unei țări străine și, din câte îmi dădeam eu seama, din cauza subminării relațiilor frățeste dintre Iugoslavia și această țară islamică, a fost trimis pentru o jumătate de an la Melcul. Ajungând în societatea unor bandiți ca noi, Đuro și-a negat fărădelegea, s-a jurat că nici nu a fost măcar o dată la Belgrad și nici nu știe dacă acest frate islamic al nostru este căsătorit. Bineînțeles că nu am vrut să credem în această apărare a lui. L-am tot înțepat și am provocat tot felul de povești, totul în speranța de a-l determina să recunoască și de a auzi cum anume s-a întâmplat. Și într-o bună zi, la masa de dimineață, i se dezlegă limba și-i scăpă cum că el, acasă, avea un motan greu de douăzeci și nouă de kilograme. De cum destăinuie Đuro acest lucru, îi și mieună careva la spate! Preluară acest mieunat alți doi-trei deținuți, iar după ei și ceilalți. Miau, miau, miau! - se cutremura sala de mese de-atâtea mieunături. Đuro se trezi la strâmtoare. În loc să-și retragă minciuna, el o repetă și se năpusti cu pumnii asupra acestei haite înfierbântate. Primi porecla de Motanul și câtă vreme a stat la Melcul a fost urmărit de aceste mieunături batjocuritoare... Și cum am spus, se apropie de masă, îmi întinse mâna și spuse:

- Felicitări, doctore, i-ai spus lui Limoni adevărul gol-goluț.

- Miau! Miauuu! - izbucni din zecile de gâtlejuri din spatelul lui Đura Mačak. Mulți se apucară să scuipe și să sforăie ca pisicile.

- Bine ai zis, Motanule, chiar așa - profită Safedin de clipa în care se potoliră mieunăturile. - Și această poveste a doctorului este grea de douăzeci și nouă de kilograme!

- Miau! Miauuu! - se dezlănțuiră ceilalți din nou.

- Eu, taică Safedine - m-am aprins eu la față de scârbă - am auzit asta de la Ljuba Božović și el mi-a arătat niște cărți vechi care spun că primele traduceri, așa-zise dorice, ale *Iliadei* și *Odiseei* au fost scrise într-o limbă foarte apropiată de cea sârbă, că există cuvinte sârbești în rădăcina limbii vechilor copti, acel popor care a zidit piramidele egiptene! Răposatul Ljuba a avut dovezi cum că sârba este cea mai apropiată de sanscrită, recunoscută de știință drept izvor a tuturor limbilor indo-europene. Desena tabele lungi, pe care le umplea cu cuvinte sanskrite și sârbești. Aceste coincidențe și asemănări nu sunt întâmplătoare... Ljuba a vorbit, tataie, și de faptul că mama lui Bismark a fost sârboaică din Lužica, și că nu a știut limba germană deoarece,

chiar și atunci, jumătate din Prusia era locuită de sârbi. Acest mare popor este astăzi redus la numai trei sau patru sute de sârbi lujicieni... Și-acum, ce? - l-am tras eu de mânecă pe Safedin. - Să luăm piraimedele egiptene, să-l declarăm pe Homer de sârb, să incendiem și să jefuim Germania?

- Treaba ta. Asta pe mine nu mă privește - se oțărî el.

- Când l-au ucis pe Ljuba Božović mișelește, în întuneric, la Đakovica, nici unul dintre albanezi nu a venit la înmormântare, dar...mulți, mulți, Safedine, i-au transmis în scris condoleanțe văduvei, numai că nu au îndrăznit să se și semneze. Din cauza cui nu au îndrăznit, taică Safedine? Care credință, a cui minte și care idee forțează deja de secole un popor întreg să se acopere de rușine și fărădelegi?

- Există neghină și-n grâul albanez, și-n cel sârbesc, și-n cel grecesc, în fiecare - îi scăpă lui Safedin.

- Cina! - țipă gardianul.

- Ascultă, Safedine! - se trezi Miraș. - Tu vrei Kosovoul meu, iar eu nu-ți dau acest Kosovo. Ce e de făcut?

- Să fim oameni și ca oamenii să trăim împreună.

- Fii atent, bătrâne, gândește bine. Dacă vrei să trăim ca oamenii, trebuie să renunți la violuri, jafuri, incendieri, la vizitarea mănăstirilor cu buzunarele pline de rahat, la otrăvirea fântânilor... gândește-te bine, de-ți dau cuvântul, cuvântul te și obligă.

- Toate astea se vor întoarce împotriva! - tresări o umbră de frică pe fața galbenă ca o frunză veștedă a lui Safedin. Noi nu ne înțelegem, noi nu ne credem unii altora. Noi ne urâm ca niște bestii! Cândva ne încuscream, dar acum...

- Ne încuscream! - exclamă Miraș. - Să nu dea Dumnezeu, noi nu ne-am încuscrit niciodată.

- Ba, ne-am încuscrit, Bradović... Fii precum voievodul Marko, precum Marko Miljanov... îmbrățișează-ne în inima ta ca pe niște oameni. Nu vorbi și nu gândi că suntem cu toții niște lepădături, criminali și că știm numai să ne înmulțim ca iepurii. Știm și noi să ne jertfim vitejește pentru umanitate, pentru vecin, pentru prieten. Știm și noi să...

- Și-atunci de ce nu arătați ceea ce știți? - îl întrerupse gardianul. - Vă interzice cineva... hai, cina!

- Îmi interzice, sigur că-mi interzice! răspunse Miraș cu satisfacție și am simțit cu toții că inventase la repezeală o nouă teorie de a sa. - Nu mai există arbaneși despre care a scris și s-a adunat și s-a încuscrit Marko Miljanov. Și pe aceștia i-a nimicit Hegel! - zise satisfăcut. - Hegel, Hegel... deasupra lui Marx, asta se înțelege de la sine. Pe timpul voievodului Marko... cine a condus pe vremea aceea triburile voastre, cinstite bătrân? - îl întrebă prietenește pe Safedin.

- Malisore conducea pe-atunci... stai puțin, Malisore conducea...

- Numele nu au importanță - se grăbi Miraș să-și continue ideea. - În fruntea fiecărui trib albanez au fost atunci cei mai buni. Cei mai buni viteji, cei mai distinși bătrâni, din cele mai bune familii. Atunci, potrivit teoriei lui Miraș Bradović, cunoscut și sub numele de Nietzsche, Hegel, tovarășul Hegel i-a proclamat pe cei mai buni drept cei mai răi, iar pe cei mai răi drept cei mai buni... Am scăpat efectiv din vedere această circumstanță... scuză-mă, preacinstite bătrân!

- Hegel - zâmbi și Safedin - mi se pare că acest Hegel al tău a preluat puterea și-n Serbia.

- Și încă cum, încă cum! - se bucură Miraș pe neașteptate de acest ajutor. - Și pe noi ne-a cernut Hegel prin aceeași sită. Ba chiar printr-una mai deasă, prin cea mai deasă, să ... Crunt ne-a mai spurcat Hegel pe noi toți!

- Mult ne-am mai urât, prietene. Mult, că nici să râd de aceste ale glume ale tale nu mai pot de-atâta tristețe.

- Glume?! - se oțărî Miraș. - Astea nu sunt glume... să ni se coboare Hegel de pe grumaz și să ne dea voie să discute cei mai buni. Să ne permită tovarășul Hegel să discutăm noi doi!

Multe zile după acea discuție, Miraș Bradović a stat departe de ceilalți bandiți și s-a folosit de orice prilej pentru a rămâne singur cu bătrânul Safedin. Au povestit ore întregi. Nu știu despre ce, însă atunci a început o prietenie neobișnuită. Neobișnuită întrucât leagănul s-a oprit, ba chiar și-a revenit în momentul când s-a înclinat de partea urii fățișe. De parcă acea polemică furtunoasă a curățat ceva în ei. Au și corespondat după ieșirea de la închisoare a lui Miraș. Asta până în februarie 1984, când bătrânul Safedin a murit, la Melcul.

Miraș a plecat de la Melcul în iulie 1982, iar eu la nouă luni și jumătate după el. Acest timp a trecut repede... ba, nu, asta astăzi doar mi se pare. Îmi amintesc limpede de fiecare zi, de fiecare ceas, de ziua lungă și de ora prea lungă... că trec repede și că sunt scurte ele au devenit abia când, pe 6 mai 1983, stând cu spatele la poarta de fier a închisorii Melcul, am îmbrățișat-o pe Milica.

A FACE RĂU, A TE APĂRA DE RĂU, ÎN ACEASTA NU EXISTĂ NICI UN FEL DE RĂU

Sunt norocos, bineînțeles că sunt norocos - îi spun Milicei la cină. Ea nu mă crede. Mișcările, vorbele, privirea, zâmbetul, sărutul, toate acestea trădează faptul că îi ascund o anume suferință. Ce tot scriu, deja de luni de zile, până noaptea târziu, întreabă ea? De-mi aduc aminte de Prizren și Đakovica, atunci acestea sunt și amintirile ei. Iar ai ei, zice, sunt și anii mei petrecuți la Melcul. De ce nu mă destăinui și ei, de ce doar hârtiei? O iubesc eu? Mă roagă să nu ascund nimic, ci să împart cu ea până și gândul cel mai urât.

Doresc, însă nu îndrăznesc. Cum să-i recunosc că port blestemul în sânge și, iată, nu mă pot bucura de fericirea și dragostea ei? Și că există o căldură bolnăvicioasă în gândurile mele despre închisoare?!

Tu ești liber, noi suntem liberi! - sărea ea în sus de bucurie în dimineața când mă așteptase în fața zidurilor Melcului. Mie, însă, îmi venise să plâng. M-am întors către înățimile de piatră ale Melcului, deodată cuprins de regretul că las acolo ceva anume. Ceea ce era și mai ciudat, un fior rece mă îndemna să mă întorc, să mai petrec acolo câteva nopți și în aceeași clipă am zorit-o pe Milica să ajungem cât mai repede la mașină, gonit de frica să nu pornească în poteră gardienii și să mă ducă acolo unde, în subconștient, am dorit și de care m-am speriat groaznic de tare.

Fugeam nu de Melcul, ci de mine însumi. Fugeam de ideea lui Miraș cum că închisoarea și suferința omenească sunt un fel de magie neagră: ele îmbată, seduc, vrăjesc.

Nu am fugit. Voiam să uit, însă a uita este imposibil. Am ieșit de la Melcul, însă Melcul intrase în mine. Zidurile lui mă înconjurau pe dinăuntru, în suflet și în minte.

Nu există noapte în care să nu mă văd cum împletesc coșuri ori cum zgârâi peretele izolatorului așteptând să mi se anunțe careva din mormântul de alături. Visez rugăciunile lui Paisie, closetul acela cu grumazul tăiat al lui Velizar, holul acela pentru vizite și la clipa în care cineva a aruncat fân pe beton și a pornit în goană după Milica să o siluiască, iar Milivoje din Velimlje i-a zdrobit capul cu partea boantă a toporului, mă visez pe mine însumi legat de trunchiul părului aceluia din Osmanovicii și pe Murat cum mulge lapte într-un castron și aduce un miel sub mine, visez cum că Tito încă nu a murit, că este bolnav și, de frică, transpir, că lui Miraș i se taie limba la cantină, că sar peste zidurile închisorii, că mă ajung gloanțele surde în vreme ce fug, că Halit Berișa s-a îmbolnăvit de râie și că este însărcinat, îl visez gol-puşcă pe Pașa Salonicului care are buza și ochelarii judecătorului Tasić, visez că Ljuba este ginecolog și că îi taie pe frații Dautai și pe Efendija (*Nu, nu pe Efendija!* - strig eu în somn!) și că mă cunună cu Mirjana, nu cu Milica... Și astfel, noapte de noapte, somn de somn, fantezia și cele trăite se amestecă într-un mod coșmaresc.

Dar ziua, atunci când nu visez? De la șapte dimineața până la trei după-amiaza aștept să se termine programul de lucru al Milicei, scriu vederi și scrisori la Melcul, scriu aceste confesiuni. Tai de prin ziare taloanele de participare la diverse concursuri, caut de lucru. Cei care oferă de lucru solicită biografiile. Nu pot să evit să scriu că am petrecut zece ani la închisoare. Știu însă un lucru: chiar și de aș putea ascunde această perioadă pierdută a vieții mele eu nu aș face-o.

Mă mândresc cu închisoarea? Aș fi fericit să nu fi fost, aș fi nefericit dacă mi-ar fi rușine de ea. La Melcul, eu am cunoscut și am apreciat mulți oameni buni... hoți, incendiatori, criminali, excroci, dar oameni buni și prietenii mei. Prieteni pe care mi i-a ales soarta și eu nu-i reproșez aceste alegeri.

Odată, la Melcul, părintele Paisie mi-a spus: *Omul este cel mai mult om când se află la închisoare!* Atunci am crezut că s-a scrântit. Chiar și când este liber, cel mai deosebit gând fuge de banalități și de norocul ieftin, se retrage în singurătate și caută pentru sine o celulă. Omenirea le datorează cel mai mult celor care au pățimit cel mai mult și au suferit cel mai greu!

Închis la Melcul eu nu am fericit și nu am îndatorat pe nimeni, însă acum găseam în cuvintele lui Paisie câte-o fărâmă de adevăr inexplicabil. Simt efectiv dulceața amărăciunii și nu recunosc că la Melcul am cheltuit pe nimic anii mei cei mai buni.

Poate și trebuie să simt astfel, deoarece viitorul caută această carapace a amăgirii. În ea nu există loc pentru cel ce recunoaște față de sine însuși că a fost mort un deceniu întreg.

Și exact de această deznădejde îngrozitoare, că mă întorc dintre cei morți, am dat din prima zi de la ieșirea de la închisoare, privind fiii Milicei și ai lui Ljuba. Nu l-am recunoscut pe nici unul. Boško terminase gimnaziul, era puternic și mai înalt decât mine. Avea statura tatălui, părul și zâmbetul mamei. Cel mijlociu, Vojin, împlinea șaptesprezece ani, iar eu l-am ținut minte ca pe un elev în clasa întâi, pe care, să nu-l bată copiii albanezi, îl așteptam în fața școlii. Celui mai tânăr, Komnen, îi mija mustața, iar pe-atunci abia ce învăța să meargă și să vorbească! Unde și de ce am fost eu în timpul când copiii au crescut în voinici și soți?!

Durata izgonirii mele din viață am recunoscut-o și la Sikter Efendija. Am lăsat un bătrân viguros și am dat de un Halit Barbarić astmatic și încovoiat care nici cu ajutorul toiagului nu a putut să mă însoțească până la Ljeskovina. Dar la Ljeskovina? Chipul Vidosavei brăzdat de riduri, crucea de lemn înnegrit de timp pe mormântul răposatului ei soț și mie unchi Danilo. Eu nu mai am nici bunici, nici unchi și, chiar după anii mei puteam să fiu, nu eram nimănui nici bunic, nici unchi. A crescut și rodește de multă vreme prunul pe care l-am sădit trei zile după înmormântarea bunicului Lazar...

- Cum zboară timpul. Eu îmbătrânesc iar tu chiar că ai îmbătrânit - îi spun lui Efendija, după întoarcerea din Ljeskovina.

- Eu, fiule, am lăsat bătrânețea în urma mea - înșira el mătâniile cu degetele tremurânde. - Pe mine socotește-mă printre cei care ating sfârșitul.

- Nu te știu atât de slab de înger, unchiule Halil.

- Laș! Am dovedit eu asta și-ți seamăn pe cineva care e mort după bucurie și viață?

- Bucuria și recunoașterea că a venit sfârșitul nu merg una cu alta.

- Ei, nălucire! - vorbi din el Halit Barbarić cel de demult, care, când era ascuțit la limbă, în suflet era cel mai blând. - Cel mai bun e ultimul pahar de vin și cele mai bune fructe sunt cele care se termină.

- Apropierea morții sau presimțirea morții trebuie, totuși, să întristeze.

- Așa cum îmi este mie moartea în gând, așa ar trebui să-ți fie și ție - zise Efendija. - Nu ne cheamă Allah după ani. Și în afară de asta... nimeni, la urma urmei, nu este atât de bătrân încât să nu mai spere măcar la încă o zi.

- Exact, unchiule Halil. Însă speranța slăbește când știi că zilele vieții ce a mai rămas sunt numărate. Nu vreau să spun că este cazul tău, ci doar...

- Consolează-mă numai - ripostă Efendija. - Moartea nu este nici un fel de viitor dinaintea căruia trebuie să ne cutremurăm. Încă de la nașterea noastră, moartea se află în noi, după noi. Fiecare zi trăită, fiecare oră trăită moartea le înhață cu mâinile sale. Până și toată această discuție a noastră s-a prefăcut în moarte. Nu o putem repeta, nu o putem învia.

- Atunci trăim în zadar - am spus eu, speriat.

- În zadar, fiule, trăiesc cei ce le provoacă altora chin și durere. În zadar trăiesc și cei care nu fac nimic. În zadar... în zadar se află viața în cei care fac ceea ce nu știu.

- Eu sunt unul dintre aceștia - am spus. - Eu sunt un doctor care zece ani a îndoit și a împletit nuiiele la închisoare.

- Nici o meserie făcută cinstit nu dezonorează. Înțeleptul Cleant, învățăcelul lui Zenon, a cărat apă și a udat grădini. Dar și Hristos... Isus este mai mic din cauză că a fost tâmplar?

- Kosovo a devenit mai puțin înrobitor prin faptul că eu am împletit coșuri? - l-am întrebat. Dacă nu a devenit, atunci am stat degeaba la închisoare.

- Ai stat degeaba - se tulbură bătrânul - dacă nu înțelegi că libertatea a murit de mult. *Ce te interesează pe tine dreptatea și nedreptatea, sensul și fără de sensul, când deja știi, când știm cu toții că țara a ajuns pe mâinile unor criminali! De ce tu, om deștept, să-ți bați tu capul...* așa i-a scris lui Cato un prieten și nu vreau nici eu să-ți vorbesc în van. Ai o soție, ai copii și încă veți mai avea. Prelungește-ți viața, înmulțește-te pe tine însuși... însingurat și rob fiind nu te vei ajuta nici pe tine, nici Kosovo.

Întorcându-mă la Nikšić, am meditat zile întregi la această discuție cu Efendija. A nu căuta vinovați, a nu-i pedepsi pe vinovați, a recunoaște neputința și a te înmulți, asta mă sfătuia acest bătrân înțelept! Să le fiu stăpânilor supus și să rabd ca un animal. Să fiu indiferent în fața sorții. Să nu le doresc dușmanilor mei chiar nimic rău, cum ar spune părintele Paisie. Atunci de ce să mă înmulțesc? De ce să dea robul naștere altor robi? Spera Efendija la un Spartacus care încă nu s-a născut? Era, poate, înțelept, dar nu și corect. Mi-e rușine chiar și numai la gândul să las copiii lui Ljuba și ai Milicei și urmașilor dorința mea de răzbunare a Kosovoului meu. Aceasta era răzbunarea mea, acolo l-au ucis pe Jastrebov, l-au înecat pe Mítar, l-au tăiat în bucăți pe Srđan... Răzbunare este un cuvânt blând, chiar prea blând, unchiule Halil! Kosovo, părinte Paisie, ne este tuturor lumina ochilor!

Chiar așa: ce înseamnă Kosovo pentru mine? Iată-mă la Nikšić, în apartamentul soției, trăiesc din salariul soției, mă holbez la ruinele unei cule în care, cândva, au domnit, bei fiind, turciții și turbații din familia Mušović. În jur mi-era totul străin. Nu am nici apartamentul meu, nici domiciliul meu, nici serviciul meu, nici ținutul meu natal. Satul Jugovicii, unde m-am născut, nu mai există încă de la nașterea mea. În satul Osmanovicii, unde am crescut și unde m-au turcit, nu mai îndrăznesc să mă întorc. Eu i-am făcut în Kosovo de rușine, mi-au transmis Osmanovicii, Osmanovicii mei. Nu știu unde este înmormântată mama mea și nici nu pot trece pe la mormântul mamei mele adoptive Rabija fiindcă sunt un criminal, un trădător. Am pierdut totul în afară de Kosovo! Părinții, copilăria, cimitirele, ba chiar și profesia. Din cauza Kosovoului am pățimit în Kosovo și am fost exilat din Kosovo. Din cauza Kosovului am pierdut

și Kosovo! Jugovicii - Osmanovicii - Gacko - Sarajevo - Alija - Ilija - Ljeskovina - Prizren - Melcul - Nikšić: era cercul închis? Sfârșitul s-a unit cu începutul și acum sunt din nou fără nimic, pe nimic! Era oare Kosovoul cărarea pe care am trecut?

- Să rămânem oare fără asta! - îmi aduse Boško o monografie. - Să ne ia asta și să ne-o distrugă șiptarii?!

Priveam la frescele din bisericile și mănăstirile din Kosovo: sfinți, îngeri, scene ale Judecării de Apoi, ctitorii domnitori, micul Hristos pe care-l alintă mama la mănăstirea Visoki Dečani... Chipurile întemeietorilor, ale regilor și țarilor noștri medievali mă răscoleau în mod deosebit. Purtau pe spate odoare ale Bizanțului, în mâini o biserică bizantină, pe blazon vulturul bizanzin. Sunt cu toții înalți, mlădioși, puternici, osoși. Fețele tuturor seamănă cu cea a lui Hristos. În ochii tuturor jarul unei rase tinere și sănătoase ce zidește pe temeliile duhului Greciei și Bizanțului și care dorește și vrea să-și depășească modelele și învățătorii... Dintr-o dată, printre acești regi și țari se strecură, de undeva, Halit Berișa, așa cum l-am memorat eu, la Melcul. Începu să vorbească: Totul în Kosovo, deasupra de Kosovo și dedesupt de Kosovo este al meu! Eu, îmi spune el, nu am pe nimeni, iar el, zice, are trei femei, optsprezece copii, cinci case pe care le-a luat cu forța. Copiii lui, Kosovoul lui. El va ucide, va dărâma și va incendia tot ceea ce nu-i place în Kosovo!

- Nu ne vor lua Kosovoul - îi spun lui Boško. - Deja l-au luat!

- Nu l-au luat! - izbucni tânărul - și nu-l vor lua niciodată. Aceste fresce, aceste mănăstiri, această comoară... - bolborosea el răsfoind monografia.

- Eu am vizitat toate aceste biserici, Boško.

- Pe toate opt sute?! - se miră el.

- Atâtea sunt?! - m-am mirat eu la rândul meu.

- Atâtea... atâtea au fost, unchiule Ilija. Majoritatea au fost dărâmate de turci și de arnăuți, însă nu le-au dărâmat și în noi. Noi le vom zidi din nou - spuse cu o hotărâre care pe mine mă frapă. - În fiecare vară, eu merg acolo. Eu... nimic, și tu vei râde de mine la fel ca mama.

- Spune fără probleme - l-am invitat eu să ia loc lângă mine.

- Eu, în vis, am stat de vorbă cu regina Simonida... Dar am discutat și cu țarul Lazar! - mă privi el neîncrezător, aprins.

- Ce ți-au spus?

- Asta e secret... nu pot să dezvălui. Dar să știi că vom dispărea dacă nu recăpătăm, dacă nu răzbunăm... Kosovo nu este capitala țării noastre, ci a istoriei noastre. Kosovo ne este izvorul... este sfânt... acolo a pierit tatăl meu! - exclamă el și se ridică. - Acolo... arnăuții doar l-au omorât, însă el nu a murit. Noi, unchiule Ilija, nu putem pieri în Kosovo - spuse și în glas avea cea credință a părintelui Paisie că pe Golgota nu se moare.

Îmi închipuiam căciula cu însemnele de erou pe capul lui Boško, armura pe piept, iar în mâini stindardul regal ținut cândva de un alt Boško, care, pornit spre Kosovo împreună cu tatăl și încă opt frați, a murit lângă Sitnica. Dar mi-l închipuiam pe acest flăcău și ca pe un scutier al lui Dušan, și ca pe unul dintre acei viteji pe care-i atrage vinul tânăr și renunță la asediu, ca pe un soldat din garda regelui Vukašin care-și persiflează propria moarte conducându-și călăreții spre ultimul și evitabilul măcel, fiindcă bătalia era deja pierdută. În aceeași clipă, mi-l închipuiam pe Boško și în postură de cronicar la mănăstirea Dečani, și ca monah la Hilandar, și ca judecător împărătesc la Skopje, și ca pe un legiuitor care sârbizează Iugoslavia, și ca zidar al mănăstirii Gračanica, și ca pe pedagogul care-i predă tânărului țarevici Dušan Stefan tactica militară a lui

Alexandru Macedon, *Iliada* lui Homer și *Etica* lui Aristotel... Geneticienii au dreptate: se moștenesc și mândria, și orgoliul, și statura, și darul de a construi, și elanul războinicului, și spiritualitatea călugărului, și delicatețea poetului și a pictorului. Moștenise Boško și veșnica pregătire de a se jertfi, lipsa de răspundere față de propria viață, credința că el nu poate pieri în Kosovo. Dorea să-și răzbune tatăl, să ridice bisericile distruse, să studieze bizantologia.

Dar nu, nu! - mă opri pe mine un altfel de gând, iar capul judecătorului Momir Tasić se mișca pe umerii lui Boško. *Gapo bas muri!* Și asta se moștenește? Cinci veacuri am purtat și am răbdat Asia, eram și noi obosiți sub această piatră. Noi suntem sămânța supușilor vizirilor turci, a agiilor, a pașalelor, a hogilor, a dervișilor, a celor mai nebuni ieniceri. Noi suntem vița celor înfrânți și umiliți. Jastrebov a scris că, de fiecare Bairam și de câte ori se plectiseau și doreau să se distreze, arnăuții din Đakovica călăreau pe ulița principală. Până și ultima lepădătură islamică avea dreptul să ne izgonească și să ne ia locul în patul conjugal. În acest răstimp, noi îi plimbam opincile. Plimbă-mi opincile, raiauă! - asta însemna ca soțul sau fratele sau tatăl să încălțe papucii stăpânului și să umble în jurul casei până ce osmanliul, arnăutul sau neamul turcit nu-și duce până la capăt treaba cu nevasta, sora sau fiica raialei. Toate acestea le-am răbdat și am stins cântând la guslă umilirea lui Nemanja, Dušan, Obilić, Jugović, a haiducilor. Ne-am mințit pe noi înșine că suntem ceea ce nu suntem și ceea ce am fost demult, în amintiri. Noi suntem grânele călcate cinci veacuri de-a rândul de copitele iepei lui Pejgamber, noi suntem ceea ce a rămas din noi... Nu, noi suntem mai puțin, mult mai puțin decât asta. La locul de treierat erau aduși, în final, armăsari noi, odihniți, care să arate ce pot. Niciodată nu voi uita... mi-era rece și eram înfășurat cu o pătură în timp ce scriam cele de față... S-a întâmplat în satul herțegovinean Prebilovci, în august 1968. Setea m-a mânat în casa lui Petko Bulut și lacrimile bătrânului m-au determinat să mai rămân. L-am găsit îngenuncheat, pe podeaua de pământ, în fața unei mulțimi de lumânări și a unei icoane micuțe. Dă-le, Doamne, odihnă veșnică robilor tăi... și deschide-le mintea cea de pe urmă copiilor mei, părinților mei, fraților mei, unchilor mei... deschide, Doamne, mintea cea de pe urmă a lui Slavko, Jova, Milena, Ruža, Veljko, Anđelko, Slobodan, Slavojka, Radoika, Milan, Milutin...

În vreme ce citea aceste nume de pe o listă lungă, lacrimile-i curgeau una după alta. Mi-am anunțat prezența abia când termină rugăciunea, la care el își îndoi gâtul și spuse: *Du-mă!* Crezuse că sunt o autoritate de la Mostar sau Čaplina. Mai târziu, când își învinse bănuiala și se dezgheță, mă rugă să mă duc până în colț și să număr lumânările. *O sută treizeci și nouă, le-ai numărat bine, fiule* - spuse. *O sută treizeci și nouă de morminte ale mele! O sută treizeci și nouă...* - îmi arătă el lista pe care o citise. În aceeași zi, pe 6 august 1941, ustașii din Međugorje au aruncat în groapa comună de la Šumarica o sută treizeci de membri ai familiei Bulut... i-au ucis pe toți din familia Bulut, doar Petko a scăpat! Atunci am scris această listă și acum notez: *au ucis patru nou-născuți, douăzeci și unu de copii sub cinci ani, șaptesprezece mai mici de zece ani, douăzeci și patru mai tineri de cincisprezece ani, douăzeci și trei mai tineri de douăzeci de ani...* Într-o singură zi și dintr-o singură familie, cuțitul a tăiat optzeci și nouă de gâturi de copii! Nu, îmi fac păcate și spun minciuni, dacă adun astfel. Au fost ucise încă pe atâtea viitoare căsnicii, de trei sau patru ori mai mulți copii nenăscuți, și căsătoriile acestora, și copiii acestora... în acea dimineață, în familia Bulut, a fost ucis viitorul unui popor. Iar groapa comună de la Šumarica, numai ea, a înghițit douăsprezece mii de sârbi din Herțegovina. Și de la Drina și până la Velebit și ținutul Cazinskăi mai există încă douăsprezece sute de gropi comune. Dar Jasenovac, dar Gradiška, dar râurile, dar gropile de var, dar casele, dar colibele, dar bisericile transformate în crematorii! Nici asta nu este totul, sunt altele și mai rele. Lista morților săi Petko Bulut nu putea

să o publice niciunde. Pentru aceste pomelnice erau închise toate cărțile și ziarele. Trei ani a petrecut Petko Bulut la Zenica, la închisoare, pentru faptul de a fi avut și a fi arătat încă o listă: pe aceea cu cei care i-au prins pe cei din familia Bulut, i-au legat pe cei din familia Bulut și i-au dus pe cei din familia Bulut până la groapa comună și nu au fost niciodată judecați. Această listă i-au luat-o. El a compus-o din nou, iar ei din nou l-au arestat. Atunci el a mutat lista în minte și aprindea pe ascuns lumânări în casa sa, fiindcă biserică nu mai exista, și aceasta fusese dăruită de vecini, pietrele fiind aruncate în groapa comună, peste cei uciși! Dăruiește-le, Doamne, odihna veșnică! Doamne Dumnezeule... se ruga Petko Bulut și, prin această rugăciune, el ațâța ura, înfigea spinii în piciorul sănătos și strecura cu perfidie pozițiile velikosârbe! ...Gojko Keserović s-a rugat numai o dată. A citit pe Ponikve, un podiș în sus de oraș, un parastas pentru copiii din Šumadija, pentru țăranii tineri și elevii mobilizați la sfârșitul războiului și care, cu steagul regelui și al patriei, au fost luați prizonieri la Gacko și executați pe acest podiș. Săptămâni întregi după aceea, leșurile lor neîngropate (devenea trădător și cel care i-ar fi îngropat pe trădători) au fost trase în toate părțile de către lupi, vulpi și câinii din Gatačka. Gojko Keserović a ținut slujbă în fața oaselor fraților săi și a doua zi a fost lichidat! Câți urmași de-ai noștri au fost omorâți pe Ponikve, mă întreb? Și de ce? De ce anume? Pierderea era mai mică, considerabil mai mică decât dacă în susul localității Gacko ar fi fost uciși șiptarii. Aceștia se înmulțeau mai des și mai repede. Dar pe acești ciobani și elevi din Šumadija nici nu i-ar fi ucis dacă ar fi fost șiptari. Mai mult de zece mii de baliști, care, pe timpul războiului, i-au exterminat pe sârbi în Kosovo și Metohia, au fost rugați la sfârșit să treacă de partea partizanilor. Toate le-au fost iertate. Au fost pedepsiți doar pentru că au cusut steaua roșie cu cinci colțuri acolo unde se aflau vulturul albanez și securea fascistă... Geniile țin în memorie teama..., da, și teama se moștenește. Încotro te vei duce Boško, în Kosovo? Din punct de vedere biologic, noi suntem secătuiți. Abia anul trecut s-a dansat la Prebilovci la prima nuntă! Eu sunt unicul viitor neucis din Jugovicii, iar nunta mea... am întâmpinat-o la închisoare fiind, acuzat și condamnat pentru *hegemonie velikosârbă!* După părerea judecătorului Tasić, Petko Bulut și cu mine eram împărăția-vampir a lui Dušan și toți cei din Balcani erau îngroziți din cauza noastră! Nici când va rămâne singur în Kosovo și își vor dezlega izmenele deasupra fiicei și nepoatei sale, Momir Tasić nu va lepăda cartea lui Ivan Ljevin. Nu va face asta: noi suntem schilodiți și mintal!

Mă uitam, alaltăieri, la televizor: tovarășul M. M. și tovarășul F. H. (sau tovarășul Čakmak-pașa) stăteau în fruntea unei mese lungi și discutau despre ceva. Chipul revoluționar al șiptarului F. H. era chipul nostru, prea serios și arogant. Revoluționarul chip al sârbului M. M. era precum chipul cameristului pașei, alungit spre plecăciune și lingușeală. Erau pornite doar videocamerele, nu și microfoanele, astfel că nu se auzea ceea ce discutau. De fapt, nici nu era o discuție: F.H. doar tăcea, se încrunta și dădea uneori din cap, iar M. M. îl trăgea de mânecă, se foia pe scaun, își ștergea broboanele de sudoare de pe frunte și zâmbea binevoitor de fiecare dată când i se părea că i-a spus pașei lui ceva pe plac. De ce se încrunta F. H. ? Cu ce anume îl supăra pe pașă supusul său? *Evident că este uriaș numărul albanezilor partizani ai lui Tito în gând și faptă, însă este groaznic și de neacceptat faptul că o mână de huligani a scârnavit chipul tovarășului Tito... scuzați, tovarășe F. asta nu se poate tolera!* - mă gândeam eu, la intervenția acelei vechi boli a mea, că a spus M. M. *Dar și aceste violențe asupra sârbilor... în regulă, în regulă, presa exagerază, și eu sunt de acord să o domolim... totuși, există grosolăni... scuze, am vrut să spun comportament deviant...da, bineînțeles, tovarășe F., tu condamnă asta, bună ți-a fost cuvântarea aceea de la Prizren! Dar nu lovi în revanșismul și naționalismul velikosârb ... lovește... de fapt,*

dă-mi voie mie și celorlalți tovarăși sârbi, care au arătat... biziue-te pe noi, spune ce dorești și noi..., da... evident, noi credem în forțele albaneze sănătoase... vom, veți primi și banii, și autonomie lărgită... mâna pe inimă, albanezii au o republică a lor, sârbii nu o au... nu, tovarășe F., să nu mă înțelegeți greșit, Serbia nu prea este egală cu celelalte... de fapt, este egală și, bineînțeles, bineînțeles, noi nu vom accepta propaganda naționaliștilor velikosârbi, noi... știi, de fapt, cum facem noi treaba asta - și atunci pașa F. a aprobat dând din cap. Nepotul meu studiază... închipuie-ți, tovarășe F., că dobitocul m-a făcut trădător... închipuie-ți, doar închipuie-ți că spune cum că eu sunt erou al Albaniei, iar chestia cu trădătorul... înțelege, nu-mi cade nici mie bine - însă pașa nu înțelese, ci doar se încruntă. Devotat fără șovăieli și compromisuri pozițiilor principiale ale Partidului în rezolvarea problemei naționale în Iugoslavia și jurat tovarășului Tito și revoluției noastre, eu sunt, amintește-ți, tovarășe F., cum noi, tovarășii sârbi, am sfărâmat hegemonia sârbă - și pașa își aminti și se binedispuse imediat. Eu am votat pentru ca două sute de mii de sârbi să fie expulzați din Kosovo și Metohia în Muntenegru și Serbia... scuze, mă gândeam la restul de sârbi... din Pomoravlje și Šumadija... nu iau eu în socoteala, tovarășe F., că Voiodina se află în Serbia... de fapt, ea este... dar și nu este, nu este - și F. H. aprobă zîmbitor. În octombrie 1944, eu am dat ordin ca la Smederevo să executăm 527 de prizonieri zariști, avocați, scriitori, studenți și judecători, fiindcă au petrecut războiul în Belgradul ocupat... au învățat la școală, au muncit, au primit salarii în vreme ce noi, prin păduri... ce judecată, nu a fost nici o judecată, nici nu a trebuit să fie... la Podul de Piatră noi am executat douăzeci de mii de trădători de-ai noștri, noi și astăzi îi prindem... noi... am lichidat atâția intelectuali de-ai noștri, atâția preoți, ofițeri, comercianți... eu nu le știu nici numărul, nu i-am numărat - pașa era în continuare satisfăcut. Eu, personal, am curățat doar pe o stradă din Belgrad mai mulți reacționari sârbi decât au curățat baliștii în întreg Kosovoul - îi scăpă, iar F. H. se încruntă de îndată. De fapt, este absolut în regulă că baliștilor le-a fost iertat, noi am înțeles și am acceptat imediat strategia umanitară și revoluționară a tovarășului Tito că din dușman trebuie să ne facem un prieten și că aici, în esență, acești oameni sunt de partea noastră, însă îi revoltă hegemonia sârbă. Eu, tovarășe F. H. , am dat totul pentru... pentru idealurile noastre comune și, iată, această bestie de nepot și niște scriitori și niște sârbi obscuri împrăștie zvonuri că sunt un trădător al neamului meu și că eu am pregătit terenul pentru genocid și pentru toate crimele groaznice asupra sârbilor din Kosovo și... - și îl năpădi sudoarea, fiindcă F. H. se încruntă foarte, foarte tare. De fapt... vreau să spun... naționaliștii sârbi spun că este vorba despre genocid, însă eu cred că... contrarevoluția... de fapt... nu este în regulă ca o... câțiva huligani albanezi... pervertiți, oricum pervertiți... nu este în regulă să ascundă tablourile cu tovarășul Tito și să ne murdărească ceea ce avem noi mai sfânt și că... da, acest comportament deviant este tot mai rar și forțele albaneze sănătoase vor câștiga, oricum, și această luptă, așa cum... te încredințez, tovarășe F., nu vor sta cu mâinile încrucișate nici forțele sănătoase ale poporului sârb, întrucât acestea niciodată nu au... mă gândesc la faptul că naționalismul sârb este în clipa de față cel mai periculos, el exteriorizându-și dorința de revanșă, de alungare a dreptății și... te încredințez, tovarășe F., că aceste vise despre genocid și ura nu vor avea câștig de cauză și noi vom lovi puternic în această nălucă a hegemoniei sârbe - a strălucit de fericire revoluționară chipul tovarășului M. M. întrucât, în acel moment, chipul revoluționar al tovarășului F. H. s-a înseninat pe deplin. Camera nu-i mai filma, iar eu, încă multă vreme după aceea, m-am mai holbat scârbit la ecran, de parcă nici nu mi-aș fi închipuit întreg monologul tovarășului M. M... Nu puteam să citesc, nu puteam să stau, nu aveam chef să

mă duc să mă culc, iar Milica adormise de mult. Am început scrisoarea către Miraș și nu eram în stare să încheș măcar o singură propoziție. M-am hotărât să plec la Martinovicii, să-l caut.

Trei zile mai târziu, l-am găsit pe Miraș la cârciuma din sat. Lumea se adunase la masa lui, să-l asculte. M-am așezat mai la o parte, în spatele lui Miraș, să nu mă vadă.

- ... Hoțul, însă, face altfel - am intervenit eu la jumătatea teoriei fără a-mi putea da seama despre ce anume vorbește. - El pleacă la furat la modul cinstit și corp la corp: de îl prind, el își riscă viața, își riscă sănătatea, își riscă libertatea. Și, asemenea lui Mileta, nu caută niciodată să fie slăvit și să-l aplaudăm. El nu se consideră drept eliberator și salvator, nici nu flecărește cum că ne-a îndatorat. Potrivit teoriei lui Miraș Bradović, hoțul este cu mult mai cinstit decât ruda mea, Mileta - toți râdeau de el, iar el dădu peste cap trei pahare de țuică la rând.

M-am apropiat și l-am bătut pe umăr. El își întoarse capul și parcă nu mă recunoscuse imediat. Abia când am vorbit, a sărit și m-a îmbrățișat.

- Acesta, oameni buni, este prietenul meu de la Melcul... l-au înfundat arnăuții pentru zece ani! - strigă Miraș. El mi-e fin... eu, oameni buni, l-am cunoscut la închisoare. Eu și nefericitul de călugăr Paisie... - spuse el totul în doar câteva cuvinte.

- Sunt cinci luni de când am ieșit - i-am reproșat eu. De ce nu vii, de ce nu-mi telefonezi?

- Drept să-ți zic, nu am apucat de-atâta treabă. Am fost la Sarajevo, la Trebinje, la Kragujevac, iar vara, pe plajă, de la Budva la Ulcinj... Abia ce m-am întors alaltăieri de la Belgrad.

- Treabă... groaznic de ocupat, a făcut bătători de-atâta treabă! - îl înțepă unul dintre vecini.

- Ceea ce lucrez eu - zise Miraș încântat - nu se poate plăti cu nici un fel de parale. Eu unul la cinci sute de mii! - dădu el din cap fără să explice și făcându-ne curioși. - Cinci mii de doctori în știință care și-au dobândit doctoratul în Marx - simți Miraș momentul când să continue. - Și mai sunt două sute de mii dintr-aceia ce iau salarii grase și-și mențin poziția interpretând ceea ce a gândit Marx. Și mai sunt, cel puțin trei sute de mii, care și cred în așa ceva. Eu sunt singurul care-i contrazic... ei se tem de mine!

- Vezi, au picat de frică - zise unul mustăcios. De o jumătate de veac ești la închisoare!

- De nu le-ar fi frică - nu se lăsă Miraș - mi-ar fi permis accesul la televiziune, să-mi expun teoriile în fața întregului popor. Astfel... astfel, cei mai mulți ascultători îi adun la închisoare, iar vara, pe plaje - spuse pe neașteptate și nu mai răsă nimeni.

- Sapa în mână, asta ar fi cel mai bine - zise careva dinspre pult și eu m-am întors într-acolo. Transpirat și încruntat, un milițian cumpăra țigări. - Ți-au năpădit buruienile câmpul, iar tu... sapa în mâini, asta ți-ar fi cel mai bine.

- Nici chiar așa, tovarășe Nikola - i se adresă Miraș pe nume. - Eu, care va să zică, sunt de vină pentru că nu m-am născut cu cinci ani mai devreme.

- Ce legătură are asta cu săpatul?

- O legătură mare, tovarășe Nikola. De m-aș fi născut cu acești cinci ani mai devreme, eu, prin patruzeci și unu, aș fi șters-o în pădure. Și eu, la fel ca ruda mea, Mileta, aș fi cunoscut vreun dușman de clasă sau al poporului... vreun vecin, vreun unchi, vreo mătușă, m-aș fi descurcat eu cumva. Și astăzi, la fel ca ruda mea, Mileta, aș fi fost un revoluționar plin de demnitate. Aș fi supt un salariu ori vreo pensie grasă și aici, la această masă, aș fi povestit oamenilor ce a gândit Marx... Așa se întâmplă, tovarășe Nikola, când se naște cineva când nu e timpul său! - abordă Miraș o mină teatrală. Ascultătorii, dar și eu împreună cu ei, am izbucnit în râs abia după ieșirea milițianului.

Miraș m-a dus acasă la el. O clădire cu două etaje, din piatră fasonată, parcă răsărită din pământ, singură de la sine, una cu terenul stâncos din jur. Înăuntru, peste tot înăuntru, semne ale delăsării și decăderii. Praguri mâncate de carii, cu podeaua spartă într-una dintre camere, cu geamurile pătate de muște, cu zidurile afumate și păianjeni prin toate colțurile.

- De ce nu aranjezi toate astea? - l-am întrebat pe Miraș. - Te voi ajuta. Fă rost de parchet, de var, de ceva tâmplărie.

- Pentru cine să o aranjez? - dădu el din mână. - Câtă vreme a fost Krstinja vie, ea a mai făcut pe-aici una-alta. Unul din frați îmi este în Germania, altul în Australia, iar cel mai bătrân, la Belgrad. Și el este revoluționar, aidoma lui Mileta, nu dă pe-aici nici măcar o dată la două veri... nu are timp apărându-i pe Hegel și pe frații șiptari... N-are decât să se dărâme, pentru cine să o țin curată și să o repar?

- Pentru tine, pentru Dumnezeu!

- După ce închid ochii, nu știu dacă mai văd lumina zilei. De cum observ pe careva în uniformă, imediat mă gândesc că vine după mine... Dar mă aflu rar pe-aici, fiindcă umblu mereu.

Tăie niște șuncă și brânză, apoi continuaram multă vreme cu poveștile. Mă întrebă, după nume, de mulți dintre deținuții care au rămas în urma lui la Melcul. Dacă a ieșit Novak Kosović? Dacă s-a adevărit că Slavko a înghițit o lingură? Asta, credea el, omul nu poate face în mod voluntar. Întrebă îndeosebi de Safedin și scoase din buzunar o scrisoare de la acesta. A fost la Cetinje, cu părintele Paisie. Mă mai văd cu Paisie? Am fost în Herțegovina? Și, din nou: *Cum e, pentru Dumnezeu, cu acel șontorog de Blagota... cel care dormea la trei paturi mai încolo de tine?* I s-a potolit lui Safedin rana aceea de la genunchi? Bineînțeles că mai întrebam și eu de una, de alta. Nu cumva a trecut prin Velimlje și l-a întâlnit pe Milivoj? Nu, dar s-a gândit. De ce i-a permis Hodžović atâtea lucruri? *Știe el de ce!* - exclamă Miraș, căruia taina încă nu i se lăsa citită. Tăcu, tăcu, după care adăugă: Dar poate contează că am spatele tare... fratele meu, Petar, este general, iar ruda mea, Mileta, este colonel. M-a pus, deodată, în genunchi. Nu trebuie, zise, să mă supăr pe Hodžović. Directorul a vrut să mă ajute. A umblat pe la Prizren și pe la Priština și a solicitat să fiu grațiat. Cei de acolo m-au ponegriț și m-au insultat în fața lui Hodžović. Cum a aflat aceste lucruri, l-am întrebat. Nu vru să-mi răspundă. Am mai povestit vreme de un ceas și tot despre aceleași lucruri. Cine spune că închisoarea se termină odată cu ieșirea din închisoare?

- Ce facem cu Kosovo? - am tăiat eu cercul vicios. - Putem și ne mai permitem să îndurăm în continuare? Putem să trăim alături de ei?

- Sfântul Sava, Tesla, Obilić și Njegoš! - spuse el pe neașteptate. - Noi am atins doar bolta spiritualității, a științei, a eroismului și artei. Nu putem mai departe. Acum ne micșorăm. ne scufundăm!

- Ce tot spui?!

- Națiunea este un drum lung și anevoios al naturii pentru a se naște câțiva dintre cei mai mari oameni. Chiar dacă... chiar dacă acești oameni ar fi ocoliți.

- Cum adică, ocoliți?

- În acest nefericit popor sârb se vorbește astăzi cel mai puțin de Sfântul Sava, de Obilić, de Tesla și de Njegoš... Noi îi aplaudăm pe Perica, pe Harica, pe Đura, pe Ilija, pe Sivi, pe Mrka, pe Înghețatul... aceștia ne sunt cele mai mari genii. Ei ne sunt ... iar Hilandar, Lovćen, Topola... toate acestea au fost puse de-o parte de ceaiul Kristinei.

Niciodată nu l-am văzut la Melcul atât de exaltat.

- Ne-au luat Kosovo! - i-am atras eu nervos atenția lui Miraș că erau momente când nu puteam să ascult *teoriile* lui. Nu orice timp este pentru râs.

- De cum se îngroașă gluma, arbanașii devin niște lingăi. Aceasta a fost întotdeauna istețimea lașului. Dar sunt și ei înțelepți, deosebit de înțelepți și... ei pedepsesc toate virtuțile noastre și laudă toată prostiile și greșelile noastre.

- Care virtuți și care greșeli?

- Morala noastră, credința noastră, arta noastră... toate acestea plutesc în compasiune, în cedare către dușman, în iertare. Acestor virtuți le imput cel mai mult decăderea noastră... Dar și toate teoriile sârbești și toate legile și constituțiile noastre, de la Garașanin încoace, sunt parcă croite după necesitățile decăderii. Acest ideal deosebit s-a insinuat îndeosebi în cultura și știința noastră! - deveni el deodată serios, întunecat, așa cum nu l-am cunoscut niciodată.

- Exemple... dă-mi niște exemple - am spus sperând că nu le va putea găsi.

- Popii te învață că este o cinste umilința și-și fac cruce când pomenește careva de răzbunare. De acum o sută cincizeci de ani, de la Constituția lui Stretenja, toate constituțiile sârbești au fost sincere în osteneala de a le face străinilor pe plac. De un veac și jumătate, legiuitorii și conducătorii politici caută cu înfrigurare să se lingusească pe lângă arnăuți, turci, turciți... Iar oamenii noștri de știință și de artă sunt atât de naivi... atât de naivi, dragă Ilija! Ei s-au... veselul Cvijić s-a ostenit demonstrând că musulmanii autohtoni și șiptarii ne sunt cei mai buni frați. Aleksa Šantić doar ce nu izbucnește în plâns spunând: Rămâneți aici, soarele cerului străin nu vă va încălzi aidoma acestuia... Și au rămas frații, i-am rugat noi să rămână... aproape să umple gropile comune cu leșurile noastre! - spuse și mi se păru că ochii i se înroșiră de furie. Doream să mă împotrivesc, însă ceva anume mă reținea. - Arnăuții ne-au dat cu focul, cuțitul ori cuiul în ochi, iar noi le-am răspuns cu universitatea, cu steagul albanez, cu statul albanez! Fie, să scrie vreun istoric ori scriitor sârb chiar și despre a zecea parte a adevărului despre fărădelegile arnăuților, că de îndată îl vor încolți, ca pe un monstru, generoșii, umanii și adevărații oameni de știință și artă sârbi - zise exprimând cu ură cuvintele *generoșii, umanii și adevărații*. - Destulă vorbărie despre Golgota, despre diaconul Avacum, despre bătrânul tău Vukašin din Jasenovac. Lui Miloš Obilić și Gavriilo Princip... lor, criminalilor, lor să le ridicăm de Vidovdan o biserică în Kosovo!

- Nu mai fă atâta gălăgie, Miraș - m-am precipitat eu gândind la vecinii lui. Se adunaseră pe terasele caselor lor, nici la zece pași de noi, și ne ascultau.

- În fiecare zi - coborî el vocea - cumpăr ziarul în speranța că voi da peste știrea cu răzbunătorii noștri din Kosovo. Până ce nu vom începe să le-o întoarcem cu aceeași măsură, ăștia nu se vor astâmpăra!

- Cum cu aceeași măsură... cum să... copiii, femeile, oamenii nevinovați?! - am întrebat, tremurând, de parcă eram în plin decembrie, la Melcul.

- Până fac ceea ce fac, nu există nevinovați!

- Deci, tu... și pe Safedin?

- Pe Safedin al nostru? - își miji el ochii.

- Pe el, pe Safedin al nostru!

- Păi el este... Safedin nu este... l-ai găsit tocmai pe Safedin - se fâstâci el. - Safedin este domn... Canaliile arnăuțești produc nenorociri prin Kosovo. Eu cred că cei din familia lui Safedin au fost bei și cu zece generații în urmă.

- Iar eu cred că Safedin al nostru nici nu știe bine limba arnăuțească!

- Foarte important. A studiat la Belgrad, a lucrat...

- Și cred că bunicul lui a fost sârb! - m-am grăbit eu să-l iau prin surprindere.

- Ce tot spui, pentru numele lui Dumnezeu? - se miră Miraș, dar se și bucură în același timp.

Îi arăt un articol pe care l-a publicat în 1872, în *Buletinul științific sârb*, tipărit la Belgrad, consulul rus de atunci la Prizren, I. S. Jastrebov. Reista aceasta am găsit-o printre cărțile lui Ljuba... Așadar, a notat Jastrebov, în satul sârbesc Stublica, nu departe de Gnjilane, într-o noapte, în primăvara lui 1869, au năvălit arnăuții și au răpit-o pe una Zorka Limonović. Au dus-o la Đakovica, au îmbrăcat-o în dimie și, cu blagoslovirea hogelui, a primit numele de Nezrija. Fata, însă, a fugit cumva la Stublica și, pentru a păcăli potera, s-a ascuns împreună cu fratele ei Milan și cu vărul Uroš într-un sat de lângă Kumanovo. Arnăuții o găsesc, le taie capetele lui Milan și Uroš, iar pe ea o forțează să călărească până la Stublica ținând în mâini amândouă aceste capuri. Pus să aleagă între a fi și el ucis și a se albaniza, celălalt frate s-a convertit la islam și a primit numele albanez de Faruk, iar pe lângă acest nume nou, și un prenume: Limoni.

- Mie, Miraș, mi se pare că Safedin Limoni al nostru, din Stublica, este nepotul acestui Stojan Limonović!

- Prostii... efectiv prostii - murmură Miraș și ceru să citească el însuși acest articol al lui Jastrebov. - Păi el este sârb... el este...

- El, dragă Miraș, este ceea ce este. El este șiptarul Safedin Limoni.

- Îi voi scrie... în cât suntem astăzi... îl voi întreba de acel Stojan.

- Nu doar că nu-ți va recunoaște, dar se va simți și ofensat. Puțin dintre cei convertiți care și-ar recunoaște credința anterioară. Acest secret se duce în mormânt odată cu el.

- Cum adică? De ce? - se miră Miraș. - Dacă ascunde de mine, de el însuși nu poate ascunde. Safedin știe cu siguranță cine din cine se trage.

- El poate chiar știe, pentru că arnăuțirea lui este recentă. Mulți însă nu știu, majoritatea nu știe. Ei ascund această rușine de alții, de ei înșiși. Nu există... nu cred că există arbanasi curați nici în o sută de case din Kosovo și Metohia. De aceea ne și urăsc atât... eu știu asta cel mai bine... eu am fost un turcit vreme de douăzeci de ani.... eu... eu, dragă Miraș, am urât până și în somn!

- Atunci și Safedin... atunci el minte în scrisorile lui, el se preface... nu-mi place ceea ce-mi spui.

- Safedin este un tip inteligent și cu siguranță că el își potolește ura prin rațiune. Dar se află într-o dilemă cumplită... Câteodată mă gândesc că de aceste chinuri nu s-a vindecat pe deplin nici Sikter Efendija al meu. Și-ți mai pot spune că...

Mi-am mușcat limba și nu i-am spus asta niciodată. Tot mai rar și mai domol mă surprindeam pe mine însumi într-o stare asemănătoare.

M-au turcit, abia născut, pe cadavrul mamei mele. Am aflat totul, știam totul, dar începe și-acum să mă mănânce câte-o cicatrice din vremurile când am fost ienicer. Cât am putut atunci să mă chinui și să urăsc! De ce vorbesc acum limba sârbă, această limbă străină? Deja într-al cincilea an de viață m-am întrebat acest lucru. De ce nu știa nimeni în Osmanovicii turcește? De ce mă batjocoresc și-mi spun turcitul ciobanii sârbi? De ce... de ce... de ce? Am suferit și, la început, am urât această neputință a mea în a afla și a scruta ceața deasă ce mă sufoca. Într-o anumită măsură, eu mă uram pe mine însumi. Micuțul Alija Osmanović s-a poticnit sub această povară uriașă. S-a poticnit, a înjurat și a plâns în singurătate. Și această povară a putut să dispară doar aruncând pe seama altuia acest chin al meu. Să mă lecuiesc de ură și să o îndrept asupra

acelora a căror limbă o vorbeam. Și fără poveștile Rabijei despre sârbi ca neam de răufăcători, și fără ajutor similar din partea lui Dedaga și a hogelui, eu aș fi găsit acest drum al autosalvării.

Eram deja în cel de al cincilea an la medicină și deja în postură de fost ienicer Ilija Jugović. Ne-am dus la Moscova, în excursie. Am trecut pe la o cafenea, pe bulevardul Gorki. Beam, făceam gălăgie, spuneam bancuri. La pult stătea un ofițer al armatei ruse, cu părul încărunit, și dădea pe gât votcă după votcă. Și-și fixa tot mai mult privirea moartă asupra noastră. În curând, începu să ne spună că suntem câini, animale și fasciști. Atâta rusă mai pricepeam și noi. Pe neașteptate, frecă un chibrit de cutie și-l aruncă asupra noastră. În zbor sau abia la masa noastră, acesta se aprinse. Repetă încă o dată... și încă o dată... iar că suntem fasciști spunea neconținut. Ne era teamă, nu îndrăzneau nici să ne revoltăm. L-am chemat pe chelner să facem plata și să fugim. Spre mirarea noastră, ofițerul scoase portmoneul și plăti tot ceea ce am mâncat și am băut. Apoi veni la masa noastră cu o sticlă de votcă și ne turnă la fiecare fără să scoată un cuvânt. Transpira și-și ștergea fruntea cu batista. *Voi sunteți niște animale... voi sunteți dragii mei fasciști!* - strigă el pe sârbește. Ne-am holbat la el cu răsuflarea tăiată. *Ah, copiii mei... oi... cât de mult mă urăsc și cât de mult v-am îndrăgit!* - se chinuia el să-și ascundă lacrimile... *Iată, aceasta este mama mea, aceasta este fratele meu, aceasta este casa mea la Nevesinje* - ne arătă el niște fotografii. El, zise, este *colonelul sovietic Maksim Bojović*. Iar în patruzeci și opt, *când a trădat și și-a vândut Tito sufletul papei de la Roma și lui Churchill*, el a fost sârb, a fost locotenentul iugoslav și studentul Academiei Militare Sovietice, Maksim Bojović! El a rămas în Rusia. Începând din patruzeci și opt, Rusia îi este patrie. Începând din patruzeci și opt, el nu și-a văzut nici mama, nici fratele și pe nimeni din fostul ținut natal. *Ah, cât vă urăsc... ce spuneți să trecem pe la mine, la un pahar și la un caviar!*

Prin ceva asemănător am trecut și în Canada, la Toronto, unde m-am dus să caut martori la măcelul ustaș din ziua de Crăciun a anului 1942. Să caut, de fapt, pe careva dintre cetnicii fugari ai voievodului Mitar Žeravica, care au ajuns la Jugovicii câteva ore după crima Osmanovicilor. Să întreb, să găsesc pe cineva, unde mi-e mama îngropată... Spre nenorocul meu, se dovedi că Blagoje Mišović nu putea să mă ajute. A trecut de partea lui Žeravica abia în primăvara lui 1942, iar până atunci a fost la partizani. Nu a fost la Jugovicii, dar a fost la Ljeskovina, în batalionul comandantului Munja, când, din cauza *șovinismului velikosârb*, l-au executat pe unchiul meu Jovan. Trei zile mai târziu, comandantul Munja îi ordonă lui Blagoje să frângă *pleava culacilor și reacțiunea sârbească* și-i dete o listă cu opt țărani săraci pe care trebuia să-i execute până în zori. Înaintea zorilor, Blagoje Mišović fugi de partea voievodului Žeravica... L-am întrebat pe Blagoje: Cum s-a acomodat și s-a descurcat în Canada? *De minune!* - răspunse el ca din pușcă. A învățat limba engleză, a obținut o pensie, are o casă, o mașină, are libertate... nici că se poate mai bine. S-ar întoarce în Herțegovina de i s-ar permite acest lucru? - l-am întrebat. I s-a făcut dor de această Herțegovină? *Niciodată!* - sări el. Pentru el, Herțegovina a murit! De parcă nici nu ar fi trăit vreodată acolo! Avea chiar senzația că în Canada s-a și născut... A doua zi, la prânz, aflându-ne în casa lui cu o grădină mare și o mică piscină, Blagoje mă întrebă: Când ai fost pe Vilovača, la fântâna Vilovača, lângă Fojnica, pe care au zidit-o voinicii în 1936? Trec deseori pe acolo, am spus eu. *Și cum e apa?* - s-a oprit Blagoje din mâncat. Ca gheața, ca trăsnetul! - i-am zis. *Nucul lângă fântână... mai există acel nuc?* I-au crescut crengile, s-a înălțat douăzeci de metri - i-am răspuns. Iar el... el plângea, la fel ca și colonelul Maksim Bojović. Eu... eu am plantat acest nuc! - se bâlbâi Blagoje.

Ce legătură avea asta cu Kosovo, cu Halit Berișa, cu Safedin, cu amintirile mele de ienicer? Poate nici nu avea, poate m-am rătăcit. Cred că, totuși, Maksim Bojović și Blagoje Mišović s-au

acoperit de ură pentru a-și ascunde chinurile și pentru a-și ușura sufletul. Însă această ură a lor încă nu devenise una de profunzime, ci rămăsese una de suprafață, transparentă. Pentru noi, ea se prefăcuse în lacrimi... da, asta mi s-a întâmplat mie. Aflând cine eram, am plâns și eu. Unde există lacrimi există și întoarcere, răul încă nu a făcut rădăcini. Ușor s-a putut întâmpla ca eu să nu aflu niciodată adevărul și acest adevăr să fie dezvăluit de cineva abia nepoților mei. Ei nu ar plânge. Ei nu ar da crezare. Ei ar întorce capul de la adevăr, așa cum și l-au întors Halit Berișa, Safedin ori Dedaga. Albanizatul Stojan Limonović mai putea și dorea să se întoarcă, însă acest lucru era prea tardiv pentru nepotul său Safedin Limoni. Halit Berișa și l-a uitat de tot pe strămoșul său Perișa. Sikter Efendija nu a uitat. La rațiune l-a întors rațiunea, de rațiune i-au amintit limba sârbă, prenumele sârbesc. Însă pătimea și el, era și el un Maksim Bojović. Dar directorul Suleiman Hodžović? Se înrudea el cu judecătorul meu Boža Nikočević? Iar eu bănuie, doar bănuie, că și de Miraš îl lega ceva asemănător unui strămoș comun. Era și acesta în conflict cu sine însuși, numai că mai rațional și mai suportabil. Din rădăcina plopului răsare frasinul, la bază se află biserica iar în continuare, geamia. Pentru a se răsufla mai ușor, este îndeajuns a se ști și a se recunoaște așa ceva. În caz contrar, renegatul ajunge pe cărarea înghețată a urii, aceeași pe care am pornit eu la Osmanovicii. Deosebirea dintre Halit Berișa și mine consta doar în faptul că eu mă oprisem. Halit Berișa ura fără șansă de vindecare, ura cu perseverență. El se afla în tunel neștiind că se află în tunel. Era înecăcios și întunecos, astfel că un călător buimac visa la regina sa Teuta și la ilirii săi.

Aseară, Halit Berișa a fost prezentat la televiziune. El era de puțină vreme președintele Komitetului pentru ONO din Đakovica. *Au existat și în această comună anumite nedreptăți, cum să spun, anumite deviații - zicea Berișa. Acestea au existat însă... cum să spun, doar înainte de aceste nedorite evenimente... nu găsesc cuvântul... înainte de contrarevoluție. Acum, noi, forțele sănătoase, curățăm toate acestea... aici au să domnească unitatea și frăția, da, pe cuvânt de comunist!* Cameramanul prinse în obiectiv reverul sacoului: se părea că Halit Berișa nu se despărțea de acele două insigne ale lui, cu Tito și cu Lenin, pe care le-am ținut minte de la judecata mea. Cum se ascundea el în spatele unor simboluri, mă gândeam eu. De cum va sfârși treaba, de cum va lua tot ceea ce nu-i aparține în Kosovo, el va călca în picioare toate aceste insigne. Va înceta atunci să se jure și "pe cuvântul de comunist". Cu aceeași sinceritate și patimă, el s-a jurat, câtă vreme i-a fost de folos, și dinaintea regelui sârb, și pe timpul ocupației lui Mussolini, și a scuipat pe toate acestea de cum s-au schimbat vremurile. Numai în asemenea ticăloșii sunt Halit Berișa și alții ca el sinceri și perseverenți. Cameleonismul servește și pentru dispreț, și pentru încântare. *Dar prin ce s-au manifestat deviațiile despre care vorbiți, tovarășe Berișa?* - întrebă reporterul de la televiziune. *În ceva... în câte ceva... s-au întâmplat asemenea lucruri, nu vom ascunde. Însă nu se vor mai întâmpla... contrarevoluția nu va învinge și nu ne va abate nimeni de la drumul trasat de Tito - se încruntă președintele Halit Berișa. Contrarevoluția este o treabă murdară și asta doare pe fiecare albanez cinstit. Noi, albanezii, nu ne ascundem după unele întâmplări, dacă au și fost întâmplări... Pe noi ne doare că se ridică praful la Belgrad, iar presa belgrădeană, astfel că... cum am zis că spun... astfel că hegemonia velikosârbă ne amenință astăzi... acestea sunt atacuri deschise asupra temeliei revoluției noastre și... dușmanul capul și-l ridică și atacă însăși personalitatea mareșalului Tito. Eu, acum... asta nu va reuși și asta o spun în fața revoluționarei localități Đakovica și a întregului popor albanez din Kosovo!* Preocupat de soarta revoluției, tovarășul Berișa dăea din mâini, se înfuria, amenința reacțiunea. Reporterul îi mulțumi pentru *convorbirea deschisă și folositoare.*

Rudele tovarășului Berișa au dărâmat casa lui Ljuba și au construit pentru ei, pe proprietatea lui Ljuba, o casă nouă și mai mare. Fostul plaț al lui Božović și fostul consulat al lui I. S. Jastrebov a fost împrejmuit cu un zid arnăuțesc de doi metri înălțime. Avocatul S. Hajduković a pierdut litigiul. El a acuzat jefuitorii și opresorii, însă judecata nu a fost stabilită nici după zece ani.

Avocatul S. Hajduković nu va câștiga niciodată acest proces. Și nu pentru că suspectez justiția din Đakovica, ci pentru faptul că avocatul S. Hajduković a dispărut într-un incendiu cu o lună înainte de ieșirea mea de la Melcul. I-a luat foc autoturismul în canionul Bistrica: pe drum s-a aprins, pe drum a ars și abia atunci, cu șoferul carbonizat, s-a îndreptat spre prăpastie! Cu siguranță că investigațiile vor stabili cum s-a întâmplat totul. Eu unul nu suspectez investigația celor din Prizren.

Judecătorul meu, Božo Nikočević, s-a mutat, fiind acum pensionar la Smederevo. S-a mutat și infirmiera Mirjana. Dar, înainte de asta, așa cum s-a stabilit la investigație, ea a reușit, cu ocazia autoviolării, să-și zgârie fața și să-și rupă o mână. Acum lucrează într-un spital din Kraljevo. Dar judecătorul meu? După izbucnirea "contrarevoluției", Momir Tasić a fost pus în funcția de președinte al Comitetului pentru ONO la Prizren. Asta mă bucura de două ori mai mult: în Kosovo și Metohia nu pătimeau chiar toți sârbii și nici nu s-au mutat cu toții de acolo.

De altfel, presa nu înceta să ne tulbure liniștea și pacea cu știri despre mortalitatea din război, de după război și de acum. În primăvara anului 1981, când a acest cazan a început oficial să dea în clocot, nu a fost deținut care să nu se înspăimânte. Dintr-o dată, pe oameni a început să-i strângă tot ceea ce le-a fost până atunci ascuns. Deja de trei ani curgea acest negru adevăr și deja de trei ani nu se schimba nimic. Migrații, incendiile, omoruri, jafuri, violuri - totul continua. Citeam chiar ieri: Lui Sima Urošević, un țăran de lângă Uroševac, i-a murit copilul de șase luni. Copilul a murit, însă Behim Tiranai a arat cimitirul sârbesc și Sima nu are unde să-și îngroape fiul. S-a dus la primărie, însă acolo i-au arătat registrul fondului funciar: Le părea rău, dar cimitirul era proprietatea tovarășului Tiranai! Din fericire, avea și Behim Tiranai suflet! Măsură pe proprietatea sa o suprafață de șaiszeci de centimetri în lungime și de treizeci în lățime. Sima putea să sape groapa, dar cu condiția ca el, stăpânul cimitirului, să are și acest micuț mormânt! El era un om sărac și-i era de neprețuit fiecare palmă de pământ... Dar citeam și despre faptul cum în registrele fondului funciar mănăstirile au fost trecute drept geamii! O greșeală întâmplătoare, o greșeală de computer?! L-au ucis pe Pešić, pe Šarić, i-au siluit pe cei din familia Krstić, l-au omorât pe Milinčić, i-au alungat pe cei din familia Beljović... Toate acestea se întâmplau după lichidarea cu succes a "contrarevoluției". Ajungeau vești despre noi crime, însă asta nu mai erau, în conștiința noastră, nici noutăți, nici crime. Totul nu însemna decât o realitate neobișnuită, cu care ne obișnuiam. Forțele conștiente, progresiste și revoluționare dădeau totul de la sine pentru ca realitatea aceasta, indiferent cât de suportabilă era, să fie și mai suportabilă. *Cu dușmanii indiferent de culoare* - promiteau Halit Berișa și Momir Tasić - revoluția se va socoti și mai hotărât, și mai cu succes, și mai fără compromis! În diversitatea culorilor dușmane și contrarevoluționare, degetul era îndreptat îndeosebi înspre revanșismul velikosârb, înspre ura velikosârbă, înspre hegemonia velikosârbă. *Revolta tovarășilor sârbi este poate îndreptățită, însă comuniștii nu vor permite... naționalitatea albaneză și-a dobândit drepturile în revoluția noastră și în frunte cu tovarășul Tito, astfel că... nu vom permite hegemonismul velikosârb și propagarea ideologiei cetnice* - spuse Halit Berișa cu hotărâre. *Noi trebuie să deosebim*

nemulțumirea neîndreptățită a individului de așa-zisa îngrijorare a revanșismului velikosârb față de soarta poporului sârb în Kosovo și trebuie să împiedicăm la timp încercările lor profund hegemoniste și antimuncitorești de a pune bețe în roate revoluției noastre socialiste - spuse, la fel, tovarășul Momir Tasić. Și presa belgrădeană... scrie doar în negru, totul e doar întunecat, toți albanezii sunt întunecați... eh, așa nu se poate - se supără tovarășul Halit Berișa. Unele ziare ale noastre crează în Kosovo psihoza lipsei de nesiguranță și neîncrederea interetnică trecând sub tăcere succesele noastre, iar în prim-plan pun doar succesele noastre incomplete - se supără tovarășul Momir Tasić... Și, astfel, ne înrudim cu toții prin aceste succese și succese incomplete ale noastre. Tot mai rar povestim și ne gândim la Kosovo. Pentru aceia care nu au trăit în Kosovo, Kosovo devine o piesă de teatru: de-atâta repetare, mulți dintre spectatori au adormit, astfel că nici nu mai aud țipetele de pe scena din Kosovo. Și, încet-încet, oboseala mă cuprinde și pe mine și pe toți aceia dintre noi care am fugit și care am jucat vreun rol în această dramă. Ne-am terminat de jucat rolurile?

- Ce facem cu proprietatea și casa din Đakovica? - am întrebat-o pe Milica. - Se gândesc ei să stabilească ziua de judecată?

- Cu averea... cu casa... - răspunse ea posomorându-se. - Eu nu mă mai duc acolo. La ce-mi trebuie casa, la ce mi-ar trebui ceva din Albania?

- Nici eu nu mă gândesc să ne întoarcem acolo. Însă nici nu mă gândesc să le las rudelor lui Berișa...

- Nu mai aminti, uită! - exclamă Milica. - Să ne gândim la... la - roși ea de bucurie. - A reînviat... dă din picioare, ascultă - vru ea să-i pun mâna pe pântec.

Eram tulburat, însă nu și atât de fericit pe cât îi arătam ei. Acesta eram eu, nu știam să mă bucur.

- Numele... gândește-te la un nume - mă îmbrățișă Milica.

- Dacă va fi fată...păi, asta e, de va fi fată, să fie Ljubica. Ljubica Jugović.

- Sau Ivan, de va fi băiat - mă sărută ea.

- De ce, Ivan? După cine?

- După consulul Jastrebov.

- Bratomir... eu m-am gândit să-i dau numele răposatului meu tată, dar... Iva... Ivan... dar de ce nu Ljuba... Ljuba Jugović?

- Ljuba e Ivan... Ivan e Ljuba... amândoi au fost consuli imperiali.

- Nu știu... totuna, va fi cum hotărăști tu.

- La ce te-ai gândit?

- La textul pe care-l vom dăltui pe piatra funerară a lui Ljuba.

- Boško s-a gândit deja la asta. Boško... iată, să-ți arăt - se duse ea în camera fiului ei mai mare. - E treaz, încă nu a adormit - se întoarse Milica repede. - Acuș va veni și el...

Apăru și Boško.

- La ce te-ai gândit? Adu-mi, să văd.

- Nimic... eu, unchiule Ilija, am copiat.

- Ai copiat?

- A provoca răul, a te apăra de rău, în asta nu există nici un fel de rău! - declamă el aceste versuri ale lui Njegoș. - Eu... mie... răposatul meu tată mi-a spus să dăltuiesc aceste versuri!

- Iarși tu, Boško, despre duhuri! - îl dojeni Milica.

- El, mamă, mi s-a anunțat de două ori... Eu am visat de două ori că tata spune aceste cuvinte la mormântul său.

- Auzi la el... el e... el e... - mă privi Milica.

- Eu nu mint, mamă! Și nici nu mai sunt un mucos căruia tu... asta voi dăltui eu și eu voi răzbuna! Cum poți să... eu m-aș rușina!

- De ce anume te-ai rușina tu? - i-am oferit eu o țigară.

- De aceste lucruri - răspunse el refuzând țigara - și anume să nu pună arnăuții stăpânire pe ceea ce este al meu, pe ceea ce este al nostru... Tu, unchiule Ilija, ai fost la închisoare și ție nu-ți reproșez nimic. Mă gândesc la mama, la unchiul Veljko, la moș Mijat... Criminalul nici nu a fost găsit. Șiptarii ne-au luat averile și casa... așa, iar sutele de Božović n-au mișcat nici un deget!

- Dar tu ce-ai fi făcut? l-am întrebat eu.

- Ceea ce voi și face. Tatăl meu nu va rămâne nerăzbunat și nu va pune nimeni stăpânire pe ceea ce este al meu! - tună el, iar eu nu am știut dacă să-l îmbrățișez sau să-l dojenesc sau să-l liniștesc. - Oare să ne temem, mamă, de Halit Berișa?

- Mie mi-este frică de ai mei - țipă Milica. Eu, fiule, mă tem de moș Mijat și de alții aidoma lui! Eu sunt... - mai spusese și plecă la culcare, lăsându-mă singur cu Boško.

Era nedreaptă cu Mijat. Îl întâlneam adeseori pe bătrân la cimitir, la mormântul fiului său. Stătea și medita. Stătea piatra pe piatră, iar ceea ce gândește - să-mi spună mie. De cum veneam, el se ridica și pleca. Făcea acest lucru pentru faptul că am luat femeia fiului său? Pentru faptul că am fost deținut, unul care a lovit în *frăție și unitate*, sfânta revoluție a lui Mijat? Ori eram pentru el de vină pentru amândouă? Nu știam. Eu nu-l mai învinuiam nici măcar pentru discursul de la Đakovica. Președintele Halit Berișa era pentru el pedeapsa și premiul totodată. Chiar și mâine, eu unul aș îndura mai degrabă închisoarea.

De fapt, Halit Berișa și Momir Tasić erau și pentru mine o pedeapsă. Da, însă numai o caznă, nu și un premiu. Eu eram banditul și dușmanul, iar Mijat era comunistul și prietenul. Mijat le ceda acestor doi, Berișa și Tasić, stindardul revoluției sale.

Da, este vremea să duc această povestire la bun sfârșit. Trebuie să dau curs altor zece noi anunțuri publicitare, încă mă hrăneam cu speranța că voi găsi ceva de lucru. Dacă nu dorea nimeni un medic - dușman, dorea un dușman - tâmplar? Aveam două meserii și concuram în același timp.

Să nu uit. Ieri mi-a scris Colonelul. A răspuns la scrisoarea mea. Am dat de adresa lui prin hârtiile lui Ljuba. El este, zicea, *cutremurat și scârbit* de tot ceea ce ni s-a întâmplat mie și lui Ljuba. El se mira că Ljuba nu răspundea la scrisorile lui. Le-a trimis, zicea, șapte ani la rând, apoi s-a lăsat păgubaș. Lui i-a scăpat faptul că ziarele au scris despre uciderea lui Ljuba. Era întrucâtva furios pe mine. I se părea, zicea el, că am *inceput să șovăi*, ceea ce nu am nicidecum voie. El era un luptător, membru al Partidului încă dinainte de război. El credea în continuare în *socialismul adevărat*. Au fost trădate idealurile sale, tovarășii lui au căzut umpluți de rușine, el a părăsit Partidul, însă mai credea. Poporul sârb, zicea el, a fost umilit, comuniștii sârbi au fost duși pe un drum greșit și au fost păcăliți, însă el încă mai credea. Era amenințat și putea ajunge ușor la închisoare, însă nu va șovăi și nu va înceta să creadă în *socialismul adevărat*. Mă va ajuta pe cât poate, zicea, să găsesc de lucru... Pe lângă scrisoare mi-a trimis și un mandat poștal - o treime din pensia lui. Mi-era teamă și rușine: mă aflam oare la poarta cerșitului? Trebuie să plec la Belgrad, să-l cunosc pe acest om bun și neobișnuit care le vede, le crede și le știe pe toate.

Ceva anume mă atrăgea la Colonel: mai credeam și eu? - m-am întrebat. Voi pleca imediat după sărbătorile de iarnă. Iată o ocazie să trec și prin Cetinje, pe la părintele Paisie.

AJUN DE CRĂCIUN LA CETINJE

În noul an 1984 am intrat fără zăpadă. Vremea senină și vântul din sud ne-au adus dinspre mare niște zile calde, ca în octombrie. Se încălzise atât de mult încât, de 1 ianuarie, la prânz, cei trei fii ai Milicei și cu mine, plimbându-ne până la izvorul Vidrovan din Nikšić, a trebuit să ne dăm jos de pe noi puloverele. Milica rămăsese acasă: era în luna a opta, se îngreunase, nu mai mergea nici la lucru. Am dus-o, în ajunul sărbătorii, la policlinică, la Podgorica, la o consultație cu ultrasunete. Ne-au spus că fătul se dezvoltă normal și că era... băiat! De va fi totul în regulă, pe la jumătatea lui februarie ea și cu mine vom avea un fiu, pe Ivan. Mie încă nu-mi venea deloc a crede. Aș cânta de fericire, mă trezeam noaptea din somn de bucurie, dar din nou parcă nu-mi venea a crede. Bucuros aș destăinui această veste și celui mai tânăr, Komnen (el încă mai urmează cursurile școlii elementare), dar mi-e rușine de Boško și Vojin. Lor era timpul să li se nască fii și nu frați.

În locuința Milicei (mi-e rușine să spun că și a mea) au ajuns o grămadă de felicitări: îi erau adresate, deocamdată, ei, lui Boško și Vojin. Se găsea totuși câte una și pentru mine. De la Sikter Efendija, de la mătușa Vidosava din Ljeskovina, de la părintele Pajsije, de la Miraš, de la Novak Kosović. Pe felicitarea lui Miraš, ștampila poștei din Zagreb: se dusesse tocmai până acolo pentru a-și face cunoscute teoriile. Novak Kosović scria din Chicago. Era acolo în vizită la neamuri sau a fugit? Eu le-am trimis felicitări doar deținuților din Melcul: nu foștilor, ci cunoscuților mei care încă mai erau închiși acolo. Una i-am trimis-o și bătrânului Safedin. *Toate cele bune în Noul An...* - această flecăreală era, dealtfel, dezagreabilă și lipsită de sens, iar atunci când e adresată unui deținut este, pe deasupra, și ipocrită. Și totuși, această expresie seacă am scris-o de treizeci de ori, întrucât știam că pușcărișilor de la Melcul le era mai puțin amară lipsa de sens decât teama de a nu-și aduce aminte nimeni de ei, că sunt uitați.

Pentru a mă vedea cu Colonelul, am plecat la Belgrad, cu mașina Milicei, în 6 ianuarie, în Ajunul Crăciunului*. Am scris: cu mașina Milicei. Ea spunea locuința noastră, banii noștri, mașina noastră... dar se știa că, fără acel casa noastră al ei nu aveam unde să mă adăpostesc de ploaie și că, fără acele mici salarii ale ei, aș cerși. Nu aveam nimic. În locuința aceea mică din Prizren, l-au instalat pe fratele infirmierului Zeciri în aceeași când a început judecata mea. Toată mobila, toate hainele și obiectele mele de uz casnic au fost luate în stăpânire de acest necunoscut. Răposatul avocat S. Hajduković a făcut plângere, însă aceasta a fost respinsă pe motivul că era vorba de o locuință de serviciu și că în ea nu a fost nimic. Așadar, eu am trăit acolo vreme de doi ani și am dormit pe parchetul de serviciu și sunt în permanentă îmbrăcat cu hainele în care am fost și în momentul arestării. Nu am avut nici măcar prosoape, nici săpun, nici periuță de dinți. În timpul cercetărilor, l-am împruternicit pe Hajduković să-mi vândă mașina, o zastava 101, iar banii

să-i pună pe carnetul meu de economii, aceasta în cazul în care voi fi condamnat. Î-am dat lui S. Hajduković cheile de la mașină și i-am explicat că aceasta se află parcată în fața noului motel de pe Brezovica. Numai că el nu a mai găsit-o acolo. A anunțat imediat de furt miliția din Prizren, însă nu i s-au comunicat niciodată rezultatele căutării hoților. La șapte luni după furt, atunci când eu am fost deja dus la închisoarea Melcul, infirmiera Mirjana a dat peste mașină: o conducea o rudă de-a infirmierului Arifi, care nu-i schimbuse nici măcar numărul de înregistrare. Ea l-a anunțat de îndată pe avocatul S. Hajduković și, în aceeași zi, el l-a și dat în judecată pe hoț. În aceeași zi, mașina a dispărut. Acuzația a fost respinsă ca fiind mincinoasă și calomniatoare, iar hoțul l-a acuzat pe S. Hajduković pentru calomnie și ofensă. Această acuzație a fost admisă, iar S. Hajduković a fost amendat și, în plus, condamnat la șase luni închisoare, condiționat la doi ani. Ceea ce a însemnat că va trebui să stea șase luni la închisoare dacă, în următorii doi ani, va calomnia pe oricine cum că a furat mașina cuiva... Pe Hajduković l-au ucis, pe Mirjana au violat-o și au alungat-o la Kraljevo. Mirjana dorea să-mi fie martoră, însă eu nu îndrăzneam să dau în judecată. Aș îndrăzni și aș da în judecată, dar numai de nu s-ar judeca la Prizren. În acest fel, eu știam sentința deja înainte de judecare: nu am putut fi furat întrucât nu am avut nimic! În afară de asta, ar fi reieșit că am dat în judecată în ideea să-i calomniez pe siptari, că sunt un adept al revanșismului velikosârb și că închisoarea nu m-a lecut de ura patologică față de albanezi. Cinstiții judecători din Prizren mi-ar fi stabilit un tratament suplimentar! Mi-era rușine de această recunoaștere, însă eu unul nu voi da pe nimeni în judecată întrucât nu mă încumetam. *Care vin îl bea Dumnezeu?* - m-a întrebat într-o seară părintele Paisie, la Melcul. Am tăcut. Numele acestui vin este chinul celui nevinovat, l-a citat el pe Nikolai Berdiaiev și un ceas întreg mi-a șoptit și mai entuziasmat despre semnificația cerească a patimilor. Nu pot spune că mintea mea a aprobat fiecare cuvânt al lui Paisie, însă era o plăcere să-l ascult pe călugăr și eu, liniștit, am căzut într-un somn dulce. Astăzi, aceste iluzii îmi erau caraghioase și insipide. Detestându-mă pe mine însumi, am apăsat pedala de accelerație, să fugă mașina mai repede și să ajung să văd Cetinje cât mai repede. Să-i spun părintelui Paisie ce fel de vin sunt eu și cu ce se sfârșește ceea ce el numește *sfântul chin al celui nevinovat*.

Îi voi spune - mă gândeam - că după Melcul, eu, umbra celui care am fost cândă, sunt doar o exaltare stoarsă care nici măcar în vis nu mai dorește să se apropie de flacăra de pe aripile sale de ceară. Am oroare și de dreptul de a da jos de pe hoț pantalonii și cămașa mea. Nu îndrăznesc să-mi caut averea, nu îndrăznesc să alung rudele lui Halit Berișa din casa de la Đakovica a soției. Nu îndrăznesc nimic. Numai la gândul la Prizren și deja mă cutremur. Cu înfrigurare scriu chiar și aceste rânduri. Pe mine - îi voi spune părintelui Paisie - mă sperie până și amintirile! În această frică deșartă, sunt destule lucruri pe care le trec sub tăcere. Mă mai fură adevărul, scriu câteva pagini și atunci îmi atrag atenția că, de fapt, redactez o acuzație împotriva mea. Mai repede-mai bine, tai pasaje întregi, rescriu, atenuiez. Suferința se despoaie prin frică, iar din frică încolțește suferința. Din acest cerc nu există ieșire. Dostoievski se află în eroare. Niciodată nu vor răsări din nefericire nici libertatea, nici dragostea lui Alioșa. Inchiziția și așa-zisa dictatură a proletariatului s-au născut în Apusul european, însă nu este nicidecum întâmplător faptul că sămânța aceasta și-a găsit o bază de rai abia în Răsărit. De ce chiar în Rusia, părinte Paisie? Nu cumva îi este și ortodoxia noastră naș de cununie acestei ciume? Ideile totalitare germane și cele ale Vaticanului i-au dăruit ortodoxei Rusii suferința generală și chin, exact acele fructe după care se pare că ea a tânjit și pe care călugării și teologii ortodoxiei le-au preamărit până la divinizare! Din aceleași motive, Răul și-a întins tentaculele și în Serbia. Îndrăznesc să spun că de ar fi trăit Dostoievski Kosovoul de astăzi, nu cred că s-ar fi entuziasmat în fața chinului nici Alioșa, nici

bătrânul Zosima. Ar fi ajuns la adevărul că nici un fel de vin, și oricum nu cel ceresc, nu poate să se scurgă dintr-un om călcat în picioare. Un astfel de mucenic nu știe nici să gândească liber. Robul își cară lanțurile până și în somn.

- Bucuria mea! - întinse părintele Paisie mâinile. - De ai ști cât mă bucur... te-am visat azi dimineață înainte de a se face lumină, pe tine și pe Miraș... am primit felicitarea ta... nu cumva ai slăbit, frate? - se tulbură el în fața mănăstirii.

Mă prezentă călugărilor și bătrânului stareț. Țopăia în jurul meu, mă îmbia cu mied, cafea și țuică. Mă întreba de cei de la Melcul, de Milica, de Herțegovina mea. Aveam vești din Kosovo? I-am dat în judecată pe tâlharii aceia despre care i-am povestit la închisoare? Am găsit de lucru?

Mă conduse prin mănăstire, îmi povesti istoria fiecărui mormânt, a fiecărei urme de picior și a fiecărei pietre. Îmi arătă și-mi explică ce însemnau relicvele de muzeu. Veni cu mine pe jos până la Orlov Krš, mă conduse și până la Poiana lui Obilić. Mă conduse și până la palatul de cândva al regelui Nikola. Voia, dintr-o suflare, să-mi imprime în suflet întregul Cetinje.

- Ai timp să mergem până la Lovćen, la Njegoș? - l-am întrebat.

- Te voi conduce până la Ivanovo Korito... mai departe eu nu mă duc - se întristă Paisie. - Tu du-te, eu te voi aștepta la Ivanovo Korito... Nu căuta de la mine, frate, să urc și eu.

- De ce, părinte Paisie?

- Pe vlădici îi îngroapă lângă și în biserici și nu în mausolee și... iată, ridicându-i cu forța monstruoșitatea aceea, ei l-au proclamat pe Njegoș de faraon și păgân. Tu du-te, dar înțelege-mă și pe mine.

- Nu trebuie să vii nici până la Ivanovo Korito. Voi merge singur - i-am spus.

- Cum singur? Dar tu te-ai supărat, frate... Bine, mă voi urca și pe munte, dar nu vreau și nu pot...

- Nu vrei... nu vom merge, cu altă ocazie - i-am răspuns și i-am întins mâna să-mi iau rămas bun.

- Vai de mine... tu ești supărat... eu am crezut ... tu nu ai înțeles nimic - Astăzi nu te duci niciunde... acum vom lua prânzul, apoi... în seara aceasta se va pune în fața mănăstirii stejarul de Crăciun.

- Plec la Belgrad.

- Dimineață... cu ajutorul lui Dumnezeu, pleci dis-de-diminează. Iată, eu te voi trezi, dacă-ți spun - își împreună el palmele la piept și mă rugă.

Am prânzit la o cârciumioară și asta lui nu-i fu pe plac. Dorise să prânzesc în sufrageria mănăstirii. Mâncând pește și bând vin, am început ciondăneala despre suferință, teamă, răzbunare și iertare. Eu, i-am spus, nu recunosc suferința ca principiu și virtute a vieții. Astea sunt pretext pentru lașitate și scuză în fața conștiinței care se teme de răzbunare.

Cel care îndură cel mai mult răul și ajută acest rău. Nu se poate stând în genunchi dinaintea minciunii să-i slujești adevărului și nici călăul nu va fi adus la rațiune de plânsul și iertarea victimei. Nu cred că poate fi vreodată o iertare sinceră. Eu îl voi ierta pe Halit Berișa - am strigat - fiindcă ceea ce doresc nu pot și nu îndrăznesc. Această virtute a ortodoxiei nu este nimic altceva decât dorința de răzbunare ascunsă în hainele neputinței. Cel slab iartă, iar cel tare își plătește datoriile. De unde, la urma-urmei, dreptul celor neuciși de a ierta în numele celor uciși? Înainte de a ierta, călugării și scriitorii noștri ar trebui omorâți la Jasenovac și în Kosovo! - am ridicat eu prea tare glasul și am stârnit curiozitatea celorlalți meseni... Mai încet, mai încet - mă rugă el. Să învățăm de la evrei - se aplecă el peste masă. Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte! A

trebuit ca poporul acesta să petreacă douăzeci de veacuri în exil și să fie înjumătățit la Auschwitz, Treblinka, Jasenovac și Mathausen pentru a ajunge la conștiința de sine și pentru a înțelege acest adevăr din Vechiul Testament. Ochi pentru ochi, nu există iertare.

Am mai povestit mult după aceea, fără a alege cuvintele și chiar cu intenția să-l provoc și într-un anume fel să-l și jignesc. Paisie îndură toate acestea zâmbind cu tristețe, ba chiar și fără să se încrunte.

- Cel puternic iartă, crede-mă - zise el când ieșirăm.

- Iartă lașii și robii!

- Ești prost dispus astăzi și slab... slab în fața ta, de aceea și vorbești astfel - se opri Paisie. - Când dă și peste mine o zi atât de urâtă, eu mă rog, stau în genunchi sub...

- Stai în genunchi pentru a te îndrepta... cum de nu-ți dai seama cât e asta de fără sens?

- Așa, să mă îndrept, să-mi fie înapoiate puterea și bunătatea, frate - își miși el ochii. - Iată, amintește-ți... începe cu tine. Când ești fericit și satisfăcut de cea... iată, amintește-ți, atunci vrei să ierți datoria, să treci peste jignirea cuiva, să te jertfești pentru altul... atunci ești puternic și poți să faci asta. Iar când ești prost dispus, așa ca astăzi, și când te deranjează totul... iartă, bunătatea fuge de cei slabi.

Seara, dinaintea mănăstirii Ivanovo se strânse jumătate din Cetinje. În fața porții fură aprinse trunchiurile tinere de stejar. Cântăreții din guslă stăteau lângă foc. Pentru ei și pentru recitatori au fost instalate microfoane. Veselia va începe abia când se va sfârși liturghia și abia când, după aceea, va toasta lângă foc unul din călugări. Obiceiul ca în Ajunul Crăciunului să se danseze și să se cânte întreaga noapte în fața lavrei Ivanovo era vechi deja de sute de ani. A fost întrerupt doar pe timpul domniei turcești la Cetinje și, a doua oară, prin victoria revoluției socialiste. Turcii au fost alungați, iar turciții, anchetati. Revoluția continua, însă interdicția sărbătoririi serii Ajunului de Crăciun fosese nu demult ridicată.

- Binecuvântați să fiți, frații mei, de Domnul nostru Isus Hristos, de a cărui naștere ne bucurăm - se apropie părintele Paisie de foc, cu Evanghelia într-o mână și cu un pahar cu vin în cealaltă mână.

- Amin! - răspunseră câteva glasuri.

- Așa cum s-au înmulțit aceste scânteii - îngenunchie Paisie lângă foc, scoase doi tăciuni și începu să-i lovească unul de altul - așa să se înmulțească și mai mult bucuria noastră! Să dea Domnul ca astfel să roiască bogăția noastră și în leagăn, și în jurul mesei, și pe masă, și sub acoperișul casei, și pe câmp, și pe munte, și ziua, și noaptea, și în fiecare clipă fericită, dacă dă Domnul. Să ne cânte nuntașii în fiecare clipă - turnă el în pe focul de lemne de stejar - să ne crească Obilicii și Jugovicii, în biserică și pe lângă biserică să fie ca în stup, înțelegerea și dragostea frățescă pe toți să ne îmbrățișeze. Sunt sărac și nimic altceva, Doamne, și-n afară de această rugăciune și aceste cuvinte nu am nimic a-Ți aduce jertfă. Ridică-i pe cei slabi, încurajează-i pe cei speriați, luminează-i pe cei îndepărtați de neam, oprește-i și învinge-i pe dușmanii noștrii. Nu da, Doamne, ca poporul sârb de la naștere să lupte pentru Tine și lupta să o termine învins. Nască-se învingătorul în fiecare dintre noi și să știe că este pentru victorie născut. Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, în veacul veacurilor, amin! - își făcu el cruce și se ridică. - Iar acum, fraților, să cântăm și să ne veselim. După obiceiul din bătrâni, întâi îl vom asculta pe cântărețul din guslă.

- De rău să vă fie, muntenegreni, Crăciunul și Ajunul de Crăciun! - țipă o femeie și-și croi drum până la foc, ținând un copil în mâini.. - Pentru ce vă veseliți, bate-v-ar Dumnezeu?! - își

puse ea jos pruncul. - Unde-ți sunt aripile, unde-ți sunt mâinile... spune-le, Radovane, acestor frați răi, acestor slugi! - striga ea dând jos hainele de pe copil. - Iată fericirea mea și Crăciunul vostru și sămânța voastră... iată, iată! - arăta ea cioturile mâinilor tăiate deasupra cotului ale fiului ei.

Se așternu o tăcere de mormânt, apoi începură şușotelile. Cine era ea? Ce i s-a întâmplat copilului?

- Vă voi spune, muntenegreni, cine sunt și de unde sunt - strigă ea după ce-și îmbracă fiul. - Acum sunt nimeni și de niciunde, iar până la Crăciunul de anul trecut am trăit în Kosovo. Mi-au ucis soțul în șaptezeci și nouă, în Ajunul de Crăciun, cu toporul... au năvălit noaptea în casa mea, m-au legat la ochi... eu dormeam când mi-au pus cărpa la ochi, când mi-au legat mâinile... atunci i-au tăiat cu securea aripile acestei păsări! Am venit la voi nu să plâng și să cerșesc, ci să vă trezesc din amorțeală, muntenegreni! Am venit să caut frații și răzbnătorii, și am găsit... deie Domnul să vi se întoarcă de zece ori mai urât! Deie Domnul să vă fie aceste cântece ultimele și deie Domnul... deie Domnul, haide, săracul meu Radovan! - îl ridică ea în brațe pe micuț.

Am așteptat o explozie de furie, însă nici măcar un strigăt nu tulbură liniștea și nici nu spuse nimeni nimic. Doar se dădură la o parte din drumul femeii și parcă așteptau cu toții ca ea să se îndepărteze. Mergea încet, cu fruntea sus, fără a privi la cineva. Deodată se opri, se întoarse la foc, se cruci și sărută mâna părintelui Paisie.

- Iartă-mă, Doamne! - privi ea spre cer. - Nu-mi împlini blestemul, ci... ci... Tu singur, Doamne, vei lovi în criminali! Nu mai există nici Muntenegrul, nu mai există nici muntenegreni pentru a pedepsi și a răzbuna în locul Tău!

- Stai jos, mamă! - îi aduse părintele Paisie un scaun. - Ți-e foame... îi este foame celui mic? Să-ți aduc...

- Mi-e foame de adevăr și de răzbnare, călugăre.

- Dumnezeu, soră, este amândouă. El este adevărul și răzbnarea, speranța în deznădejde, lumina în beznă, puterea în neputință. Roagă-te, soră, și El îți va ajuta.

- Mâinile, să-i redea fiului meu... mâinile... asta nici Dumnezeu nu poate!

- Poate... El poate totul, soră. L-a ridicat pe Lazăr dintre morți, i-a redat regelui nostru Stefan vederea. El este, slăvit să fie...

- Dă-mi gusla - îi strigă ea cântărețului din guslă. - Să spună o femeie muntenegrenilor cine le-a călcat în picioare lumânarea de botez, numele sârbesc, cine le-a călcat obrazul... dă-mi gusla aceea, să vă...

- Veniți cu noi, tovarășă! - se apropiară de ea doi bărbați în mantale. Unul dintre ei își arată legitimația de serviciu.

- De ce să plec și unde să plec? - se ridică ea.

- Dumneata, tovarășă, tulburi liniștea publică... deranjați cetățenii prezenți.

- Nu este adeărat - strigă părintele Paisie.

- Ba da, ba da... pe ei i-am jignit și i-am ofensat - se precipită ea. - Sunt plătiți să aresteze adevărul. Sunt plătiți...

- Așa este! - o întrerupseră strigătele din rândurile din spate.

- Dă-i drumul! - o bruscă unul din cei doi și mie mi se păru că mă aflu la Ljeskovina, la înmormântarea bunicului, și că nu o arestează pe această femeie, ci pe unchiul meu, Danilo.

Liniștea rușinii acoperi chipurile din fața mănăstirii Ivanovo. Rușinea omului de a privi în ochii omului. Cine să mai cânte la guslă, cine să pornească hora?

- Cine, Doamne Dumnezeule, m-a doborât la pământ, să le fiu tovarăș de drum ucigașilor și celor fără de Dumnezeu? - aprinse pe neașteptate liniștea glasul părintelui Paisie. - Aman, Doamne, mângâie, ajută, luminează, curăță de lepră! - stătea el în genunchi lângă focul de Ajun de Crăciun și plângea. - Dă Doamne să văd sfârșitul acelora care-mi smulg inima și aici și în Kosovo. Nimicește-i, să fiu liniștit. Nu lăsa, Doamne, nici sămânța din această blestemată sămânță. Răzbună-mi neputința, durerea femeii aceleia și cu securea mânuțele tăiate ale fiului ei. Răzbună, răzbună și ridică-mă pe muntele Șar și prefă-mă într-unul din izvoarele tale. Ție mă leg: curge-voi prin piatra seacă și în veci nu mă voi tulbura. Nici o salcă nu va umbri apa mea și nici un șarpe nu va intra în lacurile din Kosovo. Înarmează-mă, Doamne, cu mânia celui răzbunător. Răzbunare cere sufletul meu, răzbunare... Doamne Isuse, ce tot spun?! - parcă se trezi părintele Paisie dintr-un coșmar, lovindu-se cu palmele peste buze. - Încotro m-au dus și m-au atras gândurile-mi rănite? - se cruci el. Miluiește, Doamne, și iartă-mă pe mine cel păcătos. Dăruiește-mi seninătatea fiului, să-mi fie rușine să-mi revărs mânia și săucid robii. Pe cine, pe cine să răzbun... oare pe ei, oare pe animalele fără minte ce singure se duc la tăiere? Se răzbună medicul pe bolnavi, chiar dacă aceștia îl scupă și-l insultă de pe patul de moart? Doar acela este mai puternic decât răufăcătorii săi care este neputincios în a repeta fărădelegea lor. Piatra aruncată asupra celui drept este în sus aruncată și, căzând din înălțime, ea sporește în greutate. Oare nu vedeți, dușmani ai mei, că Domnul ia de la voi tot ceea ce este al Lui. Vă ia mințile, bunătatea și frumusețea. Când simte că sunteți prin apropiere, corbul va anunța și celorlalte păsări nenorocirea voastră. Sub norul sub care vă aflați, soarele nu va vrea de rușine să se roage. Vai de voi, dușmanilor mei. Vai de mine pentru că voi cerși mila voastră de la Domnul și pe care, teamă mi-este, nu o voi putea cerși. Iartă-mă, Preamilostive! Iată, eu mă anunț că-i apăr dinaintea ta. Iată, eu mă căiesc și suspin pentru păcatele lor. Blagoslovește, Hristoase, pe dușmani mei. Mai mult mă mână ei în brațele tale decât prietenii. Ei m-au biciuit când m-am oprit din a mă biciui pe mine însumi. Ei m-au chinuit când am fugit de chinuri, m-au scuipat când m-am mândrit și m-au insultat când m-am adulat... Frați și surori, să credem în El care este veșnicia, care este puterea, care este iubirea, care este adevărul. Puterea tuturor tiranilor de pe pământ nu este nici cel mai mărunț fir de nisip în comparație cu puterea și slava lui. La închisoare, la Melcul, am auzit un mare adevăr de la unul dintre deținuți, pe prietenul meu - spuse pe neașteptate părintele Paisie, iar eu m-am speriat, fiindcă m-am gândit că mă va aminti pe mine. - Ce s-ar întâmpla, spunea acest deținut, dacă ar avea tiranii ocazia să hotărască rația de văzduh pentru oameni? Dacă cineva dintr-un anume comitet ar putea să spună: Răsuflă, banditule, prin bronhiile, fiindcă s-a hotărât să-ți micșorăm rația de oxigen și să te forțăm astfel să-ți schimbi comportamentul! - Pe mine mă sufoca o veselie tristă de la această *teorie* a lui Miraș. - Să lăudăm și să slăvim pe Domnul, frați și surori, pentru că așa ceva nu se va întâmpla niciodată - își ridică vocea călugărul. - Cu văzduhul, cu lumina, cu izvoarele de apă și cu tot felul de bogății am fost blagosloviți încă din ceasul nașterii noastre și nici unul dintre aceste daruri ale Stăpânului Cerurilor nu ne poate fi luat de cezarii cei putrezi. Noi nici nu bănuim cât de bogăți suntem și cât de liberi. Bătăia și minciuna sunt numai armele forței oarbe și fără de minte care ne gonește din Kosovo. Să urâm frica și să îmbrățișăm... să îmbrățișăm... - nu am auzit ce anume să îmbrățișăm, fiindcă în clipa aceea pe părintele Paisie îl trădă glasul. De fapt, călugărul vorbea în continuare și lumea asculta în continuare, însă aceste cuvinte nu ajungeau până la mine.

În mulțimea ce se înghesuia în jurul focului de Crăciun l-am observat pe Ljuba Božović! Cu un cap deasupra tuturor celorlalți, stătea în spatele cântărețului din guslă și mă fixa având în privire o anume lumină, o anume strălucire care mă făcu să mă cutremur.

Piei, drace...! - mi-am făcut eu cruce și am spus în șoaptă niște cuvinte învățate de la Hikmeta, însă ele nu-mi ajutară. Năluca începu să pășească și se îndreptă către mine. Pantofi de nea, haine de nea, cu fața și părul parcă de argint. Albul acesta pășea și parcă nici nu atingea pământul și nu-și lua privirea de pe chipul meu înspăimântat. Am țipat - gâtul mi-era îghețat, aș fugi - picioarele mi s-au muiat.

Nu era acesta Ljubo din Sarajevo cel spătos și puternic, nu era acesta Jastrebov din Đakovica cel copleșit de suferință și chinuri, însă nu era nici acea arătare-clar-de-lună din închisoarea Melcul. S-a lungit, nu-și îndoia genunchii în mers, se apropia de mine ca o lumânare albă uriașă cu două flăcări sub sprâncene. Avea pe chip o liniște înspăimântătoare: fiecare nerv, fiecare mușchi era întins în tăcere, însă o tăcere care provoacă fiori și care amintește de ceva groaznic...

Rușinează-te, Ilija! - zise el, oprindu-se în fața mea.

Pronunță aceste cuvinte fără a deschide gura și astfel încât reproșul lui, asemenea unui clopot, l-am auzit în mine ca pe un blestem în propriul meu piept. În aceeași clipă, îmi întoarse spatele și... atunci, am observat pe umărul lui Ljuba o pușcă, o pușcă de aur ori din ceva ce semăna cu aurul!

De cum am văzut pușca aceea, eu m-am dezghețat, tremurul dispăru și picioarele mă purtară singure înainte. Am strigat:

Te rog, Ljuba, dă-mi-o!

El călcă însă în foc, întră în flăcări și acolo rămase.

Arde... arde... oameni buni, acolo e Ljuba... arde consulul rus! - alergam eu în jurul focului și strigam.

Ce vrei la Nikšić, Ilija? - întrebă focul și asta mă liniști. *Întoarce-te la Prizren și la Đakovica și ia-i și pe fiii mei! Viedi sorarabi beredi Kosovo!* - să nu-ți aduc asta aminte și a treia oară. *Și spune-i nașului tău, Paisie... de fapt, îi voi spune eu, și mie îmi este naș, cu toate că nu ne cunoaștem...*

Și, de cum spuse el aceste cuvinte, privirea mi se dezlipi de foc și se opri la Paisie. De pe sutana acestuia săreau scânteii, cercul aceleiași străluciri din ochii lui Ljubo se rotea în jurul capului, lăsându-se și până la barbă și ridicându-se până la mâinile ridicate în care ținea călugărul deschisă Evanghelia.

- Nu refuza, Doamne Dumnezeule, să ascuți când suspină mucenicii de bucurie - se ruga el.
- Pune, Doamne, la brâul meu și al încercatului meu popor sabia iubirii, a iertării și milosteniei, cu forța aceea cerească dinaintea căreia... dinaintea căreia distrugători Ierusalimului... dinaintea căreia dușmanii noștri... noștri, ai noștri... balaurul din Kosovo cu șapte, cu o sută de capete, balaurul de la Jasenovac, și aceia din gropile comune, din spărturi, din lacuri, din peșteri, din cenușa bisericilor noastre, din temnițe, de la amvoanele însângerate și negre ale fraților răi și ale relei credințe, din amintirile noastre călcate în picioare, din târlele răpănoase ale Brankovicilor noștri... întărește-mă, Dumnezeule Atotputernic, cu bunătatea Ta de pe Golgota, cu puterea ta pentru ca iubirea să triumfe... iubirea să triumfe... iubirea să triumfe... - și în clipa aceea cercul de lumină închise gura lui Paisie și el închise Evanghelia. Lovește-l pe diavol, nici urmă să nu rămână! - strigă înflăcărat, iar pușca aceea de argint de pe umărul lui Ljuba se pomeni în mâinile lui.

A mea este, călugăre! - sări cântărețul din guslă și sărută pușca pe care Paisie i-o dăruie.

Spre surpinderea mea, călugărul dete pușca însă nu rămase fără ea, fiindcă o alta îi luci între degete. O dăruie și pe aceasta și obținuu în același timp, de undeva, o alta!

Mulțimea se agită și se năpusti înspre călugăr. Împărțea și înmulțea de undeva puștile așa cum șatunci, demult, la nuntă, a înmulțit și Hristos vinul. Abia m-am strecurat până la el.

- Adu-ți fiule aminte - îmi întinse el o armă automată din argint, însă eu nu am reușit nici să o ating. Cineva mă împinse, eu m-am împiedicat și m-am trezit sub picioarele mulțimii.

Plin de noroi și călcat de lume, abia m-am ridicat. Trei milițieni băteau un tânăr doborât aproape de focul de Crăciun, iar Paisie, ca o statuie a tristeții, plângea cu fața în Evanghelia deschisă.

Mie mi se păru că erau cei trei de la spitalul din Prizren și-l băteau pe consulul Jastrebov.

- Ce aștepti, unde ți-e pușca? - am țipat la cântărețul din guslă.

- Pușca?! De unde mie pușcă... despre ce vorbești, sărmame frate?

- Dar nu ți-a dat mai înainte părintele Paisie o pușcă de argint... cruciulițe argintate? - mi-am venit eu abia atunci în fire și mi-am amintit că am primit și eu o cruciuliță. - De ce-l bat pe tânărul acela și de ce nu-l ajută nimeni? m-am holbat eu la cântărețul din guslă.

- Du-te și întreabă-i! - se răsti el. - Să-ți spun de ce - adăugă el mai calm. - Pentru că, fratele meu, pentru că pentru noi el nu există. Și pentru că... pentru că astăzi Kosovo este pentru noi pretutindeni!

- La horă, popor! - strigă plângând Paisie și mă împiedică să termin discuția cu cântărețul de guslă. - Să cântăm și să jucăm, să prefacem tristețea în veselie, lacrimile în răs, teama în ciudă, neputința în putință, lipsa de curaj în forța ce va crește până la cer! După mine, fraților, într-un glas: Ajun de Crăciun fericit și Hristos s-a născut, muntenegreni!

- Adevărat...! - răsună ecoul acestui răspuns în poarta mănăstirii Ivanovo și, bubuind în noaptea de iarnă, se sparse de stâncile muntelui Lovčen.

- SFÂRȘIT -

P. S.

Nu există sfârșit. În acea noapte, părintele Paisie a fost arestat. În zadar m-am dus la Belgrad: a fost arestat și Colonelul. Miraș a fost arestat la mijlocul lui ianuarie, la Sarajevo. Numele crimei era același: hegemonia velikosârbă! Din revolverul trofeu, pe care l-a luat de la baliști în 1944, cu ocazia eliberării Prizrenului, la Nikšić s-a sinucis tatăl lui Ljubo, Mijat Božović. Tovarășul Halit Berișa a fost avansat și mutat la Priština. Milica a născut un băiat. Eu caut în continuare de lucru. Boško i-a scris tovarășului Berișa și i-a dat termen de 30 de zile să se mute din casa lui Božović.

La Nikšić, 19 februarie 1984